

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Юрій Древніцький

**ВОЛОДИМИР
СТАРОСОЛЬСЬКИЙ:
ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА
ТА НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ
(1878–1942)**

Тернопіль – 2012

УДК 94(477)
ББК 63.3 (4 Укр) – 7
Д

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Олег Жерноклеєв, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Еугеніуш Коко, доктор габілітований, професор, завідувач кафедри новітньої історії Польщі Гданського університету (Республіка Польща).

Микола Литвин, доктор історичних наук, професор, в. о. директора Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Надія Любовець, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, учений секретар Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

НАУКОВИЙ РЕДАКТОР:

Ігор Райківський, кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри історії України Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

*Друкується за ухвалою вченої ради Тернопільського
національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.
Протокол №5 від 25.12.2012 р.*

Д Древницький Ю.

Володимир Старосольський: громадсько-політична та наукова діяльність (1878–1942) / Юрій Древницький; авт. передм. І. Райківський. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. – 304 с.
ISBN 978-617-595-002-9

У монографії досліджено діяльність В. Старосольського – відомого громадсько-політичного діяча, адвоката та науковця першої половини ХХ ст. Простежено перші його політичні кроки у студентському русі та Українській соціал-демократичній партії, проаналізовано політичну діяльність у роки Першої світової війни, державотворчу роботу у складі уряду Директорії УНР. Висвітлено адвокатську діяльність у політичних судових справах польської влади над українцями. Проаналізовано наукові праці вченого, а також внесок в організацію та розбудову українських освітніх інституцій в еміграції.

Розрахована на істориків, краєзнавців, викладачів і студентів та всіх, хто цікавиться українською національною історією.

УДК 94 (477)
ББК 63.3 (4 Укр) – 7

ISBN 978-617-595-002-9

© Юрій Древницький, 2012

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ ТА ЇЇ ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА.....	12
1.1. ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД	12
1.2. ХАРАКТЕРИСТИКА ДЖЕРЕЛ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	24
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ І ПОЧАТОК ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В. СТАРОСОЛЬСЬКОГО	31
РОЗДІЛ 3. В. СТАРОСОЛЬСЬКИЙ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ	57
3.1. ДІЯЛЬНІСТЬ В УСДП НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ	57
3.2. УЧАСТЬ У НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНІЙ БОРОТБІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ	67
3.3. В. СТАРОСОЛЬСЬКИЙ – СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНИЙ ДІЯЧ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 1920-Х – 1930-Х РР.	81
3.4. АДВОКАТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ У ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ	97
РОЗДІЛ 4. НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ	119
В. СТАРОСОЛЬСЬКОГО	119
4.1. НАУКОВА СПАДЩИНА В ГАЛУЗІ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ	119
4.2. СОЦІОЛОГІЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ	139
4.3. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА	152
ВИСНОВКИ.....	162
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	170
ДОДАТКИ	212

ПЕРЕДМОВА

Книжка Юрія Древніцького, з якою читач має можливість ближче познайомитися, висвітлює постать Володимира Старосольського (1878–1942 рр.) – авторитетного громадсько-політичного діяча, плідного науковця, доктора права, відомого адвоката. Він належав до найпомітніших діячів в історії західноукраїнських земель кінця XIX – першої половини XX ст., що не лише зробив вагомий внесок у розвиток української та європейської політико-правової і соціологічної думки, а й залишив значний слід у суспільно-політичному русі, на ниві національно-державного відродження.

В. Старосольський увійшов в історію як визначний правознавець, автор багатьох фундаментальних праць, що висвітлювали питання теорії держави і права, політології, соціології. До сьогодні не втратили свого наукового значення основні праці В. Старосольського “Теорія нації” (Відень, 1922), “Національний і соціальний момент в українській історії” (Відень, 1915), “Держава і політичне право” у 2-х томах (Подєбради, 1923–1925) та ін. Він упродовж багатьох років був дійсним членом Наукового товариства ім. Шевченка у Львові.

В. Старосольський успішно займався викладацькою роботою, здобув авторитет у студентському середовищі, перебуваючи після поразки української революції на початку 1920-х рр. в еміграції. Зокрема, він брав участь у діяльності навчальних закладів, що були створені для розвитку вільної української науки і вищої школи в умовах панування на території України окупаційних режимів. В. Старосольський був призначений продеканом правничого факультету Українського вільного університету, працював професором Української господарської академії в Подєбрадах, що існували в Чехо-Словаччині при фінансовій підтримці урядових структур.

Вагомий вклад В. Старосольський зробив у боротьбу за національно-державну незалежність у період української революції. Він взяв активну участь в організації українського стрілецького руху як можливого зародку майбутньої української армії, без якої було б

немислимим втіленням в життя державницьких постулатів. Після проголошення ЗУНР і злуки новоствореної держави з Українською Народною Республікою В. Старосольський включився в боротьбу за українську державність, увійшов до уряду УНР І. Мазепи як заступник міністра закордонних справ. Він залишив уряд за кілька тижнів до підписання С. Петлюрою Варшавської угоди на початку квітня 1920 р. на знак протесту проти умов цієї конвенції, за якою Західна Україна відходила до Польщі.

В. Старосольський відомий також як адвокат, що мав чималі успіхи в правозахисній діяльності. Він був членом авторитетних адвокатських організацій міжвоєнного періоду – “Союзу українських адвокатів” та “Головної адвокатської палати у Варшаві”. Як адвокат неодноразово виступав захисником на судових процесах УВО–ОУН, незважаючи на своє критичне ставлення до ідеології українського інтегрального націоналізму. Серед найбільш відомих судових справ В. Старосольського – захист бойовиків Організації українських націоналістів Д. Данилишина та В. Біласа, звинувачених за напад на пошту в 1932 р., “Львівський процес” 1936 р. (виступав адвокатом В. Яніва, Я. Стецька, Д. Федаківни, В. Коцюмбаса та І. Яроша та ін.).

Однак основним напрямком у багатолітній діяльності В. Старосольського на громадській ниві була партійно-політична робота в лавах західноукраїнської соціал-демократії. Він опинився під ідейним впливом Української соціал-демократичної партії (далі – УСДП), будучи ще студентом Львівського університету на зламі ХІХ–ХХ ст. В. Старосольський брав активну участь в українському студентському русі в Галичині, ключовою вимогою якого було створення окремого українського університету у Львові. На початку ХХ ст. він вступив до УСДП, невдовзі зайняв провідні позиції в партії українських соціал-демократів, що виникла в 1899 р. і протягом сорока років своєї діяльності, до встановлення в краї комуністичного партійно-тоталітарного режиму, активно відстоювала національні та соціальні права українських робітничих мас.

В. Старосольський залишався серед лідерів УСДП до кінця існування партії, практично впродовж усього свого життя. Він не зазнав доволі типової для багатьох генерацій діячів того часу ідейної еволюції з крайньо лівих позицій у політичному спектрі до його правої частини. В. Старосольський вірив у соціалістичні ідеали

західноєвропейського зразка, намагався поєднати національну ідею і марксистські постулати, критично ставився до більшовицької влади на радянській Україні, яку вважав “псевдосоціалістичною” державою. Водночас його погляди відзначалися інтелігентністю, демократизмом, він не був доктринером і з повагою відгукувався про діячів різних ідейних напрямків в українському таборі. Однак життя і багатогранна діяльність В. Старосольського трагічно обірвалися після утвердження на Західній Україні радянської влади. Він, як і мільйони інших невинних людей, став жертвою партійно-тоталітарної системи, помер у тюрмі в далекому Сибіру.

Представлена читачам книжка є результатом багатолітньої сумлінної пошукової діяльності Ю. Древніцького, що захистив у 2010 р. кандидатську дисертацію на тему “Громадсько-політична та наукова діяльність Володимира Старосольського (1878–1942)”, написав про видатного українського діяча близько двох десятків статей у різних виданнях. Основою для написання книжки послужило ґрунтовне опрацювання неопублікованих архівних документів, зокрема 160 архівних справ у львівських та київських архівах, матеріалів тогочасної періодичної преси різних ідейних напрямків, творчої спадщини В. Старосольського, мемуарної літератури тощо. Монографія добре структурована, складається з чотирьох розділів, дев’яти підрозділів, що висвітлюють у проблемно-хронологічній послідовності формування світогляду і початок громадсько-політичної діяльності В. Старосольського, його багатолітню участь у політичному житті Західної України, науково-педагогічну та адвокатську (в політичних процесах) діяльність, окремо зроблено аналіз джерел та історичної літератури з досліджуваної проблеми.

Дуже хотілося б, щоб пам’ять про цю видатну людину, багатогранну постать в українській історії кінця ХІХ – першої половини ХХ ст., що доклала багато зусиль для національно-державного самоствердження українського народу, назавжди залишилася у свідомості нащадків.

Ігор Райківський,

кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри історії України
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

ВСТУП

У сучасній вітчизняній історіографії спостерігається підвищення інтересу науковців і широкої громадськості до особистісного виміру в історії, висвітлення постатей українських діячів, які зробили вагомий внесок у розвиток національного руху. Серед когорти видатних українських діячів кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. виділяється постать Володимира Старосольського – громадсько-політичного діяча, адвоката і науковця. Його багатоаспектна діяльність є яскравим зразком впливу персоналії на суспільно-історичні процеси, розуміння крізь особистісний фактор їх закономірностей та наслідків. Вивчення постаті В. Старосольського важливе для осмислення логіки розвитку студентського руху рубежу ХІХ–ХХ ст., січового стрілецтва та української соціал-демократії в Галичині. Він упродовж кількох десятиліть брав активну участь у громадсько-політичному житті краю, мав високий авторитет серед доволі жорсткого конкурентного середовища української політичної еліти. Попри безперечні заслуги в боротьбі за національну свободу і соціальну справедливість, громадсько-політична діяльність В. Старосольського, який упродовж усього життя був послідовно відданим ідеям української соціал-демократії, ще не ставала об’єктом спеціального дослідження.

Водночас, не меншої уваги заслуговує науковий спадок В. Старосольського. Його теоретичні студії з проблем соціології, теорії держави і права, націології отримали заслужене визнання серед сучасних дослідників, розглядаються ними в контексті розвитку української науки. Однак не дослідженим залишився їх зв’язок із громадською позицією автора, співвідношення наукового доробку з реаліями тогочасного громадсько-політичного життя.

У сучасній вітчизняній історіографії назріла потреба переосмислення багатьох подій і явищ історичного минулого, а в цьому контексті – оцінки діяльності активних учасників національного руху. В. Старосольський належав у радянські часи до категорії діячів українського “буржуазного націоналізму”,

діяльність яких спотворювалася, а то й замовчувалася. В наш час необхідно не лише спростувати відверто тенденційні оцінки, але, не вдаючись до ідеалізації, показати реальний внесок діяча у розвиток української ідеї, національно-визвольну і соціальну боротьбу, його місце та роль у громадсько-політичному і культурному житті.

З'ясування особливостей становлення і формування В. Старосольського як видатного українського політичного діяча і вченого, а також визначення його внеску в національно-визвольний рух значно збагатить історичну науку й історичну пам'ять сучасного суспільства конкретними знаннями, фактами, дасть змогу концептуально осмислити розвиток вітчизняної історіографії, сформулювати об'єктивне світобачення, виховати молоде покоління нашої держави на позитивних прикладах генерації громадсько-політичних діячів та науковців першої половини ХХ ст.

Автором поставлено за мету провести всебічне та об'єктивне дослідження громадсько-політичної діяльності В. Старосольського, дати наукову характеристику його суспільно-політичним поглядам, визначити місце і роль в українському національному русі, показати прикладну цінність творчого доробку для сучасних процесів державотворення в Україні.

Для досягнення мети автор поставив завдання дослідити:

- стан наукової розробки проблеми та джерельну базу дослідження;
- становлення ідейних поглядів В. Старосольського як громадського діяча і науковця;
- участь у суспільно-політичному і культурно-освітньому житті Галичини під австрійською і польською владою;
- місце і роль В. Старосольського у визвольній боротьбі періоду Першої світової війни та Української революції;
- процес професійного зростання та прояви громадської активності в політичних судових процесах;
- основні напрямки науково-педагогічної діяльності В. Старосольського, значення його наукової спадщини.

Об'єкт дослідження – громадсько-політична та наукова діяльність В. Старосольського наприкінці ХІХ – в першій половині ХХ ст. у контексті суспільно-політичних реалій та завдань українського національно-визвольного руху.

Предмет дослідження – становлення світоглядних позицій В. Старосольського, форми і методи їх реалізації в суспільно-політичній, адвокатській і науково-педагогічній діяльності.

Хронологічні рамки дослідження зумовлені тематичною спрямованістю, охоплюють період останньої чверті ХІХ – першої половини ХХ ст. – від народження В. Старосольського (1878 р.) до його смерті (1942 р.). Це дало змогу визначити його внесок як громадського діяча, науковця й адвоката в розвиток українського національного руху.

Географічні межі дослідження охоплюють переважно Східну Галичину, що в різний час входила до складу Австро-Угорської імперії, ЗУНР та Другої Речі Посполитої, а також Австрію і Чехословаччину в 1920–1927 рр., де проживав В. Старосольський.

Методологічною основою роботи є принципи історизму, системності та об'єктивності. Принцип історизму забезпечив вивчення дослідницької проблематики у взаємозв'язку з конкретними історичними умовами; він передбачає комплексний підхід до вивчення громадсько-політичної діяльності В. Старосольського. Застосування принципу системності забезпечило в дослідженні вивчення історичного явища в єдності всіх його складових. Принцип об'єктивності передбачає врахування всієї повноти історичних джерел, процесів, явищ.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що це одне з перших досліджень, у якому концептуально визначено, комплексно, цілісно, всебічно та ґрунтовно досліджено громадсько-політичну, адвокатську і наукову діяльність В. Старосольського в контексті національного руху та українсько-польських стосунків у Галичині кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.

Автором на основі опрацьованої української історіографії, аналізу архівних, друкованих і рукописних джерел, тогочасної періодики встановлено, що громадсько-політична і наукова діяльність В. Старосольського виступала складовою частиною загальноукраїнського національного руху, сприяла формуванню національної свідомості українців.

Автором уперше введено в науковий обіг значну кількість важливих маловідомих і невідомих, раніше недоступних архівних і рукописних джерел та документів, які дали можливість об'єктивно

дослідити громадсько-політичну і наукову діяльність В. Старосольського, всебічно розкрити його місце і роль у східногалицькому суспільстві кінця XIX – першої половини XX ст. Зокрема, відкореговано низку окремих фактів біографії діяча, що стосуються хронології навчання та участі в студентських організаціях, його стосунків із відомими діячами того часу; структуровано багаторічну адвокатську діяльність В. Старосольського й показано її обумовленість громадсько-політичною позицією; вперше досліджено взаємозв'язок між теоретичними науковими студіями та громадсько-політичною діяльністю; відстежено шляхи формування політичних поглядів діяча на проблеми незалежності та соборності України.

Наукова новизна роботи полягає також у більш конкретному визначенні внеску В. Старосольського в національно-визвольну боротьбу. На прикладі його життєдіяльності розкрито значення еліти в національному русі, особливості українського національного самоусвідомлення, показано формування ідейно-теоретичних засад і практичну реалізацію державницьких прагнень.

Автором доведено, що серед найважливіших чинників громадсько-політичної і наукової діяльності В. Старосольського кінця XIX – першої половини XX ст. був пріоритет загальнонаціональних інтересів над вузькопартійними і класовими, підтримка консолідаційних інтересів у партійно-політичному житті, боротьба за реалізацію національних і соціальних прагнень українців, відстоювання національних інтересів й законних конституційних прав, утвердження почуття національної гідності й самобутності.

Науково-практичне значення роботи полягає в тому, що нагромаджений у ній фактичний та теоретичний матеріал, зроблені висновки можуть бути використані для підготовки узагальнюючих праць з історії України, історії політичної думки та формування національно-політичної еліти, журналістики, відповідних довідників, енциклопедичних видань. Матеріали дослідження будуть цінними при розробці загальних і спеціальних курсів з новітньої історії України, проведенні семінарських занять, на факультативних заняттях у шкільному курсі історії України, народознавства, краєзнавства.

Окрім того, матеріалами праці можуть скористатися представники політичних партій, працівники державних та громадських музеїв при формуванні експозицій, в історико-краєзнавчій роботі.

Структура й обсяг дослідження зумовлені її метою та науковими завданнями і відображають логічну послідовність досліджуваних питань. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Публікація цієї книги була б неможливою без допомоги з боку працівників та керівного складу установ, які всіляко підтримували дану дослідницьку роботу в архівах і бібліотеках, зокрема хочемо висловити щире подяку керівництву та співробітникам Центрального державного історичного архіву у м. Львові, Львівської національної наукової бібліотеки імені Василя Стефаника НАН України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Найбільша подяка моїм батькам – татові Роману і мамі Надії, а також моїй сім'ї – дружині Галині та синам Роману та Олексію, які всіляко підтримували мене у роботі над книгою.

Висловлюємо щире подяку всім, хто доклався до видання даної праці, зокрема, кандидату історичних наук, доценту Райківському Ігорю Ярославовичу, доктору історичних наук, професору Алексієвцю Миколі Мироновичу, кандидату юридичних наук, доценту Скрипничуку Василю Михайловичу, кандидату історичних наук, професору Грицану Анатолію Васильовичу, кандидату історичних наук, доценту Секу Ярославу Петровичу. Дякуємо всім, хто в той чи інший спосіб підтримав ідею даного видання.

РОЗДІЛ**1****СТАН НАУКОВОЇ
РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ
ТА ЇЇ ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА****1.1. Історіографічний огляд**

Творча спадщина і практична діяльність В. Старосольського – визначного громадсько-політичного діяча, вченого та адвоката першої половини ХХ століття ще донедавна залишалися недоступними у спеціальних фондах архівів і бібліотек, а його ім'я з ідеологічних міркувань свідомо замовчувалося. У вітчизняній історіографії досі не здійснено монографічного дослідження, що стосувалося б постаті вченого, його місця і ролі в національно-політичному та науковому житті України.

Однак стверджувати, що історіографія даної проблеми відсутня, було б не вірно. У цілому нагромаджений історіографічний матеріал можна умовно поділити на три періоди: 1) прижиттєвий – кінець ХІХ ст. – 1939 р.; 2) праці українських істориків в еміграції та радянська історіографія – 1939–1991 рр.; 3) сучасні студії українських та зарубіжних авторів.

У перший період (кінець ХІХ ст. – 1939 р.) вийшло друком ряд публікацій з історії молодіжного та студентського руху в Галичині, автори яких звернули певну увагу на роль В. Старосольського в генезі цього руху. Мова йшла, насамперед, про його участь у боротьбі за український університет. Сюди необхідно віднести статті публіцистичного характеру В. Темницького “Сецесія з Львівського університета” [475], М. Галущинського “Науковий рух у тов. “Академічна громада” у Львові” та “Українська молодіж в р. 1899” [320, 321], В. Гнатюка “Справа українсько-руського університету у Львові” [331], М. Грушевського “Справа українсько-руського університету у Львові” [340], В. Лащенко “Українська студентська громада у Варшаві в 1901–1903 рр.” [415], М. Кордуби “Історія “Січі”” [403]. Не варто також забувати про джерелознавчу

публікацію цього часу “Українсько-руський університет” [176]. У часописі “Молода Україна” М. Галущинський опублікував цикл статей про розвиток українського студентського руху [320, 321]. Окремо відзначимо статтю одного з лідерів Української соціал-демократичної партії (далі – УСДП) М. Ганкевича “З минулого нашої партії (Матеріяли до історії УСДП)”, що дає уявлення про діяльність партії соціал-демократів і членства в ній В. Старосольського [322].

Вищеназвані статті були написані з приводу актуальних подій і явищ суспільно-політичного життя Галичини. З українських патріотичних позицій автори праць, що виступали як безпосередні очевидці та учасники розкрили різні аспекти українського національного руху, українсько-польських стосунків, учасником яких був В. Старосольський. Як правило, без критичних узагальнень, з елементами суб’єктивізму говорилося про участь В. Старосольського в національному русі, наведено фрагменти його виступів. Попри надмірну заполітизованість авторів, у статтях міститься цінний фактаж, що розкриває позицію В. Старосольського як соціал-демократа, одного з лідерів студентського руху на рубежі ХІХ–ХХ ст., ідейного натхненника ряду гучних акцій українських студентів.

Другий період у розвитку історіографії проблеми хронологічно можна обмежити 1939–1991 рр. Студії про В. Старосольського на цьому етапі були вкрай обмежені й незначні. Це пояснюється тим, що в радянські часи вивчення його життєвого шляху і наукової спадщини з ідеологічних міркувань було просто неможливим. Українська соціал-демократія, до якої він належав, що мала соціальну опору серед українського робітництва, критично ставилася до комуністичних, ліворадикальних ідей, тож партію звинувачували в українському “дрібнобуржуазному націоналізмі”, “опортунізмі”.

За таких обставин центр вивчення багатогранної діяльності В. Старосольського перемістився в діаспору. Вагомий внесок у дослідження його життєпису зробили зарубіжні науковці українського походження.

У 1991 р. під редакцією Уляни Старосольської (дочки Володимира) вийшов у США збірник, спеціально присвячений

життю й діяльності В. Старосольського – 210-й том історично-філософської секції “Записок НТШ” “Володимир Старосольський. 1878–1942”. На сьогоднішній день – це найґрунтовніше дослідження, у якому зібрано документи і статті з різних періодів життєвого шляху видатного українського громадського діяча, науковця. До нього ввійшли біографічний нарис авторства сина Юрія Старосольського, спогади дітей, співробітників та знайомих, листи В. Старосольського та його найбільш відомі наукові праці “Теорія нації” [211] та “Національний і соціальний момент в українській історії” [198].

У публіцистичних працях, статтях, спогадах, уміщених у цьому ж збірнику, М. Антонович-Рудницької [302], Т. Гаєцького [319], В. Левицького [416], Р. Купчинського [410], Г. Марунчака [432], М. Розенбаума [461], С. Самбірського [464], О. Хом’яка [482] У. Старосольської [467], Ю. Старосольського [468], та інших сучасників – громадсько-політичних діячів, учених, діячів культури й освіти охарактеризовано В. Старосольського як адвоката, члена управи УСДП, активного діяча молодіжного руху в Галичині, сотника “Січових Стрільців”, професора права декількох європейських університетів, а головне – демократа, гуманіста, патріота України. Вивчення цих матеріалів дало змогу глибше зрозуміти особистісні моменти, що наклали відбиток на формування світогляду і діяльність В. Старосольського.

Окрім нечисленних матеріалів, присвячених виключно його особі, існує широке коло узагальнюючих праць різної проблематики з історії Галичини, де фігурує В. Старосольський як безпосередній учасник тих чи інших подій. Література узагальнюючого характеру чи не найбільше висвітлює історію Легіону УСС, де є згадки про діяльність В. Старосольського, що знайшли відображення, зокрема, в працях С. Ріпецького [458–460], Н. Гірняка [326–328], О. Думіна [357–359], С. Шухевича [490], М. Угрин-Безґрішного [476] та ін.

Інтерес діаспорних дослідників викликали судові процеси над українськими в’язнями в період Другої Речі Посполитої. Про В. Старосольського як адвоката часто згадується на сторінках видань, що висвітлювали діяльність націоналістичного підпілля, авторства П. Мірчука [436], З. Книша [388–396] тощо.

Після 1991 року в розвитку вітчизняної історіографії наступив третій період. Зняття з розпадом партійно-тоталітарної системи і проголошенням незалежності України ідеологічних обмежень, відкриття доступу до архівних першоджерел дозволили розпочати ґрунтовне об'єктивне дослідження даної проблеми. Одним із перших звернув увагу на діяльність В. Старосольського львівський дослідник В. Голяк. У статтях “Зморений голодом” [335] та “Трагедія родини Старосольських” [336] він охарактеризував трагічні сторінки життя В. Старосольського як людини, відданої інтересам українського народу, що заслужила право на гідне місце в історії України. Автор подав матеріал в енциклопедичному стилі, без узагальнення життєвого шляху. Обставини переслідування і смерті громадсько-політичного діяча розглянуто автором у контексті трагічної долі української інтелігенції в умовах радянського режиму.

Постать В. Старосольського в незалежній Україні привертає до себе все більшу увагу дослідників, що знайшло відображення в наукових працях, організації конференцій. 27 лютого 1997 р. у Києві з ініціативи Молодіжного товариства ім. Липинського та Молодіжного історичного товариства за сприяння видавництва “Смолоскип” відбулася молодіжна наукова конференція на тему: “Володимир Старосольський – захисник людини й науки” [266, с. 3].

Серйозною спробою ввести теоретичний доробок В. Старосольського в сучасний науковий обіг та заповнити “білу пляму” в дослідженні ним концепції нації і держави є статті І. Кресіної, зокрема, вступна стаття “Свідомість і воля – основа нації” до першого перевидання 1998 р. праці В. Старосольського “Теорія нації”. Дослідниця фактично зробила спробу осмислити наукову спадщину в контексті етнодержавознавчої парадигми й показати важливість поглядів В. Старосольського в сучасному націо- і державотворенні [213, с. I–XXXX].

Ключові проблеми політичної концепції В. Старосольського стали предметом дисертаційного дослідження О. Панок “Сутність та основні проблеми політичної концепції Володимира Старосольського” (1998) [515]. О. Панок ввела в науковий обіг низку маловідомих раніше праць В. Старосольського, зокрема, статті, опубліковані у збірниках НТШ, в часописах “Вісник Союзу

Визволення України”, “Молода Україна”, “Шляхи”, “Життя і право” та ін. Дисертаційне дослідження було виконано зі спеціальності “Теорія та історія політичної науки”, стало здобутком в українській політичній науці для відновлення забутих імен та привернення уваги сучасних науковців до спадщини українських політологів. Однак політична концепція В. Старосольського в дисертації осмислюється на матеріалі здебільшого однієї праці вченого – “Теорія нації”. За межами авторського аналізу практично залишилися важливі концептуальні підходи щодо політичної суб’єктності нації, національної держави, а головне – ґрунтовне дослідження “Держава і політичне право”, що стала квінтесенцією теоретичної спадщини вченого.

Саме цю прогалину спробувала заповнити В. Згурська у дисертаційному дослідженні “Концепція нації і держави Володимира Старосольського” (2008) [513]. Автор, на основі аналізу праць В. Старосольського “Теорія нації” та “Держава і політичне право”, здійснила концептуалізацію його поглядів на сутність нації та національної держави, їх ознаки, форми та функції в контексті демократичних міждержавних взаємовідносин. У цій дисертації, що була захищена зі спеціальності “етнополітологія та етнодержавознавство”, розкрито оригінальну концепцію вченого щодо державного, зокрема федеративного, устрою і його критеріїв, націоналізації держави та автономізації об’єднань громадян, форм децентралізації влади, видів автономії, інститутів громадянського суспільства тощо.

Водночас з’являються друком статті, що характеризують науковий доробок В. Старосольського. Серед досліджень варто виділити передусім праці І. Кресіної “Національна свідомість як конституанта сучасної нації” [405], В. Лісового “Методологія дослідження нації у “Теорії нації” В. Старосольського” [421], В. Потульницького “Політична доктрина Володимира Старосольського” [453], С. Дмитренка “Теорія нації Володимира Старосольського” [344], Ю. Манелюка [428–430]. Якщо два перших дослідники в центр наукових зацікавлень поставили “Теорію нації”, то В. Потульницький акцентував свою увагу на маловідомій праці В. Старосольського “Суспільно-політичні рухи на Україні. Носії

суспільно-політичних рухів”, що висвітлює боротьбу різних верств українського суспільства за утвердження національної держави.

В. Потоульницький [452–454] здійснив спробу систематизації поглядів українських учених XIX–XX століть, періодизації історії української політології, типологізації основних напрямів політичної думки – народницького, консервативного, національно-державницького. Цілком слушно В. Старосольського, поряд зі С. Дністрянським, О. Бочковським, С. Рудницьким, було віднесено до національно-державницького напрямку, характерною рисою якого була оцінка подій і явищ історичного минулого крізь призму інтересів нації і держави, пріоритет віддавався нації порівняно з державою.

У праці Г. Дичковської “Український націонал-комунізм” (1998) дається аналіз світоглядних та ідеологічних засад українського націонал-комунізму та націонал-соціалізму. До найвизначніших представників останнього напрямку автор відносить В. Старосольського, розкриває характер і зміни аксіологічних орієнтацій вченого, вважаючи його одним із теоретиків націонал-соціалізму [343].

Аналіз окремих юридичних праць В. Старосольського здійснено у статтях львівських дослідників П. Стецюка та С. Максимовича. Останній зробив спробу обґрунтувати актуальність науково-теоретичних підходів В. Старосольського до розуміння походження, сутності і поняття правової держави, пристосувавши їх до умов сьогодення для забезпечення і гарантування прав та свобод людини [426]. Автор розглядає концепцію держави вченого, яку вважає актуальною для сучасного етапу розбудови української державності. Особливо цінною в розумінні С. Максимовича стала розробка В. Старосольським концепції розподілу влад, ефективного механізму функціонування системи стримувань і противаг окремих гілок влади. Це можна максимально використати у становленні сучасної демократичної, правової держави і громадянського суспільства [427]. П. Стецюк зробив аналіз праці В. Старосольського “Криза конституційної держави”, де показав погляди вченого на кризу демократії, утвердження авторитарних держав на прикладі гітлерівської Німеччини і Радянської держави міжвоєнного періоду [471].

Особливий інтерес для дослідження постаті В. Старосольського викликає історична література, що висвітлює діяльність УСДП, до якої він належав більше 30 років. Причому, праці з історії УСДП, в основному, є доробком сучасних вітчизняних істориків. Найбільш вагомий внесок у вивчення діяльності УСДП зробили івано-франківські дослідники О. Жерноклеєв [512] та І. Райківський [516], які відповідно в 1995 і 1996 рр. захистили кандидатські дисертації про розвиток українського соціал-демократичного руху, представленого УСДП в австрійській (1899–1918 рр.) та міжвоєнний (1918–1939 рр.) періоди. Логічним продовженням дослідження цього питання став захист у 2007 р. докторської дисертації О. Жерноклеєвим на тему “Національні секції австрійської соціал-демократії в Галичині й на Буковині (1890–1918 рр.)” [511]. У працях згаданих науковців знайшла відображення багатогранна діяльність партії західноукраїнських соціал-демократів у цілому та її лідерів зокрема. Так, О. Жерноклеєв [360–363] та І. Райківський [455–457] опублікували на основі широкої джерельної бази ґрунтовні дослідження історичного минулого УСДП, на фоні якого неодноразово згадувалося про одного з лідерів партії В. Старосольського. У співавторстві вони видали друком у 2004 р. працю про найвидатніших діячів УСДП під назвою “Лідери західноукраїнської соціал-демократії. Політичні біографії” [365], в якій серед 10 найбільш відомих діячів УСДП зроблено нарис життя і діяльності В. Старосольського. Політичний портрет В. Старосольського відображається в окремій статті названих авторів [364].

Цій же тематиці присвячене дисертаційне дослідження львівського історика О. Босака на тему “Українська соціал-демократична партія в соціальному і національному рухах Галичини (90-і рр. ХІХ ст. – 1914 р.)” (2003 р.), у якому автор звернув певну увагу на роль В. Старосольського в суспільно-політичному житті краю як одного з лідерів УСДП [509].

Чимало фактів багатогранної діяльності В. Старосольського систематизовано і проаналізовано у статтях Т. Огородника. Зокрема, в окремій публікації [446] на основі фактологічних матеріалів єдиної української щоденної газети в тодішній Польщі “Діло” він

зробив аналіз правозахисної і громадсько-політичної діяльності В. Старосольського в 1929–1931 рр. Особливий акцент було зроблено на адвокатську роботу, що активізувалася в умовах загострення українсько-польського протистояння і радикальних акцій націоналістичного підпілля в передвоєнне десятиліття. Своєрідним продовженням цього стала стаття Т. Огородника про участь В. Старосольського в судових політичних процесах проти українців у Другій Речі Посполитій 1932–1934 рр. (за матеріалами газети “Діло”) [447]. На досліджуваний період припав апогей антипольської терористичної діяльності ОУН у 30-х рр. ХХ ст., що призвело до масових арештів українців і збільшення кількості політичних судових процесів. Це сприяло відповідно активізації адвокатської практики В. Старосольського, який став одним із найбільш відомих адвокатів у міжвоєнній Польщі.

Багатою фактологічним матеріалом є стаття Т. Огородника “Громадсько-політична діяльність В. Старосольського у період Першої світової війни (1914–1918)” [445], у якій автор на основі широкої джерельної бази з’ясовує участь В. Старосольського у формуванні ідеології та діяльності структур легіону УСС.

Значну цінність для досліджуваної проблеми мають праці з історії адвокатської справи в контексті українського національного руху в Галичині. Так, у праці І. Андрухів і П. Арсенича “Українські правники в національному відродженні Галичини: 1848–1939 рр.” (1996) розкрито процес національно-культурного відродження у Східній Галичині в період так званої “адвокатської доби”, коли головну роль у національному русі відігравали українські правники, в тому числі В. Старосольський. Автори високо оцінили внесок В. Старосольського в українське національне відродження [300]. У монографії “Українські адвокати у політичних судових процесах у Східній Галичині (1921–1939 рр.)” І. Гловацький значне місце відводить В. Старосольському як одному з найбільш авторитетних і досвідчених адвокатів. Зокрема, відзначається бездоганність загальної тактики адвоката, володіння фактами з історії польсько-українських взаємин, ораторські здібності. Матеріали цієї книги містять архівні матеріали, спогади адвокатів та їх підзахисних у 20–30-х рр. ХХ ст. [330]. У науково-практичному посібнику цього ж автора наведена значна кількість судових промов

В. Старосольського, які були ґрунтовно підготовленими, юридично грамотними, логічними і можуть бути взірцем для сучасних правників [329]. В основі вищеназваних монографічних досліджень – широка джерельна база, публікація документів для ознайомлення сучасних читачів.

Важливу інформацію почерпнуто з узагальнюючих досліджень з історії Галичини, в яких висвітлюються різні аспекти національного руху кінця ХІХ – першої половини ХХ ст., де фігурує як учасник подій В. Старосольський. Так, у працях З. Зайцевої [368], Р. Кухара [411], В. Леника [419], М. Мудрого [437–438], В. Качмара [383, 384, 386] та Р. Ковалюка [397–399], що були присвячені діяльності молодіжних студентських організацій і рухів, боротьбі за створення українського університету у Львові на початку ХХ ст., є згадки про В. Старосольського. Він брав активну участь у студентському русі, боровся за національно-культурні права українців під австрійською владою. У новітніх дослідженнях не згасає увага до постаті В. Старосольського та його діяльності у межах суспільно-політичних процесів краю про що свідчать згадки у працях сучасних науковців В. Футали та І. Соляра.¹

Суспільно-політична ситуація в Галичині на зламі ХІХ–ХХ ст., діяльність новостворених українських партій висвітлюється в розвідках Я. Грицака [338], К. Кондратюка [402], М. Кугутяка [408, 409], О. Сухого [472, 473] та ін. Вони дають уявлення про тенденції та особливості розвитку українського національного руху, формування партійно-політичної структури в Галичині, до якої входили головні партії – Українська національно-демократична (УНДП), Українська радикальна (УРП) та Українська соціал-демократична (УСДП). Звідси можна почерпнути характеристику епохи та історичних умов, у яких відбувалося формування світогляду і діяльність В. Старосольського як соціал-демократа.

Про напрямки діяльності В. Старосольського в період Першої світової війни та Української революції подають інформацію у працях з історії збройної боротьби українського народу 1914–1923

---

¹ Футала В. Історія вивчення суспільно-політичного життя українців у міжвоєнній Польщі (1921–1939) / Василь Футала. – Львів–Дрогобич: Коло, 2010. – 456 с.; Соляр І. Зовнішні орієнтації національно-державницьких партій Західної України 1923–1939 / Ігор Соляр. – Львів, 2011. – 354 с.

рр. В. Гордієнко [337], М. Литвин і К. Науменко [420], С. Макарчук [425], М. Лазарович [413–414], І. Нагаєвський [439], В. Голубко [334], Б. Якимович [491] та ін. Зокрема, В. Голубко, М. Лазарович, М. Литвин і К. Науменко розкрили драматичний літопис галицького стрілецтва, у становленні та діяльності якого взяв активну участь В. Старосольський. С. Макарчук [425] розглянув особливості розвитку національно-державницької ідеї, боротьбу за незалежну українську державу в Галичині в роки Першої світової війни та існування ЗУНР.

Зацікавлення постаттю В. Старосольського спричинило появу в другій половині 1990-х років ряду довідкових видань, які лаконічно подають різні сторони його життя і діяльності. Праця П. Арсенича “Рід Шухевичів” висвітлює біографічні дані В. Старосольського, його дітей – Юрія та Уляни. У ній вміщено також передрук статті В. Голяка “Трагедія родини Старосольських” [303]. Хотілося б згадати також енциклопедичні довідки І. Головацького “Старосольський Володимир-Степан” [499] та Т. Огородника “Володимир Старосольський – публіцист, редактор, видавець” [502]. Невеликі за обсягом біографічні відомості про В. Старосольського містяться в “Малій енциклопедії етнодержавознавства” [505], у довіднику “Українська журналістика в іменах” [499] та в деяких інших виданнях [501, 502, 503].

Певним внеском у вивчення постаті В. Старосольського як вченого та громадсько-політичного діяча, його ролі в українських національно-визвольних змаганнях, становленні українських освітніх установ в еміграції, судових політичних процесах в Галичині є праці автора цього дослідження, опубліковані в 2005–2009 рр. [346–356].

Дослідження польських авторів, хоча й не подають детальних відомостей про діяльність В. Старосольського, торкаються різних проблем суспільно-політичного життя Галичини. Передусім, слід виділити роботи В. Найдус [497], Е. Коко [493–494], С. Гломбінського [492], А. Редзіка [498], К. Левандовського [495] та ін. Так, сучасник В. Старосольського, професор Львівського університету та лідер Стронніцтва Демократично-Народового (СДН) С. Гломбінський розглянув питання еволюції польсько-українських стосунків у Галичині на зламі ХІХ–ХХ ст., боротьби галицьких

українців за власний університет у Львові [492]. В. Найдус у своїх нарисах з історії Галичини окреслила роль соціал-демократів у суспільно-політичному житті краю 1900–1907 рр., показала процес зародження класових профспілкових організацій робітників [497]. Позиції польських соціалістів в українському питанні, їх стосунки з українськими еседами, становище УСДП в 1918–1939 рр. розкрито Е. Коко, епізодично показано діяльність В. Старосольського в уряді УНР та діяльності відновленої партії [493–494]. К. Левандовський висвітлив українсько-чеські відносини в 1918–1932 рр., зокрема розкрив процес лобювання українських інтересів чехословацьким урядом у 1920-х рр. стосовно освітніх проектів [495]. Адвокатська та наукова діяльність В. Старосольського знайшла відображення у праці сучасного польського дослідника А. Редзіка [498]. Досить корисною для вивчення постаті В. Старосольського є монографія Томаша Стриєка про українську національну ідею та її трансформації міжвоєнного періоду.²

Свідченням визнання В. Старосольського не тільки в Україні є сучасні енциклопедичні статті в авторитетних польських виданнях “Polski słownik biograficzny” [508] та “Słownik Biograficzny Adwokatów Polskich” [507]. Російський дослідник сучасної історії Центрально-Східної Європи К. Федевич висвітлюючи перебіг польсько-українських відносин у Східній Галичині в 1920–1930-х рр. [481] побіжно згадує про В. Старосольського як авторитетного політика, до думки якого прислухалися радикально налаштовані молоді члени ОУН, які не надто зважали на інших представників української легальної політичної еліти [481, с. 62].

Проведений аналіз історіографії дозволив виділити три основні періоди дослідження громадсько-політичної та наукової діяльності В. Старосольського: 1) прижиттєвий – кінець ХІХ ст. – 1939 р.; 2) праці українських істориків в еміграції та радянська історіографія – 1939–1991 рр.; 3) сучасні студії українських та зарубіжних авторів. Вони різняться між собою не лише кількістю робіт, колом авторів, але й науковою цінністю та оцінками. Прижиттєвий період характеризується переважно загальними працями публіцистичного характеру, в яких побіжно згадувалося про В. Старосольського, а

² Stryjek T. *Ukraińska idea narodowa okresu międzywojennego. Analiza wybranych koncepcji* / Tomasz Stryjek. – Wrocław: Wydawnictwo FUNNA, 2000. – 453 s.

його роль у громадсько-політичному житті Галичини була показана некритично. Поляризація поглядів між вітчизняною і діаспорною історіографією спостерігалася на другому етапі, до проголошення незалежної Української держави. Дещо ідилічній оцінці В. Старосольського як борця за національну державність істориками діаспори, що приділяли взагалі мало уваги українській соціал-демократії, було протиставлено стереотипний образ українського “буржуазного націоналіста” в радянській історіографії. Особливістю третього етапу в розвитку історичної науки є поява наукових праць, які розкривають лише окремі аспекти багатогранної діяльності В. Старосольського.

Отже, діяльність В. Старосольського частково привертала увагу дослідників історії національного руху в Галичині, починаючи з австрійського періоду і до наших днів. Однак, у цілому вона дотепер не стала предметом спеціального, комплексного дослідження, що охоплювало б різні аспекти його діяльності, як у вітчизняній, так і зарубіжній історіографії. Це дасть змогу розкрити малодосліджену постать В. Старосольського як громадсько-політичного діяча, вченого і адвоката, сприятиме глибшому засвоєнню його наукової спадщини, допоможе узагальнити набутий ним досвід.

1.2. Характеристика джерел дослідження

Необхідність детального та всебічного аналізу багатогранної суспільно-політичної і наукової діяльності В. Старосольського спонукає до пошуку, вивчення й опрацювання відповідної джерельної бази. В основному – це матеріали, які зберігаються у державних фондах архівів України. Значний масив використаних документів зберігається у Центральному державному архіві вищих органів влади України (далі – ЦДАВОВУ), Центральному державному архіві громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ), Центральному державному історичному архіві України у місті Львові (далі – ЦДІАУ у м. Львові), відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника НАН України (далі – ЛННБУ) імені В. Стефаника.

Дослідження опирається на широкий масив неопублікованих та опублікованих матеріалів, які згруповано за таким принципом: 1) особисті документи В. Старосольського та його родини; 2) документи про громадську діяльність; 3) матеріали професійної (адвокатської) діяльності; 4) наукові праці; 5) епістолярна спадщина; 6) спогади сучасників; 7) періодичні видання.

Характерною рисою джерельної бази дослідження є нерівномірність розподілу матеріалів у вітчизняних архівах, що проявляється як в обсязі, так і в якісних характеристиках. Найбільшу цінність для дослідження проблеми мають архівні документи ЦДІАУ у м. Львові, особливо матеріали особистого фонду 360 (Старосольський Володимир-Степан (1878–1942), адвокат, правник, соціолог, громадський і політичний діяч, дійсний член НТШ, професор), в якому міститься 670 справ.

Значний інтерес для розкриття біографічних віх життя В. Старосольського становлять особисті документи. Серед них, зокрема, свідоцтво про народження, паспорти, посвідчення, угоди, довідки [42], записні книжки [45], щоденники [50], залікова книжка В. Старосольського як студента Краківського, Львівського та Віденського університетів, свідоцтва про освіту та проходження адвокатської практики, дипломи, грамоти [43, 44, 46–48], листи до дітей та дружини [116, 117]. Навчання В. Старосольського, перші кроки його громадської діяльності та участь у студентському русі

висвітлюють також матеріали фонду 834 (“Січ”, товариство українських студентів, м. Відень). У документах фонду представлені протоколи засідань проводу, загальних зборів студентського товариства “Січ” у Відні, виступи В. Старосольського перед членами товариства. У фонді 309 (Наукове товариство ім. Шевченка) в ЦДІАУ у м. Львові зберігається автобіографія вченого (справа 2239 – Особисті документи осіб з прізвищами на літери “П–С”) [28].

Окрім документів біографічного характеру, в ЦДІАУ у м. Львові міститься рукописна творча спадщина, матеріали громадсько-політичної та професійної діяльності. Документи, що висвітлюють громадсько-політичну діяльність В. Старосольського, зберігаються у справах 47–64 фонду 360. Саме завдяки цим матеріалам можна прослідкувати участь В. Старосольського у Союзі визволення України, Комітеті допомоги знищеним установам, Всеукраїнській Національній Раді [89], його співпрацю з професійними, економічними та видавничими товариствами у 1920–1930-х рр. [93]. У фонді № 4405 ЦДАВОВУ зосереджено відомості про співпрацю В. Старосольського з СБУ як співробітника видавництва та його участь у пропагандистській роботі серед полонених [13].

Діяльність В. Старосольського у товаристві “Січові стрільці”, УБУ та УСС знайшла відображення в матеріалах справ 48–50 особистого фонду ЦДІАУ у м. Львові. Цінним джерелом є рукопис спогадів В. Старосольського про січове стрілецтво, де він детально висвітлює свою роль у подіях Першої світової війни [53]. У фонді 269 ЦДАВОВУ міститься інформація про діяльність В. Старосольського у віденській Тимчасовій Раді УСС, його участь у з’їзді Українських січових стрільців у Празі 13 квітня 1921 р., справі відновлення стрілецької організації та Української Бойової Управи в еміграції [6]. У фонді 4465 (“Колекція окремих документальних матеріалів українських націоналістичних емігрантських установ, організацій і осіб”) ЦДАВОВУ знаходяться матеріали щодо діяльності В. Старосольського як відпоручника УБУ в Легіоні УСС [14–17], наукові праці й статті [19–25].

Відомості про діяльність В. Старосольського в період Першої світової війни знаходимо у справах фонду 353 ЦДІАУ у м. Львові

(Легіон Українських Січових Стрільців, м. Львів), які розкривають сторінки історії УСС. У ньому представлені рапорти, звіти, листи, повідомлення, що окреслюють діяльність легіону та Бойової Управи УСС [34–35]. Звіти членів УБУ І. Боберського, Л. Цегельського, В. Сінгалевича [36, 37] висвітлюють взаємовідносини між офіцерами легіону УСС, матеріали засідань Бойової Управи і виступи на них В. Старосольського.

Нами використано також розпорядження вищих органів влади, яким безпосередньо підпорядковувався В. Старосольський, а також рапорти та інші документи Міністерства закордонних справ УНР у Кам'янці-Подільському, що зберігаються у 360 фонді ЦДІАУ у м. Львові [87].

Важлива інформація про діяльність В. Старосольського міститься також у деяких інших фондах ЦДІАУ у м. Львові. Окремі відомості щодо партійної роботи та взаємовідносин між лідерами української соціал-демократії отримано з фонду 387 (Левинський В. – публіцист) [143–144].

Значна кількість інформації щодо громадсько-політичної та наукової діяльності В. Старосольського періоду Першої світової війни та післявоєнної еміграції зберігається в центральних архівах Києва та Державному архіві Львівської області. Зокрема, у київському ЦДІАУ у справі 20 фонду 336 містяться повідомлення начальника тимчасового жандармського управління воєнного генерал-губернаторства в Галичині від 27 січня 1915 р., у якому В. Старосольський характеризувався як небезпечний український діяч, пропагандист національно-державної незалежності й оголошувався у розшук [1]. У фонді 6 (“Центральний комітет Компартії Західної України”) ЦДАГОУ зберігаються документи про участь В. Старосольського в Українському соціалістичному конгресі у Львові 9 грудня 1928 р., на якому було відновлено УСДП [2]. Документи з фонду 3859 ЦДАВОВУ свідчать про роль В. Старосольського у діяльності Українського вільного університету у Відні в 1921 р., перенесенні його цього ж року до Праги, участь у роботі університетського Сенату, правничої комісії та забезпеченні навчального процесу [8–11].

Цінну інформацію почерпнуто з фондів Державного архіву Львівської області. Збережені там документи розкривають загальну

суспільно-політичну ситуацію в Галичині, відомості про хід виборчих кампаній у сейм та їх учасників, у тому числі В. Старосольського. Зокрема, до роботи залучено фонди 121 (Львівське воєводське управління) [157], 350 (Дирекція поліції у Львові) [160] та 296 (Товариство “Академічна громада” у Львові) [158, 159]. У названих фондах представлені протоколи і повідомлення поліції та воєводських управлінь, зокрема відділів суспільної безпеки, інформація повітових староств: донесення, переписка з воєводськими управліннями, директиви і вказівки владних структур. У справі 296 (Книга реєстрації членів товариства) фонду “Академічної громади” міститься інформація, яка уточнює окремі віхи біографії В. Старосольського стосовно членства в цій організації з 1897 р. (перший львівський період навчання), а не з 1899 р. [158].

Найбільша група документів персонального фонду В. Старосольського (справи 65–475) – це матеріали службової діяльності, пов’язані з судовими процесами приватних осіб, товариств та фірм. Як адвокат, він захищав інтереси відомих українських громадсько-політичних діячів (С. Дністрянського [98], Ю. Бачинського [95], В. Темницького [99], К. Трильовського [100], І. Чмоли [102], В. Шухевича [103]), редакторів часопису “Земля і воля” П. Буняка [96] та газети “Руслан” С. Горука [97], товариства “Просвіта” [108–110], неодноразово виступав захисником прав українського студентства (судові справи проти студентів Львівського університету [104–107], товариства “Академічна громада” [111, 112] тощо).

Важливу групу джерел, опрацьованих автором, становить наукова спадщина В. Старосольського, розвідки на актуальну проблематику – з націології, етнополітології, права, соціології; науково-популярні та публіцистичні статті; виступи і меморандуми, відправлені у владні установи. Значна частина праць опублікована на сторінках тогочасних часописів [185, 187, 189–193, 206]. Як правило, це розвідки на правову і політичну тематику. Іншу частину джерел даної групи можна знайти у матеріалах архівних фондів ЦДІАУ в м. Львові та ЦДАВОВУ. Це, наприклад, статті В. Старосольського про діяльність “Віденського комітету” [62] та “Кирило-Мефодіївського братства” [78], про творчість Т. Шевченка

[77], меморандум у справі заснування українського університету [18], реферати “Теорія та історія конституції” [67], “Держава і право” [68] тощо. В цих працях учений обґрунтовував історичне право української нації на самовизначення.

У справах 19–46 особистого фонду вміщено наукові праці В. Старосольського, значна частина яких не опублікована. Зокрема, рукописи праць “Принцип більшості” у 2-х томах [58, 59] та підготовчі матеріали до неї [61], “Теорія нації” з передмовою М. Грушевського [63], що вийшла друком у 1922 р. та значна кількість статей та рефератів [56, 57, 60, 64–68]. Про серйозний науковий підхід свідчать бібліографічні покажчики наукових праць, які склав і використовував для власних досліджень В. Старосольський, загальним обсягом 249 аркушів [81–83]. Одночасно частина рукописів наукових праць на правову тематику знаходиться в архівосховищах ЦДАВОВУ, зокрема, роботи “Конституційна “правова” держава” [19], “Методологічна проблема в науці про державу” [20], “Розвій форм політичної організації” [21], “Істота держави” [23], “Основи політичного світогляду Т. Г. Масарика” [24, 25].

Не можна обминути увагою і конспекти лекцій В. Старосольського з соціології [73, 74], етики і юриспруденції [69, 70], про теоретичні концепції і проблеми формування племен, народів і націй [72], політичні партії і питання демократії [75], правознавство в державному судочинстві [71], які зберігаються у фонді 360 ЦДІАУ у м. Львові.

Наукова діяльність В. Старосольського була довгий час пов’язана з НТШ. Це відображено в матеріалах уже згаданого вище фонду 309 ЦДІАУ у м. Львові, з якого, зокрема, дізнаємося про його членство у цьому товаристві, участь в управі правничої комісії, що діяла при НТШ, взаємовідносини між представниками тогочасної національної еліти [26–33]. Так, у справі 2239 подано автобіографію В. Старосольського, яка охоплює період життя від народження до середини 1920-х років. У фонді 360 цього ж архіву (справа 15) зберігається грамота про обрання В. Старосольського дійсним членом НТШ у Львові, датована 1924 р. [54].

Цінним історичним джерелом є особиста переписка В. Старосольського з різними громадсько-політичними і науковими діячами краю. Листування розкриває не лише приватні контакти, але й дозволяє краще зрозуміти мотиви його громадської діяльності.

Протягом життя В. Старосольський листувався з такими відомими особистостями, як Л. Ганкевич [123], П. Буняк [121], В. Левинський [127, 145], І. Боберський [120], С. Горук [142], К. Трильовський [131], Д. Вітовський [122], К. Студинський [136], А. Крушельницький [134], О. Бочковський [119], С. Дністрянський [125], Д. Антонович [118], Є. Косевич [156] та ін.

Епістолярна спадщина В. Старосольського широко представлена у фондах львівського Центрального державного історичного архіву України, зокрема, ф. 361 (Крушельницький А. – український письменник), ф. 382 (Романчук Ю. – український політичний діяч), ф. 385 (Горук С. – військовий діяч), ф. 410 (Тисовський О. – біолог), ф. 771 (Левицький В. – голова НТШ), ф. 868 (Косевич Є. – адвокат). У відділі рукописів ЛННБУ ім. В. Стефаника міститься незначна кореспонденція до В. Старосольського від В. Вишиваного [161], О. Безпалка [165], Р. Заремби [170], О. Козловського [166], з Міністерства УНР [162], Посольства УНР у Відні [163], що стосуються громадсько-політичної діяльності.

Важливим доповненням до архівних матеріалів є спогади осіб, які працювали чи просто були знайомі з В. Старосольським. Відома нам мемуарна література висвітлює, в основному, адвокатську і наукову діяльність В. Старосольського. Це передусім спогади Т. Гаєцького [319], В. Качмара [385], Р. Мицика [435], С. Шухевича [231], Л. Цегельського [228, 229], К. Трильовського [227], І. Кедрина [222]. Відомості, що стосуються державницько-політичної діяльності В. Старосольського, містяться у мемуарах голови уряду УНР І. Мазепи [424], ад'ютанта С. Петлюри О. Доценка [345], соціал-демократа А. Чернецького [230]. Спогади “З Українськими Січовими Стрільцями” М. Галушинського [221] є цінним документом, що розкриває історію легіону УСС, його взаємовідносини з УБУ, членом якої був В. Старосольський і здійснював зв'язок між цими інституціями. Мемуарна праця С. Шухевича “Моє життя” [231] проливає світло на перебіг судових процесів, кулуарні домовленості адвокатів, не висвітлені в офіційних документах. Цікаву інформацію про формування світоглядних позицій В. Старосольського містять спогади Л. Цегельського [228], з яких почерпнуто відомості про товариство “Молода Україна” на початку ХХ ст., діяльність якого в офіційних документах відображена недостатньо.

Цінні матеріали можна знайти в тогочасній галицькій пресі, зокрема у часописах різного політичного спрямування – “Воля”, “Земля і воля”, “Вперед”, “Діло”, “Професійний вісник”, “Український прапор”, “Галичанин”. Соціал-демократичні часописи (“Воля”, “Земля і воля”, “Вперед”) містили інформацію про діяльність В. Старосольського в УСДП, зокрема, виступи на партійній трибуні, повідомлення про перебіг передвиборчих кампаній тощо. З найбільш впливової в Галичині газети націонал-демократів “Діло”, в основному, можна дізнатися про перебіг резонансних судових процесів, промови, що містилися у рубриках під назвами: “З судової салі”, “У безкінечній черзі...”. Газета публікувала звіти про судові розправи, в яких брав участь як адвокат В. Старосольський, не тільки зі Львова, а й з Варшави, Тернополя, Станіславова, Перемишля, Луцька, Коломиї, Стрия, Самбора. У галицькій пресі знайшло відображення університетське питання, боротьба за український університет у Львові, в якій В. Старосольський брав активну участь.

Таким чином, джерельну базу роботи склали, насамперед, документи вітчизняних архівів, матеріали преси й публіцистики, спогади діячів досліджуваного періоду. Виняткове значення мають джерела особового походження, що розкривають еволюцію поглядів і наукових інтересів В. Старосольського, сприйняття ним історичних подій і явищ, мотивацію політичної поведінки. Значний фактичний матеріал почерпнуто з документів суспільно-політичних та наукових інституцій, в яких брав активну участь В. Старосольський. Крім партії українських соціал-демократів, до керівних органів якої він належав понад 30 років, В. Старосольський відіграв важливу роль у діяльності УСС, НТШ, молодіжних товариств “Січ”, “Молода Україна” та “Академічна громада”.

Автор використав широку джерельну базу, що дозволило суттєво доповнити багатогранну картину громадсько-політичної та наукової діяльності В. Старосольського, по-новому проаналізувати вже відомі сторінки його біографії. Залучений у процесі роботи над проблемою масив першоджерел характеризується повнотою й репрезентативністю.

На основі критичного аналізу, зіставлення й синтезу вищеназваних джерел і здійснене дане дослідження. Значну частину його джерельної бази складають неопубліковані джерела, чимало з яких уперше вводиться у науковий обіг.

**РОЗДІЛ
2****ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ І
ПОЧАТОК ГРОМАДСЬКО-
ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В. СТАРОСОЛЬСЬКОГО**

Володимир Старосольський належав до плеяди діячів українського національного руху, становлення особистості яких припало на кінець XIX – початок XX ст. Це був переломний період в історії Галичини, що було пов’язано з політизацією українського національного руху, утворенням партійно-політичної системи, в середовищі якої висунуто й аргументовано постулат політичної самостійності України. Під впливом передової української інтелігенції місцева молодь усе активніше усвідомлює себе українцями, ставить радикальні проекти власного майбутнього. Посилення конфронтації з польським національним рухом, ідейна боротьба в українському таборі між течіями різного спектру – від русофілів до народовців – було тим тлом, на якому молодь робила вибір модерної національної ідентичності.

У цьому плані В. Старосольський не був виключенням. Процес становлення його як активної особистості та громадсько-політичного діяча пройшов через ряд етапів, на яких позначилися і соціальне походження, і характер освіти, й особисті знайомства. Усе це є своєрідним ключем для розуміння постаті В. Старосольського, ідейних поглядів і практичної діяльності політика.

Особливу роль у формуванні світогляду та громадянської позиції В. Старосольського відіграли родинне коло, роки навчання, перший досвід на політичній арені. Важливе значення для формування особистості В. Старосольського відіграло передусім його походження. По батьківській лінії рід Старосольських простежується з кінця XVIII ст., де в сім’ї Івана та Анастасії Старосольських народився син Микола – дід Володимира Старосольського. Ймовірно, предки роду, що проживали у Дрогобичі, були багатими міщанами, зайнятими в

соляній промисловості (звідси родове повір'я про походження прізвища). На відміну від своїх батьків, Микола пов'язав свою долю з фахом юриста, зробив хорошу кар'єру. Одружившись із Мар'яною Кікевич, він у 1820 р. переїжджає до Перемишля. Саме там 21 вересня 1822 р. народився його другий син – Йоахим (Яким), де він здобув початкову і середню освіту. Після навчання на правничому факультеті Краківського університету Йоахим отримав місце судді в Ярославі. Зарекомендувавши себе добрим адміністратором, Й. Старосольський згодом став бургомістром цього міста [406, с. 86].

По лінії матері Володимир Старосольський походив з австрійського роду Рапфів. Це був заможний міщанський рід, який джерелом прожитку мав виноградники в містечку Майсав поблизу Відня. Один із представників роду – Георг Рапф, здобувши у Відні фах лікаря, разом зі своєю дружиною Йосифою Леглер, переїхав у галицьке місто Сянок. У молодого подружжя там народилося шестеро дітей, серед яких Юлія – мати В. Старосольського. Георг Рапф користувався повагою й авторитетом серед населення міста, був обраний його бургомістром [468, с. 12–13].

Можна припустити, що схожий соціальний статус Йоахима Старосольського та Георга Рапфа стали передумовою для родичання. У 1877 р. п'ятидесятип'ятирічний Йоахим Старосольський одружився з тридцятидвохрічною Юлією Рапф. А вже 8 січня 1878 р. у Ярославі (нині – територія Польщі) народився їхній первісток – Володимир-Степан. 7 лютого того ж року відбулися хрестини. Обряд здійснював за греко-католицьким чином о. Левицький, а хрещеними батьками стали Костянтин Старосольський, брат Йоахима та Йосифа Томащук – рідна сестра Юлії [468, с. 17–18].

З рідні найбільший вплив на молодого Володимира мала тітка Йосифа, дружина чернівецького адвоката та професора права тамтешнього університету Костянтина Томащука. Вона була улюбленою тіткою, про яку Володимир пізніше часто згадував з певною сентиментальністю. Не менш тісними були відносини Володимира з родиною свого хрещеного батька львівського адвоката Костянтина Старосольського, його дітьми, зокрема, Михайлом і Станіславом, що стали також активними учасниками

українського національного руху. Довірливі стосунки склалися у Володимира з кузиною Леонтиною, дочкою Йоахимового брата Василя. Залишившись вдовою, вона проживала у Кракові й постійно листувалася з Володимиром. Не випадково, час від часу буваючи в цьому місті, він завжди зупинявся в неї.

Початковий період життя В. Старосольського характеризується цілеспрямованим процесом здобуття освіти, в чому всіляко сприяли батьки. У навчанні можна виділити кілька періодів: 1878–1889 рр. – дошкільне родинне виховання; 1889–1896 рр. – навчання у вищій гімназії м. Ярослава; 1896–1900 рр. – університетська освіта.

Сім'я Старосольських проживала в гарному мурованому будинку, який придбав батько Йоахим. Саме там пройшли дитячі та юнацькі роки Володимира. Тогочасний Ярослав – невеличке повітове містечко, де проживало 13 тисяч мешканців, з приблизно однаковим відсотком поляків, українців (русинів) і євреїв. Однак, польська мова і культура домінували серед міських жителів. Кожного літа родина виїжджала до маєтку Белхівка (поблизу Сянока) в гості до родини Велдичів, близьких приятелів Рапфів. Саме з цим місцем та її гостинними господарями, “вуйком і тіткою”, в оточенні мальовничої природи були пов'язані найщасливіші дитячі спогади Володимира.

У 1884 р. помер Йоахим Старосольський. Його жінка залишилася з двома дітьми – шестирічним Володимиром та чотирирічною Ядвігою. Відмовившись від намірів вийти заміж вдруге, вона повністю присвятила себе вихованню дітей. Можна з упевненістю стверджувати, що саме її вплив на сина в ці роки був визначальним. Юлії Рапф був притаманний аристократично-монархічний світогляд, шляхетні манери, доволі лояльне ставлення до простого народу. Між матір'ю і сином склалися дуже близькі відносини, які залишалися такими впродовж усього життя. Російський соціал-демократ М. Розенбаум – один із львівських знайомих періоду навчання В. Старосольського у Львівському університеті, був зачарований такою сімейною ідилією. Це описано в його спогадах: “Старосольський, який був у тому часі студентом права, жив разом зі своєю матір'ю, гарною й інтелігентною вдовою

в середньому віці. Я відвідував їх часто і з приємністю обсервував ніжно-любляче відношення між матір'ю і сином” [468, с. 24].

Василь Стефаник, близький приятель В. Старосольського від часу навчання у Кракові, також відзначав вплив матері на вишукані манери Володимира. Щоправда, будучи за походженням австрійкою, вона не могла дати синові українського національного виховання, але водночас не намагалася зробити його німцем, постійно нагадувала: “пам’ятай Влодзю, що ти русин” [468, с. 24].

Розпочав навчання В. Старосольський у Ярославській гімназії, в якій був одним із найкращих учнів. Вже в ці роки він вирізнявся, з одного боку, доволі непосидючим характером, а з іншого – вмінням відстоювати власну думку. Програма навчання була повністю польською, за винятком Шевченкових днів, не мала українського характеру. Сам В. Старосольський згадував лише про трьох приятелів-українців: Антона Рака (пізніше суддю у Стрию і Львові), Михайла Станька (в майбутньому адвоката) і, особливо, Станіслава Людкевича, видатного композитора, дружба з яким тривала аж до смерті Володимира.

Соціальне походження і традиції сім’ї відіграли вирішальну роль на початковому етапі освіти. Восьмирічне навчання у вищій гімназії Ярослава в 1889–1896 рр. передбачало особливу увагу до циклу гуманітарних дисциплін. З перших років В. Старосольський зарекомендував себе стараним і дисциплінованим учнем [43, арк. 1–15]. Випускне свідоцтво вказує, що особливими успіхами він відзначався з польської мови і географії, дуже добре були оцінені німецька, грецька та латинська мови, релігія, філософія та історія, на добре – математика і фізика [43, арк. 17]. Високі оцінки давали право В. Старосольському стати слухачем в університеті.

Навчаючись у шкільних закладах Ярослава, В. Старосольський полюбляв товариство хлопців із бідних родин – робітників та селян. Однак, у своїй поведінці залишався “панською” дитиною, у процесі формування особистості майже не отримував національного виховання. Син В. Старосольського Юрій пізніше згадував, що “не мав він ні українського, ні, по правді, ніякого іншого предківського виховного спрямування. Ішов у життя без світогляду, який родиться з успадкованих предківських традицій і генія рідної землі... Його світогляд формувався, можна сказати самотійно, шляхом

обсервації життя, поведінки, а то й окремих подій, в середовищі, яке тільки частково було йому рідним” [468, с. 24]. На думку Ю. Старосольського, лише наприкінці юнацького віку у світогляді його батька відбувся повільний перелом, “відчувається романтичний потяг до предківського українського ядра” [468, с. 26].

У виборі майбутньої професії, як нам здається, можливості В. Старосольського були обмежені тими ж сімейними традиціями, адже в родині по обох лініях фах юриста був найпоширенішим. 7 жовтня 1896 р. В. Старосольський, продовжуючи родинні традиції, вирушив до Кракова, де вступив на юридично-політичний факультет Ягеллонського університету. За рік навчання він прослухав 11 навчальних курсів, у тому числі історію австрійської держави і права, загальне право, німецьке право тощо. Особливий інтерес для В. Старосольського представляв курс римського права, який читав доктор Ф. Цоль (F. Zoll) [43, арк. 22, 63, 65].

Наступний рік навчання (зимовий і літній семестри 1897–1898 рр.) В. Старосольського проходив у Львівському університеті на правничому факультеті. Там він прослухав 11 курсів, серед яких були спадкове римське право, церковне право, історія устрою Польщі, історія філософії права, цивільне право [43, арк. 63 зв., 65 зв.]. У цей час, окрім юриспруденції, В. Старосольський зацікавився філологічними та соціологічними аспектами державного права. Він став активним дописувачем різноманітних видань, у яких публікував свої рецензії та реферати (“Студії з поля суспільних наук і статистики”, “Правнича часопись”, “Часопись правнича та економічна” (наукові розвідки “Реформа похатньої торгівлі в австрійським законодавстві”, “Причинки до теорії соціології” та ін.)) [406, с. 86].

Перші наукові спроби засвідчили серйозний потяг юнака до науки, він опинився перед вибором у житті: стати науковцем або юристом-практиком; присвятити себе професійній кар’єрі чи зайнятися активною громадсько-політичною роботою. Усе подальше життя В. Старосольський повертався до цих дилем, то поринаючи в науку, то повністю віддаючись адвокатській практиці, брав активну участь у громадському житті.

Значний вплив на В. Старосольського в період навчання у Львівському університеті мав професор цивільного права

С. Дністрянський. Він викликав у студента зацікавлення проблемами теорії суспільних зв'язків, самоврядування на етнічній території на основі національно-демократичних традицій та права народів на самовизначення [406, с. 86]. Між В. Старосольським і С. Дністрянським склалися надзвичайно приязні стосунки, які тривали упродовж багатьох років. Саме за сприяння С. Дністрянського він отримав державну стипендію для своїх наукових студій [468, с. 61]. Підтримка С. Дністрянського в науковому плані не була випадковою, В. Старосольський пізніше писав: “В його педагогічній діяльності треба підкреслити щире й активне зусилля дати суспільству справді основно підготовлених практичних працівників, далі його заходи придбати вчених, теоретиків у всіх юридичних ділянках. В останньому напрямі він, за часів львівської своєї діяльності, добре був знаний молоді як пропагатор наукової спеціалізації. Палкий борець за справу українського університету, він бажав приготувати для цього університету вчених, що могли би зайняти всі катедри юридичного факультету” [219, с. 130–131].

З осені 1898 р. В. Старосольський продовжив навчання на правничому факультеті Віденського університету, де прослухав 10 навчальних курсів. Особливе зацікавлення виявив до правничих дисциплін, які читав професор Леопольд Пфафф [43, арк. 63 зв., 65 зв.]. Протягом 1899–1900 навчального року В. Старосольський знову навчався у Львові, де прослухав 9 курсів (адміністративне право, цивільно-процесуальне право, міжнародне право тощо) [43, арк. 32 зв. – 34, 63 зв., 65 зв.]. Серед правників помітний вплив на формування ідейних поглядів В. Старосольського справили декан факультету доктор В. Пілат [43, арк. 65 зв.]. З великим інтересом відвідував В. Старосольський лекції М. Грушевського у Львівському університеті. Зокрема, він прослухав курс “Устрій і культура руських земель X–XIII ст.”, який, щоправда, не входив до переліку предметів юридичного факультету [43, арк. 32 зв.]. На В. Старосольського, як і на багатьох студентів, лекційні заняття видатного історика справили позитивне враження, сприяли утвердженню української національної самосвідомості. 24 липня 1900 р. В. Старосольський успішно склав державний екзамен на оцінку “добре з відзначенням” з “права приватного, карного і

процесу карного”. Через кілька місяців, 8 листопада 1900 р., він отримав диплом [43, арк. 62].

Упродовж свого життя В. Старосольський постійно підвищував професійні навички, слідував за новою літературою з правознавства. Завдяки науковій стипендії мав можливість відвідувати лекції найвидатніших професорів права й соціології Австрії та Німеччини: в Берліні (1905–1906 рр.) слухав виклади професора місцевого університету Г. Зіммеля (дослідника філософії історії і культури, етики, політекономії, релігієзнавства, що відстоював самостійність соціології як науки, вважається основоположником “формальної соціології”), доктора Г. Ястрова (юриста) [41, арк. 86–87], в Граці (1907 р.) – професора Л. Гумпловича (соціолога і правника, представника соціального дарвінізму, який вважав боротьбу між соціальними групами головним фактором історії), в Гейдельберзі (1908, 1911–1912 рр.) – професора Г. Єлінека (юриста, спеціаліста з державного права) [43, арк. 95].

Роки навчання в університетах були для В. Старосольського важливими з точки зору формування модерної української національної самосвідомості. Під час перебування в Ярославській гімназії домінували явно пропольські настрої, тож серйозної мови про українське національне виховання не могло бути. Вперше В. Старосольський зустрівся з українським національним рухом під час університетського навчання в Кракові (1896–1897 рр.), де налагодив контакти з українською студентською громадою. Найтісніші стосунки в нього склалися з майбутнім письменником Василем Стефаником (на той час – студентом медичного факультету) та художником Іваном Трушем (студентом мистецтв). Про це, зокрема, свідчать спогади В. Стефаника, який писав: “...Знав, що він (В. Старосольський – Ю. Д.) українець, та по-українськи не міг сказати речення. Хлопчина панський з виховання, і чи кров прадідівська, чи теорія, – він же дуже любить теорії, – завели його в українську націю і вчинили з нього найкращого між нами чоловіка” [225, с. 10–11].

Переїзд до Львова в 1897 р., спілкування з С. Дністрянським та М. Грушевським ще більше посилили в юнака українофільські погляди. Зокрема, він активно включився в український

студентський рух, що набув значного розвитку в Галичині. Можна сміливо констатувати, що саме через участь у студентському русі Австро-Угорської імперії у складі українських молодіжних організацій у В. Старосольського відбувається процес українського національного самоусвідомлення. Після переїзду в 1898 р. до Відня його інтерес до української справи посилюється, адже на той час імперська столиця була другим після Львова центром української студентської молоді. Тамтешня українська студентська громада гуртувалася навколо таких організацій, як “Січ”, “Родина”, “Громада”, “Поступ”, “Товариство ім. св. Варвари”.

1 лютого 1898 р. В. Старосольський вступив до “Січі” – найстарішої і найбільш впливової української молодіжної організації. Як відомо, “Січ” виникла ще в 1866 р. [403, с. 9], а в 70-х роках ХІХ ст. надала своїй діяльності суспільно-наукового спрямування [138, арк. 53]. Згідно статуту 1896 р., метою організації визначалося створення осередку наукового, літературного і суспільного життя у Відні [174, с. 1]. При товаристві, що винаймало окреме приміщення, діяли різноманітні гуртки і секції (просвітній, науковий, гурток філософсько-природничої секції, гурток ім. Драгоманова, “Земля”, “Рідна Школа”), працювала статистична комісія. “Січ” мала свій прапор, печатку, відзнаки для членів, створила власну велику бібліотеку, читальню, здійснювала видавничу діяльність [265, с. 27].

Віденська “Січ” того часу була типовою панславистською організацією, що мала тісні зв’язки з національно-культурними рухами в Австро-Угорщині. Упродовж свого існування “січовики” підтримували контакти не тільки зі спорідненими українськими товариствами, а й із чеськими (“Славія”, “Моравія”), сербохорватськими (“Зоря”, “Велебіт”), болгарським (“Балкан”), польськими і російськими. В. Старосольський відзначав в одному з виступів представницький характер цієї організації: “У зовнішніх відносинах Січи до інших товариств кермував ся виділ сею думкою – що січ є неначе амбасадом українською у Відні. Тому одержували ми доволі живі зносини з усіма товариствами академічними у Відні” [148, арк. 80].

Будучи вплетеним у віденське середовище національно-культурного спрямування, “Січ” відіграла важливу роль в

українському національному відродженні. Однак, товариство з 1895 р. переживало далеко не найкращі часи. За словами одного з керівників організації, видатного історика, етнографа та мовознавця З. Кузелі, всередині “Січі” йшла боротьба між старшою і молодшою генераціями. “Молоді завидували старшим січовикам і вели проти них боротьбу... Одначе, коли по кількох літах боротьби взяли кермо в свої руки, то виявилось, що не потрапили піднести товариства. Діловодство було кепське, бібліотека і каса знаходились у найбільшому неладі”, – писав З. Кузеля у праці “Історія віденської “Січі” [138, арк. 58].

Як представник молодшої генерації, В. Старосольський закидав “старшим” слабку роботу з молоддю в передачі традицій: “Товариство наше не підпиране ніким, а в першій мірі цілковито залишене нашими рутенськими патріотами, для котрих не було обов’язком увійти між молодіж, сю молодіж виховувати, її найдокладніше ознакомити з болючками нашого народу, про котрі знати є їх святим обов’язком, а обмежене на мале число членів, і то молодих, не могло обчислити всіх евентуальностей” [148, арк. 90]. Він закликав “січовиків” більш рішуче висловити як мету своєї діяльності далекоюсяжний ідеал національного руху, проголошений “молодим” радикалом Ю. Бачинським у брошурі “Україна ірредента” 1895 р. – незалежна “соборна” Українська держава. “Одно ще мусимо піднести для яснійшого зрозуміння усіх наших виступів перед чужими, – підкреслював В. Старосольський, – стягом під котрим ми ітимо був все ідеал руської молодіжи: “Україна Irredenta”” [148, арк. 76].

1 лютого 1899 р. на загальних зборах товариства В. Старосольського обрали заступником голови і бібліотекарем (на час відпустки голови Р. Сембратовича виконував його обов’язки) [153, арк. 2]. 26 березня 1899 р. на надзвичайних загальних зборах В. Старосольського було обрано 37-м головою товариства “Січ” на літній семестр до 4 листопада 1899 р. [411, с. 123]. В. Старосольський згадував про обставини свого обрання: “Я обняв провід товариства серед непотішних відносин під знаменем так зловорожим, що і дуже вибагливий чоловік міг би багато від мене жадати. Я застав “Січ” розбиту на два ворожі табори” (через справу виключення М. Кордуби з числа членів товариства – Ю. Д.). [148,

арк. 79]. Заступником голови став В. Саноцький, членами проводу – Ю. Бачинський, Д. Левицький, В. Крвавич [148, арк. 91]. Обрання В. Старосольського головою “Січі” беззаперечно свідчило про його високий авторитет і провідну роль у студентському русі.

З обранням головою В. Старосольського – представника молодшої генерації – “січовики” сподівалися на активізацію діяльності товариства. Під його головуванням відбулися засідання проводу “Січі” (10 та 25 червня, 3 липня 1899 р.) та загальні збори товариства 14 червня 1899 р. Однак за час нетривалого керівництва В. Старосольському не вдалося суттєво покращити роботу товариства, що, в першу чергу, пояснювалося невеликим представництвом українських студентів у Відні, браком як людського, так і матеріального (на основі членських внесків) ресурсів. В. Старосольський в той час критично оцінював розвиток товариства, серед недоліків відзначав низький рівень активності з боку окремих членів, відсутність жертовності та небажання підтримувати товариство матеріально [148, арк. 80].

Лише після прибуття до Відня великої групи львівських студентів через сецесію з місцевого університету 1901–1902 рр. товариство “Січ” змогло значно активізувати свою діяльність. Яскравим підтвердженням цього стала зміна динаміки чисельності товариства: якщо в 1898–1899 рр. (на час головування В. Старосольського) було тільки 14 членів, то в 1902 р. – близько 300, а в 1908 р. – 97 членів [411, с. 140–141; 419, с. 47].

Свою діяльність товариство поширювало на Галичину, за його почином було скликано перше студентське (академічне) віче в Коломиї 1881 р. “Січовики” взяли активну участь у боротьбі за відкриття українського університету у Львові: готували петиції до Державної Ради, проводили віча та збори, популяризували ідею національного вищого навчального закладу серед студентів-слов’ян столиці [138, арк. 59]. Навколо “Січі” об’єднувалася патріотична студентська молодь, що мала неоднакові політичні погляди.

Одразу після повернення до Львова восени 1899 р. В. Старосольський поринув у громадсько-політичне життя міста та краю. Він швидко здобув авторитет серед місцевого українського студентства, ставши одним із його ватажків. Так, В. Старосольський взяв безпосередню участь у діяльності, а невдовзі увійшов до

керівництва студентського товариства “Академічна громада”, був ініціатором заснування та лідером організації “Молода Україна”.

Особливе зацікавлення В. Старосольського викликав всеросійський страйк 1899 р. проти реакційної політики царизму в університетах Києва, Одеси та Харкова. Студенти вимагали повної автономії вищої школи, невтручання адміністрації у свої справи, забезпечення права вступу до вищої школи всім бажаючим, незалежно від статі та національності. Цим подіям він присвятив статтю “Студентські рухи в Росії”, опубліковану в лютневому випуску “Молодої України” за 1900 р. [363, с. 59]. У лютому 1901 р. В. Старосольський виголосив реферат із цієї проблеми на студентському віче у Львові. Показавши безправне становище студентів у російських університетах, доповідач запропонував три резолюції: 1) українська молодь Галичини висловлює щиру симпатію російському студентству, українцям, що навчалися в університетах підросійської України, у важкій боротьбі; 2) вибраному комітетові доручається “викликати” в усіх університетах Австро-Угорщини симпатії до російських студентів; 3) цьому ж комітетові доручається інформувати австрійську і закордонну пресу про прийняті постанови. Після дискусії усі три резолюції було ухвалено [286, с. 3].

У середині лютого 1901 р. В. Старосольський, О. Бержицький і С. Мерунович надіслали відозву до студентів російських університетів. У ній, зокрема, говорилося: “Ви падаєте під ударами ворожих рук, ми засуджені лишень дождити бездіяльно звісток з поля боротьби! Та ми віримо разом з Вами, що Ваша боротьба скорше чи пізніше мусить скінчитися перемогою і у сій вірі здоровимо Вас...: Щасливої боротьби Товариші!” [271, с. 3]. За студентською солідарністю по обидва боки австро-російського кордону простежувалося усвідомлення національної єдності України, В. Старосольський активно виступав за незалежну “соборну” Українську державу.

Водночас В. Старосольський доклад чимало зусиль для розвитку діяльності товариства “Академічна громада”, що виникло в січні 1896 р. на основі злиття двох студентських організацій – “Студентського братства” і “Ватри”. Згідно статуту, члени товариства ставили перед собою такі завдання: дбати про

матеріальну та моральну підтримку членів, бути осередком наукового і товариського життя українського студентства, здійснювати видавничу діяльність, проводити конференції, літературні вечори та концерти [159, арк. 8]. У листопаді 1899 р. в “Академічній громаді” було 150 членів або близько 42 % усієї світської української молоді Львівського університету [399, с. 119]. Товариство “Академічна громада” відіграло значну роль у тогочасному житті українського студентства, при ньому діяли різні секції – суспільних наук, філософська, інформаційна, літературна, а також гуртки (науковий, правників та ін.). Важливе значення “Академічної громади” підкреслював тогочасний публіцист О. Назарук у “Хроніці руху української академічної молоді у Львові від 1861 до 1908 рр.”. На його думку, бурхливі студентські демонстрації у Львівському університеті, створення “Молодої України”, активна участь молоді в політичній агітації та організаційно-просвітній роботі мали своє наймогутніше джерело в “Академічній громаді” [152, арк. 53].

В. Старосольський вступив до товариства ще під час першого львівського періоду навчання в університеті 9 жовтня 1897 р. Того ж дня його членами стали М. Нестерович, М. Галущинський, С. Пеленський, Г. Кузів, В. Рейтарський, С. Закревський, Т. Ваньо, О. Миронович, О. Людкевич, І. Василик, Л. Калинич, І. Ганас та Т. Стрипський [158, арк. 33–34]. Живе спілкування в молодіжному середовищі було важливим елементом становлення особистості В. Старосольського, кристалізації його національних поглядів.

Після річного перебування у Відні 17 жовтня 1899 р. В. Старосольський поновлює свою діяльність в “Академічній громаді” [399, с. 119–120]). Він мав авторитет серед місцевої української молоді, менш як через місяць, 12 листопада 1899 р. його обрали заступником голови товариства. 20 листопада того ж року на засіданні проводу “Академічної громади” В. Старосольського, М. Галущинського та Є. Косевича обрали до комісії, що займалася підготовкою і висланням меморіалу до міністра освіти в справі українського університету [152, арк. 62].

Рубіж XIX–XX століть у Галичині характеризувався прискореним розвитком українського національного руху, кристалізацією національно-політичної свідомості серед широких

мас населення. Однак, політичне, культурне й економічне відродження українського народу наштовхнулося на запеклий опір поляків, що займали домінуючі позиції в Галичині. Польсько-українське протиборство охопило різні сфери суспільного життя краю, особливо гострим було в питанні створення українського університету у Львові.

Австрійська влада визнавала Львівський університет як двомовний (утраквістичний) навчальний заклад, але фактично ця двомовність існувала лише на папері, керівництво університетським життям належало полякам. Так, у 1899–1900 рр. обов'язки ректора виконував поляк о. Ю. Більчевський, деканом теологічного факультету був о. Ю. Комарницький, правничого – В. Пілат, медичного – А. Нога, філософського – К. Твардовський [296, с. 3]. Тільки на кількох кафедрах у Львівському університеті викладання дисциплін велось українською мовою (теологічна, педагогічна, цивільного та кримінального права, кафедра української мови і літератури та кафедра історії). Водночас більшість кафедр проводили навчання польською мовою, що становило понад 80 % усіх навчальних дисциплін. Очевидно, такий стан не задовільняв українське студентство, що становило на 1898/1899 н. р. 533 особи, стало потужним чинником у розвитку національного руху [399, с. 117].

У боротьбі українського громадянства за університет найактивнішу позицію займала студентська молодь, що організовувала демонстрації, з'їзди та інші масові акції. Молодіжні товариства висували змагання за український університет у Львові як одну з перших передумов здобуття української державності. “Академічна громада” не залишалася осторонь цієї боротьби за право освіти рідною мовою.

13 липня 1899 р. у Львові вперше було проведено українське студентське віче за участю студентів вищих шкіл Австрії, основною вимогою якого було відкриття українського університету. Одним із ініціаторів цього віча був В. Старосольський [499, с. 205]. Він же представляв на цьому зібранні українське студентство Відня [149, арк. 1]. Виступаючи за створення у столиці провінції українського вищого навчального закладу, В. Старосольський підкреслював роль університету як мірила культури кожного народу, найвищої

інституції, що увінчує всю освітню систему, мережу початкових шкіл та гімназій. Лідер українського студентства поєднав у своїй промові історію з сучасністю, підкреслив право українців на власний університет: “Коли чужу ріллю уміли наші люди орати, що добули би вони для культури, коли б на рідній почві були знайшли спосіб працювати! А конечними условинами до научної праці є для нас власний університет” [176, с. 1]. Це була перша політична заява Володимира серед українського студентства Галичини. На цьому зібранні він також висловлював своє обурення з приводу недопущення студентів-богословів до участі у вічі. Його промова настільки вразила присутніх, що її початок було вміщено на першій сторінці праці “Українсько-руський університет” [176], виданої у Львові 1899 р. як “пам’ятної книжки першого віча студентів українців-русинів всіх вищих шкіл Австрії”.

Безумовно, на виступ В. Старосольського вплинули заклики провідних українських діячів краю, зокрема, М. Грушевського до боротьби за створення українського університету, опубліковані в галицькій пресі. Так, газета “Діло” 2 (14) липня 1897 р. вмістила велику статтю М. Грушевського “Добиваймося свого університету!”. У ній автор закликав уряд не доводити університетську справу до конфронтації, надати українцям можливість досягнути своє конституційне право на вищу національну школу. “Українці повинні мати свій університет – це їхнє право і пекуча потреба”, – наголошувалось у статті [241, с. 2].

Студентське віче 13 липня 1899 р. у Львові вирішило, що для успіху боротьби за університет необхідно мати центральний орган, який би підтримував зв’язок як зі студентськими громадами, так і з поодинокими діячами. На зібранні було обрано організаційний комітет, який відповідно до рішення віча затвердив редакційну комісію майбутнього студентського журналу, до якої увійшов і В. Старосольський [419, с. 94]. На довірочних зборах молоді, що відбулися відразу після віча 13 липня 1899 р., прийнято проект організації українського студентства з головним комітетом у Львові й осередками при кожній вищій школі, де навчалися українці [399, с. 118].

На виконання цієї ухвали восени 1899 р. у Львові було засновано товариство “Молода Україна”. Організація, по суті, була

неформальною: не мала списків своїх членів, не вела протоколів засідань, а зв'язок між учасниками мав особистий характер, базувався на періодичних зустрічах і листуванні. Проте організація відзначалася високою дисципліною та глибоким ідеалізмом учасників, готовністю до самопожертви в ім'я національного ідеалу. Серед членів “Молодої України”, що територіально охоплювала Галичину й Буковину, були навіть учні середніх шкіл, усього – близько тисячі осіб [228, с. 68]. Як згадував пізніше відомий адвокат і політичний діяч С. Ріпецький, “ініціатором та одним із передових ідеологів “Молодої України” був студент прав Львівського університету Володимир Старосольський, палкий український самостійник та ідеаліст, людина кришталюного характеру, глибокої вродженої культури, небуденного таланту та сердечної і товариської вдачі” [459, с. 7].

Очолював “Молоду Україну” провід – “Комітет десяти”, директиви якого виконувалися точно і без протестів. Один із його членів – Л. Цегельський так описав діяльність “Комітету” у споминах: “Управа створила себе сама, самостійно, дорогою особистого порозуміння десятюх найдіяльніших і найрухливіших тоді... провідників української університетської молоді у Львові, їхній авторитет і моральний престиж серед товаришів студентів був такий, що нікому й в голову не приходило квестіонувати факт самозванчого складення і складу “Комітету десяти”... Все, що від того “Комітету” виходило, було наче святим приказом...” [228, с. 69]. “Комітет десяти” складався з представників п'яти політичних напрямків Галичини – соціал-демократичного, радикального, національно-демократичного, християнсько-національного та теоретично-монархістського [468, с. 46]. В. Старосольський в ньому представляв соціал-демократів.

Друкованим органом “Молодої України” став однойменний часопис, що почав виходити з 1 січня 1900 р. як щомісячник. В. Старосольський, разом із О. Грабовським, В. Темницьким, Є. Косевичем, Л. Цегельським, А. Крушельницьким і С. Горуком, увійшов до організаційного і редакційного комітетів часопису [235, с. 1].

Мета видання розкривалася у програмній статті, вміщеній у першому випуску, що була написана Є. Косевичем і

В. Старосольським. У ній, зокрема, підкреслювалося: “Хочемо стати устами української молодіжи, якими вона мала висловлювати свої мої святі ідеали. Символом цих ідеалів, стягом, що під ним спішитемо у бій за наші ідеали, є для нас одно велике слово: Україна. Наша національна ідея – се не само питанє мови, не само питанє етнографічної відрубности; се питання політичної незалежності, питання потреб поневолених верств нашого народу, повної соціальної справедливості. Цілью нашого видавництва стати органом молоді всієї України. Між молоддю учнівською і молоддю середніх шкіл досі немовби стояв хінський мур. “Молода Україна”, вивішуючи стяг наших спільних ідеалів, має метою знищити цей кордон, заставити до праці всі гурти нашої молоді, бо це наші спільні ідеали, ідеали всієї молоді України” [235, с. 1–2]. Місячник виходив протягом 1900–1903 рр., усього було видано 33 номери. Його редактором і видавцем був М. Залітач, а серед авторів виділялися В. Старосольський і Л. Цегельський [364, с. 136].

У своїх статтях В. Старосольський порушував питання розвитку української культури та боротьби за український університет у Львові. Зазначені проблеми, на його думку, мали сприяти реалізації ідеалу організації – створення незалежної Української держави. Як писав В. Гнатюк, студенти прагнули “не лишатися позаду в культурному поході людскости...”, “по силам своїм докинути щось до суми культурних добутків людства...” і друге, що “рідний університет є... конечним кроком по дорозі до нашого ідеалу, яким є Україна ірредента” [331, с. 57].

Українська національна ідея в розумінні В. Старосольського мала широкий соціально-політичний зміст, атрибутами якої були не тільки національна державність, але й політична і національна свобода, демократія і соціальна справедливість. Без сумніву, цьому сприяло захоплення В. Старосольського популярними тоді серед молоді соціал-демократичними ідеями, а також науковий інтерес до національної проблематики, що згодом оформився у власну науково обґрунтовану теорію нації. Обґрунтування цього знаходимо у праці “Національний і соціальний момент в українській історії”. “Можна сміло сказати, – писав В. Старосольський – питання української державності, самостійного політичного буття зв’язане історично з

питанням суспільного положення українського демосу сильніше, безпосередніше і тісніше, ніж у котрій іншій спільноті” [198, с. 153].

Працюючи в “Молодій Україні”, В. Старосольський багато уваги приділяв налагодженню контактів із діячами Наддніпрянської України, де, зокрема, шукав цікаві статті для журналу. Здійснення цього задуму відбувалося на перетині легальних та конспіративних зв’язків. Так, через адвоката Миколу Шухевича, дядька своєї нареченої Дарії, В. Старосольський дістав брошуру Миколи Міхновського “Самостійна Україна”, видав її в 1900 р. у Львові, а потім переслав тираж на Наддніпрянщину [468, с. 46]. Також ним були налагодженні зв’язки з Лесею Українкою, котра стала однією з дописувачів “Молодої України”. Головним партнером організації на Наддніпрянщині була Революційна українська партія (РУП), з членами якої були встановлені регулярні стосунки. Конспірація при цьому була така, що навіть “Комітет десяти” в повному складі не був поінформований про людей і шляхи підпільного спілкування. Л. Цегельський називав чотирьох найбільш втаємничених: себе, С. Горука, В. Темницького і В. Старосольського [228, с. 79]. Щоправда, С. Ріпецький вказує на обізнаність у цих справах і Л. Ганкевича [459, с. 9].

8 липня 1900 р. організаційний комітет “Молодої України” в особі В. Старосольського та О. Грабовського звернувся до студентської молоді з відозвою, що публічно задекларувала вимогу української самостійності: “Нашим обов’язком заманіфестувати, що вся українська молодь стоїть і стоятиме під прапором незалежності України. Нашим обов’язком є односердно та одностайно друг при друзі, грімко та твердо проголосити світові, що найвисшою ціллю, найвисшою ідеєю національно-політичних змагань усієї молодіжи є незалежна Україна! Прибувайте на віче всієї української молоді з висших австрійських шкіл до Львова! Тут довершимо ідейного діла найкращих душ України! Тут закінчемо ми славно століте нашого відродження! А на переломі двох віків засяє в блеску горячої любови, святих поривів і могутчої туги *Ucraina surgens!*” [399, с. 124].

14 липня 1900 р. у львівському готелі “Беллеву” зібрався загальний з’їзд українського студентства і гімназійної молоді. На віче прибули професори-українці Львівського університету та відомі громадсько-політичні діячі: Ю. Романчук, Д. Савчак, М. Павлик,

В. Охримович, В. Левицький, Л. Ганкевич та ін. Головою віча був обраний В. Старосольський. Доповідачі неодноразово піднімали гасла української державності. Зокрема, В. Старосольський прямо проголосив: “І підносимо ми боєвий стяг нашої самостійности і підносимо його в упоєню нашої віри, що ідемо в бій не лише за своє, а за щастя цілого людства. Підносимо його в тім глибокім пересвідченю, що Україна, коли стане, то “засвітиться світ правди” не лишень для себе, а для мільонів страдающих і в рядах вільних народів піде добувати кращу долю людскости”. Закінчилося віче гімном “Ще не вмерла Україна!” [399, с. 126].

Ідеал незалежності на початку ХХ ст. усвідомлювався В. Старосольським як доволі віддалена перспектива. Розуміючи це, він був одним з ініціаторів ряду заходів, розрахованих на підняття національної свідомості. При підтримці організаційного комітету “Молодої України” в 1900 р. у Галичині пройшли Шевченківські вечори в учительських семінаріях, гімназіях та реальних школах Львова, Тернополя, Станіславова, Чернівців, Перемишля, Коломиї, Самбора, Сокаля, Золочева, Бучача, Стрия, Дрогобича, Бродів та ін. Учасником багатьох із цих заходів був В. Старосольський. Пам’ятними для нього виявилися Тарасові вечорниці у Львові 27 квітня 1900 р. У промові від молоді він підкреслив: “І як знаємо ми, що прийде і для нас день великого свята братерства і волі, так знаємо рівнож, що як його заповідь і услівє мусить прийти хвилина, коли на широкій області наших земель, поміж міліонами синів нашого народу, не буде ні одної груди, що не була б жертвовником Тарасових ідеалів. Лиш тоді ми чисті душею, гідні великої благодати волі, підемо її стрічати. Тоді і прийде великий день воскресіння. А щоби він прийшов, ми не пожалуємо і крові, коли її буде потреба, щоб скорійш поплило русло нашого життя, і скоріше донесло нас витати дожидану хвилину! Бо знаємо ми, що не дождати нам чужі ласки, і знаємо, що ідемо в боротьбу, в якій лиш власна заслуга і власна сила дасть нам те, що належить ся нам – в якій буде витязем той, що горячіше бажає і більше готов посвятити, в якій і ми, хоч би ціною життя – мусили побідити!” [399, с. 122].

Другою важливою акцією цього часу стала сецесія українських студентів Львівського університету в 1901–1902 рр. Ініціатором сецесії виступив В. Старосольський [228, с. 76]. Це був протест

проти покарання університетською владою тих студентів, які організували віча за створення українського університету та в цілому проти великодержавної політики поляків. Безпосередньою причиною студентської акції, що мала гучний резонанс у громадському житті, була заборона українцям складати присягу (імматрикуляцію – акт урочистого зарахування студентів I-го курсу – Ю. Д.) рідною мовою. У вересні 1901 р. В. Старосольський разом з іншими студентами закликав вносити подання в університет українською мовою [243, с. 3]. Невдовзі був створений “Організаційний комітет” для координації дій студентства. У другій декаді листопада 1901 р. в його середовищі активно дискутувалася подальша тактика. Центральним для студентів стало питання отримання дозволу з боку Сенату Львівського університету на проведення віча. В. Старосольський, як і Є. Бурачинський, Є. Косевич, Д. Малець, зайняв більш помірковану позицію, вважав за необхідне дочекатися на офіційний дозвіл. Однак, у студентському середовищі домінували більш радикальні настрої. Так, В. Темницький виступав за організацію віча ще до закінчення переговорів із Сенатом. Тим більше, що з боку останнього час його проведення постійно відтягувався. 19 листопада 1901 р., не дочекавшись дозволу, віче було проведене й отримало широкий суспільний резонанс. Університетські власті покарали учасників несанкціонованого зібрання. Сенат до 3 грудня припинив навчання і відрахував п’ять активістів. Виникла загроза масового вступу в університет польського студентства і відсторонення від навчання політично активних українців. За таких умов В. Старосольський почав наполегливіше пропагувати ідею сецесії. До його групи приєдналися В. Щуровський та О. Мелень. На противагу їм В. Темницький пропонував чекати “зі зброєю в руці” [80, арк. 2].

Свою позицію В. Старосольський обґрунтовував наступним: по-перше, можливою втратою психологічної ініціативи, по-друге, необхідністю адекватної реакції на відрахування українців та заяви Сенату щодо української мови. “Мовчати, – писав він у відкритому листі до В. Темницького, – означало б капітуляцію” [80, арк. 2]. Серед інших можливих втрат у випадку вичікувальної позиції В. Старосольський називав збільшення числа студентів-поляків за рахунок українців [80, арк. 2].

В. Старосольський вважав, що бойкот спричинить актуалізацію українського питання на вищому політичному рівні. Австрійська влада буде змушена вирішувати питання прийому сецесіоністів до інших вищих навчальних закладів імперії. Показово, що саме після віча 19 листопада 1901 р. до міністра освіти у Відні була направлена делегація з чотирьох студентів, якій було обіцяно звернути увагу на університетське питання та забезпечити стипендії для кандидатів на професорів. В. Темницький, заручившись цією обіцянкою, намагався зупинити розгортання подальших, більш радикальних кроків [80, арк. 2].

3 грудня 1901 р. 440 українських студентів покинули Львівський університет і пішли навчатися до інших університетів Австро-Угорщини. Про своє рішення студенти того ж дня повідомили українську громаду закликом у газеті “Діло”. Зміст і сама мова заклику свідчать про те, що студенти надавали своєму вчинкові епохального значення. З цього приводу В. Старосольський в опублікованій статті з пафосом писав: “Се сини твої покидають нині святі простори твоїх земель. На жертвник долі твоєї кинули нині сини твої велике слово. І слово се палає смолоскипом і слово се дріжить розгуком великого звона і лине до тебе; могуче, велике – віщує дні, що грядуть. Се слово дітей твоїх, що йдуть за твою долю – в бій ідуть, як сотні твої ходили шукати правди, волю добути тобі народе! Се дні вертають, що давно минули. Се воскресають горді твої полки-лицарі сплячі проснулись в могилах – на бій останній, на бій великий” [399, с. 128].

Оцінюючи дану акцію з перспективи трьох десятиліть, В. Старосольський писав: “Було ясно, що перед українським студентством простелиться історично-необхідний і довгий шлях демонстрацій на університеті, що день 19 падолиста – це перший етап того шляху. Але в данім моменті допустимим був тільки виступ, в ефекті сильніший, ніж демонстрація з 19 падолиста. Кождий інший виступ тільки затер би вражіння першого, пошкодив, а не допоміг би справі. “Ініціатива”, яку противник хотів перебрати в свої руки, ішла живовидячки в тому напрямі, щоби наша акція розбилася на ряд “буч”. Цей рахунок треба було перекреслити, і ми перекреслили його” [80, арк. 3].

У цілому В. Старосольський усвідомлював неможливість створення університету на початку ХХ ст., оскільки досить сильними були позиції поляків та Російська імперія, для якої створення українського університету було б викликом, однак вважав сецесію першим етапом на шляху активної боротьби за університет [80, арк. 4].

У грудні 1901 р. В. Старосольський представляв “Молоду Україну” на прощанні сецесіоністів. Безпосередньо при від’їзді з вокзалу він закликав студентів, “щоби тямили на святі і безмежні обов’язки для русько-українського народу і головної його маси русько-українського мужицтва” [278, с. 1].

У наукових публікаціях, предметом яких є студентський рух у Галичині, часто наголошується на спонтанному характері студентської сецесії. Однак розгляд питання у ширшому контексті дає підстави стверджувати, що вона була результатом погоджених дій практично всього галицько-українського політикуму. У низці форм протестних акцій українців проти польської домінації на початку ХХ ст. сецесії не були рідкісним явищем. З метою посилення впливу на політичну атмосферу краю їх активно використовували українські політики. Так, першою була сецесія українських депутатів із Галицького сейму в липні 1901 р., другою – бойкот виборців у кількох повітах на сеймових виборах у серпні 1901 р. і, нарешті, – українських студентів із Львівського університету в грудні того ж року. Сюди ж можна віднести двотижневий бойкот українськими депутатами Буковинського сейму в липні 1902 р. й особливо широко відомий галицький аграрний страйк влітку 1902 р.

Отже, сецесію студентів з університету не можна розглядати поза межами тогочасної політичної практики українства, беручи до уваги тези тодішньої української публіцистики, наполягати на її виключно стихійному характері. Тим більше, що в сецесії брало участь практично все українське студентство без огляду на суспільно-партійні орієнтації. Москвофіли, що зазвичай відмежовувалися від акцій народовців, а також студенти-теологи, яким факультет забороняв без спеціального дозволу брати участь у будь-яких студентських вічах, цього разу проявили консолідовану

позицію. Є підстави стверджувати, що це була спланована, хоча й емоційно насичена акція з елементами спонтанності [368, с. 55].

Активний виступ студентства засвідчив, що молодь зневірилася у можливості добровільних поступок польського керівництва університету на користь українців, прийшла до переконання про необхідність силою відстоювати свої права. Провідні українські партії – УНДП, УРП та УСДП, хоч і внесли домагання українського університету в програмні документи, не були готовими до негайної підтримки студентської акції політичними засобами [293, с. 321].

Студентська акція була неоднозначно сприйнята в тодішньому українському суспільстві. Частина відомих громадсько-політичних діячів, зокрема М. Павлик, В. Темницький та ін., вважали, що сецесія була “втечею з поля бою без бою”, через що не мала успіху. В. Старосольський належав до другого табору. На його думку, якщо “бій” зводиться до протестів (навіть із бійкою) та маніфестацій тільки в столиці краю, у Львові, то він буде безуспішним, означатиме тупцювання на місці, повторення попередніх помилок. Проблема українського університету залишалася б лише локальною, східногалицькою. Сецесія стала широкою пропагандою справи українського університету та української проблематики далеко поза межами Галичини, по всій Австро-Угорщині, а то й за кордоном. “Трудність такої популяризації сьогодні вже досить нам відома, так само як конечність її... Те що дала нам Прага після 1918 р., чи ж не було бодай в частині плодом того зерна, яке вкинули там сецесіоністи 1901/1902 р.” [80, арк. 3].

Професор УВУ в Мюнхені В. Янів уже з перспективи півстоліття стверджував: “Сецесія... спричинилася до пропаганди української справи й мала найбільше позитивне значення для створення настрою солідарности; цей настрій був початком багатой традиції боротьби за українське високе шкільництво” [468, с. 50]. На думку сучасного дослідника О. Жерноклеєва, акція не досягла очікуваного ефекту, водночас сприяла усвідомленню студентством неможливості домогтися бажаних змін власними силами, у відриві від боротьби всієї української спільноти за національні права, показала необхідність включення молодого покоління в цю боротьбу, в тому числі й у складі існуючих політичних партій [364,

с. 136]. Сецесія сприяла усвідомленню лідерами української молоді власної сили, що дозволило на початку політичної кар'єри не загубитися в тіні старшого покоління, активно відстоювати власні, значно радикальніші погляди.

Після сецесії зі Львова до Кракова прибуло досить багато української студентської молоді. Між ними був і В. Старосольський. Разом з Л. Ганкевичем, В. Темницьким, О. Луцьким він заснував у січні 1902 р. нову організацію – “Русько-українське академічне товариство” для забезпечення національних та наукових потреб українського студентства [419, с. 60].

25 липня 1902 р. у Львові відбулося чергове зібрання молоді, присвячене сецесії, в якому взяло участь близько 600 українських студентів і абсолювентів (випускників середніх шкіл – Ю. Д.). Відкрив віче В. Старосольський, на той час заступник голови центрального комітету молоді, промовою, в якій “охарактеризував політичну “українську” ситуацію та присвятив декілька слів пам'яті застрілених під час страйку в Чортківщині селян” [250, с. 1]. Віче ухвалило рішення про припинення сецесії для того, щоб “справу університетську перенести на ширше поле політичної і соціальної боротьби” [250, с. 2]. Після закінчення віча відбувся “комерс” (неофіційна частина зібрання – Ю. Д.) в цьому ж приміщенні, де проходило засідання. Як керівник цього заходу В. Старосольський привітав присутніх чеських гостей – Рудольфа Брожа (співредактор часопису “Samostatnost” і редактор “Casopis’u rokrokového Studentstva”) та Кирила Душека (член масариківської партії реалістів, співредактор часопису “Cas” та редактор “Studentsk’ih Směr’iv”) і загалом подякував чехам, що “так гостинно прийняли нашу молодіж у “золотій” Празі” [252, с. 1].

Ще однією громадською акцією “Молодої України”, в якій В. Старосольський брав активну участь, став великий селянський страйк проти визиску селян великими польськими землевласниками в 1902 р. Володимир був одним із чотирьох референтів цієї справи на львівському студентському вічі в липні 1902 р. Страйки мали соціально-економічний характер, були своєрідною матеріальною відплатою полякам за їх протидію в справі українського університету. Студенти, зокрема ті, які поверталися з сецесії, роз’їхались по селах із пропагандою. Це був перший успішний

страйк, який охопив близько 200 тисяч селян Галичини, а також один із перших масових страйків у Європі, який надавав цій акції не лише соціального, а й національного характеру. Згодом у статті “Національний і соціальний момент в українській історії” В. Старосольський відзначав, що ці селянські виступи “в своїй основі були наскрізь стихійним висловом соціальних болів селянської маси, набрали зараз же і з непоборною силою політичного характеру. Вони висловилися дуже скоро цілим рядом політичних постулатів, і з ними тісно зв’язаний початок зорганізованого політичного, революційного руху “Революційної Української Партії” (Р.У.П.), діяльність якої була так многоважна, багата наслідками для цілого сучасного політичного українства” [198, с. 160].

У 1903 р. В. Старосольський став доктором права у Львівському університеті [46, арк. 1–2]. Але його зв’язок із студентством на цьому не припиняється. Він і далі брав участь у вічах, що домагалися відкриття українського університету у Львові [249, с. 2]. Разом із М. Грушевським, С. Дністрянським, К. Студинським, С. Рудницьким та М. Білецькою В. Старосольський став членом-засновником товариства “Ватра” у вересні 1910 р. На прохання М. Білецької він написав статут цього товариства, в якому вказав, що мета його – “сотворене як найлекших матеріальних умовин життя для української молодіжи в Галичині” через забезпечення дешевого або безкоштовного житла, харчування та медичної допомоги [84, арк. 15]. Засобами для здійснення цієї мети визначалися вступні та членські внески, добровільні пожертвування та доходи від видавництва, концертів та інших розважальних заходів, які організовувалися товариством. До організаційних зборів товариства В. Старосольський виконував обов’язки голови. У травні 1911 р. стараннями В. Старосольського створюється аналогічне товариство для допомоги академічній молоді в Австрії – “Поміч молодіжи” [84, арк. 18–18 зв.].

Безперечно, на формування особистості В. Старосольського мали значний вплив обставини особистого життя. 24 квітня 1906 р. він одружився з Дарією Шухевич, дочкою відомого в Галичині суспільно-політичного діяча, етнографа Володимира Шухевича. Вхідження в знану своїми національними традиціями родину

утвердило і без того вже міцні українофільські переконання В. Старосольського. В особі своєї дружини він отримав не лише міцну сімейну підтримку, але й одностунця в громадсько-політичній роботі. Дарія Старосольська вже в той час вирізнялася своїм характером, будучи доволі емансипованою жінкою. Попри тогочасні упередження до вищої освіти жінок вона була активною слухачкою окремих курсів у Львівському університеті. Закінчивши львівську консерваторію із золотою медаллю, Д. Старосольська стала вчителькою фортепіано (однією з трьох перших жінок-вчительок) у Музичному інституті ім. М. Лисенка. Дружина підтримувала політичні погляди свого чоловіка, була членом УСДП, входила до керівництва товариства “Вільна громада”, редагувала соціал-демократичні часописи для українського жіноцтва “Мета” (1908) і “Наша мета” (1919–1922) у Львові.

Зміцненню сімейного щастя сприяло народження спільних дітей: Юрія (1907 р.н.), Ігоря (1908 р.н.) та Уляни (1912 р.н.). Попри перевантаженість громадськими справами В. Старосольський завжди знаходив час для спілкування в тісному сімейному колі. Старший син Юрій згадував: “Коли увечері збирались усі вечеряти за великим, круглим дубовим столом у їдальні... – то це була віднайдена, сильно об’єднана, щаслива родина” [468, с. 109]. Своїх дітей батьки виховували в національному дусі. Вони були членами “Пласту” та отримали вищу освіту: Юрій – юридичну у Львівському та Празькому університетах; Ігор – технічну (архітектура) Львівського університету; Уляна – факультет права і журналістики Познанського, а згодом – Львівського університетів.

Отже, проведений аналіз раннього періоду життя й діяльності В. Старосольського дозволяє визначити ряд тенденцій, що визначали формування його особистості та початки громадсько-політичної діяльності. Народжений у заможній міщанській сім’ї Йоахима та Юлії Старосольських, Володимир отримав відповідне його статусу виховання та освіти. Родинне виховання мало визначальний вплив на формування характеру, загальнолюдських ідеалів та життєвих цінностей. Подальше навчання в університетах Кракова, Відня та Львова сприяли не лише здобуттю фаху юриста, але й виявилися визначальними для становлення національної самосвідомості В. Старосольського. Приятельські стосунки, а в

подальшому – спільна діяльність із молодими патріотично настроєними українцями пробудила інтерес до української справи, свого етнічного коріння. Для самого В. Старосольського такий вибір ідентичності не був надто різким, адже виховуючись у полікультурному середовищі Галичини, він завжди пам'ятав про своє руське, українське коріння. Інша справа, що до 1898 р. В. Старосольський не розглядав його як визначальне в системі ідейних цінностей і власного самоусвідомлення.

Входження В. Старосольського в модерне українство відбувалося шляхом активної участі в студентських організаціях Відня та Львова. Досить швидко здібний юнак виходить на провідні ролі в українському молодіжному русі. Ораторський і публіцистичний хист відкривають йому дорогу до керівних посад у товариствах “Січ”, “Академічна громада” та “Молода Україна”. За типово студентськими проблемами, які він намагався вирішити, стояли важливі національні завдання. Борючись за культурно-освітні права українців, виступаючи одним із зв'язкових із політичними діячами Наддніпрянської України, В. Старосольський вже на ранньому етапі діяльності приходив до усвідомлення ідеї політичної незалежності й соборності України.

Студентський період діяльності став багато в чому визначальним для подальшої громадсько-політичної та наукової роботи. Обрані ідеали і напрями в майбутньому розвинулися, а то й вийшли на якісно новий рівень. Можна сміливо констатувати, що напередодні Першої світової війни В. Старосольський сформувався як особистість та активний діяч українського національного руху, свідомий його далекою метою і готовий, у міру своїх сил і можливостей, докласти до її реалізації.

**РОЗДІЛ
3****В. СТАРОСОЛЬСЬКИЙ У
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ
ЖИТТІ УКРАЇНИ****3.1. Діяльність в УСДП на початку ХХ століття**

На зламі ХІХ–ХХ ст. відбулася політизація українського національного руху, формування модерних політичних партій. На зміну “ері священників” прийшла “ера адвокатів”, що означало вихід на провідні позиції української світської інтелігенції. У жовтні 1890 р. виникла перша галицька партія – Русько-українська радикальна партія (РУРП), а вже згодом в її середовищі відбулася поляризація сил. Нечисленна група марксистів, що виділилася з радикальної партії, заснувала у вересні 1899 р. Українську соціал-демократичну партію (УСДП). Водночас більш національно орієнтована частина радикалів зблизилася з народовцями, що дало підґрунтя для створення в грудні 1899 р. найчисельнішої політичної партії в Галичині – Української національно-демократичної партії (УНДП). “Праве” крило народовського табору, що схилилося до продовження компромісу з поляками, відомого в історії як “нова ера” (1890–1894 рр.), заснувало в 1896 р. Католицький русько-народний союз (КРНС) – українську партію клерикального спрямування.

В українському русі Галичини початку ХХ ст. виникла фактично двопартійна система, в якій провідна роль центристської УНДП стимулювалася й врівноважувалася опозицією лівої Української радикальної партії (УРП, таку назву в 1899 р. отримала колишня РУРП). Щодо інших двох партій – УСДП і КРНС, то вони відігравали більш другорядну роль у партійно-політичному житті, поступалися за впливами націонал-демократам і радикалам. Усі новостворені партії стояли на спільній платформі політичної самостійності України, що давало підстави для формування широкої політичної коаліції в період Української революції [338, с. 78]. Галицьке москвофільство (русофільство) дедалі більше втрачало

свої позиції в Галичині національно-державницькому табору, перетворилося у відверто реакційну силу в українському національному русі, що пішла на союз із польськими крайовими властями.

Політична діяльність В. Старосольського упродовж більш як трьох десятиліть (до 1939 р.) була тісно пов'язана з галицькими соціал-демократами. Перебування в молодіжних організаціях “Січ”, “Академічна громада”, “Молода Україна”, участь у селянському страйку 1902 р. визначалися зростаючим зацікавленням соціал-демократичною ідеологією. Знайомства і дружні відносини з Л. Ганкевичем, М. Галущинським, Є. Косевичем визначили подальше входження В. Старосольського в ряди УСДП. Однак, партійна робота для нього на перших порах не була визначальною, значно більшу увагу він приділяв освіті (проходив наукове стажування у Берліні (1905–1906), Граці (1907) і Гейдельберзі (1908, 1911–1912)) та професійній діяльності (мав адвокатську практику протягом 1902–1909 рр.). Більш логічно говорити не про партійну роботу В. Старосольського, а про окремі періоди її активізації.

Серед колишніх “молодих” радикалів сформувалося середовище лідерів, які впродовж тривалого часу керували УСДП – Микола і Лев Ганкевичі, С. Вітик та ін. Згодом до нього увійшов і В. Старосольський. Процес ідейно-організаційного становлення УСДП затягнувся до 1903 р., коли відбувся перший партійний з'їзд. Та й у наступні роки вплив партії на політичне життя був незначним. Один із лідерів УСДП В. Левинський писав: “До 1907 р. партія наша як така давала дуже слабкі ознаки свого життя. Про самостійну роботу в партії не було бесіди. Партія існувала більше на папері, як фактично” [144, арк. 15]. Ю. Бачинський, характеризуючи тогочасну ситуацію, писав, що УСДП “своє жите зазначувала лише видаванем партійного органу, двотижневика “Воля” і українськими промовама в більш урочистих хвилях” [305, с. 6].

На етапі становлення особливістю розвитку УСДП була нерівноправність у стосунках між польськими й українськими соціал-демократами, що проявилось “у засиллі польської мови у профспілках, касах хворих, пресі, у виборах до парламенту польських соціал-демократів голосами українських робітників” [408, с. 118]. До 1907 р. партія існувала як складова Польської

соціал-демократичної партії Галичини і Сілезії, що, в свою чергу, була федеративною частиною Соціал-демократичної робітничої партії Австрії. На перших порах класовий підхід був визначальним у роботі загальноєвропейської соціал-демократії, однак, починаючи з 1905–1906 рр., все активніше проявлявся національний компонент. В УСДП це стало помітно через конфлікт “старих” і “молодих” членів партії, останні прагнули до самостійності партійної організації [363, с. 60–65].

Володимир Темницький, майбутній голова партії (з 1914 р.), один із лідерів “молодих”, характеризуючи відносини між польськими та українськими соціал-демократами, писав 10 березня 1907 р. у листі до А. Шмигельського: “І справді ті відносини не були коректні,... але рішили старатися сі відносини змінити, укр. соц. дем. партію відірвати від польської, поставити її самостійно на ноги. Се... бурилося в партії цілі два роки... Одверто виступити ми не могли, бо не було у нас до того сил, тим більше, що в таким разі ми мали би проти себе не тільки польську партію, але і своїх старших товаришів. З одвертим виступом ми рішили здержатися до пори, поки осядуть в Галичині люди, на котрих ми числили, і тоді ми будемо могли розпочати роботу як слід” [365, с. 199; 32, арк. 16 зв.].

Приводом до розколу з польськими соціал-демократами став ряд інцидентів у виборчій кампанії до австрійського парламенту 1907 р., що наглядно продемонстрували ігнорування поляками національних інтересів українців (свідченням цього стало висунення виключно польських кандидатів у міських округах). Навіть “старі” лідери УСДП Микола Ганкевич та Семен Вітик, які тісно співпрацювали з ППСД і ставили українську партію у зв’язок і залежність від неї, гостро відреагували на позицію поляків. Суть конфлікту полягала не стільки в образі інтересів окремих діячів, скільки в прагненні поляків повністю підпорядкувати собі робітниче середовище Галичини, залишивши українцям роботу на селі. За таких умов “старі” лідери, щоб не втратити підтримку, змушені були домовлятися з “молодими”.

Компроміс був закріплений львівською конференцією УСДП 17–18 лютого 1907 р., яка остаточно ліквідувала розкол від II з’їзду партії 27–28 січня 1906 р., а на львівській партійній конференції 12–13 червня 1907 р. завершилося ідейно-організаційне становлення

УСДП. Під тиском “молодих” конференція внесла зміни до партійного статуту, що передбачали створення партійних комітетів не тільки в селах, але й у містах, а також ухвалила резолюцію з вимогою поділу галицького коронного краю на дві автономні частини – українську та польську, що теж суперечило позиції ППСД [364, с. 138].

Однак, це не поклато край конфліктній ситуації, в наступні роки полеміка навколо потреби усамостійнення соціал-демократичної організації не вщухала. На IV з’їзді УСДП 3–4 грудня 1911 р. визрів черговий конфлікт. С. Вітик і М. Ганкевич провели на засідання осіб, які не мали права голосу, що дало змогу з їх допомогою прийняти ухвалу проти більшої самостійності УСДП. Це викликало невдоволення частини депутатів з’їзду, що призвело до сецесії 32 членів партії. Очолювана С. Вітиком та М. Ганкевичем частина УСДП надалі залишалася секцією Польської соціал-демократичної партії [469, с. 107]. Розкол у середовищі українських соціал-демократів проіснував до березня 1914 р., коли на V з’їзді партії відбулося об’єднання [408, с. 119].

В умовах ідейно-організаційного становлення УСДП і гострої внутріпартійної боротьби В. Старосольський став членом партії в березні 1903 р. [406, с. 87]. Разом із ним до УСДП вступили “молодоукраїнці” Т. Мелень, В. Темницький, Є. Косевич. Їх прихід до активної діяльності в партії в 1905–1907 рр. на тлі прискорення процесів національно-політичного відродження українського народу і загострення українсько-польського протистояння в Галичині призвів до посилення національного елемента в ідеології УСДП.

В українській соціал-демократії виникла нова, національна течія “молодих” або “автономістів”. Стоячи на позиції ухвал Вімберського конгресу 1897 р. щодо національної самостійності партійних організацій, “молоді” прагнули виходу УСДП з-під впливу польської соціал-демократії, перетворення її на самостійну, впливову політичну силу [363, с. 60, 65]. Розширення сфери свого впливу на українське промислове робітництво мало, на переконання “молодих”, швидко розвіяти “балаканку про *polskość miast, polską stolicą kraju i t. p.*” (твердження про польськість міст, польську столицю краю – Ю. Д.) [364, с. 137; 32, арк. 19]. Боротьбу за міста як стратегічно важливі центри індустріального суспільства молоде

покоління українських соціал-демократів розглядало в контексті політичного відродження української нації, що мало на меті створення незалежної національної держави з соціалістичним ладом [365, с. 199].

Повернення В. Старосольського до Галичини наприкінці травня 1906 р. після стажування в Берлінському університеті посилило позиції “молодих” всередині УСДП. На короткий (всього кілька місяців), але багатий на події період, він разом із Володимиром Левинським, Левком Ганкевичем та ін., став одним із лідерів “молодого” національного крила української соціал-демократії [364, с. 137] та відповідальним редактором часопису “Земля і воля”. Зокрема, В. Старосольський підписав за редактора понад 20 номерів (№ 31–51) газети за 1907 р., замість С. Вітика, який був обраний послом і не міг займатися редагуванням [255, с. 3].

Рубіжними в історії УСДП стали події виборчої кампанії до австрійського парламенту в першій половині 1907 р. Вже в січні того року ускладнилися взаємовідносини з польськими соціал-демократами, що було зумовлено некоректною поведінкою поляків щодо одного із “старих” лідерів і засновників УСДП, водночас активного діяча ППСД М. Ганкевича. Спочатку його було висунуто кандидатом по одному з львівських округів, а потім знято. Польські соціал-демократи мотивували свою позицію тим, що М. Ганкевич – українець, а міські округи Галичини є польськими. Справа набула широкого резонансу в суспільстві, викликала обурення як самого М. Ганкевича, так і в лавах УСДП, що спонукало до розриву з польською соціал-демократією і, паралельно, до пошуку компромісу з “молодими” [364, с. 137].

Велику роль у порозумінні фракцій всередині УСДП, консолідаційних процесах та здійснених у зв'язку з цим організаційних заходах відіграв В. Старосольський. Як представник “автономістів” він разом з Л. Ганкевичем взяв участь у переговорах із лідерами “старих” (Т. Меленем, І. Возняком) у січні 1907 р. За результатами домовленостей В. Старосольський увійшов до складу редакції головного органу партії – газети “Воля” [144, арк. 24–27], а в березні 1907 р. його було вперше обрано до складу новоствореного львівського міського партійного комітету УСДП.

Комітет прийняв рішення, що українські робітники будуть сплачувати членські внески не ППСД, як це було дотепер, а національній частині партії [248, с. 2].

Свідченням зростання впливу В. Старосольського в партійно-політичному житті стало рішення Екзекутивного Комітету УСДП про включення його у виборчу кампанію. У лютому 1907 р. В. Старосольський став кандидатом у послы по 22-му виборчому округу (Бережани – Підкамінь – Ходорів – Берездівці – Рогатин). Характерно, що проти його кандидатури не заперечував Народний комітет УНДП [268, с. 2], що свідчило про підтримку націонал-демократами лінії на незалежнення української соціал-демократії від польської.

У березні 1907 р. В. Старосольський розпочав активну роботу в окрузі, успішно провів кілька масових віч на Бережанщині (Бережани, Рогатин, Підвисоке та ін.), де представив виборцям свою програму, за свідченням місцевої преси, користувався неабиякою популярністю [248, с. 2]. Однак 10 квітня ЕК УСДП прийняв його заяву про зняття кандидатури на користь старшого за віком й авторитетнішого М. Ганкевича. У заяві В. Старосольський пояснив свій вчинок наступним чином: “Зараз по розписанню виборів до нового парламенту звернулись виборці міського виборчого округу Бережани – Підкамінь – Ходорів – Берездівці – Рогатин до найвидатнішого члена нашої партії М. Ганкевича, щоби станув в тім окрузі кандидатом на посла. На жаль, тов. М. Ганкевич мусів тоді задля поряткування здоровля, підтятого великою працею для народу – виїхати з краю. Тоді то я зважився стати перед вами. Та ось наспіла радісна вістка, що М. Ганкевич здоровий повертає назад до нас” [268, с. 2].

Втім, через місяць, 14 травня ЕК змушений був зняти і М. Ганкевича, мотивуючи це незадовільним станом його здоров’я. Загалом на виборах 1907 р. УСДП здобула 28607 (8 %) голосів, відданих за український політичний табір у Галичині. Це оцінювалося як успіх молодого партії. Послами від УСДП стали тоді С. Вітик і Я. Остапчук [364, с. 139].

Після нетривалої участі у виборчій кампанії В. Старосольський продовжував партійну діяльність. Зокрема, брав участь у гуртуванні молодого інтелігенції, яка співчувала ідеям соціал-демократії. Ще 22

березня 1907 р. у Львові відбулись перші загальні збори товариства української соціалістичної інтелігенції “Вільна громада”. В. Старосольський виступив з годинною промовою про історію соціал-демократичного руху, його завдання в організації молоді. Учасники зборів обрали його головою товариства. У діяльності товариства брали участь галичани М. Січинський, А. Чернецький, наддніпрянські емігранти Д. Донцов, М. Залізник, В. Дорошенко [364, с. 137–138]. У листопаді 1907 р. мандат В. Старосольського на керівництво товариством було продовжено на наступний термін [236, с. 4].

В. Старосольський виступав на робітничих зібраннях українською мовою, що було одним з аспектів боротьби молоді опозиції за розширення впливу на робітничі маси. Водночас він проявляв зацікавлення становищем місцевого селянства, за рахунок якого намагався розширити електоральну підтримку української соціал-демократії. Зокрема, на конференції УСДП 12–13 червня 1907 р. В. Старосольський виголосив доповідь під назвою “Робота на селі”. На його думку, вирішення аграрного питання можливе лише шляхом ліквідації великої земельної власності й передачі землі в руки селян. Це повинно було стати першим пунктом аграрної програми партії на найближчу перспективу. Крім того, було порушено питання про створення профспілкової організації сільськогосподарських робітників і боротьби за права малоземельних, захисту їх від експлуатації. У виступі В. Старосольського наголошувалося на необхідності поширення освіти на селі, що мало бути поєднано з пропагандою соціалістичних ідей: “Без освіти ніхто не може бути правдивим соціалістом, бо соціальна демократія усю програму свою і працю основує на науці... Нам треба старатися, щоб не тільки маси йшли за нами, але й щоб кожна одиниця була свідомо освітчена” [261, с. 3].

Отже, через просвітницьку діяльність В. Старосольський мав на меті поширювати серед місцевого селянства соціалістичні ідеї. Для досягнення цієї мети ще в березні 1906 р. партійний з’їзд УСДП прийняв рішення не обмежувати участь соціал-демократів в існуючих українських просвітніх організаціях, передусім “Просвіті”, водночас започаткував створення власного культурно-просвітнього

товариства українських робітників “Воля” [261, с. 3]. В. Старосольський брав участь у створенні місцевих осередків “Волі”. Так, відомо про його поїздку до Станіславова в серпні 1907 р. на відкриття місцевої філії товариства. Виступаючи з цієї нагоди, він особливо наголосив на потребі створення української соціалістичної бібліотеки [255, с. 3]. У виступі В. Старосольського містився заклик до активізації роботи партії серед селянства. На його думку, робота в сільській місцевості повинна переслідувати одну мету – “сільський робочий народ з міським пролетаріатом в одну політичну силу. Се мусить статися, бо лишень тоді робочий народ зможе добути переважаючу більшість і рішаючий політичний вплив” [261, с. 4].

В. Старосольський брав активну участь у молодіжному русі, де були сильні позиції соціал-демократів. Як представник УСДП, він був учасником першого з’їзду студентів вищих навчальних закладів Австрії та Росії у Львові в липні 1909 р., докладав зусиль для організації студентської молоді на боротьбу за відкриття українського університету [253, с. 3]. Не обмежуючи себе функціями одного з лідерів “молодого” крила партії, В. Старосольський надавав юридичну допомогу членам УСДП, що отримували консультації безкоштовно [285, с. 2]. Однак, уже наприкінці 1907 р. він відійшов від активної партійної роботи. Це було пов’язано передусім із науковими стажуваннями в Грацькому (1907 р.) та Гейдельберзькому (1908, 1911–1912 рр.) університетах, а також посиленням його уваги до мілітарних молодіжних організацій, що набирали популярності в той час.

У 1908–1909 рр. В. Старосольський працював в очолюваній ним “Вільній громаді” та товаристві “Воля”, зокрема, виступав з науковими рефератами в регіональних філіях. Водночас він не брав безпосередньої участі в з’їздах УСДП 1909, 1911 та 1914 рр. В. Старосольський був відсутній і на з’їзді партії 5–6 серпня 1917 р. у зв’язку з перебуванням в легіоні УСС, однак надіслав учасникам вітальну телеграму [89, арк. 11; 91, арк. 3]. Не згадується прізвище В. Старосольського і в списках делегатів від “молодого” крила партії, що в грудні 1911 р., опинившись у меншості, демонстративно залишили з’їзд УСДП, започаткувавши тим самим новий розкол партії. Щоправда, М. Стахів вказує на причетності молодого

політика до спричинення сецесії 32 представників “молоді” на IV з’їзді 3–4 грудня 1911 р. [364, с. 139; 469 с. 107].

Зв’язок В. Старосольського з партією та членство в ній не викликають сумніву. Більше того, саме він разом з Ю. Бачинським у червні 1912 р. підписав від імені “молодих” в УСДП спільну політичну заяву трьох провідних галицько-українських партій (національно-демократичної, радикальної і соціал-демократичної) із закликом до рішучої боротьби за український університет. Певну роль відіграв В. Старосольський у подоланні розколу в УСДП, що видно, зокрема, з листа Т. Меленя М. Ганкевичу від 27 січня 1914 р. Спільне засідання ЕК “молодих” з представниками “старих”, на якому вдалося досягти угоди про ліквідацію розколу, відбулося 18 січня 1914 р. у помешканні В. Старосольського [364, с. 139].

Таким чином, на початку ХХ ст. партійна діяльність В. Старосольського не була надто насиченою, значно поступалася навчанню та професійній роботі. Однак йому судилося стати одним із лідерів “молодого” крила УСДП, яке привнесло в ідеологію партії сильний національний компонент. В умовах загострення українсько-польських суперечностей В. Старосольський намагався поєднати у своїй діяльності національну ідею і соціальну справедливість у руслі марксистських постулатів. Він закликав до співпраці українських і польських соціал-демократів у боротьбі за соціалістичні ідеали, незалежну Українську соціалістичну державу. Зусилля В. Старосольського були спрямовані на піднесення національної свідомості серед українського робітництва, що стало соціальною базою УСДП.

В. Старосольському належала важлива роль в організаційному становленні Української соціал-демократичної партії, що відбувалося шляхом поступового усамостійнення від польської соціал-демократії в рамках загальноавстрійської СДРПА. В 1907 р., в умовах виборчої кампанії до австрійського парламенту, польська й українська соціал-демократії зіткнулись у міських виборчих округах Галичини в боротьбі за електоральну підтримку. Усвідомлюючи слабкість позицій УСДП в Галичині через малочисельність українського робітничого класу, В. Старосольський був одним з ініціаторів посилення просвітницької роботи серед селянства. Однак, культурно-просвітницькому товариству “Воля”, активним

членом якого був В. Старосольський з 1906 р., не вдалося розгорнути широку діяльність через вузьку соціальну базу, обмеженість кількості членів.

У цілому, початок ХХ ст. (до 1914 р.) варто розглядати як початковий, у багатьох аспектах підготовчий етап у політичній діяльності В. Старосольського. Активний студентський лідер у минулому, він завдяки хорошим професійним та організаторським здібностям увійшов до когорти чільних галицьких політиків молодшого покоління.

3.2. Участь у національно-визвольній боротьбі періоду Першої світової війни та Української революції

Початок Першої світової війни в липні 1914 р. вніс серйозні корективи в громадсько-політичну діяльність В. Старосольського. В умовах багатолітніх воєнних дій, що відкрили нову сторінку в історії України, виникла потреба в якостях політичного лідера – ініціативного, хороброго, здатного до самопожертви заради втілення в життя суспільних ідеалів. В. Старосольський сприйняв дух часу, вже на початку війни взяв безпосередню участь в організації загонів Українських січових стрільців, діяльності загальноукраїнських політичних інституцій, а пізніше увійшов до складу державних органів влади УНР.

Будучи особою гуманістичного світогляду, романтиком за натурою, пацифістом за переконаннями, В. Старосольський від самого початку війни усвідомив вирішальність політичного моменту у визвольній боротьбі українського народу, за політичну самостійність України. У праці “Віра в безсмертність нації” (1916) він прямо писав: “В круговороті теперішніх подій більше чим коли-небудь треба нам вірити, що будучність – наша, що ніхто не в силі нам її відобрати. Йдеться в цій війні про це, коли і в якій мірі здійсняться наші бажання і домагання. Мусимо зробити усе, щоб вони здійснилися в як найбільшій об’ємі у слухнім відношенні до безмежних жертв, які поклав наш нарід. Не сміємо допустити думки, будьто би йшла справа про наше життя. Якщо б навіть скривдила нас ще раз історія, то це не принесло би нам загибелі” [283, с. 338]. Для В. Старосольського, як і для західноукраїнських політиків, Світова війна означала політичний шанс для українців об’єднатися в межах однієї держави на уламках імперій, здобути політичну самостійність України. Як відомо, аналогічні прецеденти траплялися в історії раніше, коли, приміром, у результаті воєн занепала Османська імперія і балканські народи здобули незалежність. Українські політики Галичини вважали, що перемога Габсбургів у війні відповідає інтересам українського руху, мали надію на поразку Росії, на руїнах якої постане самостійна Українська держава. Підтримка Австрії пояснювалася не стільки

почуттям лояльності до своєї держави, як можливістю порівнювати передвоєнну австрійську і російську політику щодо українців.

На відміну від більшості галицько-українських політиків, які на міжпартійній раді 7 грудня 1912 р. висловили підтримку Австро-Угорщині у разі можливої війни з Російською імперією, В. Старосольський з іншими представниками УСДП – Ю. Бачинським та М. Ганкевичем – запропонували змінити акценти. Вони заявили про те, що на перший план необхідно висувати питання політичної незалежності України, а не вірнопідданську ідею лояльності й підтримки Австро-Угорщини. Ця позиція поступово стала визначальною в середовищі партії, про що, зокрема, свідчить заклик 1–2 березня 1914 р. на V з'їзді УСДП до українських робітників Наддніпрянщини про боротьбу з царатом та Російською імперією [242, с. 7].

Роз'яснюючи свою позицію щодо конфліктуючих сторін у війні, В. Старосольський відкидав різке протиставлення австрофільської орієнтації “самостійницькій”. Він підкреслював, що “політична самостійність України – се ціль наших змагань”, тому австрофільська орієнтація галицьких українців “зродилася однодушно, без спорів та дискусії” і є не тільки “пануюча, але й одинока, бо не було спроби протиставити їй яку-небудь другу”. Отже, В. Старосольський, як і абсолютна більшість галицько-українських діячів, розглядали проавстрійську орієнтацію фактично як безальтернативну, аргументовано вважаючи, що визволення України може настати лише внаслідок розпаду Російської імперії після поразки у війні або революції [364, с. 140].

Така позиція була закономірним результатом попередньої діяльності В. Старосольського в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Ще будучи членом “Молодої України” (1900–1903 рр.), що вважала Російську імперію ворогом незалежності України, В. Старосольський вбачав у самодержавстві силу, здатну зашкодити практичній реалізації самостійницької національно-державницької ідеї. Вступивши до лав УСДП, він контрабандним шляхом перевозив до Росії нелегальну літературу, що видавалася українськими й російськими соціал-демократами, підтримував емігрантів із Наддніпрянщини. Вважаючи діяльність В. Старосольського небезпечною для Російської імперії, її

територіальної цілісності, під час першої окупації Галичини російськими військами начальник жандармського управління Галицько-Буковинського генерал-губернаторства 27 січня 1915 р. оголосив його в розшук, а жандармерія Києва 18 серпня того ж року розіслала губернаторам фотографію політичного діяча як небезпечного ворога імперії [1, арк. 122–122 зв.].

З початком Світової війни В. Старосольський взяв активну участь у діяльності новостворених українських організацій – Головної української ради (ГУР) 1 серпня 1914 р. та Української бойової управи (УБУ) 6 серпня 1914 р. Однією з перших справ, якою зайнялася ГУР, була організація в австрійській армії окремої української військової частини, що мала стати зародком майбутньої національної армії. Головною функцією В. Старосольського вважалася діяльність серед українського стрілецтва, але неправомірно все зводити виключно до цього напрямку. Так, відомо про активні контакти В. Старосольського з діячами Союзу визволення України (СВУ) – організації східноукраїнських емігрантів, створеної у Львові 4 серпня 1914 р. для пропаганди ідеї політичної самостійності України. Співпраця В. Старосольського з представниками СВУ вилилася у спільних видавничих проектах. Він був, зокрема, співробітником видавництва СВУ, за підтримки емігрантів із Наддніпрянщини видавав окремі праці на актуальну тематику національно-політичного і соціального життя [13, арк. 31зв.]. Варто згадати хоча б про видання у Відні 1915 р. за сприяння СВУ дослідження В. Старосольського “Національний і соціальний момент в українській історії” [198].

В. Старосольському належить ідея об’єднання ГУР та СВУ в єдину загальноукраїнську організацію. Виступаючи на нараді 20 грудня 1914 р., він обґрунтовував це ідеологічною близькістю двох організацій [50, арк. 80]. За безпосередньою участю В. Старосольського 5 травня 1915 р. ГУР було реорганізовано в Загальну українську раду (ЗУР), куди ввійшли також представники СВУ. В. Старосольський став членом новоствореної організації за квотою УСДП, пізніше представляв ЗУР в легіоні УСС.

Під час Першої світової війни основним напрямком діяльності В. Старосольського була участь у стрілецькому русі. Ще до початку війни він став активним учасником спортивно-руханкового руху. 18

березня 1913 р., за рекомендацією К. Трильовського, очолив товариство “Січові стрільці”. 28 червня 1914 р. В. Старосольський в якості кошового взяв участь у проведенні загальногалицького Шевченківського здвигу у Львові. Тоді під його керівництвом вулицями міста пройшло п’ять сотень січовиків [468, с. 68].

В. Старосольський доклав чимало зусиль для консолідації січового стрілецтва у Львові. Як керівник “Січових Стрільців І”, він домігся 30 липня 1914 р. об’єднання з “Січовими Стрільцями ІІ”. Спільний провід товариств видав усім своїм членам наказ негайно прибути до Львова та закликав добровольців до вступу у стрілецькі ряди. Згідно з ухвалою УБУ 10 серпня 1914 р., В. Старосольський отримав повноваження від ГУР та УБУ для створення розгалуженої мережі місцевих мобілізаційних комітетів та контролю за їхньою діяльністю [51, арк. 6]. Разом з І. Чмолою, О. Степанів та М. Гаврилком він у складі одного з таких мобілізаційних комітетів створив на початку серпня 1914 р. першу бойову сотню під командуванням І. Чмоли [468, с. 69; 445, с. 292].

На шляху становлення стрілецькі товариства зустріли чималі труднощі, перш за все матеріального характеру, через відсутність централізованого фінансування пожертвувань нечисленних меценатів явно не вистачало. Відчутною була також відсутність чіткої, цілеспрямованої концепції стрілецького руху та розуміння провідниками стрілецтва способів досягнення мети, передбаченої статутом. Про це, зокрема, з болем констатував В. Старосольський у листі до митрополита А. Шептицького: “...Стрілецький рух почався у нас під вражінням російсько-австрійської війни. Під вражінням хвилі вскорі припинився, бо не було вже цілі ...рух не обчислений на дальшу мету, сьогодні є під вражінням Шевченкового свята” [39, арк. 1]. Автор листа звернувся до А. Шептицького з проханням не лише про матеріальну допомогу, а й про ідейну підтримку молодого стрілецтва.

2 січня 1915 р. В. Старосольський виїхав із Відня на фронт як військовий кореспондент і перебував на цій посаді кілька місяців, до 22 травня, коли кореспондентом призначили О. Назарука (визначальним фактором було фінансове забезпечення в розмірі 200 австрійських кор. – Ю. Д.) [15, арк. 7 зв.]. 12 липня 1915 р. В. Старосольський отримав військове звання четаря, що

прирівнювалося до австрійського офіцера – лейтенанта [34, арк. 3 зв.]. У легіоні він опікувався питаннями військового й матеріального забезпечення потреб стрільців. Зокрема, наполягав на необхідності відпусток для стрільців у Мукачеві із забезпеченням належних умов гігієни (організації купання, зміни білизни), закупівлі шахів для відпочинку і неформального спілкування з відомими суспільно-політичними діячами [14, арк. 45–45 зв.], виділення світлиці для гуцульської сотні [17, арк. 28 зв.].

Важливим напрямком діяльності В. Старосольського стала ідеологічна робота, що була спрямована на утвердження ідейних засад січового стрілецтва в боротьбі за Українську державність, перевагу культурно-освітньої та виховної діяльності. На думку С. Ріпецького, В. Старосольський був найкращим політичним теоретиком і публіцистом серед тогочасних українських громадських діячів, а разом з Д. Вітовським – творцем ідеології УСС [460, с. 139, 322]. Зокрема, йому належить авторство “Десяти заповідей Українських Січових Стрільців”, у яких викладені основні положення ідейного змісту боротьби УСС за незалежну Україну. У ньому присутні високі ідеали честі, хоробрості, правди, добра, безкорисливого служіння народові. Зокрема, десята заповідь звучить так: “Буду добрим сином України та добрим жовніром і добрим товаришем у Стрільцтві, щоби спільним трудом і спільними силами здобути кращу долю України”. “Десять заповідей УСС” мали ідеалістичний характер, на відміну від “Декалогу ОУН”, для якого властивий більш радикальний та жорсткий зміст [445, с. 298].

Культурно-просвітньою та виховною роботою серед січового стрілецтва мала опікуватися так звана “Пресова квартира УСС”, утворення якої ініціював В. Старосольський. Її завдання полягало в політико-ідеологічному забезпеченні виховного потенціалу стрілецтва на засадах честі, хоробрості, безкорисливості, об’єднанні зусиль у боротьбі за здобуття незалежності України. Логічним продовженням ідеологічного напрямку роботи стало ініціювання В. Старосольським 26 серпня 1914 р. організації “Українського пресового бюро” при УБУ як органу для популяризації та інформування іноземної преси, особливо берлінської та віденської, про українські військові здобутки. Перед бюро ставилося також завдання ідеологічної пропаганди серед січових стрільців,

українського населення Галичини та Наддніпрянщини [86, арк. 1–1 зв.].

У цьому контексті мало виховний момент запровадження військових одностроїв та відзнак для стрільців. Зокрема, В. Старосольський пропонував у гербі України поєднати лева і архангела Михаїла як уособлення національної єдності Галичини та Наддніпрянської України, що символізувало б ідею соборності [445, с. 299]. Незважаючи на старання В. Старосольського, лише навесні 1917 р. було остаточно сформовано однострій січового стрілецтва. В. Старосольський розробив і вислав до УБУ статuti військової відзнаки УСС та великого хреста як відзнаки за заслуги. Він досить негативно ставився до використання австрійського герба на печатках УСС [17, арк. 57, 62]. Навіть наприкінці 1920-х рр. В. Старосольський відстоював ідею створення нагородної системи для січових стрільців, зокрема розробив проект статuti пам'ятної відзнаки для учасників визвольної війни 1918–1920 рр. [88, арк. 26–26 зв].

Взявши участь у стрілецькому русі, В. Старосольський змушений був вирішувати ряд проблем, що негативно позначалися на становищі легіону УСС: невизначеність і подвійність політики австрійського командування, внутрішні суперечки серед керівництва легіоном, суперечки ГУР та УБУ з безпосереднім командантом легіону М. Галуцинським та значною частиною старшин, які визнавали лише військове командування [34, арк. 3зв.]. У 1915 р. виник конфлікт між стрілецькою старшиною, частина якої, на чолі з сотниками Д. Вітовським і В. Дідушком наполягала на реалізації ідеї політичної незалежності та соборності українських земель, відповідно, першочерговим завданням ставила популяризацію політичної й культурно-просвітницької діяльності [445, с. 296–297]. Натомість С. Горук, Р. Дудинський і Г. Коссак основним завданням легіону вважали виконання обов'язку перед Австро-Угорщиною. В. Старосольському більш близькою була позиція перших, він вважався послідовним прихильником обмеження впливу австрійського командування на легіон УСС щодо призначення старшинського складу, створення окремого польового суду, військового шпиталю у Львові тощо.

Якщо на початковому етапі конфлікту домінувала “група Коссака”, то вже в грудні 1915 р. більшість стрілецької старшини підтримувала Д. Вітовського й В. Дідушка [35, арк. 7]. На нашу думку, значний вплив на причини конфлікту відіграла політика подвійних стандартів Відня, а саме: небажання австрійської влади утворити повноцінну стрілецьку бойову частину, погане озброєння, небажання частини січовиків воювати за імперію тощо. В. Старосольському належала важлива роль у припиненні конфлікту. Зокрема, він запропонував січовикам 20 грудня 1915 р. не скаржитися на дії Г. Коссака до Відня, тому що це могло б дати привід військовому командуванню призначити командиром легіону неукраїнця [86, арк. 70–72].

Ще один конфлікт розгорівся в 1917 р., коли легіон УСС був утягнутий у внутрішні суперечки УБУ. Це було пов’язано з протистоянням між радикальним та національно-демократичним напрямками, уособлених відповідно К. Трильовським та І. Боберським. Звісна річ, це не сприяло авторитетові УБУ й викликало невдоволення старшин УСС на чолі з М. Галущинським, оскільки не розв’язувалися нагальні матеріальні проблеми щодо комплектації, забезпечення продовольством, військовим спорядженням тощо. В. Старосольський намагався відкрито не втручатися в суперечки, вказуючи обом лідерам на потребу об’єднання зусиль у вирішенні практичних потреб стрілецтва. У липні 1917 р. він висунув ультиматум з цього приводу, заявивши, що в разі продовження конфлікту складе з себе повноваження представника УБУ в легіоні [17, арк. 45 зв.].

На початку 1917 р. під час вишколу УСС у с. Розвадові (сучасна Львівська область) В. Старосольського було призначено ад’ютантом командуючого вишколом майора М. Тарнавського [410, с. 401]. У травні цього ж року відбулася нарада усіх формацій Легіону УСС. Після довгої дискусії було вирішено розформувати УСС. В. Старосольський та сотник Н. Гірняк виступили проти, дотримувалися думки, що з огляду на складну політичну ситуацію в Галичині подальше існування стрілецької організації є обов’язковим. У результаті було ухвалено компромісну постанову, згідно з якою остаточне рішення мав прийняти український політичний провід. 24–25 липня 1917 р. у Відні відбувся новий з’їзд

Української парламентської репрезентації, УБУ та представників УСС за активної участі В. Старосольського [381, с. 465]. У ході дводенних гострих дискусій учасники дійшли висновку, що справа легіону УСС в умовах назріваючого українсько-польського конфлікту мала політичне значення, ліквідувати стрілецьтво недоцільно. На цій же нараді Українську Бойову Управу було реорганізовано в Центральну Управу (ЦУ) УСС, що відіграло важливу роль у листопадових подіях 1918 р.

Ще у вересні 1918 р. В. Старосольський увійшов до складу Генерального військового комісаріату – організації, що мала на меті підготовку повстання. Комісаріат виник за ініціативи Івана Рудницького, входження до нього В. Старосольського не було випадковим. Неодноразово перебуваючи у Відні під час Світової війни, він підтримував стосунки з українськими лідерами. Крім того, безпосереднім ініціатором його залучення до виступу “січовиків” був Н. Гірняк, з яким у В. Старосольського склалися особливо близькі стосунки в 1917 р. під час вже згадуваної полеміки щодо майбутнього січових стрільців [328, с. 143].

З метою організації зриву В. Старосольський здійснив наприкінці жовтня 1918 р. поїздки до Буковини, де перебував легіон УСС [53, арк. 9]. Очевидним було намагання політика залучити цю воєнізовану формацію до виступу. Однак, повертаючись із Чернівців до Львова, він 2 листопада 1918 р. потрапив у полон до польських військових на станції Персенківка [53, арк. 22; 341, с. 118]. Дещо раніше за згодою Польської комісії ліквідаційної (ПКЛ) та українського уряду ЗУНР В. Старосольський був призначений “парламентарем та мировим посередником” [273, с. 1]. Цього в умовах розпочатої польсько-української війни польська сторона не взяла до уваги. Спочатку В. Старосольського було вивезено у табір в Баранові (Західна Галичина, повіт Тарнобжег) [53, арк. 58], де він знаходився не в статусі українського військовополоненого, а інтернованого [52, арк. 36]. 4 лютого 1919 р. його перевезено в Домб’є (передмістя Кракова). Перший раз В. Старосольського було обміняно за допомогою Червоного Хреста на польського політика графа Дідушицького ще в листопаді 1918 р., а на початку 1919 р. – вдруге, у полоні він перебував до жовтня 1919 р. [28, арк. 36].

Наприкінці Першої світової війни відбувся розпад багатонаціональних імперій, що поклало початок процесам національно-державного будівництва. 1 листопада 1918 р. в результаті національно-демократичної революції у Львові, а невдовзі в усій Галичині, владу перебрала Українська національна рада (УНРада), яка складалася з представників усіх українських політичних партій та парламентарів. Учасник подій М. Гуцуляк згадував: “Листопадовий Чин змобілізував і об’єднав... галицьких українців, тобто всі їхні партії, в одну українську державницьку громаду, чого не можна було ніяк довершити на Великій Україні” [341, с. 140]. За характеристикою радикала М. Стахіва, “провідники усіх партій... відсували на другий плян усе те, що їх ділило, щоб утримати солідарність в обороні спільного національно-державного інтересу” [470, с. 39]. УСДП взяла участь у державотворчих процесах у ЗУНР, обстоювала негайну злуку західноукраїнської держави з УНР.

Звільнившись із полону, В. Старосольський отримав посаду заступника міністра закордонних справ УНР А. Лівницького в уряді соціал-демократа І. Мазепи. На час перебування на цій посаді диктатор ЗОУНР Є. Петрушевич звільнив його від військової служби [87, арк. 3]. В. Старосольський практично виконував обов’язки міністра закордонних справ, оскільки А. Лівницький був призначений головою Місії УНР у Варшаві. Він мав безпосереднє відношення до фінансових справ, які стосувалися міністерства [87, арк. 1, 7–19].

У тимчасовій столиці Української держави Кам’янець-Подільському В. Старосольський опинився у вирі гострого політичного протистояння між двома українськими урядами – УНР і Західної Облaсті УНР. Ця боротьба в умовах погіршення зовнішньополітичної ситуації (окупація Галичини поляками, наступ на Україну російських більшовиків і білогвардійських військ та ін.) восени 1919 р. перейшла межі об’єктивності й етики, за словами О. Доценка (старшого ад’ютанта С. Петлюри), “створювала величезний матеріал “помийного характеру” для сторінок преси” [364, с. 141].

Як уже відзначалося, політика галицької УСДП в 1919 р., на відміну від націонал-демократів і радикалів, відзначалася опозиційністю до уряду ЗОУНР. Після Акту злуки соціал-демократи

перейшли в опозицію до Є. Петрушевича, підтримували соціалістичний уряд Директорії. УСДП закликала до об'єднання українських політичних чинників у національно-визвольній боротьбі, різко засудила курс еміграційного уряду ЗУНР [456, с. 49]. В. Старосольський стверджував: “Ми розійшлися з офіціальним заступництвом галицької України..., остали в опозиції з нашим домаганням безумовного... з'єднання усіх зусиль для оборони нашої державності! [254, с. 3]. До підписання квітневої 1920 р. Варшавської угоди УСДП підтримувала діяльність соціалістичного уряду УНР І. Мазепи, а С. Петлюру вважала гарантом утворення національної держави. “Українські уряди, які опинилися за кордоном, – писала газета “Вперед”, – повинні схилити голову перед урядом Української Народньої Республіки з теперішнім осідком у Винниці...” [275, с. 1].

Водночас, після кам'янецької катастрофи в листопаді 1919 р. дійшло до остаточного розмежування між двома українськими урядами – ЗУНР і УНР. Останній підтримав курс на польсько-українське зближення. Дипломатична місія УНР у Варшаві 2 грудня 1919 р. зробила заяву, в якій практично визнала права Польщі на Східну Галичину. Підписання угоди між урядами УНР і Польщі УСДП оцінила в цілому прихильно. У зв'язку з цим у соціал-демократичній пресі справедливо відзначалося, що “партія стоїть на становищі з'єдинення українських земель в одну суверенну, незалежну, демократичну Українську республіку, а з другого боку, мовчки попирано (підтримано – Ю. Д.) декларацію А. Лівіцького з 2 грудня 1919 р. ...” [292, с. 3]. О. Безпалко заявив: “Хочемо порозуміння з Польщею, бо маємо в цьому спільний інтерес” [287, с. 3]. Отже, соціал-демократична преса була схильна до позитивної оцінки союзу С. Петлюри з Ю. Пілсудським.

Позиція В. Старосольського в даному питанні виявилася відмінною від партійної. На початках він також підтримав грудневу декларацію. За спогадами А. Лівіцького, перебуваючи у Львові ймовірно 3–4 грудня 1919 р., він проводив консультації з приводу декларації з членами Директорії Ф. Швецем і А. Макаренком. Останні підтримали його, так само як і В. Старосольський та міністр земельних справ М. Ковалевський, які були присутні при розмові [424, с. 195]. Проте, в подальшому В. Старосольський радикально

змінив свою думку. Як член уряду УНР виступив проти грудневої 1919 р. заяви А. Лівіцького, підкресливши, що він “до останнього часу держався тої думки, що Україна за всяку ціну зараз мусить домовитися з Польщею”. На жаль, “цією декларацією ми даємо дуже багато другій стороні, однак від неї не одержуємо певного нічого”. “Особливо один пункт декларації є цілком неможливий до прийняття нами, – наголосив В. Старосольський, – це пункт про Галичину” [345, с. 57]. Водночас він звертав увагу на сторінках газети УСДП “Вперед” у Львові, що саме “за Збручем вирішується доля Самостійної України” [254, с. 3]. В іншому номері газети В. Старосольський відкрито висловився проти положень декларації 2 грудня 1919 р., вважаючи “її шкідливою і для України, і для справи українсько-польського порозуміння” [289, с. 2]. Очевидно, розходження між політичним курсом С. Петлюри і позицією В. Старосольського все більше поглиблювалися. 4 квітня 1920 р., за кілька тижнів до підписання С. Петлюрою Варшавської конвенції, В. Старосольський вийшов з уряду УНР [456, с. 50].

Про ставлення В. Старосольського до “Декларації Верховної Ради союзних та об’єднаних держав з приводу тимчасового східного кордону Польщі” від 2 грудня 1919 р. можна судити, виходячи із заяви, яку він зробив під час дискусії у складі Місії УНР до Варшави: “Після цілого ряду уступок, наші потреби висловлюються в формі бажання, в той час, коли ми повинні ставити їх як услів’я, невиконання яких потягає за собою уневажнення цілого договору... Особливо один пункт Декларації є цілком неможливий до прийняття нами – це пункт про Галичину. Придніпрянська Україна нині не може допомогти Галичині, але і шкодити їй не мусить. А зазначеним пунктом Декларації Уряду українського відбирає з-під ніг ґрунт єдиному клаптику української землі, який вже дістав з боку Антанти певне міжнародно-правове положення... не знаємо, що чекає Україну в найближчому часі. Отже, при скрутному положенні України – Галичина знову могла б відіграти роль українського П’ємонту” [345, с. 57].

Водночас В. Старосольський у 1919 – першій половині 1920 р. брав участь у партійному житті соціал-демократів. Галицька УСДП першою з політичних партій ЗУНР прийняла ухвалу про об’єднання з ідейно близькою партією в Наддніпрянській Україні –

Українською соціал-демократичною робітничою партією (УСДРП). Представники УСДРП були запрошені на VI конгрес УСДРП 10–12 січня 1919 р. у Києві, який ухвалив “Резолюцію про об’єднання українських соціал-демократичних партій Українських Народних Республік Східної і Західної”. В. Старосольський, перебуваючи в ув’язненні, не міг взяти безпосередньої участі в конгресі, але, як засвідчили подальші події, повністю підтримував курс на об’єднання галицьких і наддніпрянських соціал-демократів. Це обґрунтовувалося не в останню чергу тим, що УСДРП була фактично правлячою партією в УНР [456, с. 44]. Дружина В. Старосольського Дарія стала редактором тижневика для жінок-робітниць “Наша мета”, що з 1 лютого 1919 р. виходив у Львові і поширювався на окупованих поляками землях за сприяння УСДРП [303, с. 162].

Щоправда, в силу зовнішнього фактора процес об’єднання двох “гілок” української соціал-демократії не був завершений. Однак лідери УСДРП у 1919–1920 рр. мали взаємини з наддніпрянськими соціал-демократами. В. Старосольський разом з партійними товаришами (О. Безпалком, Левом і Миколою Ганкевичами та І. Квасницею) брав участь у конференції УСДРП 23–26 лютого 1920 р. у Варшаві. Конференція прийняла резолюцію, в якій містилася вимога негайного визнання “суверенности українського народу” з боку радянської Росії. Делегати визнали потребу “тіснішого об’єднання соціалістичних партій” різних народів, що проживали в межах колишньої Російської імперії [365, с. 206–207].

Після поразки Української революції та виходу з уряду Директорії УНР І. Мазепи у квітні 1920 р. В. Старосольський відійшов від активної партійно-політичної діяльності, виїхав у Відень, де основні свої зусилля спрямував на наукові дослідження та викладацьку роботу [28, арк. 58].

Опинившись в еміграції, В. Старосольський не полишав надії на відновлення стрілецької організації, вже на початку 1921 р. розпочав кроки щодо втілення своєї ідеї в життя. Так, вже 17 лютого 1921 р. Тимчасова Рада УСС у Відні, за підписом голови В. Старосольського, розіслала звернення до стрілецьких осередків з ініціативою організації місцевих громад на культурно-просвітньому,

а не політичному ґрунті. Зорганізовані осередки УСС, на думку В. Старосольського, у слушний час могли б виступити до боротьби за втілення тих ідеалів, за які стрільці боролися весь час [3, арк. 20–20 зв.].

На з'їзді УСС, проведеному 13 квітня 1921 р. у Празі, розглядався уклад майбутньої роботи відновленої організації. Січове стрілецтво на еміграції ставило завдання, насамперед, організації культурно-просвітньої роботи (створення стрілецького музею, збір пісень та поезії, упорядкування наявної літератури), видавничої (випуск друкованого органу для пропагування стрілецьких ідей) та соціальної (створення інвалідського та позичкового фондів) [3, арк. 149–150]. На з'їзді В. Старосольський обстоював відновлення Бойової Управи для координації зусиль між січовиками.

Період Першої світової війни та Української революції став одним із найдинамічніших у житті В. Старосольського. Вступаючи в нього з цілком усвідомленими політичними ідеалами, він намагався реалізувати їх в якості одного з керівників січового стрілецтва та активного громадсько-політичного діяча. Боротьба за державну незалежність і соборність України була визначальною лінією для В. Старосольського, як і для більшості галицько-українських політиків. Проавстрійська орієнтація В. Старосольського під час війни визначалася наступними міркуваннями: використання військового потенціалу Габсбургів проти антиукраїнської політики Російської імперії, створення під австрійським покровительством українських політичних структур та боротьба з домінуючим у місцевій адміністрації польським впливом. В. Старосольський був прихильником створення українських збройних сил на базі легіону УСС. У роки Першої світової війни В. Старосольський мав на меті консолідацію сил навколо національно-державницького ідеалу. Він був представником молодшого покоління в національному русі, схильного до більш рішучих, навіть радикальних кроків у боротьбі за його втілення.

В. Старосольський підтримав національно-демократичну революцію в Галичині, але через інтернування поляками на початку листопада 1918 р. не взяв безпосередньої участі в розбудові ЗУНР. Після звільнення з полону в жовтні 1919 р. він, як і галицька УСДП,

до якої належав, підтримав політичну лінію С. Петлюри. В. Старосольський увійшов до складу соціалістичного уряду Директорії, де перебував на посаді заступника міністра закордонних справ до підписання Варшавського договору весною 1920 р. Він подав у відставку в квітні, за кілька тижнів до укладення польсько-української угоди, на знак протесту проти її умов, за якими Західна Україна відходила до відновленої Речі Посполитої.

У цілому, оцінюючи позицію В. Старосольського в період Першої світової війни та Української революції, варто наголосити, що він виступав під кутом зору примату національної ідеї над соціальною, виразно обстоював державну незалежність і соборність України. Щоправда, в умовах загострення зовнішньополітичної ситуації і суперечностей між урядами УНР і ЗОУНР у 1919 – на початку 1920 рр. В. Старосольський став на бік соціалістичного уряду Директорії. Він був одним із лідерів молодого покоління українців, яке своїм життєвим прикладом і боротьбою стверджувало перед усім світом наявність української нації та справедливість її претензій на власну державність.

3.3. В. Старосольський – соціал-демократичний діяч другої половини 1920-х – 1930-х рр.

У міжвоєнний період В. Старосольський брав участь у партійно-політичному житті Галичини, що опинилася під польською владою, як один із лідерів УСДП. В умовах бездержавного існування українців і тотального зміцнення польського елементу в Галичині, що стала частиною Польської держави, українсько-польські стосунки набули крайньої гостроти. Зовнішньополітичним чинником, що мав вплив на суспільно-політичне життя краю, стала “українізація” в радянській Україні 1920-х рр., що була привабливим контрастом до нищення українства у Польщі. Ситуація кардинально змінилася в 1930-х рр., коли сталінський погром українства в УСРР (УРСР) на тлі поглиблення кризи парламентської демократії в Західній Європі сприяв перегрупуванню політичних сил галицьких українців.

В українському партійно-політичному житті Галичини міжвоєнного періоду брало участь близько півтора десятка партій. Серед них найбільш чисельним і впливовим було центристське Українське національно-демократичне об’єднання (УНДО), що виникло в 1925 р. на базі колишньої УНДП–УНТП. Ця ліберальна партія української інтелігенції, духовенства і частково селянства виступала за незалежність України з конституційно-демократичним ладом, вважала за необхідне досягти цього легальним, парламентським шляхом. УНДО мало гнучку тактику, було готове йти на компроміси з метою нормалізації польсько-українських відносин, збереженні українства в Галичині, особливо в 1930-х рр., в період голодомору і його погрому на Великій Україні. На виборах до польського сейму в 1927 р. УНДО збирало до 600 тис. голосів, завоювавши переважну більшість українських мандатів [408, с. 170–171, 180].

До лівого спектру національно-державницького табору належала Українська соціалістична радикальна партія (далі – УСРП), реорганізована в 1926 р. з колишньої УРП, що виступала за створення незалежної Української держави, справедливий поділ землі серед селян, обмеження приватної власності, відокремлення церкви від держави тощо. У 1930-х роках партія соціалістів-радикалів налічувала близько 20 тис. членів, здебільшого селян,

сільськогосподарських робітників та групу інтелігенції [408, с. 174–175]. Це була ідейно найбільш близька до соціал-демократів галицька партія, що мала соціальну опору на селі, послідовно виступала проти польської влади і більшовицького режиму на Україні.

У Західній Україні в 1920-х рр. в умовах успіхів “українізації” під радянською владою досить активно поширювалися радянофільські настрої, під впливом ідей марксизму в 1919 р. виникла Комуністична партія Східної Галичини (з 1923 р. – Компартія Західної України). КПЗУ була автономною частиною Комуністичної робітничої партії Польщі (КРПП), ставила завдання шляхом соціалістичної революції в інтернаціональній солідарності українських і польських трудящих здійснити соціальне та національне визволення жителів краю. По суті, комуністи висували пріоритет інтернаціонального і соціального над національними, гасло возз’єднання Західної України з УСРР. Легальною “прибудовою” КПЗУ було засноване в жовтні 1926 р. Українське селянсько-робітниче соціалістичне об’єднання “Сельроб” [408, с. 176–177]. Однак впливи комуністів різко впали на початку 1930-х рр., коли в Галичину прийшли звістки з Наддніпрянщини про згортання українізації і сталінський голодомор.

У правій частині політичного спектру національно-державницького табору були консервативні клерикальні партії. Найбільш впливовою з них стала Українська католицька народна партія, яка з 1931 р. стала називатися Українська народна обнова (УНО). Вона була лояльною щодо Польщі, проповідувала необхідність польсько-українського зближення. Праворуч від УНТП–УНДО знаходилась УХСП, яка в період кризи християнсько-суспільного руху після 1923 р. втратила свій вплив. Заснована у серпні 1925 р. Українська християнська організація (УХО), поборюючи атеїзм і комуністичні ідеї, підтримувала УНДО [408, с. 172].

Крім легальної, парламентської частини партійно-політичного життя галицьких українців, була також нелегальна, що сповідувала революційну тактику в боротьбі за незалежну Українську державу. Націоналістичну течію в суспільно-політичному русі репрезентувала утворена ще в 1920 р. підпільна Українська

військова організація (УВО). На базі УВО і деяких менших груп на початку 1929 р. завершилось утворення політично-бойового об'єднання – Організації українських націоналістів (ОУН). Побудувавши свою тактику на критиці парламентської демократії, ОУН намагалася радикальними кроками, в тому числі терористичними, досягти ідеалу – Української соборної самостійної держави.

За цих умов політичну діяльність В. Старосольського в міжвоєнний період можна умовно поділити на два періоди:

1. Після поразки української революції В. Старосольський протягом 1920–1927 рр. перебував в еміграції, де відійшов від партійно-політичного життя в Галичині. На початку 1920-х рр. він брав участь у діяльності закордонного представництва наддніпрянської УСДРП, тоді як галицька УСДП здійснила прокомуністичну еволюцію, за що була заборонена польською владою. Домінуючою в житті В. Старосольського стала наукова і викладацька робота.

2. 1927–1939 рр. Після повернення до Львова В. Старосольський відновив активну участь у громадсько-політичному житті Галичини. Він взяв участь в ідейно-організаційній відбудові партії українських соціал-демократів, був одним із лідерів відновленої УСДП. Свідченням високого авторитету В. Старосольського серед однопартійців стало обрання його керівником УСДП у 1937–1939 рр.

Загалом емігрантський період життя В. Старосольського характеризувався відходом від активної партійної роботи в Галичині. Крім нього, на початку 1920-х рр. з різних причин не брали участі в політичному житті УСДП відомі й заслужені в минулому соціал-демократи В. Темницький, О. Безпалко, С. Вітик, Микола і Лев Ганкевичі та ін. Опинившись в еміграції, В. Старосольський зблизився з наддніпрянськими соціал-демократами, входив до Закордонної делегації УСДРП, яка об'єднувала організаційні структури партії за кордоном. Делегація займалася поширенням інформації про український національно-визвольний рух в іноземній пресі. Закордонна група УСДРП взяла участь у міжнародному з'їзді, завданням якого було створення IV, об'єднавчого Інтернаціоналу. З цією метою на конференції

закордонної групи соціал-демократів, що проходила 31 грудня 1920 р. – 8 січня 1921 р. у Відні, було призначено трьох делегатів. Одним із них був В. Старосольський (крім нього, Б. Матюшенко і М. Галаган) [272, с. 4]. Закордонна група відмежувалася від участі у Всеукраїнській Національній Раді з причини порушення принципу соборності через непропорційне представництво в ній партійних мандатів Галичини та Наддніпрянщини. Водночас В. Старосольський наголошував на необхідності представництва УСДРП у Раді Республіки в Тарнові – репрезентаційному органі Наддніпрянщини, створеному в липні 1920 р. задля об'єднання зусиль перед загрозою більшовицького режиму та можливої військової інтервенції [272, с. 5].

На початку 1920-х рр. у Галичині під тиском рядових членів, симпатиків радянської влади, що масово вступали в партію, відбулася ліворадикальна еволюція УСДП. У січні 1922 р. на партійній нараді у Львові вперше була висунута вимога возз'єднання Західної України з УСРР і утворення об'єднаної суверенної робітничо-селянської України [365, с. 208]. За слушним зауваженням радикала І. Макуха, керівництво УСДП “не поставило міцного політично-ідейного опору проти... опанування партії комуністичним і комунофільським елементом” [224, с. 302]. Це стало причиною серйозного розколу між керівництвом і рядовими членами. Як результат, у березні 1923 р. на VI з'їзді УСДП прийняла прокомуністичну програму, а давні лідери були остаточно усунуті від керівництва партією. 30 січня 1924 р. прокомуністична УСДП була заборонена польською владою [364, с. 143].

Наприкінці 1927 р. В. Старосольський, після переїзду до Львова, повернувся до активного політичного життя, що було, як і в попередні роки, нерозривно пов'язано з партією українських соціал-демократів. Він входив до складу Центрального Комітету УСДП на трьох партійних з'їздах (8–9 грудня 1928 р., 4 березня 1934 р., 17 жовтня 1937 р.). Упродовж 1929–1930 рр. він брав участь у видавництві українського профспілкового часопису “Професійний вісник”, співпрацював з редакцією центрального органу партії газети “Вперед” [502, с. 488]. В жовтні 1937 р. В. Старосольський був обраний головою УСДП, що засвідчило авторитет у громадсько-політичному житті Галичини, попри те, що очолювана ним партія

мала досить слабкі політичні позиції через вузькість соціальної бази, малочисельність національно свідомого українського промислового робітництва.

Повернувшись до Львова в 1927 р., В. Старосольський взяв участь у заходах колишнього керівництва УСДП щодо відбудови партії [468, с. 106]. Просвітницька робота в робітничому середовищі – шляхом заснування культурно-освітнього товариства “Робітнича громада” і газети “Вперед!” дала змогу розширити соціальну базу української соціал-демократії. Напередодні парламентських виборів 1928 р. у Польщі було засновано Українську соціалістичну групу (УСГ) “Вперед”, що виступила як політична організація [457, с. 14, 15]. В. Старосольський став одним з ініціаторів скликання робітничої конференції 5 грудня 1927 р. у Львові, на якій було прийнято ухвалу про створення УСГ “Вперед” [91, арк. 8]. Він увійшов до складу управи цієї групи разом із Л. Ганкевичем, І. Квасницею, П. Буняком, В. Темницьким і головою І. Жовніром [157, арк. 3].

Наступним кроком стало проведення партійного з’їзду, який відбувся 8–9 грудня 1928 р. у Львові. Як член президії, секретар засідання В. Старосольський взяв активну участь у роботі з’їзду, що остаточно завершив ідейно-організаційну відбудову УСДП. Одним із центральних питань з’їзду стало ставлення партії до радянської влади. Виступаючи в дискусії після доповіді В. Темницького “Проект програми і організаційного статуту”, В. Старосольський наголошував: “Основні погляди комунізму хибні і небезпечні для соціалізму. (...) В Совітській Росії панує абсолютизм”. Українські соціал-демократи, на його думку, мають на меті утвердження “повної самостійності і повного національного визволення на цілій території”. Ситуацію в радянській Україні “можна назвати культурною автономією, а маємо її тому, що маси домагалися цього, маємо там назву і здобутки у культурній сфері і більше нічого. Щодо інтервенції (проти радянської України. – Ю. Д.), то є небезпека такої. Ми мусимо з соціалістами цілого світу стреміти до її ухилення” [2, арк. 5].

Критичне ставлення В. Старосольського до більшовицької влади в Україні поєднувалося з певними радянофільськими ілюзіями. Це виявилось, зокрема, у підтримці ним політичної ре-

золуці, що була одностайно прийнята делегатами з'їзду. "...Український пролетаріат мусить стояти в обороні Радянської України, – говорилося в ній, – вважаючи, що її упадок погрожує поворотом до влади чорної реакції, яка не побоїться вернути до давних царських метод супроти українського народу". Разом з тим, делегати не погодилися з централістичними зусиллями і диктатом Москви, обстоювали "принцип самостійної, соціалістичної, соборної Української республіки" [232, с. 1]. В. Старосольський підкреслював: "В нашому відношенні до радянської України важливе наше засадниче становище, що ми, українські соціалісти, ніколи не задовольнялися мінімумом, а бажали повної самостійності і повного національного визволення України на всій території... Борімося до самостійної Української держави та щоби ми були в ній господарями" [2, арк. 5].

Виступаючи на конгресі вдруге, В. Старосольський звернув увагу на тактику УСДП, ставлення есдеків до інших партій, II і III Інтернаціоналів. Він говорив про доцільність співпраці УСДП насамперед із соціалістичними партіями – Українською соціалістично-радикальною партією (УСРП) та Польською партією соціалістичною (ППС). "Можемо з УСРП видавати теоретичний орган, можемо мати якийсь б'юлетень, цього досить, – підкреслив В. Старосольський. – Їх (соціалістів-радикалів – Ю. Д.) робота (вони не марксистки) – на селі, наша – в місті... З ППС будуть у нас зносини політичні". Що стосується міжнародного робітничого руху, то В. Старосольський вважав: "Інтернаціонали II і III – це два окремі світи, дві тактики... До III-го (Комуністичного – Ю. Д.) не приймуть того, хто не слухає Москви". На його переконання, "арена Другого Інтернаціоналу – одинока, де можемо прийти до слова" [2, арк. 9].

На партійному з'їзді 1928 р. В. Старосольський увійшов до складу Центрального комітету (ЦК) УСДП [2, арк. 14]. Відновлена УСДП у своїй діяльності послідовно захищала національну ідею, боротьбу за незалежність і соборність української нації поєднувала з пропагандою соціалістичних ідей у дусі марксизму.

Отже, В. Старосольський відкрито вказав на доцільність приєднання УСДП до міжнародного соціалістичного руху. Ця думка знайшла підтримку серед делегатів з'їзду УСДП. VII партійний конгрес 4 березня 1934 р. у Львові, що прийняв рішення про вступ

УСДП до Робітничого Соціалістичного Інтернаціоналу (РСІ), створеного шляхом об'єднання II та Віденського Інтернаціоналів. Показово, що на конгресі доповідь “Про соціалістичний Інтернаціонал” виголосив В. Старосольський [364, с. 144].

У передвоєнне десятиліття В. Старосольський значну увагу приділяв захисту соціально-економічних прав українського робітництва. Відновлена УСДП намагалася згуртувати робітників-українців в автономних українських класових профспілках у Другій Речі Посполитій [365, с. 213]. Політичну лінію УСДП визначали лідери, які виходили не з робітничого середовища. Це були відомі адвокати В. Старосольський, Л. Ганкевич, Р. Домбчевський, Р. Скибінський та інші, що займали не класову, а виразно національну позицію.

В. Старосольський брав участь у спільній нараді ЦК УСДП та Центральної Комісії Класових професійних спілок (КПС) 29 квітня 1929 р. у Львові. Учасники наради підтримали думку про необхідність побудови профспілок за класовою професійною ознакою та визначили умови перебування робітників української національності в КПС (створення окремої Української професійної комісії, підпорядкованої Центральній Комісії КПС, видання професійного органу на українській мові тощо) [297, с. 482]. Однак УСДП так і не спромоглася створити автономну українську структуру в рамках загальнопольських КПС.

Одним із ключових напрямів політичної діяльності В. Старосольського стала консолідація сил у національно-державницькому таборі Західної України в 1930-х рр. Значною мірою цьому сприяли особисті риси характеру та вміння шукати компроміси, відштовхуючись не від вузькопартійних, класових чи релігійних принципів, а виключно із загальнонаціональних. Будучи соціал-демократом, В. Старосольський намагався порозумітися з політиками різних ідейних поглядів. Він разом з головою УСДП Л. Ганкевичем представляв українських соціал-демократів на спільній українсько-білорусько-литовській конференції з питань міжпартійної взаємодії 27 листопада 1929 р. у Варшаві, що відбулася за участю УНДО, УСРП, УСДП та Селянського Союзу [244, с. 1].

Рішуче виступив В. Старосольський проти урядової “пацифікації” 1930 р. в Галичині, що створила ґрунт для формування на виборах до польського парламенту 1930 р. спільного блоку УНДО, УСРП і УСДП. Як член партійної управи він у вересні підтримав заяву ЦК УСДП, ЦК УНДО і Головної управи УСРП, що осудила саботажницькі дії Української військової організації як “з національного погляду безцільні, позбавлені політичного змісту та неоправдані навіть ніякими революційними мотивами”. Водночас у заяві висловлювався протест проти безправних вчинків так званих пацифікаційних відділів і застосування властями принципу колективної відповідальності всього українського населення [281, с. 1]. Невдовзі після виборів 1930 р. у національно-державницькому таборі посилювалися відцентрові тенденції, що призвело до загострення міжпартійної боротьби.

У таких умовах В. Старосольський разом із керівництвом УСДП почали шукати підтримки серед польських соціалістів. Природним союзником у польському таборі була Польська партія соціалістична (ППС), колишня ППСД, з якою українські соціал-демократи мали давні стосунки, перервані польсько-українською війною 1918–1919 рр. В. Старосольський став учасником спільної конференції УСДП і ППС 29 січня 1933 р. у Львові, на якій вперше у міжвоєнний період зібралися представники обох партій на найвищому рівні. Конференція ухвалила рішення про взаємодію УСДП і ППС у боротьбі проти націоналізму, фашизму і комунізму, водночас зафіксувала розбіжності в національному питанні [457, с. 37, 38]. УСДП захищала принцип незалежності й соборності України, тоді як ППС виступала за територіальну автономію західноукраїнських земель у складі Речі Посполитої, хоча пепеєсівці загалом підтримали ідею “самостійності й державної незалежності українського народу” [264, с. 2]. В. Старосольський як член ЦК підтримував взаємини з польськими соціалістами у другій половині 1930-х рр., що характеризувалися загостренням суперечностей між українськими партіями в умовах проголошення політики “нормалізації” українсько-польських стосунків, проти якої виступили і УСДП, і ППС.

Друга спроба консолідації в середовищі українських політичних партій відбулася наприкінці першої половини 1930-х рр.

Поштовх до згуртування національно-державницьких сил Західної України та діаспори дав сталінський погром українства в УСРР. Упродовж 1933–1934 рр. В. Старосольський разом із партійними товаришами втілював у життя концепцію українського соціалістичного блоку. Вона була проголошена галицькими УСДП і УСРП (згодом до неї приєдналися дві наддніпрянські партії в еміграції – Українська соціал-демократична робітничка партія (УСДРП) та Українська партія соціалістів-революціонерів (УПСР)). Чотири українські соціалістичні партії в січні 1934 р. опублікували спільну заяву, що викривала злочини сталінського режиму [457, с. 41]. “Московська комуністична диктатура, – говорилося в заяві, – політикою визиску й терору поставила проти себе весь український народ...”. “Тільки народоправство, демократичний лад”, на думку авторів заяви, дали б “нашому народові свободу національну і політичну” та “успішний господарський розвиток і добробут на його землі” [260, с. 2].

29–30 грудня 1934 р. у Львові відбувся з’їзд УСДП, УСРП, УСДРП і УПСР. Делегати з’їзду (серед них був і член ЦК УСДП В. Старосольський) закликали до боротьби “за вільну незалежну демократичну Україну” і втілення “ідеалу соціальної справедливості” [290, с. 2]. Однак підтримана на з’їзді ідея Українського соціалістичного блоку не мала якогось організаційного оформлення. У подальшому до цієї роботи залучилися УНДО, Українська народна обнова та декілька емігрантських організацій. В. Старосольський взяв активну участь у підготовці Всеукраїнського національного конгресу (ВНК), що мав відбутися в першій половині 1935 р. Як представник УСДП він був учасником передконгресової наради у Львові 24–28 грудня 1934 р. (крім нього, партію есдеків представляли П. Буняк та І. Квасниця) [274, с. 2].

Однак, можливий ефект від проведення ВНК перекреслила угодовська акція нового керівництва УНДО, що увійшла в історію як політика “нормалізації” 1935–1938 рр., передбачала врегулювання українсько-польських відносин шляхом порозуміння між проводом націонал-демократів і польським урядом. Початком політики “нормалізації” стала Варшавська угода 29 травня 1935 р. лідерів УНДО В. Мудрого, О. Луцького, В. Целевича з міністром внутрішніх справ Польщі М. Зиндрамом-Косцелковським [506,

с. 521]. Ініціатором “нормалізації” з українського боку було нове керівництво УНДО, що сподівалося створити кращі умови для національного розвитку в Західній Україні, щоб послабити тиск поляків на українство, тоді як на Наддніпрянщині тотально нищилося українське життя. Польська сторона пішла на деякі поступки, але в цілому “нормалізація” не принесла очікуваних результатів.

Як і більшість членів українських політичних партій від ОУН до КПЗУ, а також опозиція в самому УНДО, В. Старосольський різко виступив проти політики “нормалізації” [457, с. 53]. Найповніше позиція політика з цього приводу висловлена в липневому інтерв’ю 1937 р., опублікованому в газеті “Діло”. Суть позиції лідера УСДП полягала в тому, що його політична сила намагалася практично реалізувати ідею “нормалізації” українсько-польських взаємин, орієнтуючись на співпрацю з ППС, що стояла на схожих ідеологічних позиціях у польському таборі. Особисто В. Старосольський вважав, що, по-перше, в міжнародному аспекті УНДО зазнала поразки, не запропонувавши жодного серйозного аргументу з чітко вираженим національним інтересом. По-друге, так звану “національно-політичну тактику” УНДО він зводив до “угодової” політики, до “обезвартіснення” й деградації можливості позитивного розв’язання українського питання у Другій Речі Посполитій.

На думку В. Старосольського, українське національне питання для польського політикуму перестало бути актуальним через загострення внутрішньополітичної ситуації у польському середовищі та українофобські тенденції. Навіть ті домагання українців, що раніше для польської влади були цілком природними, більшість суспільства сприймала “чимось нечуваним і просто революційним” [282, с. 3]. В. Старосольський також вважав, що варто вести мову про негативні наслідки “нормалізації” українсько-польських взаємин і про критичну ситуацію, що склалася у зв’язку зі зміною української політичної тактики [282, с. 3]. Виступаючи на мітингу УСДП у Дрогобичі в серпні 1938 р., він прямо визнав, що “нормалізація” “завела український нарід у сліпий кут...” [247, с. 3].

На VIII партійному конгресі 17 жовтня 1937 р. у Львові В. Старосольський виголосив політичну доповідь. Наголошуючи на

тому, що УСДП була першою в Галичині партією, яка піднесла під час Української революції 1917–1920 рр. прапор “незалежної соціалістичної республіки”, В. Старосольський вважав, що гострі міждержавні конфлікти можуть бути розв’язані лише після повалення капіталізму. На його думку, ідеологія фашизму була створена здеградованими людьми. Щодо Союзу Радянських Соціалістичних Республік, до складу якого входила радянська Україна, то доповідач заявляв, що це, по суті, російська сталінська імперія. Він закликав відірвати український робітничий рух від впливу клерикалізму та інтегрального націоналізму [364, с. 147]. Делегати VIII конгресу обрали В. Старосольського головою УСДП.

Як голова УСДП, В. Старосольський підтримав третю в 1930-х рр. спробу консолідації в діяльності українських політичних партій краю напередодні Другої світової війни. Підґрунтя для об’єднання національно-державницьких сил у Галичині дали внутрішньополітичні обставини – заперечення угодовського курсу УНДО, виступ проти політики польського уряду, а також підтримка проголошення восени 1938 р. Карпатської України на міжнародній арені [457, с. 61–62]. Зокрема, В. Старосольський взяв активну участь у підготовці та створенні Контактного комітету. 4 листопада 1937 р. у його помешканні відбулася нарада лідерів українських партій Галичини, що поклала початок міжпартійним контактам, які тривали аж до початку Другої світової війни [486, с. 213]. Організаційно комітет оформився у грудні 1937 р. До його складу, окрім соціал-демократа В. Старосольського, ввійшли представники УСРП, УНО, Фронту національної єдності (ФНЄ), Союзу українок та УНДО. Результатом праці Контактного комітету було створення атмосфери взаємної довіри між партійними лідерами і спад політичної напруги в українському суспільстві [484, с. 81].

УСДП, УСРП, ФНЄ і політична жіноча організація “Дружина княгині Ольги”, що виникла замість забороненого владою Союзу українок, опублікували 24 вересня 1938 р. спільну заяву. У ній, зокрема, висловлювалася підтримка населенню Карпатської України, впевненість у тому, що “український нарід буде послідовно обстоювати своє право самовизначення...” [256, с. 3]. Відозва УНДО, “Дружини княгині Ольги”, УСДП, УСРП і ФНЄ з нагоди падіння Карпатської України, підписана від соціал-демократів

В. Старосольським, закликала українців “одноставно стати до відповідальної співпраці, об’єднати всі творчі сили... цілого народу” [291, с. 1].

В. Старосольський був одним із авторів відозви відомих суспільно-політичних і церковних діячів краю, опублікованої в газеті “Діло” у листопаді 1938 р. Заява рішуче засудила репресії щодо українського населення в Польщі [256, с. 3]. Невдовзі В. Старосольський увійшов до управи Українського міжпартійного виборчого комітету, створеного в грудні 1938 р. УСДП, УСРП, ФНЄ та “Дружиною княгині Ольги” для участі у виборах до органів місцевого самоврядування [364, с. 146].

Усі опозиційні партії, у тому числі й УСДП, бойкотували вибори до парламенту, що відбулися в листопаді 1938 р. Вереснева конференція УСДП 1938 р. вимагала “зміни виборчої ординації” в більш демократичному напрямку [262, с. 2]. Блок УНДО–УНО і Волинського українського об’єднання (ВУО) пішли на вибори разом з проурядовим табором, а тому зберегли в парламенті кількісне представництво з 1935 р. УСДП, УСРП, ФНЄ та “Дружина княгині Ольги” взяли участь у виборах до органів місцевого самоврядування. У грудні 1938 р. було створено Український міжпартійний виборчий комітет. Відозву управи комітету до українських виборців підписав В. Старосольський. Усе ж тривалі дискусії в передвоєнний період на тему створення представницького органу українських легальних політичних структур не принесли успіху. Партійні інтереси взяли гору над загальнонаціональними цілями. На крах консолідаційних зусиль заважило поглиблення кризи національної демократії [484, с. 78].

Отже, дискусії в 1937–1939 рр. навколо створення представницького органу українських легальних політичних структур так і не принесли успіху. Очевидно, це не справдило сподівань В. Старосольського, який щиро прагнув консолідації партій національно-державницького спрямування і робив усе можливе для цього [364, с. 146].

В. Старосольський взяв участь у спробі врегулювання українсько-польських відносин в умовах усе зростаючої небезпеки з боку нацистської Німеччини, що відбулася 3 травня 1939 р., за кілька місяців до Другої світової війни. З українського боку на

двосторонній зустрічі були присутні, крім лідера соціал-демократів, відомі громадсько-політичні діячі В. Мудрий, В. Кузьмович, І. Кедрин, О. Луцький, з польського – діяч консервативного спрямування О. Бохенський, колишній львівський воєвода П. Дунін-Борковський, представники партій, опозиційних урядові. Основним пунктом вимог, на негайній реалізації якого наголошували українці, була територіальна автономія. Однак 25 травня 1939 р. Ф. Славоу-Складковський категорично відмовився надати українцям автономію [486, с. 245]. Більше того, саме в 1939 р. прем'єр-міністр започаткував широкомасштабну програму зміцнення польського елементу в так званій Східній Малопольщі.

В. Старосольський критично висловлювався у справі здійснення урядової аграрної реформи, проголошеної 28 грудня 1925 р. У відозві УСДП від 1 березня 1939 р. він протестував проти постанови польського уряду від 15 лютого 1939 р. стосовно парцеляційного плану на 1940 р. в обсязі близько 50 тис. гектарів землі у Галичині, Поліському і Волинському воєводствах – найбільших аграрно перенаселених регіонах Другої Речі Посполитої. Зокрема, В. Старосольський вимагав відміни розпоряджень стосовно обмеження продажу землі українському населенню, припинення колонізації, через яку земельна реформа не могла стати засобом оздоровлення аграрних відносин, а тільки погіршувала соціальні та політичні умови співіснування двох народів. Також він закликав польську владу “не спроваджувати кольтоністів з заходу, бо парцельована місцева земля належить тільки місцевому населенню!” [88, арк. 3–4].

В. Старосольський відзначався інтелігентністю, демократизмом поглядів, ставився з повагою до діячів різних ідейних напрямків в українському таборі. Відомий суспільно-політичний діяч, багатолітній член ЦК УНДО Іван Кедрин згадував, що “на В. Старосольського ніхто не дивився як на якусь партійну людину, тільки як на інтелектуала, на людину великого формату”. За словами І. Кедрина, В. Старосольський “приятелював із Дмитром Левицьким, також за фахом адвокатом, який... був націонал-демократом, головою УНДО,... часто бував у гостинному домі панства Левицьких...” [387, с. 391].

Як адвокат (член “Союзу українських адвокатів” та “Головної адвокатської палати у Варшаві”) В. Старосольський неодноразово виступав захисником на судових процесах УВО–ОУН, хоч партія, членом якої він був, відстоювала соціалістичну політику і критично ставилася до інтегрального українського націоналізму. Все це дозволяє говорити, що в особі В. Старосольського поєднувалися риси політика загальнонаціонального масштабу. Він виступав за консолідаційні процеси в українському національно-державницькому таборі в боротьбі проти польського окупаційного режиму. Упродовж кінця 1920–1930-х рр. він взяв участь у трьох спробах об’єднання національно-державницьких сил у несприятливих для українського руху внутрішньо- і зовнішньополітичних умовах. Особливістю політичної позиції В. Старосольського у складі УСДП було перебування в лівоцентристському спектрі національно-державницького табору, критичне ставлення до праворадикального крила українського політикуму, представленого УВО (ОУН) та польських урядових кіл, з якими політик вважав за необхідне боротися мирним, парламентським шляхом.

Тим часом розпочиналася Друга світова війна. Гітлерівська Німеччина 1 вересня 1939 р. напала на Польщу, Червона армія, відповідно до радянсько-німецького пакту, зокрема, Таємного протоколу про розмежування сфер впливу сторін у Східній Європі, який був підписаний у серпні 1939 р., зайняла з 17 вересня західноукраїнські землі. Польська влада розпорядженням президента Речі Посполитої від 1 вересня 1939 р. заборонила діяльність УСДП [91, арк. 14]. У той же час, за свідченням Уляни Старосольської, дочки голови УСДП, провід партії “з участю В. Старосольського вирішив офіційно її розв’язати, щоб радянська влада не мала прав і підстави для карання її членів, які адже на терені Радянського Союзу не вели ніякої діяльності” [467, с. 124]. Однак не знайдено офіційних документів, які підтвердили б дану тезу. Комуністична партія вважала українських соціал-демократів найбільш небезпечними супротивниками, що обстоювали марксистські, ліві ідеї, але діяли в національно-державницькому таборі.

Прихід радянської влади в Західну Україну у вересні 1939 р. кардинально змінив життя сім'ї Старосольських, яка стала, як і мільйони інших невинних людей, жертвою партійно-тоталітарної системи. В. Старосольський не емігрував, хоча, безперечно, знав про сталінські репресії в радянській Україні. Він обгрунтовував це рішення у консультаціях з митрополитом А. Шептицьким з позиції, що “не можна всім покидати наших земель, а зокрема Львова напризволяще большевикам. Провідні прошарки... повинні остатися із своїм народом” [468, с. 122] Деякий час, з осені 1939 р., В. Старосольський працював на посаді професора Львівського університету, але вже 25 грудня 1939 р., отримавши запрошення на прийом у ректора М. Марченка, був заарештований агентом НКВС. В. Старосольський утримувався у львівській в'язниці на вул. Замарстинівській до 26 лютого 1940 р., звідки був перевезений до внутрішньої тюрми НКВС у Києві, де 25 жовтня того ж року йому оголосили вирок суду (8 років ув'язнення в Новосибірських таборах). Після присуду В. Старосольського перевели до Лук'янівської в'язниці і 14 січня 1941 р. відправили на заслання в Маріїнськ Новосибірської області [467, с. 129–135], де він і помер від голоду та виснаження 25 лютого 1942 р. Подібна доля спіткала його дружину Дарію та дітей, які після арешту 13 квітня 1940 р. були вивезені на заслання у с. Кокпекти Семипалатинської області Казахстанської РСР. Дітям В. Старосольського – Ігорю та Уляні пощастило вижити [467, с. 131, 149–150].

Отже, в міжвоєнний період, після повернення з еміграції в 1927 р., В. Старосольський проявив себе як активний учасник суспільно-політичного життя в Галичині. Будучи активним членом, одним із лідерів відновленої УСДП, а в 1937–1939 рр. – головою партії, його діяльність об'єктивно виходила за межі вузькопартійних інтересів, мала загальнонаціональний характер. Це, зокрема, виявилось в активному пошуку шляхів згуртування українських політичних сил, спробах налагодження зв'язків між політиками і радикально налаштованою оунівською молоддю, приєднанні УСДП до міжнародного соціалістичного руху.

У своїй діяльності В. Старосольський нерозривно поєднував ідеї національної державності, соборності й соціальної справедливості. Завдяки діяльності свого лідера УСДП

перетворилася в активного суб'єкта політичного життя краю, однак, рівень підтримки партії з боку українського населення значно поступався більш впливовим політичним партіям. Причина цього полягала не лише у вузькості соціальної бази через обмежену кількість національно свідомих промислових робітників-українців, але й у несприятливих суспільно-політичних процесах у кінці 1920-х – 1930-х рр. Криза парламентсько-демократичної системи в Європі, наростання тоталітаризму і диктатури в різних формах суперечило здійсненню політичного ідеалу В. Старосольського, як і всієї УСДП, – побудови соціалістичної, самостійної і соборної України. Внесок В. Старосольського в діяльність УСДП полягав передусім у творенні ідеології партії та її політичного іміджу, меншою мірою стосувався розбудови організаційної структури, партійних осередків на місцях. В. Старосольський увійшов в історію як активний соціал-демократ та авторитетний політик, вплив якого далеко виходив за межі власної партії. Утвердження радянської влади в Західній Україні унеможливило його, як і багатьох інших відомих політиків, подальшу діяльність, а згодом зумовило фізичне знищення.

3.4. Адвокатська діяльність у політичних процесах

Життєвий шлях В. Старосольського надзвичайно цікавий з погляду різноплановості інтересів і відданості українській національній справі. В його особі поєдналися риси глибокого теоретика і практика. Яскравим виявом цього стала адвокатська діяльність. Як відомий адвокат він входив до складу керівних органів Союзу українських адвокатів (далі – СУА) і Палати адвокатів Львова. Був членом редколегії друкованого органу СУА “Життя і право”, референтом захисту прав української мови й особистих справ СУА, обирався членом комісії адвокатських іспитів та ініціатив Палати адвокатів від українських правників.

Про значну суспільну затребуваність свідчить велика кількість судових справ, у яких брав участь В. Старосольський. Зокрема, в ЦДІАУ у Львові в особистому фонді В. Старосольського зберігається 410 справ, які безпосередньо стосуються його професійної діяльності. Адвокат брав участь у процесах незалежно від національності підсудного, але зважаючи на тогочасні політичні реалії, утиски українського населення польською адміністрацією як на національному, так і на соціальному ґрунті, найбільшу кількість становили судові процеси проти українців. В умовах постійних переслідувань у підвладній Польщі Галичині сформувалася група професійних людей – адвокатів, які постійно віддавали свій час, зусилля, знання на захист інтересів українських підсудних у політичних процесах. В. Старосольський входив до цієї вузької, але авторитетної в громадському житті когорти правників, представленої також Мар’яном Глушкевичем, Степаном Шухевичем, Левом Ганкевичем, Михайлом Волошином та Костем Паньківським [432, с. 370].

Як адвокат-практик В. Старосольський займався захистом підсудних у справах цивільного та кримінального характеру. Серед його підзахисних були люди багатьох національностей – українці, поляки, євреї, а також різних соціальних прошарків. Однак, більшість судових процесів була пов’язана з українцями в Другій Речі Посполитій, що становили національну меншину, права якої зневажалися. В умовах відсутності української державності та асиміляторської політики польського уряду правозахисну діяльність

В. Старосольського можна розглядати як “елемент служіння нації”. Він постійно наголошував на національному поневоленні українського народу під час захисту підсудних, яких звинувачували в “антидержавній діяльності”. Увага до правничих проблем, що існували для українського населення різних соціальних прошарків під польською владою, зумовлювалося загальною “включеністю” В. Старосольського в український національний рух. Таке переплетення професійної діяльності з активною участю в національно-визвольній боротьбі було характерне не тільки для В. Старосольського, однак у його особі цей взаємозв’язок простежувався особливо яскраво.

Хотілося б перед тим, як безпосередньо перейти до аналізу адвокатської діяльності В. Старосольського, коротко окреслити особливості його роботи. Коли він виїжджав зі Львова, щоб взяти участь у тому чи іншому судовому процесі – це були дні, коли приміщення суду “наповнялося до берегів цікавою публікою усіх трьох народностей” (українців, поляків, і євреїв – Ю. Д.) [448, с. 395]. Так, у 1933 р. коли В. Старосольський виступав оборонцем С. Федчука на першому процесі ОУН у Перемишлі, до зали суду прийшли місцеві юристи – прокурор Б. Прохаска, адвокати Л. Ляндав та Л. Гросфельд [385, с. 363].

У польській пресі дещо саркастично В. Старосольського називали “zaklinaczem wezow” (заклиначем вужів) [432, с. 372], що, на нашу думку, свідчило про переконливу й аргументаційну силу слова українського адвоката. Сусідня із залом засідань кімната, в яку був дозволений вхід кожному, хто мав професійний зв’язок із судом, завжди заповнювалася майбутніми правниками. Ось як згадує про ці події на той час студентка правничого факультету Клавдія Олесницька: “Ми товпились в дверях до залі розправ, вистоювали годинами наче на неоцінній лекції, щоб не втратити ні одного слова, яке падало з його уст. Бо не часто доводилося нам слухати в один раз оборони виголошеної людиною науки, блискучим хористом та бесідником цієї кляси, що не признає дешевих способів вдаряти в сентименти, чи кидати пусті та голосні громи” [448, с. 395].

В. Старосольський мав власний, характерний для нього стиль ведення процесу. Коли, наприклад, за свідченнями тогочасних

студентів та юристів “д-р Л. Ганкевич любив використовувати цитати з польської літератури, С. Шухевич чи М. Глушкевич відзначалися особливою патетикою, д-р В. Старосольський вводив в оборону підсудного елементи філософії і психоаналізу, а також аналіз польського кримінального кодексу на тлі староримського права або кодексу Наполеона” [387, с. 390–391]; він користувався дуже сильними аргументами та прикладами, вмів влучно висловлюватися [482, с. 383]; “не признавав дешевих оборонних способів, так часто вживаних його товаришами. Не ставив сенсаційних внесків, щоб одним махом надати актові оскарження вигляду чистої брехні. Не накидався на свідків прокурора та лави присяжних знанням, яке на голову переростає їхнє” [448, с. 396].

Промови В. Старосольського на судових процесах були не лише зразком професійності, а й виявом громадянської позиції. Для розуміння мотивів вчинків підсудних він у своїх промовах порушував питання національно-політичного та соціального гноблення українців у Другій Речі Посполитій. Як зазначав відомий тогочасний український політичний діяч С. Баран, “у нас в судовій залі може найбільше політиків, як поза судом” [234, с. 3].

Про поведінку В. Старосольського ходили легенди серед його знайомих. Однією із засад В. Старосольського було дотримуватися принципу “ультімо”, тобто останньої хвилини. Він виходив з того, що пишучи відповідь на обвинувачення, краще її подати в останню хвилину перед остаточною датою, оскільки тоді опоненти не матимуть достатньо часу на заперечення поставлених зауваг [482, с. 383]. Характерною рисою ведення справи В. Старосольським було те, що він ніколи не робив політичних в’язнів нещасними жертвами і не принижував їхньої гідності [435, с. 375].

Підготовку відповідей на звинувачення, касацій, апеляцій та інших важливих документів В. Старосольський, як правило, залишав на пізню ніч, бо дні і вечори він проводив у суді або з клієнтами, на політичних чи професійних нарадах, або з відвідувачами, яких завжди було багато [482, с. 383]. Звідси пояснювалася одна з не найкращих його особистих якостей – непунктуальність; він ніколи запізнювався на судовий розгляд. Траплялися випадки, що судді в окружному чи апеляційному судах

не виходили зі своїх канцелярій, поки їх не повідомляли про прибуття В. Старосольського.

Адвокатська діяльність В. Старосольського охоплювала насамперед політичні процеси над українськими політичними діячами, кримінальні справи, порушені щодо українських селян, громадських організацій та установ, а також захист прав політичних в'язнів під час перебування під арештом. Адвокатська практика В. Старосольського стала прямим продовженням його навчання за фахом юриста та багаторічних наукових студій в галузі юриспруденції. Значну роль у професійному зростанні В. Старосольського відіграли самостійні наукові дослідження в галузі державного права в Українському вільному університеті в Празі, та в Українській господарській академії в Подєбрадах в першій половині 1920-х рр.

Як і всі тодішні молоді юристи, після здобуття вищої освіти В. Старосольський розпочав адвокатську практику в статусі “адвокатського апліканта” у старшого за досвідом і стажем адвоката. Стажування можна було проводити в канцелярії одного або декількох практикуючих адвокатів. Після чотирьох років практикант міг приступити до складання адвокатського іспиту. Процедура його проведення була визначена в розпорядженні Міністра справедливості (юстиції) Австрії від 7 січня 1850 р. Іспит традиційно складався з двох частин. На першому етапі – усному – оцінювався рівень теоретичної підготовки кандидатів з області цивільного і карного (штрафного) права. Другу частину проводили письмово, кандидати мусіли довести вміння складати різного виду процесуальні листи. Після двох етапів екзамену виставляли підсумкову оцінку. Отримавши позитивний результат, практиканти мали право на самостійні виступи в судах у невеликих справах [496].

В. Старосольський був “аплікантом” у п’яти львівських адвокатських канцеляріях: від 8 травня 1901 р. до 1 березня 1902 р. – в канцелярії К. Чарніка (по вул. Собеського, 4); від березня 1902 р. до листопада 1903 р. та від вересня 1906 р. до червня 1908 р. – у відомого польського адвоката М. Грека (по вул. Гетьманській, 22); від 16 червня до 1 липня 1905 р. – у поляка Я. Каспарка (по вул. Біловського), з другої половини 1905 р. – в канцелярії А. Крауса (по

вул. Гетьманській, 14). Тільки від січня до серпня 1906 р. він працював у канцелярії відомого українського адвоката і політичного діяча К. Левицького (по вул. Корніактів, 1 – в приміщенні “Народного Дому”), а від січня 1908 р. до липня 1909 р., моменту набуття статусу адвоката – в канцелярії українського адвоката М. Шухевича [48, арк. 2–2 зв].

У 1903 р. В. Старосольський здобув ступінь доктора юридичних наук (*Juris Ufrisque Doctor*) у Львівському університеті [46, арк. 1–2]. Однак, лише після шестирічного проходження адвокатської практики, в 1908 р., він разом із Миколою Шухевичем відкрив адвокатську канцелярію у Львові по вул. Сикстуцькій, 27 (тепер – вул. Дорошенка – *Ю. Д.*). Наступного року канцелярію перенесли до приміщення по вул. Костюшка, 3 [496].

Дещо пізніше, в листопаді 1911 р. В. Старосольський відкрив власну адвокатську контору у Львові (по вул. Коперніка, 14), яка досить швидко набула популярності. В. Левицький влучно називав цю адвокатську канцелярію “кузнею української політичної думки” [416, с. 393]. В. Старосольський особисто став наставником для аплікантів (стажистів) – Є. Косевича, В. Макара, братів Василя і Петра Дідушків, згодом відомих старшин УСС [499, с. 205]. Про стрімкий кар’єрний зріст свідчить обрання В. Старосольського 8 травня 1913 р. до “Галицького союзу слуг державних” в якості члена Ради Палати адвокатів [47, арк. 1].

Варто відзначити, що початковий період кар’єри склався для В. Старосольського сприятливо. З самого початку він виступав у справах із політичним підґрунтям, що стосувалися українських студентів і навіть учнів середніх шкіл, звинувачених у порушенні громадського порядку. Однак, справжнє визнання до В. Старосольського як адвоката прийшло під час процесу над М. Січинським, який 12 квітня 1908 р. здійснив замах на намісника Галичини А. Потоцького. Незважаючи на те, що В. Старосольський був наймолодшим за віком і досвідом серед усіх оборонців М. Січинського (Т. Окуневський, С. Голубович, В. Загайкевич, К. Левицький), все ж, за оцінками спостерігачів, він “виступав активно та самостійно” [468, с. 57].

Лінія оборони полягала в акцентуванні уваги на психічних мотивах вчинку М. Січинського та запереченні деяких недоведених

тез звинувачення. Усі внесення були судом відхилено, а 30 червня 1908 р. винесено вердикт: “кара смерті через повішання” [422, с. 103–106]. Одразу після цього адвокати подали апеляцію у Найвищий Касаційний Трибунал. Проте, в результаті перегляду 17 квітня 1909 р. вирок був залишений у силі й тільки втручання у справу особисто цісаря змінило ситуацію. 26 липня 1909 р., цісар “уласкавив його (Січинського – Ю. Д.) від карі смерти, а трибунал затвердив вирок, засуджуючи М. Січинського до 20 років ув’язнення” [480, с. 28]. Характерно, що саме в той самий час у Вадовицях відбувався суд над громадянкою Польщі В. Добродзвічкою за вчинений замах на варшавського генерала-губернатора Г. Скалона. Суд виправдав її на підставі того, що “не є злочином піднести руку на ворога свого народу” [385, с. 367].

Після втечі М. Січинського з в’язниці 10 листопада 1911 р. у польській газеті “Goniec” (№ 1443 від 11 листопада 1911 р.) на 8-й сторінці була опублікована стаття про причетність В. Старосольського до її організації. Адвокат був змушений відстоювати свою честь у судовому процесі проти редактора часопису М. Бровінського за неправдиві публікації і наклеп згідно § 487 кримінального кодексу [49, арк. 8 зв.].

Серед резонансних справ початкового періоду професійної діяльності В. Старосольського можна відзначити також захист С. Дністрянського, якого було притягнуто до відповідальності за політичну промову на несанкціонованому місцевою владою передвиборчому вічі наприкінці квітня 1911 р. у Городку [98, арк. 3 зв.]. Цікавим моментом у цьому процесі було те, що С. Дністрянський був вчителем В. Старосольського, двох українських правників, науковців, політичних діячів єднали особиста дружба, близькі ідейно-політичні та наукові погляди.

У 1912 р. В. Старосольський виступав адвокатом К. Трильовського проти редакцій газет “Свобода” і “Русское слово” у справі захисту честі та гідності останнього. Зокрема, часопис “Свобода” (№ 7 від 15 лютого 1912 р.) опублікував статтю під назвою “Посол Трильовський буде колію”, у якій подав інформацію нібито про отримання урядової концесії на “передвступні роботи до нормально-торової локальної залізниці в Коломиї через Яблонів, Пістинь, Косів до Устерик”, яку продав за

40 тис. корон [100, арк. 8 зв.]. Рівно через місяць (15 березня 1912 р.) газета “Русское слово” розмістила на своїх сторінках публікацію авторства Г. Грануляка аналогічного характеру [100, арк. 9–9 зв.]. Внаслідок професійного ведення справи В. Старосольським К. Трильовського було виправдано і зобов’язано зазначені часописи публічно вибачитися за наклеп, що й було зроблено 28 вересня 1912 р. [100, арк. 54 зв.].

Ставши січовим стрільцем у 1914 р., В. Старосольський не покинув адвокатської практики, хоч приділяв їй значно менше уваги. Досить часто до УСС зверталися селяни зі скаргами, проханнями та порадами. Цими справами займався особисто В. Старосольський. За свідченням С. Ріпецького, він неодноразово виїжджав на села “провірювати надужиття та списував протоколи, на основі яких робив інтервенції в команді Дивізії, помагаючи селянам” [460, с. 196]. Заслуговує на увагу участь В. Старосольського спільно з полковником легіону УСС В. Габсбургом (Вишиваним) у захисті українців від переслідування гетьманських урядовців та окупаційної влади на Лівобережній Україні (Єлисаветградщині) в 1918 р. [314, с. 53]. Під гаслом боротьби з більшовизмом, німецькою окупаційною владою проводилися масові арешти та реквізиції, переслідування національно свідомих українців, які за часів Центральної Ради виявили себе у громадсько-політичному житті.

Не останню роль у зростанні авторитету В. Старосольського як адвоката і громадського діяча відігравали людські риси. Зокрема, свою роботу він не розглядав виключно крізь призму збагачення, як це робили чимало тогочасних адвокатів [446, с. 378]. Захищаючи бідних селян, робітників, студентів, В. Старосольський, як правило, не брав з них грошей, хоча адвокатська практика була єдиним джерелом прожиття для родини [406, с. 87]. Колишній канцелярист його адвокатської контори О. Хом’як згадував: “Професор всеціло був заангажований у політичних процесах, яких було надто багато, а за які не було переважно платників. Професор приймав найчастіше таких, за якими не було кому подбати” [482, с. 382].

Після поразки української революції В. Старосольський на деякий час відходить від активної громадської роботи, в тому числі адвокатської практики. Проживаючи впродовж 1920–1927 рр. за

кордоном, він, в основному, займався науковою роботою. Однак, особливості суспільно-політичного життя Галичини під польською окупацією 20-х рр. змусили його повернутися в 1922 р. до адвокатури спочатку в якості консультанта, а згодом – і офіційного захисника. Досвід, знання та авторитет В. Старосольського стали соціально затребуваними в Галичині міжвоєнного періоду, де спостерігалася активізація українського націоналістичного руху під проводом УВО, а з 1929 р. – новоствореної ОУН. Терористичні методи діяльності націоналістичного підпілля викликали відповідну реакцію з польського боку. Отже, виникла потреба у кваліфікованому захисті молодих українців, які масово виявляли симпатії до інтегрального націоналізму через зневіру в легальних методах боротьби за українську державність.

Провід українських націоналістів, посилаючи рядових членів на кримінальні акції, після їх закінчення опікувався захистом підсудних. Як писав чільний діяч УВО і ОУН В. Мартинець, для захисту на політичних процесах Провід найчастіше наймав п'ятьох відомих адвокатів-українців: крім В. Старосольського, це були М. Волошин, М. Глушкевич, Л. Ганкевич та С. Шухевич. Кожному адвокату виплачувалось від 50 до 100 доларів за одну судову справу, залежно від складності процесу [431, с. 241, 242]. Націоналісти обрали їх не випадково: володіючи високими професійними якостями, згадані адвокати належали до ідейних опонентів УВО–ОУН (для прикладу, Л. Ганкевич і В. Старосольський – соціал-демократи, М. Глушкевич – москвофіл). Це краще сприймалося судом присяжних, до складу якого входили поляки, за винятком одного-двох євреїв, ніж би адвокатом був член УНДО – партії національно-демократичного спрямування, яку польське суспільство підозрювало у співпраці з українськими націоналістами і таємному союзи з Німеччиною проти Другої Речі Посполитої [446, с. 378].

Безумовно, на рішення захищати членів УВО–ОУН у політичних судових процесів вплинула виразна проукраїнська позиція В. Старосольського. Не сприймаючи ідейно-політичної позиції молодих націоналістів (зокрема, В. Старосольський часто опонував Д. Донцову в націоналістичних питаннях, був соціал-демократом), він захищав їх як патріотів української нації. На запитання, чому він як член УСДП, що виступала проти методів

діяльності ОУН, захищає її діячів, В. Старосольський відповідав: “Ці питання (відносин між ОУН і УСДП – Ю. Д.) будемо розв’язувати у власній державі, а тепер вони для мене українці” [482, с. 384].

Політичні процеси стали для В. Старосольського чимось більшим, ніж просто професійна діяльність. “Політичні суди – писав син Юрій – давали Володимирові (Старосольському – Ю. Д.) глибоке й проникливе розуміння цих психологічних процесів молоді, що виростили з патріотизму, юнацького романтизму...”. В. Старосольський глибоко переживав трагедію звинуваченого. Окрім політичних процесів, він брав участь у кримінальних справах польської влади над українськими селянами, особами, установами, в яких перепліталися соціальні й національні мотиви [108–112].

23 жовтня – 18 листопада 1922 року відбувався процес над С. Федаком, який здійснив замах на польського воєводу С. Грабовського 25 вересня 1921 р. [468, с. 79]. На прохання Є. Коновальця В. Старосольський допомагав в обороні адвокату М. Глушкевичу [231, с. 293]. Окрім цього, він захищав Д. Палієва і В. Кучабського, справи яких розглядалися разом зі справою С. Федака. Незважаючи на зусилля оборонців, вироки підсудним були досить суворими [460, с. 307].

Одночасно 9–11 листопада 1922 р. в Чорткові проходив судовий процес колишніх старшин УСС С. Мельничука та П. Шеремети, яких звинувачували у причетності до вбивства кандидата до польського сейму поляка Березовського [399, с. 49]. В. Старосольський брав участь у процесі спільно з С. Бараном [231, с. 278]. Діяльність адвокатів не принесла очікуваних результатів, підсудних засудили до смертної кари, а їх співучасників ув’язнено на терміни від 5 до 6 років [207, с. 50]. Вини адвокатів у тому, що вирок суду був надзвичайно суворим, не було, “Культурно-просвітній куточок Українського військового табору” в Йозефові вислав В. Старосольському подяку за участь у процесі [237, с. 7].

У 1924 р. В. Старосольський, разом із В. Бачинським та М. Глушкевичем, виступав оборонцем на судовому процесі Я. Селезінки, якого звинувачували в “державній зраді”. Оборонці переконливо доводили, що протягом періоду звинувачення (з листопада 1918 р. по березень 1923 р.) Я. Селезінка був військовим,

на засіданні так званої Палати радних звинуваченого відпустили після сплати застави у розмірі 500 злотих [394, с. 14, 25].

Повернення В. Старосольського до Львова в 1927 р. ознаменувалося відновленням активної адвокатської практики. Попри тривалу відсутність у краї, його знайомства і зв'язки були надзвичайно широкими. Він був порадником, арбітром, людиною, з думкою якого рахувалися. Є свідчення про те, що В. Старосольський виступав консультантом митрополита А. Шептицького. Однак, не з'ясовано, що було предметом їх консультацій, оскільки вони відбувалися за зачиненими дверима [482, с. 385–386]. У 1928 р. В. Старосольський став членом Варшавської адвокатської палати, у складі якої перебував аж до вересня 1939 р., що дозволило йому брати активну участь у тогочасних судових процесах.

Однією з найгучніших справ у Галичині середини 1920-х років була “справа Собінського”. 19 жовтня 1926 р. Б. Підгайний і Р. Шухевич здійснили замах на львівського куратора С. Собінського, однак власті звинуватили в цьому І. Вербицького та В. Атаманчука. Окрім них, на лаві підсудних опинилося ще 15 осіб, звинувачених у приналежності до УВО [395, с. 122].

Під час судового процесу, що розпочався 24 січня 1928 р., В. Старосольський захищав Івана, Михайла та Ольгу Вербицьких [231, с. 361]. Захист виявився надзвичайно напруженим (лише кінцева промова В. Старосольського тривала 5 годин), але не приніс бажаних результатів: обидвох головних підсудних засудили до смертної кари через повішання. Доля інших підзахисних В. Старосольського була значно кращою: О. Вербицьку було звільнено, а її брат Михайло отримав один рік ув'язнення.

Після касаційного розгляду справи В. Атаманчука й І. Вербицького було призначено новий судовий процес перед судом присяжних, що розпочався 28 січня 1929 р. На думку В. Старосольського, це ускладнило хід справи, адже звичайний судовий трибунал мусив мотивувати своє рішення, а суд присяжних – ні. Окрім цього, вердикт останнього в небагатьох випадках можна було оскаржити [395, с. 561–562]. Побоювання В. Старосольського були не безпідставними, оскільки І. Вербицького знову засудили до

смерті. Після мотивованого протесту адвокатів, смертну кару було замінено 15 роками ув'язнення суворого режиму [446, с. 379].

1 квітня 1928 р. В. Старосольський взяв участь у процесі над 15-ма гімназистами зі Снятина і Коломиї, звинувачених у приналежності до Західно-української національно-революційної організації (ЗУНРО). Він захищав М. Бажанського, М. Степаняка, І. Горюка, С. Бачинського та В. Берлада, в кінцевій промові звернувся до психологічної сторони справи, апелюючи до відсутності життєвого досвіду в молодих людей: “Обвинувачені – молоді хлопці, без критицизму, що його дає життєвий досвід, не могли опертися тому, що їм як дітям, написали ті, які хотіли штовхнути їх до виконання такого діла”. Усіх підсудних було звільнено, крім М. Бажанського, якому присудили 10 місяців ув'язнення (йому залишилося два тижні арешту, враховуючи термін слідства) [388, с. 175–176, 178, 200–204, 207].

22 жовтня 1928 р. у Львові розпочався процес П. Полотнюка та І. Сенева, звинувачених у вбивстві поліційного агента М. Гука. В. Старосольський виступив оборонцем І. Сенева, якого було звинувачено у допомозі П. Полотнюкові переховуватися від поліції. Блискуча адвокатська робота В. Старосольського, у якій вдало використано недосконалість карного законодавства Польщі, дозволила виправдати підсудних. 24 листопада вони були звільнені з-під арешту [393, с. 31].

Ще однією гучною справою 1928 р. за участю В. Старосольського був процес за звинуваченням у нападі на поштове відділення на вулиці Глибокій у Львові. Основними звинуваченими були В. Ординець та І. Плахтина. Першого з них захищав В. Старосольський. Оборонці намагалися довести неправомірність використання в цьому випадку “наглого суду”, що здійснювався без попереднього слідства, а акт обвинувачення готувався в триденний термін з моменту арешту. Проводився “наглий суд” перед трибуналом із трьох суддів. Вчинки, що на звичайному процесі каралися терміном понад 5 років, замінювалися смертною карою, до п'яти років – ув'язненням строком від 10 до 15 років. Апеляції не могло бути, смертні вирoki виконувалися упродовж доби від оголошення вирoku. Намагання В. Старосольського передати розгляд справи у звичайний суд було відкинуто [392, с.

153–155]. У кінцевій промові адвокат намагався спростувати звинувачення В. Ординця в організації нападу. Оборонець навів докази того, що В. Ординець не міг бути і фактично не був серед організаторів нападу, зробив внесення, щоб вчинок кваліфікувати за § 98 кримінального кодексу (примус), а не за § 190 (грабунок), на чому наполягав прокурор. Однак, В. Ординця та І. Плахтину засудили до смертної кари через повішання. В. Старосольський подав прохання про помилування, підтримане прокурором, смертну кару для В. Ординця й І. Плахтини було замінено відповідно на 12 та 10 років ув'язнення [392, с. 178–179].

Отже, В. Старосольський намагався використовувати всі законні можливості для захисту обвинувачених. Серед політичних процесів, у яких він брав участь, були суди над К. Огородником, Ю. Гошовським і С. Новицьким у 1929 р. та над членами УВО В. Шабаном і Г. Тюном у 1930 р. [446, с. 380–381, 384].

Крім політичних, В. Старосольський виступав у кримінальних процесах, що характеризувалися тісним переплетенням соціальних і національних суперечностей. Так, він захищав сім сільських пастухів із с. Домашів Рава-Руського повіту, звинувачених прокуратурою у пограбуванні Арона Кіка 28 жовтня 1928 р. Захист був успішний, вони були звільнені з-під варти [246, с. 3]. З 10 до 24 травня 1929 р. у Львові проходив процес над українськими селянами із с. Батятичі Жовківського повіту. Унаслідок конфлікту між селянами і фірмою загинуло четверо селян, десятки було поранено. У суді звинувачувалося 46 селян, яких захищали В. Старосольський, М. Заєць і Т. Стефанович. Адвокати заперечували свідчення поліції, що звинувачувала селян у конфлікті. Усе ж суд присяжних визнав винними 40 селян, а шість – зусиллями адвокатів вдалося звільнити [446, с. 388–389].

Резонансним процесом, що засвідчив соціальне і національне гноблення українців у Другій Речі Посполитій, став суд над дирекцією луцького “Українбанку” 26 листопада 1929 р. – 1 березня 1930 р. Підсудні І. Бондарчук, О. Ковалевський і В. Палаш були звинувачені прокурором у порушенні статуту банку й проведенні незаконних операцій. В. Старосольський здійснював захист разом із луцьким адвокатом П. Вержиковським і рівненським – М. Багриновським. Польська преса звинувачувала дирекцію у

сепаратизмі й “ундівстві”. Поведінка адвокатів на суді викликали захоплення української громади Луцька. Свідок процесу О. Лучанин писав у звіті: “Виходячи з суду, українці з приємним почуттям щодо надзвичайного такту, який виявили оборонці Старосольський, Вержиковський і Багриновський, які з великою гідністю боронили українську інституцію” [263, с. 5–6]. За результатами слухання дирекцію банку звільнили.

26 травня 1930 р. у залі Окружного Суду у Львові розпочався судовий процес, що тривав 25 днів, за напад оунівців на Східні Торги. На лаві підсудних опинилося 17 осіб. Завдячуючи вмілій обороні адвокатів, у тому числі В. Старосольського, який був захисником Т. Крушельницького – сина відомого професора Антіна Крушельницького, вирок був досить поблажливим: восьмеро підсудних отримали термін ув’язнення до 4 років, а всі інші – були звільнені [396, с. 54–56, 153].

На 1931 р., коли польсько-українські стосунки характеризувалися крайньою гостротою після “пацифікації”, припала найбільша кількість політичних процесів: судили не тільки політичних діячів, а й членів ОУН за звинуваченнями в підпалах, грабунках, розповсюдженні нелегального часопису “Сурма” і, як правило, у “державній зраді” (§ 58). Упродовж лютого – листопада 1931 р. політичні процеси відбувалися майже щодня. 1931 р. В. Старосольський, окрім чотирьох процесів над політичними діячами, брав участь у захисті на 10 судових процесах за підпали і 7 – за приналежність до ОУН і УВО, тобто практично в усіх великих політичних процесах [446, с. 386].

Інколи траплялося так, що в один день В. Старосольський виступав оборонцем одразу на декількох резонансних процесах. Так, в листопаді 1931 р. у Львові проходив великий політичний процес “14 членів УВО”, на якому він виступав як адвокат. Того ж дня В. Старосольський був присутній на процесі І. Мицика, звинуваченого у вбивстві Є. Бережницького та замаху на С. Свідзінського. Незважаючи на важке звинувачення, що загрожувало найвищою мірою покарання, завдяки вмілому адвокатському захисту І. Мицик отримав 15 років ув’язнення суворого режиму [393, с. 56–57].

Крім процесів над учасниками націоналістичного підпілля, В. Старосольський у 1930–1931 рр. захищав українських політичних діячів різної ідейної орієнтації: В. Кохана (Фронт національної єдності), С. Біляка (УНДО), греко-католицьких священників о. М. Кушкевича, І. Ліщинського. У 1931 р. він домогся звільнення з ув'язнення під заставу провідних українських політиків, зокрема голови УНДО, посла до польського сейму Д. Левицького (15 липня) і члена політичного проводу УНДО та УВО, посла Д. Паліїва (3 вересня). Останній за допомогою В. Старосольського виграв судовий процес 27 листопада 1931 р. проти редактора газети “Слово Польське” В. Скржичинського. За наклеп і образу честі Д. Паліїва редактора було засуджено до одного місяця ув'язнення [446, с. 389–390].

Одним із серії політичних процесів над колишніми українськими послами до польського сейму, започаткованої “санаційним” режимом 1931 р., був суд над О. Когутом 7–10 березня 1932 р. у Львові. Адвокатами на ньому були соціал-демократи Л. Ганкевич і В. Старосольський [270, с. 4]. Заклики до “погорди і ненависті проти Польської держави та влади”, опір поліції, порушення громадського спокою у Станіславському воєводстві – такі пункти звинувачення висунула прокуратура. Суд засудив О. Когута до 1,5 року позбавлення волі. Внаслідок апеляції адвокатів до Найвищого суду у Варшаві справа розглядалася повторно 14 листопада 1932 р. Згодом захисники О. Когута домоглися зменшення вироку до 5 місяців із відтермінуванням його виконання на 5 років [279, с. 4].

Коли 13 червня 1932 р. у Львові розпочався ще один судовий процес проти Д. Паліїва, звинуваченого у порушенні громадського спокою та інших провинах, його адвокатами були В. Старосольський і С. Витвицький. Фінальна промова В. Старосольського, виголошена на цьому процесі 20 червня 1932 р., справила велике враження на присутніх і суддів-присяжних. Зокрема, адвокат відзначав: “Нація і держава – як Ерос і Психе – розійшлися і шукаються: Ерос – держава і Психе – нація” [233, с. 3]. Винесений вирок – три роки ув'язнення – пізніше був скасований апеляційним судом. 21 січня 1933 р. у Львові, на повторному розгляді справи Д. Паліїва, В. Старосольський завдяки своїй “знаме-

нитій” промові домогся зменшення терміну ув’язнення до 1,5 року (враховуючи 14 місяців перебування у слідчій тюрмі, підзахисному залишилося відсидіти тільки чотири місяці) [257, с. 5].

Загалом у 1932 р. В. Старосольський взяв участь в 11 політичних процесах, де захищав 16 підсудних, 5 з яких було звільнено [447, с. 271]. Так, 5 вересня 1932 р. у Львові перед судом присяжних розпочався процес проти шести провідних членів ОУН, учасників установчого конгресу у Відні 28 січня – 3 лютого 1929 р. З. Пеленського, Ю. Вассіяна, О. Бойдуника, О. Бабія, Є. Зибликевича і С. Ленкавського [259, с. 3]. Останніх двох захищав В. Старосольський. Акт звинувачення стверджував, що всі підсудні через активну участь у нарадах Першого Конгресу українських націоналістів, на якому засновано ОУН, вчинили “державну зраду”. В. Старосольський довів у своїй промові, що сформульоване трибуналом твердження не відповідає акту звинувачення. Подавши детальний аналіз та правничу інтерпретацію усіх параграфів, які торкалися державної зради, він переконував, що трибунал у цьому випадку застосував невідповідний параграф на шкоду звинуваченим. Його підзахисні отримали чотири роки позбавлення волі з урахуванням часу ув’язнення, де вони перебували від листопада 1931 р. Як писало “Діло”, присуд своєю строгістю зробив пригноблююче враження на всіх, навіть на опонентів ідеології та діяльності ОУН [259, с. 3]. 16 січня 1933 р. у Найвищому суді у Варшаві відбувся касаційний розгляд вищезгаданої справи, де адвокатами виступали В. Старосольський та С. Біляк. Обидва оборонці виголосили змістовні промови, в яких домагалися зміни правової кваліфікації звинувачення. Однак, найвищий суд підтвердив вирок Львівського окружного суду [258, с. 4].

Із 17 по 22 грудня 1932 р. В. Старосольський взяв участь у резонансному процесі над членами ОУН В. Біласом та Д. Данилишиним. Їх звинувачували у нападі на “поштовий уряд” у Городку 30 листопада 1932 р., у ході якого Д. Данилишин поранив двох осіб [310, с. 85]. Ще перед початком справи В. Старосольський заявив, що це “великий і дуже прикрий процес”. На основі конкретних фактів він намагався довести, що його клієнта В. Біласа безпідставно звинувачують у тому, що він стріляв у комісара Альфреда Коята. В. Старосольський не заперечував самого факту

нападу підсудного на пошту, але його причину вбачав не у власних інтересах, а в захисті прав поневоленого народу. Адвокат неодноразово посилався на історичні аргументи, зокрема приклад Французької революції 1789–1794 рр., польських визвольних повстань 1830–1831 та 1863–1864 рр. [436, с. 309–314]. Промова В. Старосольського отримала найрізноманітніші відгуки серед тогочасної польської громадськості. Один з анонімних листів відверто погрожував оборонцеві. З другого боку, польська преса, навіть столичні газети, як-от “*Kurjer Porany*”, промову галицького адвоката оцінила як “зразковий твір під оглядом риторичним, правничим і національно-політичним” [447, с. 276–277].

Процес закінчився досить трагічно: В. Біласа і Д. Данилишина засудили до смертної кари. Хоча В. Старосольський звернувся з вимогою апеляції до президента Польської держави, однак самі підсудні від цього відмовилися. У присутності В. Старосольського та С. Шухевича вирок було виконано [231, с. 455–456].

Слід відзначити, що в тогочасній Польщі для покарання членів ОУН застосовували 58 параграф кримінального кодексу (в іншій редакції § 98 – *Ю. Д.*) – “державна зрада”. Цей параграф давав трибуналу широкі можливості при винесенні вироків: від одного року в’язниці аж до смертної кари. Підсудний звинувачувався в тому, що хотів насильно відірвати частину території від цілісності держави. Оборонці, включаючи В. Старосольського, намагалися довести, що використовувати це положення відносно оунівців є грубою несправедливістю. У багатьох епізодах В. Старосольському таки вдавалося домогтися пом’якшення вироків, а також рятувати своїх підзахисних від смертної кари. В таких випадках він намагався чітко проводити лінію розрізнення політичного осуду від юридичного. Зокрема, під час процесу над членами ОУН В. Качмарем та С. Федчуком у травні 1933 р. В. Старосольський апелював: “Високий трибунале! Цей закон відносно ОУН є грубо несправедливий! Головні постанови цього параграфу (§ 98 – *Ю. Д.*) стосуються двох основних моментів: 1) насильне намагання змінити форму державного правління і 2) намагання відірвати частину державної території і приєднати її до іншої держави”. Як одне, так і друге неможливо застосувати до діяльності ОУН, бо ж її аж ніяк не цікавить правно-політична форма польської державності та її

внутрішній політично-суспільний лад. ОУН зовсім не змагає до відірвання частини польської державної території і прилучення її до іншої! Я питаю вас, панове судді трибуналу, до якої держави ОУН мала б прилучити наприклад західньо-українські землі, які ви назвали “Малопольська всходня”? До Москви, з якою ОУН і весь український народ боровся і бореться?” [385, с. 364]. В. Старосольський доводив, що ОУН прагне самостійної соборної України, отже, швидше намагається підбурювати населення проти держави і тим самим порушує політичний спокій усередині держави, за що передбачалося інше покарання.

30 жовтня 1933 р. розпочався не менш гучний процес над М. Лемиком – студентом математично-природничого факультету Львівського університету, якого звинувачували у вбивстві радянського консула А. Майлова на знак протесту проти штучно організованого радянською владою голодомору 1932–1933 рр. в Україні. Підсудного захищали, крім В. Старосольського, С. Шухевич та С. Біляк. Під час процесу В. Старосольський намагався своїми запитаннями підзахисному допомогти показати правду про політичні репресії та голодомор в УСРР, однак голова трибуналу відхиляв такі “політичні” запитання. На вимогу захисту викликати нових свідків прокурор висловив протест проти такої “демонстрації”. У відповідь В. Старосольський влучно відповів, що справа не в “демонстрації”, а в доказі психічного стану, в якому перебував підсудний, щоб здійснити такий акт відчаю. У своїй промові В. Старосольський наголошував: “У мотиві вчинку лежить цілий комплекс душевних переживань обвинуваченого,... усе, що в нім наболіло, усе, що в нім накіпіло, стихійно вклало йому зброю в руки. Тільки формально вчинок був наказом ОУН. А фактично, в глибині своїй цей стріл був вислідком трагедії, яку пережила ціла наша нація” (під сталінським партійно-тоталітарним режимом – Ю. Д.) [199, с. 330]. В. Старосольський апелював до соціальних причин, які вважав вирішальними у хвилі насилля, що охопило Польську державу.

Польська влада не дозволила українським діячам та адвокатам використати повною мірою трибуну суду для з’ясування реального становища в УСРР, привернути увагу громадськості до голодомору, переслідування українства в СРСР, на що, власне, сподівалася ОУН.

Прокурор дав чітко зрозуміти, що це погіршить відносини між Польщею і Радянським Союзом, “які зараз добре налагоджуються” [267, с. 4]. М. Лемика було засуджено до кари смерті, заміненої на довічне ув’язнення. Участь В. Старосольського, на той час члена Центрального Комітету УСДП, у захисті М. Лемика викликала неоднозначну реакцію в ліворадикальному партійно-політичному спектрі Польщі. Зокрема, бундівська газета “Volkszeitung” обурювалася цим фактом, пишучи, що українці даремно “чіпляються” СРСР за голод в радянській Україні [447, с. 278].

У середині 1930-х років проходили два гучні процеси над членами ОУН, фігурантом яких проходив С. Бандера. У червні 1934 р. у відповідь на політику “пацифікації” членами ОУН було здійснено резонансне вбивство міністра внутрішніх справ Польщі Б. Перацького. Перед судом у Варшаві 18 листопада 1935 р. постали 12 українців, серед яких були С. Бандера і М. Лебедь. Організуючи варшавський процес над ОУН, польська влада заздалегідь подбала про те, щоб не допустити на нього В. Старосольського як досвідченого адвоката, що мав авторитет і повагу в правничому науковому світі. Він був викликаний до суду в якості свідка, що автоматично позбавляло можливість взяти на себе оборону підсудних [406, с. 90].

До В. Старосольського регулярно зверталися менш досвідчені адвокати, що брали участь у процесах, за порадами. У 1932–1936 рр. він підтримував постійний контакт з Є. Коновальцем через свого кур’єра [231, с. 515]. Член УНДО І. Кедрин, який відповідав за зв’язки з ОУН, так охарактеризував участь В. Старосольського у Варшавському процесі: “Найвищу клясу свідків репрезентував д-р В. Старосольський, що внесли до залі подув великих політичних процесів, найтісніше зв’язаних з національно-політичними і соціальними проблемами. У його виступі уперше в цьому процесі заторкнено питання української дійсності в Польщі, української еміграції і культури” [390, с. 329].

25 травня 1936 р. розпочався “Львівський процес”, в якому судили запідозрених осіб за приналежність до ОУН і терористичні акти, виконані з її доручення у Львові. В. Старосольський виступав адвокатом В. Яніва, Я. Стецька, Д. Федаківни, В. Коцюмбаса та І. Яроша. На відміну від прокурора, який наполягав на закритості

процесу, В. Старосольський домігся його відкритості, що, без сумніву, сприяло суспільному резонансу. На судовому процесі адвокат настійно домагався уникнення подвійного звинувачення усіх підсудних: “Крім звинувачення за приналежність до ОУН, судять їх другий раз за те саме, звинувачуючи окремо за кожне діло в їхній протидержавній діяльності”, – зазначав він [390, с. 224]. У своїй промові В. Старосольський зробив головний акцент на політичній діяльності підсудних. Зокрема, щодо Я. Стецька та В. Яніва він підкреслював їх участь у боротьбі за вироблення та реалізацію ідеологічних засад ОУН.

У заключній промові В. Старосольський традиційно загострив увагу на політичному підґрунті виникнення та діяльності ОУН у Західній Україні. За допомогою цитат, взятих із польської літератури, творів світових соціологів та філософів, він вказав на високий моральний рівень тих, хто бореться за волю рідного народу, захищав українських націоналістів. Промова В. Старосольського була настільки гострою, що польська цензура не дозволила її публікацію в пресі [436, с. 405–406]. Підзахисні В. Старосольського отримали наступні покарання: В. Янів, Я. Стецько та І. Ярош – 5 років ув’язнення, а Д. Федаківну було звільнено. Згодом, на підставі амністії, всім засудженим до п’яти років покарання термін ув’язнення було зменшено наполовину.

Останній великий процес, в якому В. Старосольський взяв участь, була політична справа у Рівному, що проходила 22–26 травня 1939 року. На лаві підсудних опинилися 23 молоді українці з Волині, Полісся й Галичини, звинувачені в “державній зраді”, яку вони вчинили через приналежність до “збройно-революційної підпільної організації ОУН” та через свою діяльність із метою відірвати від Польщі її “землі східні”, тобто, Західну Україну. Крім В. Старосольського, захист представляли С. Шухевич зі Львова та Н. Підгірський з Ковеля. Внаслідок кваліфікованих дій адвокатів трьох підсудних звільнили, шестеро отримали незначні терміни ув’язнення, решту – від 6 до 13 років тюрми [436, с. 461].

Політичні процеси принесли В. Старосольському не тільки визнання і славу відомого адвоката, а й дозволили усвідомити драматизм і безвихідність ситуації, коли молодь, не маючи змоги реалізувати себе в суспільстві, йшла на смерть. Члени УВО й ОУН

намагалися терористичними акціями привернути увагу цивілізованої Європи до українського питання в Польщі. Молоді, а то й зовсім юні патріоти України, які потрапляли в жорна поліцейської машини, без належної підготовки і відповідного життєвого досвіду, не зносили тортур і знущань під час слідства, зізнавались у скоєних, а часто навіть нескоєних злочинах. Лише високе професійне вміння адвоката і велика громадянська мужність допомагали В. Старосольському протистояти польському звинуваченню в судових політичних процесах та рятувати молодих українців від важкої кари, а то й смерті. Як адвокат, він вигравав, здавалося б, явно програшні справи, чим створив собі репутацію високопрофесійного правника та освіченої інтелігентної людини. Як адвокат В. Старосольський здійснював правовий захист і опікувався політичними в'язнями під час їхнього перебування в ув'язненні. Так, під час голодування 60 українських політичних в'язнів 17–21 квітня 1931 р. у львівській в'язниці “Бригідки”, за повідомленням часопису “Діло”, Л. Ганкевич і В. Старосольський провели кількогадинну конференцію [239, с. 5].

Адвокатська практика В. Старосольського відіграла важливу роль у боротьбі за громадянські права українців під польською владою. В основі цієї діяльності можна виділити два аспекти. По-перше, це була подвижницька робота щодо правового захисту, врахування національно-політичних і соціальних інтересів українського населення, допомога при розв'язанні численних процесуальних труднощів. По-друге, акцентування уваги на пріоритетності в суспільстві закону, тобто принципів, на яких ґрунтується сучасна демократія. Адвокатську практику В. Старосольського можна розглядати як спробу створити в Галичині елементи громадянського суспільства, яке намагається поставити під власний контроль діяльність державного апарату.

Володимир Старосольський користувався надзвичайним авторитетом не лише в галицьких українців і поляків, але й польського чиновництва. Якщо на перших порах він виступав дещо в тіні більш відомих адвокатів, то з кінця 1920-х – початку 1930-х став провідним захисником на політичних процесах УВО–ОУН. Суспільна потреба в адвокатських послугах В. Старосольського практично зумовлювалася посиленням авторитаризму в Другій Речі

Посполитій і, як наслідок, радикалізацією українського суспільства Галичини, що зневірилося в перспективах легальної боротьби за незалежність і соборність Української держави, враховуючи, з другого боку, сталінський погром українства в УСРР. Безумовно, що ораторський талант В. Старосольського, знання тонкощів юридичного процесу, науковий вишкіл та багатолітній досвід роботи як адвоката ставлять його поруч з найвидатнішими представниками української еліти першої половини ХХ ст.

Адвокатська діяльність В. Старосольського, не відкидаючи значення матеріального аспекту, як засобу для прожиття себе і родини, стала важливою складовою громадської роботи, давала правовий захист для наростаючого опору серед галицьких українців польській окупаційній адміністрації. Захищаючи інтереси молодих радикалів з УВО та ОУН, український адвокат своїми промовами аргументовано показував, як за одиничними акціями криється важлива суспільна проблема, невирішеність національного питання, зростання національно-політичної свідомості й прагнення до власної державності. Виступаючи активним захисником у політичних процесах 1920–1930-х рр. В. Старосольський не солідаризувався з радикальною тактикою боротьби своїх підзахисних. Адвокатську діяльність В. Старосольського можна розглядати як своєрідний обов'язок перед суспільством, який мала здійснити передова українська інтелігенція. Молоді патріоти, розчарувавшись у легальних, парламентських методах боротьби, були готові до насильницьких кроків, щоб привернути увагу польського уряду і суспільства до вирішення українського питання. Необхідно було подбати про правовий захист українських діячів і національних інтересів у Другій Речі Посполитій, що в 1930-х роках все більше набувала авторитарних рис.

Проведений аналіз громадсько-політичної діяльності В. Старосольського засвідчує його значну роль у суспільно-політичних процесах Галичини першої половини ХХ ст. Зокрема, він сприяв політизації українського національного руху. З 1903 р. був пов'язаний з УСДП, упродовж наступних більш як трьох десятиліть до 1939 р. послідовно утверджував ідеї соціал-демократії в українському суспільстві. Брав активну участь у студентському і молодіжному русі на початку ХХ ст., виступив одним із провідників

та ідеологів українського стрілецтва. Менш інтенсивною була його діяльність у культурно-просвітницьких організаціях. В. Старосольський належав до покоління української інтелігенції, яке глибоко усвідомлювало свою роль для зростання національно-державницької свідомості українців, покращення їх рівня життя та соціального захисту.

Осердям громадсько-політичної діяльності В. Старосольського були тісно переплетені між собою ідеї української незалежності, соборності та соціальної справедливості. Як член національних організацій типу ГУР, УБУ, легіону УСС він мав значний вплив на вироблення їх ідеології та стратегії. Особливістю політичної позиції В. Старосольського був пошук моделі єднання українських сил навколо загальнонаціональних інтересів, схильність до компромісів та надання переваги поміркованим, легальним, конституційно-парламентським методам. Як виняток на цьому фоні можна розглядати його діяльність у роки Світової війни, але це лише підтверджує гнучкість підходу, вміння діяти в залежності від обставин. В. Старосольський увійшов в історію як авторитетний політик, вплив якого об'єктивно виходив далеко за межі власної партії. Утвердження радянської влади в Західній Україні унеможливило його подальшу політичну діяльність, призвело до арешту і фізичного знищення в 1942 р.

РОЗДІЛ

4

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА
ДІЯЛЬНІСТЬ
В. СТАРОСОЛЬСЬКОГО

4.1. Наукова спадщина в галузі юриспруденції

Громадсько-політична діяльність В. Старосольського у своїх ключових напрямках була не просто рецепцією суспільно-політичних ідей, що дискутувалися в галицькому середовищі інтелігенції, але зумовлювалася, насамперед, власним пошуком відповідей на актуальні тогочасні проблеми. Головну роль у цьому відіграли наукові зацікавлення В. Старосольського проблемами теорії держави і права, соціології та націології.

В. Старосольський, як і багато тогочасних представників галицької інтелігенції, вдало поєднував у собі риси глибокого дослідника з активною участю в національному русі. Про це, зокрема, писав Іван Кедрин. “Це була виїмкова і насправді дуже рідкозустрічна комбінація прикмет тіла і духа, – підкреслював він, – що зосередилась в одній особі: високий, статний, з подовгастим худим обличчям аристократа і таким же аристократичним спокоєм та манерами, – тип ученого, проте з тонким почуттям гумору і при всьому нахилі до студій далеко не відлюдок, – Богом обдарований промовець, естет і гуманіст, здавалось би – кабінетна людина, проте ідеолог Українського Січового Стрілецтва, – соціяліст, але ворог марксизму й ворог всякого екстремізму та сектанства, рідкісна поява, рідкісна індивідуальність” [387, с. 389].

Наукові студії для В. Старосольського аж ніяк не можна вважати другорядними поруч з громадсько-політичною діяльністю. Це цілком самостійна й повноцінна сфера його життя, але не автономна, бо, як відзначав учений, основним завданням теорії політики є не чисте теоретизування, а прагнення використати наукові висновки для впливу на подальший суспільний розвиток – “поставити певні практичні постуляти для свідомого кермування

суспільним розвоєм” [205, с. 2]. У цьому контексті можна стверджувати, що В. Старосольський був прихильником інтелектуалізації суспільно-політичного дискурсу, опертя його на фундамент теоретичної науки.

Науковий світогляд вченого формувався під впливом західного суспільствознавства, зокрема, позитивістів О. Конта, Г. Спенсера, Г. Ратценгофера, Ф. Опенгеймера, Р. Челлена, Ф. Тьонніса, Л. Гумпловича, Е. Дюркгейма, Ф. Ратцеля, правознавців Г. Краббе, Л. Венцеля, Г. Радбруха, К. Реннера, Г. Кельзена, Ф. Зандера, герменевтів Ф. Шлейєрмахера, В. Дільтея, Г. Зіммеля та інших вчених. Про це свідчать наукові студії В. Старосольського в Берлінському (1905–1906 рр.), Грацькому (1907 р.) та Гейдельберзькому (1908, 1911–1912 рр.) університетах, численні конспекти й виписки, зроблені ним під час роботи, а також власні дослідження, в яких чимало посилань на праці вищеназваних вчених. Окрім цього, варто сказати й про вплив таких українських дослідників, як Б. Кістяківський, С. Дністрянський, О. Бочковський, М. Грушевський, І. Франко. Значення доробку останніх для наукових студій В. Старосольського полягали насамперед у тому, що вони проектували його дослідження на українські реалії. Свого часу, аналізуючи наукові погляди та здобутки вченого, С.Дністрянський зазначив: “Розуміючи важливість методологічних проблем, він шукав їх розв’язків в наукових напрямках модерної доби, в школі неокантіїців та нормативістів і в змаганні до соціологічного розуміння права та держави з метою знайти свій власний шлях” [219, с. 138]. Все це, без сумніву, дозволяє стверджувати про інтеграцію української науки в першій половині ХХ ст. в загальноєвропейський контекст.

Для В. Старосольського як науковця характерна влучність постановки проблеми дослідження, глибина й фундаментальність вивчення доробку попередників та концептуальність у викладі власних думок. Велику увагу він приділяв обґрунтуванню власного дослідницького методу. Не випадково сьогодні критика його досліджень має, насамперед, методологічний характер, як це добре видно на прикладі “Теорії нації”. Така скрупульозність, безумовно, давалася взнаки на дещо важкувату академічному стилі викладу, що, в свою чергу, позначалося на слабкому поширенні його ідей

серед молоді. Частково компенсувалося це лекторською роботою в Таємному університеті у Львові, Українському вільному університеті у Відні та Празі, у празьких товариствах “Ліга української культури”, “Музей визвольної боротьби України”, “Товаристві наукових викладів ім. П. Могили”, де він як добрий промовець мав успіх. Значно більший авторитет у 1930-і роки мав на галицьку молодь Д. Донцов, але В. Старосольський, критикуючи його погляди, відзначав, що має надто мало спільного з ним для полеміки. Д. Донцов був насамперед талановитим публіцистом і часто його погляди не збігалися з фактами, як того вимагав В. Старосольський [319, с. 357].

Підсумком наукової роботи В. Старосольського стала підготовка і видання статей, підручників та монографій. Свідченням його наукового авторитету було обрання 4 січня 1924 р. дійсним членом історично-філософської секції Наукового товариства імені Шевченка у Львові [54, арк. 1]. В. Старосольський був автором близько 20 ґрунтовних праць (окремі з них збереглися лише в рукописах). Їх можна структурувати за наступними напрямками:

- 1) теорія держави і права – “Реформа похатньої торгівлі в австрійським законодавстві” (Львів, 1901), “Das Majoritätsprinzip (Принцип більшості)” (Відень–Лейпціг, 1916), “Партія в Конституції Чехословацької республіки” (1923), “Держава і політичне право” (Подєбради, 1925), “До питання про форми держави” (Львів, 1925), “Методологічна проблема в науці про державу” (Прага, 1925), ““Криза” конституційної держави” (Подєбради–Прага, 1933), “Держава і право: причини до проблеми правости держави” (Львів, 1934), “Політичне право” (Регенсбург, 1950).
- 2) соціологія – “Причини до теорії соціології” (Львів, 1904), “Теорія нації” (Відень, 1922), “Внутрішня форма в соціологічній термінології: (Методологічні зауваги)” (1926), “Bohdan Kistiakowskyi und das russische soziologische Denken” (Берлін, 1929),
- 3) історія – “Суспільно-політичні рухи та їх носії”, “Національний і соціальний момент в українській історії” (Відень, 1915).

Власна методологічна концепція В. Старосольського в питаннях теорії держави і права формувалася доволі тривалий час, підсумком чого стала публікація праці “Методологічна проблема в науці про державу” (1923 р.).

Розпочинаючи характеристику “суті методологічної проблеми” В. Старосольський стверджував, що не можна в науковій теорії залишити її поза увагою. Він вважав, що спосіб вивчення об’єкту і предмету дослідження є свого роду науковою парадигмою, яка веде до певного результату і не дозволяє вийти за її межі. Ще більшої значимості методологічні засади набувають у суспільствознавстві, оскільки тут, у залежності від результатів наукового аналізу, формується людський світогляд і будуються плани щодо подальшого покращення умов суспільного буття індивіду, зазначав вчений [195, с. 27].

Для того, щоб чіткіше зрозуміти характеристику дослідником суті методологічної проблеми політичної науки та його суспільно-політичну концепцію загалом, слід сказати, що В. Старосольський називав політологію “наукою про державу”, будучи прихильником інтерпретації політики за посередництвом держави. Він вважав, що в її діяльності концентрується основний зміст політики. Держава – основна категорія політичної теорії, яка дає ключ до розуміння сутності й призначення політики, тільки розкривши питання про її природу, можна виділити політику із усієї суспільної системи і комплексу суспільних відносин. Політологія власне сформувалася спочатку як державознавча дисципліна, покликана вивчати призначення і функції державних і політичних феноменів, інститутів, процесів [205, с. 24].

Глибоко аналізуючи стан наукових дискусій щодо політологічних проблем, В. Старосольський наголосив на трьох концептуальних методах – юридичному, соціологічному та соціолого-правовому.

Критикуючи перші два за їх обмеженість у поясненні предмету дослідження, вчений висловив власну підтримку соціолого-правовому або дуалістичному, доводячи, що, застосовуючи його, можна найоб’єктивніше проводити політологічні дослідження. Суть цього методу полягала в синтезі двох інших методів, що дозволяло вивчати теорію держави різносторонньо, використовуючи їх

позитивні сторони й уникаючи негативу [182, с. 3]. Так, соціологічний метод, який розглядав державу і право як різні за своєю суттю явища, спрямовувався на аналіз суспільних чинників, що зумовлювали функціонування держави та її інституцій. Юридичний метод, спираючись на твердження про тотожність держави і права, мав застосовуватися при вивченні правового боку політичної сфери у двох аспектах: перший характеризує справжнє здійснення права, другий належить до правових намірів, що повинні втілитись у реальне життя.

В. Старосольський зробив висновок, що найповніше можна дослідити державу, застосовуючи дуалістичний підхід. На його думку, цей підхід вичерпно характеризує суть держави, оскільки в соціології існує багато питань, що зачіпають правову сторону. І навпаки, юриспруденції притаманні соціологічні аспекти. А тому між обома методами існує тісний зв'язок. Зокрема, на відміну від юридичного методу (“правової догматики” В. Старосольський), соціологію в правовій сфері цікавлять не лише самі юридичні нормативи, які вони є, або які повинні бути, а як і чому формувалися саме таким, а не іншим чином. У формальному правознавстві, стверджував В. Старосольський, мова йде лише про “правну дійсність” “фактичних норм”, а “для соціології важлива їх дійсна дійсність” [205, с. 34], тобто те, що вони є справді реальною, фактичною схемою для людської поведінки, – люди в їх “діяльних взаємовідносинах”, вчинки яких можуть і не відповідати змісту фактичних юридичних норм, що існують у суспільстві.

Долаючи крайнощі соціологізму та юридизму, В. Старосольський спирався на їх здобутки, вважаючи, що жоден з цих методів не позбавлений наукової цінності, а проблема полягає лише в тому, у яких межах дана концепція правомірна, і з якою метою можна використовувати даний метод. Він творчо використав передові соціологічні ідеї свого часу, акцентуючи при цьому важливість соціологічних, психологічних, юридичних, культурологічних та інших чинників. Отже, В. Старосольський виступає за розумний баланс детерміністичного, психолого-культурного і правового підходів до вивчення держави.

На думку вченого, політична наука повинна формувати соціальні закони, які є відображенням суспільного життя людини,

тобто її ж витвором. Таким чином, дослідник має справу з об'єктом, на якому людська думка має “тавро” свого творця. Отже, ще однією важливою методологічною проблемою для політичної науки як науки суспільної є, на думку В. Старосольського, значення “внутрішньої форми слів”, оскільки предметом цієї науки є соціальні явища, авторами і творцями яких є люди: “Назви, якими означено ті явища, суть теж твором людей” [182, с. 2].

Тому для повного політологічного аналізу політичного вияву суспільного життя, на думку В. Старосольського, необхідно також використовувати герменевтичний методологічний принцип, оскільки лише його застосування дає змогу розкрити загальне значення досліджуваного предмету в унікальній формі, адже його творцями є люди, тобто об'єкт виробляється іншим суб'єктом і є синтезом знання, розуміння, чуттєвих даних, культури, менталітету, що були закладені в його назву. Останній із вище названих проблем була присвячена стаття “Внутрішня форма в соціологічній термінології (методологічні зауваги)” (1923).

Висловивши власне бачення суті методологічних проблем у тогочасному науковому дискурсі, В. Старосольський у наступних працях виклав оригінальну версію загальної теорії держави. У 1925 р. вийшло дві праці з проблем держави – двотомна “Держава і політичне право”, де простежено розвиток держави і права від найдавніших часів до ХІХ ст. та “До питання про форми держави”, з аналізом різних монархічних та республіканських моделей держав.

Продовженням цієї проблематики став курс лекцій “Політичне право” (1933), який протягом тривалого часу багато доопрацьовувався і в закінченому вигляді був надрукований вже після смерті в 1950 р. Останнє видання, що стало своєрідною квінтесенцією поглядів В. Старосольського на означену проблему, складалося з двох самостійних частин. Перша з них – “Розвиток форм політичної організації”, яка об'єднувала у собі вісім розділів: “Додержавні форми організації”, “Перехід до державних форм буття”, “Староорієнтальна держава”, “Еллінська група держав”, “Римська держава”, “Візантія”, “Феодальна держава”, “Абсолютиська держава”, була присвячена еволюції державних форм від найдавніших часів до Великої французької революції. У другій частині – “Конституційна правова держава”, зосереджено

увагу на характеристиці політико-правової природи новітньої держави.

У своїх працях В. Старосольський виступав апологетом правової держави, яку вважає найвищою формою розвитку інституту держави. З огляду на актуальність даних ідей на сучасному етапі українського державотворення доречно бодай оглядово окреслити систему поглядів В. Старосольського на питання правової держави. Тим більше, що на думку багатьох українських дослідників її цінність є безперечною. Так, наприклад, С. Максимович вважає, що витворені й утверджені В. Старосольським погляди на правову державу та права і свободи людини, зокрема, у багатьох своїх аспектах не втратили своєї новизни й потребують глибинного дослідження, сутнісного осмислення їхнього неоціненого значення для сучасної української правової та політичної думки, а також для удосконалення юридичного оформлення становлення правової Української держави й громадянського суспільства, законодавчого врегулювання забезпечення і захисту прав та свобод людини, налагодження максимально ефективного механізму гарантування їхнього дотримання у державно-юридичній практиці [426, с. 148].

“Конституційну державу” В. Старосольський розглядав як історичний тип держави, що у свій час за певних обставин логічно прийшов на зміну “державі абсолютиській”. Основу, серцевину такої держави складають насамперед права та свободи людини, демократія та народний суверенітет, розподіл влади. Цю державу вчений називає “...дитиною раціоналізму XVII та XVIII століть, дитиною віри в людський розум, абсолютний та незмінний, незалежний від будь-яких “історичних”, себто мінливих обставин”. У той же час, “конституційна держава”, як і будь-який інший історичний тип держави, постійно перебуває в процесі свого еволюційного розвитку, а неврахування фактора останнього, на думку вченого, може призвести до реальної появи певних загроз її існування як такої. Саме тому нові виклики часу (“суспільна диференціація”, “класи”, “нації”, “нові підходи у міждержавних зв’язках”) потребували належного реагування з боку як демократичного суспільства, так і самої держави. Можливо, якщо іти за логікою вченого, саме неврахування цих “нових викликів

часу” призвело у свій час до глибоких “криз” європейського конституціоналізму напередодні Першої світової війни, і особливо – у міжвоєнний період. Адже саме в 30-х рр. ХХ ст. високоосвічена Німеччина, маючи чи не найдемократичнішу на той час “веймарську” конституцію, перетворилась у “Третій Рейх”, а фашистські режими запанували в Італії та Іспанії. Тоді ж фактично призупинили свій демократичний розвиток Польща, Румунія, Угорщина, Фінляндія та ряд інших європейських держав.

У той же час В. Старосольський не говорив про те, що може (чи повинно) прийти на зміну “конституційної держави”. Складається враження, що “конституційну державу” він розглядав як вершину демократичного поступу людства. Тому вчений жодним чином, подібно до С. Дністрянського, не вважав СРСР чи інші тоталітарні режими міжвоєнної Європи новим поступом у розвитку інституту держави як такої. Навпаки, останні, за В. Старосольським, є “прикрим відступом” та “непорозумінням” у загальному процесі демократичного розвитку суспільства [471, с. 63–64].

Володимир Старосольський до кінця свого життя вірив у торжество ідеалів демократії та в перспективу власне конституційної держави. Сьогоднішні процеси інституалізації міждержавних об’єднань є переконливим доказом далекоглядності вчень В. Старосольського.

Одним із ключових питань, порушених у цих працях, є співвідношення держави і права [186, с. 3]. Поєднання понять “право – держава” та усі подальші наукові суперечки щодо такого зв’язку були історично зумовлені прагненням перетворити державу, витворити та реалізувати новий вид держави, надати їй повного, всеохоплюючого змісту, відмінного від змісту абсолютистичної (за термінологією В. Старосольського – *Ю. Д.*) держави. Для самого вченого це питання мало величезний практичний аспект, який він постійно використовував у своїй адвокатській роботі. При аналізі фахової діяльності В. Старосольського неодноразово бачимо апеляцію не так до чинного законодавства, як до аналізу соціального середовища, вплив якого мав враховуватися на рівні з формальним законодавством. Тому соціологічні ідеї В. Старосольського суттєво впливали на його ж праці в галузі теорії держави й права.

Підсумовуючи розглянуті науково-теоретичні підходи тогочасних вчених щодо питання правової держави, В. Старосольський підкреслював їхню односторонність, викривленість і загалом хибність. Якщо відкинути сутність держави, коли воля держави ідентифікується з волею її органів, з волею “уряду” не лише “юридично”, а й фактично, то замість метафізичної держави, постануть ті реальні чинники, що діють як державна влада [426, с. 145].

Отже, держава – це група людей, що є фактичним носієм державної влади. А відтак і “державне право” – це правові норми, творцями яких є ті фактичні носії влади, а саме – законодавча влада держави. При цьому, їхня власна воля насправді є волею, насамперед, соціальної групи, до якої вони належать, – втіленням її інтересів, змагань, поглядів, культури. І тільки частково ця воля є їхнім індивідуальним витвором. Лише за виняткових обставин пануюча група може проводити свою волю безоглядно, незважаючи на волю решти – непануючих. За звичайних умов кожна “диктатура” змушена йти на поступки, обмежуватися, пристосовуватися до волі тих груп, що не належать до правлячих.

Вже у законодавчому процесі бачимо протиставлення волі тих, що на даний момент виступають як правлячі, наділені правом творити “волю держави”, і решти громадян. Вже на цьому етапі відбувається “боротьба за право”, за зміст законних норм й існує імовірність порушення законності “державою”, а точніше – її органами. Та водночас є й можливість захисту цієї законності тією частиною суспільства, що в даний момент не виступає як державна влада. Від сили, організованості, енергії виступу тієї частини залежить, наскільки захист законності буде успішним і законність реалізована [426, с. 145].

Даний висновок В. Старосольського мав важливе практичне значення, адже вказував на важливість і прогресивність демократичної форми правління, а також на залучення широких верств населення до формування правових відносин у державі. Концептуальний розгляд цієї проблеми вченим було зроблено у праці “Das Majoritätsprinzip” (“Принцип більшості”), опублікованій у Відні 1916 р. [318, с. 231]. Ще донедавна німецькі фахівці в галузі права вважали “принцип більшості” В. Старосольського одним з

основних понять юриспруденції. Цей принцип реалізується в демократичних суспільствах й передбачає не тільки домінування у ньому волі більшості населення, а й визнання та захищеність, непорушність основних прав усіх осіб, включаючи й тих, що становлять його меншу частину. Тому й правова держава як держава реальних прав людини може існувати тільки у суспільстві, де існує справжня демократія, тобто повновладдя більшості з дотриманням прав меншості.

Можна стверджувати, що вчений переосмислив традиційне місце окремо взятої людини в системі формування державного права. Вона мислиться не просто як одиниця населення, яка пасивно приймає й підкорюється волі держави, а є громадянином. Тепер за кожним індивідом як членом суспільства потенційно закріплювалася правова ініціатива. А суспільство, як сукупність цих індивідів, що формально знаходилися поза державою, ставало головним суб'єктом формування права. Власне, це був крок у напрямку розвитку громадянського суспільства.

Отже, у сфері законодавчої діяльності держави існує реально-практична проблема законності. Вже на цій стадії постулат законності держави може бути або порушений, або реалізований. А вирішувати це буде не сама тільки “держава” в юридичному розумінні, а, можливо, позадержавні сили, якщо вони зможуть надати реальні гарантії “законності”. На завершення цього обґрунтування В. Старосольський зауважує, що остаточний і справжній зміст права залежить і мусить залежати не тільки від держави, а й від чинників і сил, що їх ніяк не можна охопити поняттям держави. Насправді право творить суспільство, – частково користуючись для цього державою як своїм органом, частково без держави і поза нею. Цей засадничий факт указує на можливість “гарантії” для постулату законності держави, і цією гарантією володіє суспільство як справжній творець права. Це дає підставу, зазначає В. Старосольський, констатувати за Ерліхом, що “точка ваги розвою права також в наші часи як повсякчасно не лежить ані в законодавстві, ані в юриспруденції, ані в правосудді, тільки у самому суспільстві”. Відповідно, стверджує вчений, і розв’язання питання законності держави належить в останній інстанції самому суспільству [186, с. 14–16].

З'ясувавши в цілому походження, поняття та сутність правової держави, звернемося до розуміння “конституційної” держави у трактуванні В. Старосольського. Конституційна держава, на його думку, – це “історичний тип” в історії людства, як і стародавньо-орієнтальна, грецька, римська, феодальна та абсолютистська держави [203, с. 330]. Теорія “конституційної”, або “правової”, держави склалася наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. В її основу покладено такі поняття: народна суверенність і демократія як форма її здійснення, розподіл властей, природні й невідчужувані (непозбувальні за В. Старосольським – Ю. Д.) права людини [203, с. 331].

Серед фундаментальних постулатів правової держави звернемо увагу на трактування В. Старосольським системи прав і свобод людини. Вважаючи людину та її особистість найбільшою цінністю у правовій державі й громадянському суспільстві, науковець проводив поділ “вроджених” прав людини на вольності, політичні та суспільні (у стислому розумінні) права [203, с. 144]. Їхня особливість полягає в теоретичному визнанні їх найважливішими і найсильнішими. Вони повинні бути критерієм оцінки всього законодавства, встановлювати його напрями і межі, які не вправі порушувати жодний законодавчий акт.

Щодо конкретних “вольностей”, то, як зауважує вчений, конституції сучасних правових держав містять наступні:

1. “Habeas corpus”, що означає цілий комплекс прав, а саме – захист людини перед свавільним порушенням органами держави її особистої волі, а саме волі “особи, помешкання, паперів та її майна”. Це поняття прав спрямоване проти незаконного арешту, обшуку, ревізії документів та конфіскації майна. Воно встановлює низку конкретних правил, які не повинні порушуватись: а) передусім жодний з названих актів не може настати інакше, як лише на підставі судового наказу; б) нікого не можна позбавити “властивого” йому судді, законодавчо передбаченого для конкретної справи; в) арештованого слід в означений термін заслухати та повідомити його про причину арешту.

Розуміючи, що такий формальний припис дає хитку запоруку охорони особистої свободи, В. Старосольський вважав за необхідне посилити матеріальну відповідальність держави. Зокрема, з-поміж

засобів, що дають матеріальну запоруку, він називає визнання за ув'язненим права домагатися від держави відшкодування за безпідставне затримання у слідстві [426, с. 146–147].

Крім викладеного, до категорії “*Habeas corpus*” В. Старосольський відносив різні постанови принципового чи конкретного змісту, які містяться у конституційних, а, насамперед, звичайних законах. До таких належить, зокрема, відомий принцип права “*lex retra non agit*” (закон немає зворотної сили), за винятком, коли нова постанова є для обвинувачуваного кориснішою; постанова, прийнята, звичайно, карними кодексами, про заборону змушувати свідчити проти себе самого чи проти подружжя, кровних родичів та свояків; заборона вигнання горожанина з меж держави; врешті, постанова про те, що укладених горожанами договорів не можна порушувати ані розпорядженнями, ані законами [203, с. 145–146].

2. Свобода пересування. Ця “вольність” виявляється у різних напрямках. Під нею розуміється волю переселення як з місця осілості, так і за межі держави. Окрім того, це “вольність” пересуватися, мандрувати в межах держави і, врешті, “вольність” поселитися за власним вибором у межах держави.

3. Свобода віри й переконання. Вона виявляється у тому, що ніхто не може бути переслідуваний за свої релігійні переконання та приналежність до якогось віросповідання, не може нікому перешкоджати у здійсненні загальногромадянських прав, зокрема, бути комусь перешкодою у доступі до публічних урядів. Дана свобода включає свободу думки, слова і преси.

4. Свобода зборів та об'єднань. До даної свободи В. Старосольський відносив також “вольності”, що стосуються людини як члена нації – так звані національні свободи. Останні передбачали надання правової гарантії, що всі громадяни держави будуть рівними незалежно від їхньої національності, зокрема при зайнятті керівних посад; дозвіл на вживання рідної мови в державному та громадському житті; дозвіл на створення національних шкіл [203, с. 146–148]. У згадуваній праці “Принцип більшості”, В. Старосольський розвинув погляди Г. Єлінека про права меншин, тим самим здійснивши “перше систематичне опрацювання проблеми” (професор Бернацік) [219, с. 138].

Отже, ідея “правової” держави, за В. Старосольським, полягає у тому, що держава повинна бути пов’язана власним правом. І ця ідея правової держави виникла не шляхом теоретичних міркувань, не з логічної необхідності, а на тлі практичних потреб, реальних інтересів. Відтак і державна теорія, і практика прийняли цю ідею як апріорно дану.

Ще однією центральною темою наукової спадщини В. Старосольського є дослідження розподілу влади та взаємодії між окремими її гілками, що також розглядається у праці “Політичне право”.

В. Старосольський простежував історію розвитку ідеї поділу влад ще від античності. І в цьому контексті розглядає погляди від Аристотеля до творців сучасної конституційної доктрини – Джона Локка й Шарля-Луї Монтеск’є. Особливо критично В. Старосольський підходив до поглядів останнього, який визнавав три різні влади – законодавчу, виконавчу і судову. Як прихильник змішаної форми держави з поєднанням елементів монархії, аристократії і демократії Монтеск’є вважав, що саме існування трьох різних влад, організовуваних за різними принципами, забезпечуватиме таку форму держави, а власне: законодавча влада має належати народу на засадах демократизму, суди повинні організовуватись за аристократичним принципом, а виконавча влада, що вимагає швидкого вирішення та ефективної і простої організації, повинна ґрунтуватись на єдиновладді. Лише за умови їх чіткого розмежування та цілковитої взаємозалежності жодна з них не стане абсолютною, а отже не порушуватиметься свобода громадян [203, с. 135].

Полемізуючи з цим твердженням французького мислителя, В. Старосольський відмовився від абсолютизації твердження про поділ влади на три гілки, мотивуючи це тим, що жодна з трьох влад не є носієм лише тієї влади, яку здійснює, як вважається, виключно вона. Так, законодавча влада завжди містить елементи виконавчої, а іноді й судової влад, і, навпаки, законодавча влада фактично належить і двом іншим владам. Так само виконавча влада виконує також деякі завдання законодавчої і судової влади, наприклад поліційно-карне судочинство (тут і надалі подаємо термінологію В. Старосольського – Ю. Д.), а натомість поділяє з обома іншими

владами адміністративні функції. Аналогічно, судова влада не повністю належить судовій гілці влади, яка, відтак, здійснює деякі функції законодавчого і виконавчого порядку. Поза тим, підкреслював В. Старосольський, навіть зважаючи на подані застереження, неможливо вмістити у схему трьох влад усі владні установи модерної держави [204, с. 184]. Передусім, наголошує вчений, це стосується верховної влади у кожній державі. Наукова теорія і практика визнають її виконавчою владою, та фактично, стверджував В. Старосольський, її правова участь у законотворчості та частково у судочинстві надто велика, а адміністративні функції надто обмежені, щоб можна було називати її “виконавчою”, адже таке означення не виражає її головної функції, а саме, не вказує на становище верховної влади власне поза владами, які мають визначену відповідно до потрійного поділу компетенцію, та на її незалежний від того поділу характер. За переконанням мислителя, верховна влада в державі є інституцією, в якій виявляється саме єдиність держави і державної влади, є засадничим стрижнем усіх влад, визначаючою і спрямовуючою їх силою, а тому її не лише доцільно, а й необхідно виділити в окрему гілку влади [204, с. 185].

Вчення про поділ влад вимагає, щоб усі влади були абсолютно відокремлені одна від одної щодо осіб, які їх здійснюють, тобто, особовий склад кожної влади повинен бути чітко розмежованим; окрім того, жодна влада не повинна залежати від іншої, підпорядковуватись їй. Відтак, послідовне втілення цих приписів неминуче б спричинилось, вважав В. Старосольський, до розподілу держави на різні, нічим не взаємопов’язані організації. Тож виникла потреба неохопленої тривладним поділом установи, яка утримувала б між ними зв’язок, виступала б запорукою єдності держави та стримувала і врегульовувала би розбіжності у функціонуванні трьох різних влад. Такою верховною владою у державі виступає її глава, і, відповідно до форм правління, В. Старосольський виділяв монарха як верховну владу у монархії та виборного главу (звичайно, з титулом президента) республіки, притому ця найвища державна влада у сучасних державах одноособова [204, с. 186].

Від способу обрання глави республіки – безпосередньо народом чи законодавчою владою – залежить становище верховної влади у державі, оскільки обрання законодавчою владою зумовлює

до певної міри залежність, принаймні моральну, глави держави від законодавчого органу, натомість обраний народом глава держави має супроти законодавчої влади більш незалежний, вагомий і авторитетний статус. Завершується правління носія верховної влади – як у республіці, так і в монархії – внаслідок його смерті чи усунення від влади. Носій верховної влади за своєю юридичною природою володіє особливими правами, зокрема: особливим становищем у цивільному і кримінальному праві, отриманням платні на своє утримання і на “репрезентацію”, а також правом на отримання певних титулів, особистих почесностей, супроводу і т.п. Деякі конституції надають главі держави право розпуску парламенту до завершення строку його повноважень, іноді таке право надається за особливих обставин. Ця можливість розпуску законодавчої влади є найсильнішим законно допустимим засобом політичної боротьби [427, с. 158–159].

В. Старосольський доводив, що, попри утвердження в конституційній доктрині ідеї поділу влад, вона апріорно суперечить вченню про народну суверенність, яке визнає лише одну владу – народ, і не допускає жодних обмежень верховної, самостійної, незалежної, неподільної і повної народної влади, у т.ч. поділ її на різні напрями [203, с. 134]. Теорія поділу влад визнає виключно за народом лише законодавчу владу; та, поза тим, безпосереднє народоправство, коли носієм законодавчої влади є народ як безпосередній, непохідний законодавчий орган, – є рідкісною формою народовладдя, а поширене, головне, опосередковане народоправство, система репрезентації, коли носієм законодавчої влади виступає спеціально створений (обраний народом) орган. За допомогою представництва народ здійснює свою суверенність, передусім у законодавстві, і передбачається, що представники, або послі презентують не лише своїх виборців, а увесь народ [204, с. 190–191].

В устрої законодавчої влади відомі, як правило, дві системи: однопалатний та двопалатний законодавчий орган. Як головний аргумент на користь двопалатної системи її прихильники вказують на слугування її запорукою виваженості та обміркованості й всебічного опрацювання законів. Саме з огляду на це В. Старосольський обґрунтовував її недоцільність і навіть

шкідливість при виробленні складних законів, оскільки вони повинні проектуватись як цілісність, а поодинокі компромісні поправки можуть призвести до непослідовності та неузгодженості окремих частин закону. Тож двопалатна система, на думку вченого, часто спричинюється до компромісів, диктованих політичним співвідношенням сил і політичною тактикою змін, у продуманому як цілісність законопроекті; а вища палата, яка не обирається, а призначається “згори”, історично завжди є виразником консервативних інтересів та гальмує небажану для себе законотворчість нижчої палати [204, с. 191–192]. Єдиним можливим аргументом на захист двопалатної парламентської системи В. Старосольський визнавав існування у союзних державах (федераціях) та союзах держав (конфедераціях) поряд із загальнодержавними інтересами територіальних інтересів країв, які власне і презентуються у вищій палаті представниками цих країв. А загалом історичний досвід свідчить, що з двох палат завжди одна, здебільшого нижча, здобуває абсолютну перевагу над іншою і, врешті, увесь “осередок ваги” пересувається лише до однієї палати, а визначений Монтеस्क’є принцип рівноваги двох палат залишається правовим ідеалом [204, с. 192].

Виконавчу владу у всіх державах очолюють міністри як найвищі органи її окремих галузей та координуюча їхню діяльність рада (чи кабінет) міністрів як найвищий її орган у цілому, яку очолює голова ради, міністр-президент або прем’єр. Притому відмінності у виконавчій владі різних держав стосуються лише способу призначення міністрів, їх компетенції і правового становища. У деяких державах міністри призначаються главою держави, тобто виконавча влада створюється верховною владою. Теоретичні передумови такого практичного компромісу влад заклало вчення Монтеस्क’є про поділ влад, яке вимагало, щоб виконавча влада належала монарху, а відтак цей принцип перейняли і республіки. В інших державах міністрів призначає законодавчий орган, а також історії відомі колегіальні правління державою, тобто коли виконавча влада формувалась безпосередньо народом і була водночас верховною владою. Відповідно, розрізняють дві системи механізму створення міністерського кабінету: перша система – абсолютна (президентська) – нічим не обмежує компетенції

верховної влади, коли монарх чи президент, призначаючи міністрів, формально нічим не пов'язаний і керується виключно власним вільним розсудом; а друга система – парламентарна (парламентська) – формально надає право створення кабінету міністрів верхній владі, але фактично забезпечує вирішальний вплив цього законодавчого органу, притому верховна влада може призначити міністрами лише тих, чий кандидатури затвердить парламент [427, с. 159–160].

Поза тим, незалежно від способу створення виконавчої влади вона зумовлює обмеження компетенції верхньої влади ще в одному напрямі – верховна влада призначає передусім голову ради міністрів і доручає йому сформувати кабінет, тож всіх інших членів кабінету верховна влада призначає лише на пропозицію прем'єра, який виступає, відповідно, співстворюючим кабінет органом. Така процедура зумовлює правове становище кабінету як цілісності та солідарність його членів. Тож прем'єру, який має нести співвідповідальність за всіх членів кабінету, повинно бути забезпечене і гарантоване право вільного вибору і формування його складу на власний розсуд [204, с. 214].

Сутність правового становища міністрів полягає, окрім їхньої компетенції, в їхній відповідальності. Народна суверенність вимагала безумовної відповідальності виконавчої влади перед народом, властиво перед його законодавчим представництвом, а монархічний принцип, навпаки, встановлював невідповідальність монарха, його недоторканість, аналогічно невідповідальність глави держави визнали деякі республіки. Вислідом цих суперечностей стало встановлення відповідальності міністрів шляхом “контрасигнатури”, коли урядовий акт глави держави вважався чинним лише після його контрасигнації міністром, тож міністерська відповідальність стала “функціонально” пов'язаною з невідповідальністю глави держави. У державах, де глава держави відповідальний, міністри відповідальні не перед народним представництвом, а лише перед ним; і, навпаки, у державах, де невідповідальний глава держави, міністри відповідальні перед парламентом [204, с. 215].

Вчення про розподіл влад, з одного боку, та концепція народної суверенності, з другого, впливали у різних напрямках на

організацію та правове становище суду у державі – принцип розподілу влад ґрунтував організацію і правове становище суду на аристократичному принципі, а ідея народної суверенності вимагала демократизації суду, його зв'язку з народом. Історії відома різнорідна організація судів – це, передусім, суди цивільного і кримінального права. Відмежовані від них суди “публічного права” виникли на підставі вчення про поділ влад, за яким виконавча влада не могла підпорядковуватись судовій, а отже і рішення цієї влади не могли розглядатись судом; тому для контролю за діяльністю виконавчої влади і законністю її актів та для надання громадянам права на захист порушених нею їхніх прав було введено окремі суди, у які можна було звертатись після переходу усіх адміністративних інстанцій, аж до найвищої. Фактично, стверджував В. Старосольський, ці адміністративні суди теж порушують принцип поділу влад, аналогічно звичайним судам при розгляді ними адміністративних справ. У деяких державах діють й інші суди “публічного права” – суди політичного права, які розглядають справи, пов'язані з порушенням суб'єктивних політичних прав, – це, зокрема, суди з розгляду справ у сфері конституційного права, суди у справах відповідальності глави держави і міністрів, врешті окремі суди для справ виборчого права [204, с. 216–217].

З метою запобігання можливим зловживанням з боку виконавчої влади, яка б могла засновувати суди у своїх інтересах, конституції різних держав встановлюють, що суд може бути заснований лише шляхом закону, тобто законодавчою владою. Організація судів у найвищій інстанції “роздвоюється” – у справах безпосередньо правосуддя судочинство очолює найвищий суд, а в адміністративних справах судову організацію – міністерство юстиції, компетенція якого поширюється виключно на адміністративні справи і воно не має права втручатись у саме правосуддя [204, с. 218].

Отже, В. Старосольський спростовував вчення Ш. Монтеск'є про абсолютну незалежність трьох гілок влади, вважав, що влада у державі лише одна, єдина та охоплює усі можливі напрямки державної діяльності, різні її функції. Вчений також доводив помилковість твердження Шарля-Луї Монтеск'є про відповідність кожній з державних функцій окремої влади, окремого органу,

оскільки законодавча влада не є лише законотворчою, виконавча – лише виконавчою, а судова – лише органом правосуддя. Насправді всі три функції, свої завдання держава виконує через три гілки влади, кожна з яких, окрім властивої собі, виконує й обидві інші функції.

Фактично В. Старосольський пропонував систему стримувань і противаг окремих гілок влади, ґрунтовану на їхній взаємодії, взаємопов'язаності, взаємозумовленості та взаємозалежності. Особливо цікавим і актуальним, з огляду на сучасні державно-правові реалії України, видається розкриття вченим сутності однопалатної і двопалатної парламентських систем, висвітлення їхніх особливостей і політико-правової дієвості, а також обґрунтування незалежного становища прем'єр-міністра та визначення особливого статусу суддів. Тож витворена мислителем концепція поділу влад у багатьох аспектах не втратила своєї новизни та потребує глибинного дослідження й осмислення її значення для сучасної української правової й політичної думки та з'ясування доцільності й ефективності її використання при становленні демократичної, правової Української держави і громадянського суспільства.

Значне зацікавлення викликає дослідження В. Старосольського з теорії політичних партій, в якому він аналізує їх роль та місце в конституції Чехословацької Республіки [201]. Дослідник вважав, що формалізація партійної діяльності бере початок з середини ХІХ ст. і пов'язана передусім із введенням загального виборчого права. Однак функції партій не обмежуються лише парламентською діяльністю, є набагато ширшими. Учений проводив чітку грань між двома поняттями – “політична партія” і “парламентський клуб”. Парламентський клуб – лише один з органів партії, причому не найвищий [201, с. 4–6].

В. Старосольський вважав, що в будь-якій партії встановлюється панування керівної верхівки – партійної олігархії, яка зосереджує всю повноту влади і через неї маніпулює діями виборців [201, с. 14].

Основними функціями політичних партій дослідник називав активізацію й об'єднання великих суспільних груп, формування ідеології та політичної доктрини, участь у боротьбі за владу тощо.

Одним з перших серед вітчизняних та західних дослідників він назвав таку функцію, як участь партій у боротьбі за незалежну державу. Її автор виділив окремим пунктом, враховуючи досвід діяльності українських політичних партій у період національно-визвольних змагань наприкінці ХІХ – початку ХХ ст.

Фундаментальність постановки проблем теорії держави і права, здійснена в працях В. Старосольського, дозволяє впевнено віднести його до фахових спеціалістів у галузі правознавства. Його погляди на еволюцію держави багато в чому відображали реалії тогочасного світу, де ідея демократії мусила відстоювати свої позиції в оточенні тоталітарних держав. У своїх працях В. Старосольський постає апологетом західної традиції епохи Просвітництва та спирається передусім на принципи верховенства права та свободи індивіда. Така інсталяція західних цінностей в українську інтелектуальну традицію мала на меті витворити моделі організації власної державності, які б найадекватніше відповідали домінуючим світовим зразкам, а, отже, дозволили б найповніше реалізувати наявний в українському суспільстві державотворчий потенціал.

4.2. Соціологічні та історичні дослідження

Суттєвими є здобутки В. Старосольського в царині соціології, вершиною яких, без сумніву, стала його праця “Теорія нації”. Вона побачила світ у 1922 р., на думку більшості сучасних дослідників, була визначним інтелектуальним досягненням В. Старосольського, що не втратило своєї актуальності донині. Академік І. Кресіна справедливо вважає, що такі принципи, глибоко наукові, гіпотетичні висновки автора праці справджуються реаліями ХХ століття: “Нині, коли український народ відчуває тісну діалектику національно-державного і суспільного аспектів свого життя... слова Володимира Старосольського мають сенс не лише як визнання спадковості в Україні одвічного тандему національного і соціального, а й як могутній імператив суспільного чину, рішучих, вольових зусиль нації” [406, с. 85]. Це засвідчує об’єктивну, перевірену часом, плідну теоретичну основу дослідження В. Старосольського, спроможну стати вихідною базою для сучасних студій з проблем націотворення.

Звернення до націологічних проблем В. Старосольським було аж ніяк не випадковим. На рубежі ХІХ–ХХ ст., особливо в період Першої світової війни, в європейській історії відбулася активізація національного чинника. Нові правила гри, утверджені Версальсько-Вашингтонською системою (1918–1921 рр.), легалізували модерні нації в якості суб’єктів міжнародної політики. Таким був зовнішній контекст, який стимулював В. Старосольського до роботи. Щодо внутрішнього, то він, безумовно, визначався визвольними змаганнями українського народу, обґрунтуванням його претензій на створення власної держави. Однак, варто наголосити, що “Теорія нації” не була ідеологічною працею, це швидше було дослідження й міркування автора стосовно сутності нації, механізму її формування та функціонування, а також місця в тогочасному світі. Велику увагу приділено питанню співвідношення між нацією і державою, що мало практичне значення.

У межах праці В. Старосольський спростовував аргументи так званого атомістичного (емпіричного) підходу до означення нації, суть якого полягала в розумінні нації як суми, збірної назви для певної кількості людських одиниць, що відрізняються від інших

спільними прикметами, зокрема: расою, територією, культурою, історією, мовою тощо. Відзначаючи необхідність об'єктивних компонентів у різних співвідношеннях для формування націй, В. Старосольський заперечив саму можливість осмислити тільки через них природу нації, дати відповідь на питання: “що є нація?” [211, с. 171]. Не зупиняючись наразі на критиці дослідником цього підходу, зазначимо логічність його аргументації і наукове доведення ним неспроможності пояснення атомістами феномену нації. .

Вихідним пунктом оригінальної концепції В. Старосольського є констатація того, що за своєю природою “нація є згуртуванням людей, “групою”, “суспільством” в широкому значінню сего слова” [211, с. 192]. Соціологічний підхід, використаний В. Старосольським для цього, виявився найпродуктивнішим, дозволив винести феномен нації за межі досвіду окремо взятих індивідів. Продовжуючи європейську традицію, що бере свій початок від Й. Фіхте, В. Старосольський наголосив на визначальній ролі суб'єктивістського елемента в формуванні нації. Саме людська воля є тим чинником, що перетворює певну кількість людських одиниць у гуртову цілість, тобто в суспільство. При цьому результат, на думку дослідника, “представляється як відмінна і іноді навіть протилежна до волі поодиноких її співтворців, формально самостійна в порівнянні до сих воля загалу” [211, с. 193]. Іншими словами, як результат волі окремих осіб, нація перетворюється на окремий феномен.

Не задовольняючись окресленням нації як суспільства, що було далеким від досконалості, В. Старосольський застосував ідею німецького вченого Ф. Тьоніса про поділ суспільств на спільноти і спілки. Основою розрізнення між ними є різниця між двома типами людської волі – стихійною та свідомою. Стихійна воля – це історично первісний тип волі, ірраціональний і безпосередній за своїм характером, тоді як свідомою воля позбавлена емоційності й надзвичайно раціональна. Стихійна воля формує спільноту, тоді як свідомою – спілку. Націю В. Старосольський відносив до спільнот, тим самим вказуючи на ірраціональність її творення, наголошуючи на її незалежності від практичного інтересу [211, с. 195]. Натомість такі форми, як держава та клас, в основі яких лежать практичні інтереси, відносяться до спілок.

Заглиблюючись в особливості функціонування спільнот і спілок, В. Старосольський відзначив наступну особливість – приналежність окремої особи одночасно до кількох спілок є правилом, натомість спільнота вимагає ексклюзивності: “нація, як кожна спільнота не може ділитися своїми членами з іншими націями” [211, с. 216]. Ця думка є надзвичайно цікавою в сенсі взаємодії, скажімо, між нацією і класом, дає можливість краще зрозуміти практику боротьби з націоналізмом радянської влади, чому радянське суспільство, теоретично побудоване на вузьокласовій основі зазнало краху. На думку В. Старосольського, негативне трактування з боку соціалістичних і соціал-демократичних партій поняття окремої нації було пов’язано з кількома моментами. По-перше, всі соціалістичні системи, наголошував він, засновані на раціоналістичному фундаменті, не можуть погодитися з таким виразно ірраціональним явищем, як нація. По-друге, соціалізм є не тільки теорією, але й кличем боротьби, учасники якої в кінцевому підсумку “мусять злитися з собою психічно в одну цілість, мусять ставати спільнотою”. А оскільки кожна спільнота за своєю природою є ексклюзивною, то кожна конкуруюча з соціалістичною спільнота ставала для соціалізму небажаною [211, с. 217].

Добру ілюстрацію протистояння між націоналізмом і комунізмом знаходимо в сучасній праці Р. Шпорлюка “Комунізм і націоналізм. Карл Маркс проти Фрідріха Ліста” (1988). Показавши їхні ідеологічні суперечки, відомий діаспорний дослідник відзначив наступне: перемога комунізму в Росії стала можливою лише після того, як більшовики взяли на озброєння великодержавні націоналістичні гасла [487, с. 402]. Тобто, сама логіка їх співіснування вимагала взаємозближення. Це набагато раніше зрозумів В. Старосольський, який розрізнення між спілками й спільнотами не вважав абсолютним. Більше того, на його думку, вони одне без одного не є функціональними. Ірраціоналізм спільнот потребує суто раціонального інструментарію, яким володіють спілки. Відзначивши таку закономірність, В. Старосольський наголосив тим самим на необхідності симбіозу. Однак, на думку вченого, контрагентами стали не нація і клас, а нація і демократична держава, яка об’єднує собою наявні класи.

Демократична держава, будучи суспільним ідеалом XIX – початку XX ст., у своїй боротьбі мусила опертися на спільноту, тим більше, що для досягнення демократичного ідеалу необхідно було започаткувати масовий рух. В історичному зрізі у XVII-му і в наступних століттях у боротьбі з абсолютистською державою демократія опиралася на релігійні спільноти, зокрема протестантські. Від часів Великої французької революції кінця XVIII ст., переконував В. Старосольський, релігійні спільноти були витіснені новим типом спільноти – нацією [211, с. 246].

Думки В. Старосольського, навіть на сьогоднішній день не втратили своєї актуальності в західній націології. Так, авторитетний американський вчений Б. Андерсон вважає, що осмислення націоналізму можливе лише через його співставлення не з усвідомленими політичними ідеологіями, а з масштабними культурними системами. Нація, що є для нього “уявленою спільнотою”, частково замінила собою попередній релігійний тип спільноти, а також раціональний секуляризм Просвітництва й стала найзатребуванішим типом спільноти в модерну добу [299, с. 27]. Ще одну думку В. Старосольського про взаємозалежність між ідеями демократії і нації (нація – “се додумана до кінця демократія” [211, с. 274]) нині розвинула американська дослідниця Л. Грінфелд. Вона зазначає, що існування суверенітету в межах самого народу і визнання фундаментальної рівності різних його верств становить сутність національної ідеї, є, водночас, основними принципами сучасної демократії. Демократія народжувалася, певною мірою, одночасно з національністю [339, с. 695]. Про це ж писав сучасник В. Старосольського націолог О. Бочковський: “Нація є легітимною дитиною новочасної демократії. Політична демократія, що дала громадську рівноправність поневоленим суспільним станам (робітництву й селянству), тим самим сприяла національній активізації приспаних народів...” [312, с. 296]. Безумовно, що говорити про інтелектуальну спадковість між В. Старосольським та сучасними вченими не можна. Однак, вищенаведені аналогії є доказом спільності їх традиції: Р. Шпорлюк, Б. Андерсон, Л. Грінфелд у своїх роботах спираються на одну й ту ж традицію західного суспільствознавства, в якій у свій час перебував і В. Старосольський.

Союз між нацією і державою В. Старосольський вважав не просто можливим, але й обов'язковим. Насамперед, це стосується проблеми, яку він окреслював як “розумна чи стихійна воля”. Всупереч тодішньому поглядові молодих націоналістів, захоплених ідеями Д. Донцова, В. Старосольський бачив кардинальну загрозу українському життю “не в недостатчі “стихійної”, наскрізь чуттєво наснаженої волі до дії, а в зловісній недостатчі видючої, “розумної” й відповідальної, на довшу мету діючої волі”. Стихія, наголошував він, нищить розумні й відповідальні елементи і врешті-решт вичерпує себе [463, с. 372]. Отже, держава, заснована на раціональній волі, повинна стримувати, обмежувати необузданість спільнот-націй, служити противагою їх устремлінням, бо, за твердженням В. Старосольського, “стихійна воля не має цілі, а тільки напрям” [211, с. 195].

По-друге, націю і державу єднає “універсальність” інтересів, де перша є центром, а друга – засобом для їх заспокоєння. Він був категоричний: “Будучи найширшим центром інтересів, нація мусить для заспокоєння їх заволодіти наймогутнішим історично даним суспільним механізмом, себто державою. Практичним доказом сеї конечности є банкруцтво спроб розв'язати практично національне питання методом признавання одиницям як таким прав, що заперечували б інтереси нації до якої вони належать” [211, с. 273]. Малося на увазі неможливість розв'язання національного питання в умовах повоєнного світу шляхом надання національним меншинам автономії. Такі напівміри були неспроможні розв'язати наявні суперечки: “Нація вимагає передачі собі не деяких тільки, а всіх компетенцій держави, вона мусить старатися заволодіти всім державним механізмом”, – стверджував В. Старосольський [211, с. 273].

Одним із головних аргументів такої категоричності є сама сутність нації, яка визнається В. Старосольським як “природний” власник держави, “натуральний” центр інтересів, на службу яким має ставати державний механізм. Ідеалом для нього постає національна держава, у якій “покривається стихійна особовість спільноти з раціональним механізмом спілки” [211, с. 275]. Нація знаходить у такому альянсі практичне доповнення державним механізмом, а юридична суб'єктність держави втрачає фіктивність,

адже їй відповідає реальна суб'єктність населення держави. Ідеал національної держави в розумінні В. Старосольського дозволяє суспільству реалізовувати всі наявні цілі, воно легко мобілізується для цього, адже позбавлене внутрішніх протиріч, які можна окреслити нинішнім терміном “криза ідентичності”. У той же час у національно мішаних державах існує внутрішнє гальмо – “питання про те, який національний суб'єкт має стати носієм державної влади” [211, с. 276].

Наявність мішаних, або багатонаціональних держав була для часу, в якому жив В. Старосольський, звичайним явищем. Втім, це явище породжувало нестабільність і було джерелом постійних конфліктів: “Принципіально незаспоєнне бажання хоч би малої частини нації до об'єднання та полишення її під чужою національно та небажаною нею владою є, очевидно, небажаним фактом” [211, с. 280]. Вихід ним бачився у формуванні системи національних держав. При цьому В. Старосольський був свідомий того, що добитися такого територіального розмежування, яке б не залишало місця для національних меншин, нереально. З іншого боку, ірраціональний характер нації робить неможливим те, аби національна політика з боку пануючих націй стала терпимою і поступливою. Тому ним пропонувалося створити таке національно-державне розмежування, при якому проживання національних меншин за межами своєї нації було б мінімізоване, а це, в свою чергу, сприяло б зменшенню ірредентистських вимог [211, с. 282]. На нашу думку, такий проект був надто утопічним, не враховував ні суперечностей між окремими етносами щодо територій, ні неможливості без застосування насилля перемістити етнічні маси, ні тогочасної політичної кон'юнктури, яка передбачала використання великими державними націями своїх однорідців, що проживали на території інших держав для дестабілізації становища в останніх, тощо.

Національній державі вчений протиставляв варіанти багатонаціональної держави й багатодержавної нації, як потенційно конфліктні й небажані. Підсумком таких міркувань стало твердження про націю як спільноту, що бажає політичної самостійності, немислимої інакше, як у формі власної держави: “Націоналізація держави покритте державних меж з національними

є зі становища держави кінцевою умовою, щоби її механізм, поставлений на службу одноцілої суб'єктивної волі, міг сповнювати свої завдання, щоби взагалі можна було стати лицем в лице перед питанням про найрозумніше та найдоцільніше означення цих завдань" [211, с. 276]. Принцип співпадіння політичних (державних) меж із національними, що вимірюються географією поширення культури, сучасний дослідник Е. Гелнер поклав в основу власної теорії націоналізму, однієї з найавторитетніших у сучасній науці [324, с. 29].

Була ще одна причина, яка спонукала В. Старосольського наголошувати на потребі власної держави, – залежність статусу спільноти від того, який тип спілки вона використовує. Прагнення до держави, "політичність" називається однією з прикмет нації, "се суцільний критерій нації. Се вона власне той чинник, який творить націю з пригожою для сього, зближеною до себе культурою, мовою, релігією та взагалі всіма можливими чинниками матеріялу" [211, с. 235]. В. Старосольський, як і у випадку еволюції держави, вважав, що нація є наступним шаблоном розвитку суспільства, що приходить на зміну народності, слідом за К. Реннером називав націю "політично активною спільнотою". Звичайно, це не означає, що народність не мала раніше політичної волі, однак, тоді ця воля була слабо вираженою. Натомість центрами політичних інтересів були династії, церква, стани, до певної міри племена, але не народ як самосвідома цілість [211, с. 235]. Велику роль у цьому пробудженні народності, спонуканні її до політичного самоусвідомлення відіграла ідея демократії, яка найчіткіше проявилася під час Великої французької революції.

Витворення нації, на думку В. Старосольського, здійснюється вольовим актом: "творчим чинником нації, – пише дослідник, – є, очевидно, "стихийна", а не "свідома" воля" [211, с. 200]. Саме тому політичну боротьбу, точніше кажучи, реалізацію політичної волі він визначив як передумову постання нації: "ся політичність се суцільний критерій нації. Се вона власне той чинник, який творить націю" [211, с. 235]. Безпосередніми гаслами для такої боротьби є питання мови, культури, території тощо. Цей набір в кожному конкретному випадку творення нації є унікальним, а не універсальним. Отже, В. Старосольський ще раз підкреслив неспроможність

представників атомістичної теорії досягнути сенс нації: “Обставина, що різні чинники по черзі могли відіграти ту саму роль в життю нації, є доказом, що жаден з них не є абсолютною прикметою нації, що їх роль означена історичними умовами та що вони – тільки різні форми феномену, якого найглибше єство лежить не в них” [211, с. 255]. Сутність нації В. Старосольський визначив як відношення до власної державності. Наявність останньої або прагнення до неї перетворює суспільство на націю: “Жерелом національної спільноти та істотною силою, якою вона існує, є стремління до політичної самодіяльності та самостійності, яке історично проявилось як боротьба за суверенність “in tyrannos” в межах держави та вні, за суверенність власної держави” [211, с. 260].

Як бачимо, нація в розумінні В. Старосольського виступає феноменом модерної доби. Констатація цього факту змушує нас розглянути важливе питання, до якої наукової парадигми віднести В. Старосольського? Дослідники визначають три найпоширеніші парадигми – примордіалізм, переніалізм та модернізм [466, с. 47]. Етнічна група, як і нація, для примордіаліста – це “природна” спільнота. Кожна людина як особистість несе в собі протягом усього життя почуття спорідненості з членами етнічної групи чи нації, почуття, корені якого – у місці народження, кровних зв’язках, релігії, мові та стилі міжособистісних та суспільних взаємин, які є “природними” для неї й “духовними” за своїм характером [382, с. 85]. Переніалісти не наполягають на ідеї “природності” націй, вважаючи їх скоріше явищем історичним, соціальним. Водночас, нації та етнічні спільноти розглядаються переважно як ідентичні явища. Визнаючи, що націоналізм як політичний рух та ідеологія належить до модерної доби, переніалісти стверджують, що нації – це осучаснені версії праісторичних етнічних спільнот чи колективних культурних ідентичностей, які існували разом з етнічними спільнотами в усі епохи людської історії [382, с. 86]. Саме переніалізм був домінуючою парадигмою в науковому дискурсі до Другої світової війни, спробою зайняти компромісну позицію між примордіалізмом і модернізмом. Прихильники останньої парадигми наголошують, що нації є продуктами модерної епохи, наслідком виникнення, розвитку та дії таких модерних явищ,

як капіталізм, Промислова революція, бюрократична держава, секуляризація суспільної свідомості тощо. Модерністів поділяють на дві “інтелектуальні школи”. Перша робить наголос на економічних передумовах виникнення націй, друга – більше уваги приділяє політичним та ідеологічним аспектам націогенези. Так, сучасний американський вчений Пол Брасс, представник другої школи стверджує, що “нація – це особливий вид етнічної спільноти, чи, скоріше, політизована етнічна спільнота, з політичною системою, яка визнає її групові права” [382, с. 81, 83]. Це визначення значною мірою повторює думку В. Старосольського і К. Реннера про націю як політично активну народність.

Про відкидання В. Старосольським примордіальної парадигми свідчить вже згадувана нами критика атомістичного підходу до розуміння нації. Що ж до переніалізму, то і його аргументи спростовуються вченим. Насамперед, він відзначає, що “поміж народами старовини і націями нового періоду історії є глибокі та основні різниці. Дякуючи сим різницям, треба признати сі народи і сучасні нації анальогічними, але далеко не тотожними суспільними явищами” [211, с. 231]. Давні народи були “первісними” спільнотами, заснованими на кровному, фізичному зв’язку, тоді як сучасні нації є спільнотами “другого ступеня”: вони виникли якраз на розвалинах первісних фізичних спільнот. Не випадково В. Старосольський наголошував, що сучасний йому світ переживав не “відродження” націй, а “народження” [211, с. 234].

У “Теорії нації” автор подає логічний і аргументований погляд на доволі складну й суперечливу проблему, від розв’язання якої далеко знаходяться й сучасні дослідники. Саме тому наукова критика “Теорії нації” має насамперед методологічний характер. Так, В. Лісовий основну ваду методології В. Старосольського вбачає в тому, що вона “зависає” на межі між пронатуралістичним (об’єктивним) підходом та іншим напрямком мислення, що наголошує на ролі культури та ідей як складника культури. Методологічна неясність виникає при обговоренні В. Старосольським концепту нації: він не завжди ясно вказує, чи якесь визначення нації є тільки теоретично витвореною ідеєю, чи маємо справу з визначенням, що претендує на пояснення тих реальних об’єктів, що люди називають “націями”. Дослідник пішов

шляхом есенціалізму, намагався відкрити спільні ознаки в об'єктах, які люди називають “націями”, що призвело до вкрай збідненого визначення [421, с. 14, 27].

Виходячи з власних наукових студій із питань держави і права, теорії нації, В. Старосольський велику увагу приділив їх практичному застосуванню в українських реаліях. Ним було виділено три шляхи побудови державності в новітній час: на основі економічних інтересів, політичної доцільності чи національної спільності. Для України найорганічнішим визначався третій шлях. Обґрунтування цієї думки знаходимо в працях “Держава і політичне право” (1924–1925), “Суспільно-політичні рухи та їх носії” (1922), “Політичні і соціальні рухи в Україні”.

Сучасний дослідник В. Потульницький виділив наступні основоположні ідеї, на яких В. Старосольський будував власну концепцію української державності: 1) нація є самостійним центром інтересів і такою політичною спільністю, яка прагне до самостійності; 2) будувати державність краще на спільності, а не на спілці; 3) для побудови держави необхідно “убрати класові інтереси в форму національних”, тобто орієнтуватися у своїй політиці на елементи суспільства, які є носіями стихійного прагнення бути нацією [454, с. 183].

Підтримуючи в цілому теорію органічних суспільних зв'язків С. Дністрянського, В. Старосольський вважав необхідним при формуванні національно-державницької концепції спиратися на класи, що є носіями національної свідомості. Звідси значний науковий інтерес до історії українського суспільно-політичного руху.

Досліджуючи історію України з найдавніших часів, В. Старосольський відзначив, що розвиток соціальних відносин і соціальний устрій був безпосередньо пов'язаний із зовнішнім політичним становищем. Сусідні держави використовували соціальні антагонізми та соціальну боротьбу в Україні й врешті-решт нав'язали їй свою власну державність. Учений виділив одну закономірність – чужі сили завжди орієнтувалися на ті чи інші верстви українського суспільства, виставляючи себе захисниками їхніх інтересів. Тому, вважав В. Старосольський, в ролі носіїв самостійницьких ідей завжди виступали різні соціальні кола і

верстви [454, с. 183]. Аналізу їх програм була присвячена невелика за обсягом стаття “Національний та соціальний момент в українській історії” (1915).

Першою провідною суспільною верствою, яка спромоглася на створення української держави, була родова й земельна аристократія в добу Київської Русі. В. Старосольський, в основному, погоджувався з історіософією, запропонованою представниками народницької й державницької історичних шкіл. Однак, після нашестя монголо-татар династичний чинник вже не відігравав консолідуючої ролі. Більше того, українська аристократія кооптувалася в польську та литовську знать. Єдиною областю, в якій вона спромоглася на опозицію, було релігійне життя. Виступи української шляхти в XVI та XVII ст. стали завершенням традиції, яка пов’язувала українську політичну думку з політичною роллю князів та стародавньою родовою шляхтою [198, с. 154].

У подальшому провідним класом стає українське козацтво, яке, на думку В. Старосольського, було “стихійним витвором народньої маси”. Протягом тривалого часу козацтво, зберігаючи зв’язок із народною масою – селянством і міщанством, не виокремлювалося в окрему соціальну верству. Це сприяло тому, що воно, починаючи з XVII ст., стало “чимраз виразніше та свідоміше заступником і подвижником суспільних та політичних інтересів цієї маси” [198, с. 155], а “домагання козацтва стали формою для соціальних домагань українського демосу”. З іншого боку, козацтво сполучило свої інтереси з “інтелігентними кругами України”, тобто переважно релігійними православними колами й стали захисниками віри [198, с. 156].

Переяславську Раду 1654 р., як і взагалі союз із Росією, В. Старосольський розглядав як негативні явища, які заклали початок Руїни. Однак, головну причину він бачить в іншому – виділення вищих прошарків козащини в окрему соціальну верству. Це, природно, сприяло її відокремленню від народної маси, яка в їх особі втрачала провідників, а, отже, спроможність до утвердження державності: “На цім роздвоєнні поміж старшиною і демосом розбиваються всі зусилля керманичів української політики після Хмельницького” [198, с. 157]. Цим він пояснював невдачі державницьких проектів Д. Дорошенка та І. Мазепи.

Розкол між народною масою і старшиною В. Старосольський пояснював переважно зовнішніми причинами, насамперед, політикою царського уряду. Остання полягала в підтримці прагнень старшини стосовно закріпачення людей, здобутті привілеїв російського дворянства тощо. Як наслідок, вищі українські верстви були денационалізовані, пішли на службу чужій державній ідеї, а народна маса залишилася закріпаченою, темною, безсилою [198, с. 158]. Втім, зводити все виключно до зовнішнього фактору було б надто просто. В. Старосольський у своєму аналізі не приділив належної уваги природним антагонізмам, які існували між козацтвом і селянством. Зокрема, козаки дуже часто глузливо називали селян не інакше, як гречкосіями. Та й осмислення подій другої половини XVII ст. у В. Старосольського надто прив'язане виключно до державницьких змагань українства, не розглядається в іншому фундаментальному контексті – європейських релігійних воєн, що безумовно відбивалося на підсумках Хмельниччини.

Коли на початку XVIII ст. козацтво остаточно зійшло з арени боротьби за незалежність української нації, то ініціатором її продовження в другій половині століття стало міщанство. Нетривалий час розвитку міщанства, а також несформованість до кінця його цілей і програми не дозволило утвердитися цій суспільній верстві. Подальший наступ російського царизму звів вплив міщанства нанівець. Русифікаторська політика призвела до того, що на початок XIX ст. українське суспільство було соціально неповним. Не випадково в умовах відсутності національної буржуазії основною державотворчою силою стало селянство. Саме воно змогло породити генія Т. Шевченка, який став “Прометеєм політичного визволення України”. У цьому контексті велика увага була приділена В. Старосольським питанню взаємозалежності гасел національного та соціального визволення. Лише їх узгодження могло дати позитивний результат. “Політична воля України, – писав він, – дасться здійснити лишень при щирім та глибокім розумінні та узгодженні положення широкої народної маси”, адже “без приєднання народньої маси немислимий на Україні який-небудь політичний широкий рух та що лишень той зможе знайти ключ до душі народу, хто зискає його довір'я, як щирий заступник його інтересів” [198, с. 159]. Як бачимо, остання думка

В. Старосольського, висловлена в 1915 р., доволі точно діагностувала одну з причин поразки національної революції 1917–1920 рр., яка якраз і полягала в розрізненості національних і соціальних гасел у діяльності Центральної Ради та Директорії.

На нашу думку, О. Панок вірно визначила фундаментальну ознаку історіософської концепції В. Старосольського – синтез народницької, державницької та консервативної теорій суспільно-політичного розвитку [450, с. 162]. Він став можливий через застосування В. Старосольським поєднання класових і національних підходів, телеологічності цивілізаційного розвитку, що передбачав створення національних держав. Його аргументація не позбавлена внутрішніх суперечностей, зокрема щодо тлумачення тих чи інших історичних подій і явищ, що зумовлювалося залежністю від пануючих у галицькому науковому дискурсі історичних шкіл.

Аналіз наукової спадщини В. Старосольського дозволяє констатувати широке коло академічних інтересів, яке включало в себе теоретичні й практичні проблеми держави і права, соціології, етнополітології, націології тощо. Можна з усією впевненістю стверджувати про інтегрованість В. Старосольського у західноєвропейський інтелектуальний науковий простір, що мало прикладне значення для розвитку науки в Галичині. Основні проблеми, якими займався дослідник, лежали в площині побудови національної державності, яка б виступала платформою для узгодження різних класових інтересів. Важливу роль у цьому контексті займає ідея В. Старосольського про необхідність поєднання соціальних і національних вимог задля здобуття власної незалежної держави.

4.3. Організаційно-педагогічна робота

Поразка української революції 1917–1920 рр. трагічно відбилася на долі багатьох учасників визвольної боротьби. Нові міждержавні кордони, політичні режими, розірвані зв'язки стали тими реаліями, у яких довелося діяти тим, хто не мав можливості з різних причин повернутися додому. В. Старосольський не став виключенням, протягом 1920–1927 рр. перебував в еміграції, де зайнявся організаційно-педагогічною діяльністю. Розчарування в політичній діяльності, апатія серед лідерів знову актуалізувала культурно-освітню роботу. Українська інтелігенція, опинившись волею обставин за кордоном, звернулася до просвітництва задля підготовки нового покоління борців за незалежність. Важливе місце в цьому контексті займають такі освітні установи, як Таємний університет у Львові, Вільний університет, Український соціологічний інститут, Український високий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова у Відні та Празі, Український науковий інститут у Берліні.

Для самого В. Старосольського викладацька робота розпочалася ще в 1919 р., коли було створено український університет у Кам'янці-Подільському. Діяльність в уряді УНР він поєднував з викладацькою роботою. Тоді В. Старосольський отримав посаду професора державного права правничого факультету [502, с. 487]. Це стало неабиякою подією для нього, про що згадував пізніше син Юрій: “Ясним проблеском у захмарено-темній дійсності того часу було для нього (В. Старосольського – Ю. Д.) іменування його професором державного права у Кам'янецькому університеті. Згадував про це багато років пізніше з сентиментом” [468, с. 90]. Однак, зайнятість урядовими справами та нетривале перебування на Поділлі завадили реалізувати себе в якості вченого-педагога.

У квітні 1920 р. В. Старосольський переїжджає до австрійської столиці. Попри складні умови проживання, у Відні тоді перебувало багато представників української еліти – колишні політичні діячі, науковці та митці. У середовищі інтелігенції (Союз українських журналістів, Товариство прихильників освіти, Український соціологічний інститут) виникла ідея продовжити традицію

створення українських національних навчальних закладів. У 1921 р. було зніційовано створення Українського вільного університету (УВУ) – першої “високої школи” за кордоном, головного осередку української науки поза межами України міжвоєнного періоду. УВУ, на думку І. Мірчука, дав поштовх до створення вільних університетів у світі (наприклад, Балтійський Університет у Гамбурзі, Німецький Вільний Університет в Берліні) [468, с. 98]. Для роботи в новоствореному закладі С. Дністрянський запросив В. Старосольського, який з радістю прийняв пропозицію.

Ректором університету став О. Колесса. В. Старосольський увійшов до складу Ради (Сенату) університету в якості голови відділу права і суспільних наук. Окрім нього, рада була представлена професором О. Колесою, заступниками голови С. Дністрянським та І. Ганицьким та ін. [8, арк. 38]. Було відкрито два факультети: філософський (історико-філологічний та природописний відділи) і правничий [8, арк. 40]. Викладання відбувалося в залах шкіл міста, які безкоштовно надала УВУ міська рада Відня.

Варто відзначити, що 1921/1922 н. р. В. Старосольський короткостроково перебуваючи у Львові мав відношення до викладання в Українському таємному університеті (УТУ) [502, с. 487]. Цей нелегальний навчальний заклад виник у вересні 1921 р. за ініціативою Наукового Товариства ім. Шевченка, Товариства українських наукових викладів ім. П. Могили та Ставропігійського Інституту. Говорити про якісь серйозні досягнення науково-педагогічного характеру за короткий час в УТУ не варто, це була швидше маніфестація власної позиції, моральна підтримка тих, хто заснував або навчався в університеті. Розвиток української освіти в Галичині відбувався в складних умовах національної політики відродженої Речі Посполитої. Постійний неспокій, який відчували викладачі та студенти, а також обставини особистого життя, зробили перебування В. Старосольського у Львові небезпечним.

Діяльність В. Старосольського у Відні не мала виключно педагогічного характеру, багато часу і зусиль він витрачав для організації та покращення діяльності українських еміграційних освітніх установ. У цьому контексті варто відзначити його участь у переговорах щодо перенесення університету до Праги. Як згадує

один із ректорів УВУ проф. Іван Мірчук, ще влітку 1921 р. В. Старосольський під час міжнародного з'їзду соціалістичних партій у Празі мав зустріч із соціал-демократом Яроміром Нечасом, який у той час був референтом з українських справ у канцелярії чехословацького президента Т. Масарика. У ході розмови В. Старосольський розповів про важкі умови діяльності УВУ. Я. Нечас запропонував власні послуги в справі перенесення УВУ до Праги [468, с. 99–100]. Роль В. Старосольського в цих переговорах була неофіційною й зводилася до з'ясування позицій чехословацької сторони. Згодом ці переговори продовжили С. Дністрянський та Ф. Коллеса. Т. Масарик підтримав ідею перенесення УВУ до Праги й дав доручення її реалізувати. Університет отримав відповідну підтримку й можливості для роботи [309].

В. Старосольський у жовтні 1921 р. переїхав до Праги разом з УВУ. Саме до чеської столиці тоді перемістилася значна частина української інтелігенції. Прага стала найбільшим осередком українського культурного і політичного життя в еміграції. Серед людей, з якими В. Старосольський підтримував найтісніше спілкування, були професори С. Дністрянський, Д. Антонович та Б. Матюшенко [309].

В. Старосольський працював на правничому факультеті поряд з такими видатними вченими, як С. Дністрянський, Ф. Щербина, О. Айхельман, О. Одарченко, А. Яковлев та ін. В. Старосольський читав курс політичного і державного права (зокрема, у зимовому семестрі – курс державного права – 3 год. на тиждень, а в літньому – політичне право – 3 год./тижд. та справи з політичного права – 2 год./тижд.) [8, арк. 14, 39, 66, 70]. Підсумком наукової роботи стали серйозні монографічні дослідження з проблем держави, права, соціології та націології. З іншого боку, під час лекцій В. Старосольський знайомив своїх студентів із найновішими досягненнями тогочасної науки. Окрім них, В. Старосольський зустрічався з колишніми вояками українських збройних сил, інтернованих в таборах у Йозефові та Яблонному і політичними емігрантами з Польщі [468, с. 103].

В. Старосольський брав активну участь у засіданнях правничої комісії УВУ. Свідченням його високого авторитету й відповідальності було доручення розробити проект правил для

іспиту на докторат [8, арк. 26–26 зв.]. У 1925/1926 навчальному році В. Старосольський став деканом правничого факультету [502, с. 488].

В. Старосольський був одним із співзасновників “Українського правничого товариства в Чехії”, статут якого був офіційно затверджений 17 березня 1923 р. Воно розглядалося як правонаступник заснованого в Києві у квітні 1917 р. Українського правничого товариства. Завданням товариства було об’єднувати теоретичні й практичні українські правничі сили на ґрунті дослідження питань українського права; дбати про соціальні, матеріальні й моральні інтереси українських правників у Чехії та долучитися до зав’язання між українськими, чеськими та словацькими правниками доброзичливих стосунків [316, с. 47]. Товариство включало фахівців з юриспруденції та економіки. Основною формою діяльності товариства (як власне, й усіх інших установ, відкритих УВУ) були наукові засідання, на яких зачитувалися та обговорювалися доповіді його членів. Вони брали участь в організації ювілейних засідань (1923 р. з нагоди 25-річчя наукової діяльності С. Дністрянського; 1924 р. вшановували пам’ять М. І. Туган-Барановського (п’ять років з дня смерті); того ж 1924 р. відбулося засідання пам’яті Вудро Вільсона). Одночасно товариство дбало про матеріальну допомогу українським правникам у ЧСР, про забезпечення їм можливостей праці, відряджень тощо [316, с. 48].

Важливою була роль В. Старосольського в організації Української господарської академії в Подєбрадах протягом 1922 р. Про інтерес до створення такого навчального закладу було висловлено представниками Українського громадського комітету. Підготовчу роботу зі створення Української господарської академії розгорнула організаційна комісія, обрана загальними зборами УГК 31 січня 1922 р. Комісію очолив М. Шаповал, а В. Старосольський був одним із найактивніших членів. Комісія повинна була підтримувати зв’язки з українськими вченими і культурними силами в Україні та дбати про українських емігрантів, залучаючи їх до культурно-освітньої діяльності й підготовки нової української інтелігенції в господарських та технічних галузях.

25 лютого 1922 р. члени комісії М. Шаповал, В. Старосольський, О. Мицюк і Б. Матюшенко за участю заступника

міністра закордонних справ ЧСР Вацлава Гірси зустрічались з президентом Т. Масариком [175, с. 71]. Результатом стало розширення планів створення Академії. Це мав бути вищий навчальний заклад з трьома факультетами – економічно-кооперативним, агрономічно-лісовим та інженерним. Делегація просила допомоги у заснуванні вищих, середніх і нижчих сільськогосподарських курсів, щоб українські громадяни мали можливість навчатися різними методами праці у сферах агрономії, лісоводства, меліорації, машино- і товарознавства, землемірства тощо. Розмова йшла про організацію українського видавництва наукових, науково-популярних та шкільних книжок з галузей господарства, природознавства, громадознавства тощо. У відповідь на це президент ЧСР пообіцяв, що з'ясує всі можливості й перспективи для втілення цих пропозицій у життя, зазначивши, що українські біженці без опіки не залишаться і культурна допомога українцям буде нарівні з іншими. Вирішено було відкрити вищу сільськогосподарську школу в Чехословаччині й вжити заходів для організації середніх та нижчих сільськогосподарських курсів [173, с. 110].

Інтенсивно працювала організаційна комісія, що провела 12 засідань, на яких було розглянуто 35 питань [5, арк. 58]. Детально і всебічно обговорювалися проекти, підготовлені окремими членами комісії, вносились доповнення, уточнювалися формулювання. Було вирішено для викладання запрошувати досвідчених лекторів, тобто тих, хто викладає або викладав у вищих школах.

Статус інституту за чехословацькими вимогами не був достатнім для офіційного визнання повноцінної вищої освіти його випускників. Повноважні представники уряду застерігали ініціаторів створення навчального закладу, що “дипломи інституту будуть дійсними для України, а в Чехії ще треба буде держати іспит на право професорської ради давати “гоноріс кауза”” [175, с. 72]. Представники організаційного комітету прагнули створити повноцінний вищий навчальний заклад. Чеська сторона пішла назустріч домаганням і в середині квітня 1922 р. з чехословацького уряду поступила пропозиція до УГК спішно подати на затвердження статут не інституту, а Академії. М. Шаповал швидко виконав покладене на нього УГК завдання, 19 квітня статут Академії було

передано в Міністерство закордонних справ ЧСР на затвердження [175, с. 73–74].

У квітні 1922 р. після того, як від Міністерства закордонних справ Чехословаччини було отримано принципову згоду про матеріальну підтримку Академії (70 000 крон щорічно), організаційною комісією був сформований перший склад професорської ради Академії, до складу якої увійшов і В. Старосольський. 16 травня 1922 р. Міністерство хліборобства ЧСР, за згодою Міністерства закордонних справ, затвердило статут УГА як приватної трирічної школи з вищошкільною організацією, а 19 травня 1922 р. Академія отримала визначений юридичний статус. Одразу після відкриття академії в 1923 р. В. Старосольський став професором державного права та деканом економічно-кооперативного факультету. У стінах цього закладу він викладав курс загального права й політики та керував семінаром із соціальної політики.

Паралельно до цього В. Старосольський долучився до роботи в уже діючому Українському соціологічному інституті, у якому фактично апробовував основні ідеї власної теорії нації, які згодом побачили світ в окремому виданні. В. Старосольський також працював в Українському високому педагогічному інституті ім. М. Драгоманова в Празі, де викладав історію політичних та соціальних теорій.

Ще однією віхою педагогічної діяльності В. Старосольського стала співпраця з Українським науковим інститутом у Берліні, де він мав можливість виступати перед аудиторією. Серед найбільш вдалих доповідей можна назвати “Bohdan Kistiakowskyi und das russische soziogologische Denken” (“Богдан Кістяківський і його ставлення до російської соціологічної думки”), виголошену в 1926 р. Високий авторитет та наукові заслуги В. Старосольського були належно оцінені. У 1928 р. заступник голови Товариства і кураторії О. Скоропис-Йолтуховський у листі на адресу В. Старосольського від 19 червня запропонував йому посаду члена кураторії Товариства [55, арк. 8–9]. В. Старосольський відмовився від цього, задовольняючись тим, що є членом інституту. Основна причина відмови полягала в планах повернутися до активного громадського життя в Галичині [55, арк. 10–10 зв.].

Після повернення до Львова В. Старосольський займався викладацькою роботою, але не настільки активно, як адвокатською практикою та діяльністю в якості лідера соціал-демократів. Зокрема, він читав лекції у 1930-х рр. в “Товаристві наукових викладів ім. П. Могили”. Під егідою товариства відбувалися його доповіді в Академічному домі у Львові [319, с. 355]. У 1936 р. В. Старосольський виголосив цікаву доповідь про універсали Центральної Ради, в якій з точки зору державного права високо оцінив Третій Універсал, бо “волею українського народу проголошено незалежну українську державу на українській території, і тим самим охоплено три чинники, які складаються на поняття держава: населення, влада, територія”. Четвертий універсал, на його думку, виявився лише доповненням до третього [464, с. 379].

З приходом радянської влади до Львова у вересні 1939 р. В. Старосольський отримав посаду професора права юридичного факультету Львівського університету імені Івана Франка. Проте, досить швидко його прізвище потрапило до списків-довідників НКВС на членів українських партій, які були складені за матеріалами Львівського слідчого управління державної поліції Польщі. Антирадянські заяви В. Старосольського в 1930-х, що стосувалися критики сталінського режиму, репресій щодо українців, голодомору, були взяті до уваги. Як і багато інших представників інтелігенції, що вважалися “класово ворожим елементом”, він підлягав знищенню [468, с. 128–129].

Звертаючи першочергову увагу на педагогічну діяльність, варто торкнутися такого її аспекту, як взаємовідносини зі студентством. У ювілейному альманасі до десятиріччя Союзу українських адвокатів вказувалося, що як педагог В. Старосольський “старався впоювати в молодь зацікавлення до теоретичних питань, в їх зв’язку з практикою життя – з метою впоїти в них свідомість, що цей зв’язок теорії з практикою нерозривний, та що розуміння його є конечне для теоретика і для практика” [468, с. 103].

Навчання в УВУ відзначалося значною демократичністю у відносинах між викладачами і студентством. Звичним явищем були спільні зустрічі в неформальній обстановці в кав’ярнях Праги, на

яких обговорювали події, читали часописи, власні вірші тощо. Не випадково ці зустрічі стали пам'ятними для їх учасників, а В. Старосольський залишився у спогадах своїх студентів. Зокрема, Т. Гаєцький зазначав, що В. Старосольський завжди міг знайти контакт з аудиторією, використовуючи дискусійні методи в процесі навчання. У своїх лекціях, що були в цілому аполітичними, він торкався актуальних проблем тогочасного суспільного життя [319, с. 355–356].

Про актуальність доброзичливих взаємовідносин між українською професурою і студентством для В. Старосольського свідчить диспут на сторінках “Студентського вісника” 1925 р. у вигляді анкети “Батьки і діти”. В. Старосольський виводив питання взаємин між професурою і студентством за межі фахово-педагогічної площини. Основою для взаємин він вважав усі конкретні проблеми, пов'язані з боротьбою за збереження та кількісне зростання національної інтелігенції (справа власних вищих навчальних закладів, правового та матеріального забезпечення студентства, вибору навчальних курсів тощо), а об'єднуючим ідеалом – спільний рух до державного демократично-республіканського будівництва. На його думку, студентські роки повинні сформувати розуміння складних проблем суспільного життя, поглиблене розуміння суті явищ, підготувати молодь до співучасті у творенні суспільних ідей, напрацьованих громадськими діячами. З огляду на це, наголошував В. Старосольський професори повинні підходити до студентства з позиції абсолютної толерантності та політичної незаангажованості. Вони мають допомогти студентам у пошуковій діяльності в різноманітних галузях знань поза межами своєї спеціальності [177, с. 5–7].

Організаційно-педагогічна діяльність, поряд із науковою, стала для В. Старосольського основною в період з 1921 по 1927 рр. Звернення до неї, з одного боку, зумовлювалося загальними тенденціями в українському національному русі після поразки визвольних змагань, перебуванням в еміграції, а з іншого – відповідали його особистим уподобанням. Працюючи в Таємному університеті у Львові, Вільному університеті у Празі, Українській господарській академії в Подєбрадах В. Старосольський зміг себе реалізувати в якості педагога. Однак, це не була виключно

академічна кар'єра, багато часу він змушений був приділяти суто організаційним питанням створення системи української національної освіти в умовах еміграції.

Викладацька робота спрямовувалася на виховання молодого покоління українців, здатного продовжити визвольні змагання. Попри те, що манера викладання В. Старосольського носила академічний характер, все ж у процесі навчання він намагався спрямувати своїх студентів на вирішення актуальних суспільних проблем, зокрема на досягнення національного ідеалу. При цьому не варто перебільшувати роль педагогічної діяльності в житті В. Старосольського. Вона була адекватною реакцією діяча на поразку національної революції, отже, значною мірою розглядалася як вимушена відмова від активного суспільно-політичного життя, спроба знайти власну нішу в умовах тимчасового спаду національного руху й пошуку ним нових форм організації.

Таким чином, цілісний портрет В. Старосольського немислимий без уваги до його наукової роботи. Будучи, значною мірою, результатом його професійної діяльності, вона стала суттєвим внеском у розвиток вітчизняної науки в галузях теорії держави і права, політології, соціології та націології. Як вчений він був інтегрований в західноєвропейський інтелектуальний науковий простір, що мало позитивне значення для розвитку науки в Галичині. Найпродуктивнішими для В. Старосольського виявилися 1920-і рр., коли було підготовлено й видано праці “Держава і політичне право”, “Методологічна проблема в науці про державу”, “Внутрішня форма в соціологічній термінології”, “Теорія нації” та ін.

Як викладач В. Старосольський долучився до роботи вищих українських навчальних закладів переважно за межами Галичини. Викладацька робота стала своєрідною відповіддю діяча на поразку визвольних змагань, спробою в нових умовах знайти адекватні методи продовження боротьби.

Послідовно відстоюючи взаємозалежність між теорією і практикою суспільного життя, В. Старосольський намагався долучитися до розробки важливих питань державотворчого характеру: механізмів функціонування державного апарату, його конституційних засад, реальної участі населення у виробленні

державної політики, захисту прав народу тощо. Політичним ідеалом для В. Старосольського була національна держава, в межах якої мали узгоджуватися інтереси різних класів. Іншим його теоретичним здобутком можна вважати обґрунтування необхідності поєднання соціальних і національних вимог задля здобуття власної незалежної держави.

ВИСНОВКИ

Звернення сучасної історичної науки до переосмислення національної історії спонукає до переоцінки діяльності окремих особистостей. Здійснене дослідження дозволяє стверджувати, що багатогранна діяльність Володимира Старосольського (1878–1942) – видатного українського громадсько-політичного діяча, адвоката, вченого – є знаковою в історії Галичини кінця XIX – 30-х рр. XX ст. Історіографічний аналіз, здійснений у межах роботи, дозволяє стверджувати, що постать В. Старосольського ще недостатньо досліджена. Основний масив праць присвячений аналізу його наукового доробку з соціології, теорії держави і права, тоді як громадсько-політична діяльність та адвокатська практика потребують подальшого вивчення.

Дослідження діяльності В. Старосольського до 1991 р. носило фрагментарний і не системний характер переважно за кордоном, тоді як в Україні розпочалося лише після здобуття державної незалежності. У процесі роботи залучено значний обсяг архівних матеріалів, збережених у Центральному державному історичному архіві України у м. Львові, Державному архіві Львівської області, Центральному державному архіві вищих органів влади України, що дало змогу панорамно висвітлити громадсько-політичну діяльність В. Старосольського.

Формування світогляду В. Старосольського відбувалося в період кристалізації національно-державницької ідеї та формування партійно-політичної системи. Народжений у міщанській сім'ї, змалку він ріс у полікультурному середовищі Галичини, в якому тісно перепліталися німецька, польська та українська культури. Визначальною стала саме українська, прийняття якої відбувалося шляхом спілкування з однолітками в гімназії Ярослава, університетах Кракова, Відня та Львова. З представників старшого покоління інтелігенції найбільший вплив на нього мали В. Стефаник, І. Труш, М. Грушевський, С. Дністрянський та інші. Вони спрямували світобачення В. Старосольського на шлях “органічної” праці та виробили в ньому дух модерного українства,

що протиставлялося формальному, сентиментальному. В. Старосольський докладав усіх зусиль, аби долучитися до національного відродження українського народу. Включення в національне життя відбулося в студентські роки через участь у молодіжних організаціях “Академічна громада”, “Січ”, “Молода Україна”. Життєва позиція В. Старосольського гартувалася в боротьбі за український університет у Львові. З появою активного українського студентства національний рух значно посилювався. В. Старосольський був із когорти молодих людей, які почали відкрито поширювати ідеї політичної незалежності України.

У громадсько-політичній діяльності В. Старосольського виділено три основні періоди: під австрійською владою – 1903–1914 рр.; боротьба за національну державність – 1914–1920 рр.; у складі Другої Речі Посполитої – 1927–1939 рр. На перший етап припало становлення В. Старосольського як діяча Української соціал-демократичної партії, членом якої він став у березні 1903 р. Разом із Л. Ганкевичем, П. Буняком, Ю. Бачинським та В. Левицьким був одним із лідерів “молодого” крила партії, що виступало за організаційне відокремлення від польської соціал-демократії в рамках загальноєвропейської СДРПА. Розуміючи всі небезпеки такої залежності, В. Старосольський брав участь у міжнародному соціал-демократичному русі. Перманентні конфлікти всередині УСДП існували до 1914 р., що не в останню чергу зумовило її маловпливовість у Галичині.

На початку ХХ століття В. Старосольський не розглядав політичну роботу як самоціль. Про це, зокрема, свідчить його “технічна” участь у виборчій кампанії 1907 р. Значно результативнішою була просвітницька та організаційна робота, В. Старосольський докладав багато зусиль до розширення соціальної бази партії шляхом піднесення національної свідомості українського робітництва. Розуміючи наявність певної дистанції між суспільством та його інтелектуальною верствою, він намагався подолати її шляхом створення в 1906 р. українських культурно-просвітніх товариств “Вільна громада” та “Воля”.

В. Старосольський був одним із натхненників та ідеологів стрілецького руху. На початку Першої світової війни відбулися суттєві зміни в його поглядах на тактику в боротьбі за національні

інтереси. Попередня орієнтація на парламентські методи поступається місцем більш радикальним. В. Старосольський активно цікавився спортивним рухом, а з 1913 р. очолив товариство “Січові стрільці”. Передчуття світового конфлікту чіткіше викристалізувало в свідомості В. Старосольського головні національні завдання – здобуття Україною політичної незалежності та об’єднання українців по обидва боки Збруча.

Повернувшись до Львова з еміграції, В. Старосольський взяв участь в українському соціал-демократичному русі. Насамперед, у 1928 р. він відновив своє членство в УСДП, а в 1937 р. став її головою. Упродовж кінця 1920–1930-х рр. він ініціював спроби об’єднання розрізненого українського політикуму, вважаючи це необхідною передумовою консолідації суспільства.

Не заперечуючи гострої потреби українсько-польського порозуміння в межах політичної системи Другої Речі Посполитої, В. Старосольський постійно вказував на необхідність справжнього партнерства, що будуватиметься на рівності обох сторін. В. Старосольський негативно поставився до політики “нормалізації” 1935–1938 рр. У своїй діяльності він послідовно відстоював ідеї національної державності України, соборності й соціальної справедливості. Завдяки своєму лідеру УСДП перетворилася в активного суб’єкта політичного життя краю, однак, рівень підтримки з боку населення соціал-демократів, передусім через вузькість соціальної бази, значно поступався провідним партіям у легальній частині національно-державницького табору – УНДО та УСРП. Внесок В. Старосольського полягав у творенні ідеології партії та її політичного іміджу. В. Старосольський увійшов у історію як активний соціал-демократ та авторитетний політик, вплив якого далеко виходив за межі власної партії.

З 1914 р. діяльність В. Старосольського була тісно пов’язана з легіоном УСС. Зокрема, він брав участь у створенні стрілецьких сотень, був представником українських політичних організацій при легіоні. На посаді військового кореспондента при УСС у 1915 р. В. Старосольський намагався піднімати бойовий дух вояків, займався їх патріотичним вихованням. Він став одним із найбільших апологетів національно-культурницької роботи в середовищі стрільців. В. Старосольському належить авторство “Десяти

заповідей Українських Січових Стрільців”, у яких викладені основні положення боротьби УСС за незалежну Україну.

Український політикум у роки війни не відрізнявся сильною згуртованістю. В. Старосольський виявився втягнутим у суперечки стрілецької старшини з приводу пріоритетів діяльності легіону в 1915 р, конфлікт між УБУ та легіоном УСС в 1917 р. Його позиція визначалася необхідністю зростання ролі УСС як національної військової формації, відповідальної виключно перед українським народом. Головним же завданням він визначав боротьбу за самостійну Українську державу. У 1917 р. під час дискусії щодо подальшої долі легіону УСС В. Старосольський разом із Н. Горуком категорично виступили проти цього й настояли на його збереженні.

Про сформованість В. Старосольського як політика на 1914 р. свідчить його входження до складу Головної української ради і Української бойової управи. Розуміючи необхідність консолідації всіх національних сил, він виступав за об’єднання існуючих організацій на платформі української державності. За його активної участі відбувалося зближення ГУР і Союзу визволення України, наслідком чого стало створення Загальної української ради в 1915 р.

В. Старосольському належить значна заслуга в підготовці листопадового зриву 1918 р. в якості члена Генерального військового комісаріату. Однак, після інтернування 2 листопада 1918 р. по жовтень 1919 р. він перебував у польському полоні, не брав безпосередньої участі в державотворчих процесах ЗУНР.

У листопаді 1919 р. В. Старосольський отримав посаду заступника міністра закордонних справ УНР в уряді І. Мазепи. Значною мірою його поява в уряді визначалася політичною кон’юнктурою й була свідченням зближення соціал-демократичних партій обох частин України – колишньої півавстрійської і підросійської. Розглядаючи це зближення в контексті реалізації ідеї української соборності, В. Старосольський підтримав політичну лінію С. Петлюри у конфлікті з Є. Петрушевичем. Головним чином це зумовлювалося партійними інтересами галицької УСДП, що шукала шляхів зближення з ідейно спорідненою партією Наддніпрянщини, до того ж правлячою. Незгода В. Старосольського з умовами Варшавського договору, за яким Галичина відходила до Польщі, стало причиною відставки із займаної посади 4 квітня 1920

р. Це було зроблено ще до підписання польсько-української угоди та рішення управи УСДП про перехід в опозицію до обох українських урядів.

Як і для багатьох діячів української революції, поразка УНР стала особистою драмою для В. Старосольського. Фактично аж до повернення з еміграції в 1927 р. він полишає активну громадсько-політичну роботу, зосереджуючись на адвокатській практиці, наукових дослідженнях та викладанні у вищій школі.

На початку ХХ ст. починається адвокатська кар'єра В. Старосольського. Своєю професійною діяльністю він активно допомагав українцям, незалежно від політичних переконань, захищати власні права та гідність в умовах національного гніту. З кінця 1920-х років В. Старосольський став провідним оборонцем на судових політичних процесах над українськими діячами, зокрема, захищав багатьох учасників УВО та ОУН. За його безпосередньої участі відбулися резонансні процеси над М. Січинським (1908), С. Федаком (1922), В. Біласом та Д. Данилишиним (1932 р.), М. Лемиком (1933), у “справі Собінського” (1926) та “справі Перацького” (1935). В. Старосольський також захищав українських селян, часто надаючи свої послуги безкоштовно. Професійні якості В. Старосольського високо цінувалися не лише українцями, але й поляками. За визначні заслуги на ниві професійної діяльності В. Старосольського в 1928 р. було прийнято до Варшавської палати адвокатів.

Значним був теоретичний доробок В. Старосольського, праці якого заклали основи української соціології, права, етнополітології, теорії державотворення. У таких фундаментальних роботах, як “Держава і політичне право” (1925), “Політичне право” (1933) дослідник виступив апологетом правової держави, яку вважав найвищою формою розвитку даного інституту. Найвідомішою працею В. Старосольського стала “Теорія нації” (1922), у якій було викладено оригінальні авторські погляди на феномен нації та його практичне застосування. Обґрунтовуючи ідею злиття правової держави з нацією, він вірно визначив головні тенденції міжнародного життя в ХХ ст., яка полягала в розбудові національної держави. Такі наукові пошуки не були чистим теоретизуванням, фактично є основним джерелом для розуміння витоків громадсько-

політичної діяльності. Дослідник обґрунтував право української нації на самовизначення, підкреслив винятковість України в історії Східної Європи, визначаючи їй роль своєрідного посередника між Європою та Росією.

Організаційно-педагогічна діяльність вченого значно поступалася за своїм розмахом іншим напрямкам. Найактивнішою вона була в повоєнні 1920-і рр., коли В. Старосольський викладав в українських освітніх інституціях Австрії та ЧСР. Учений став організатором або співзасновником кількох навчально-культурних закладів на чеській землі: Українського вільного університету, Української господарської академії у Подебрадах, Українського високого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова в Празі й Українського соціологічного інституту, де українська молодь могла навчатися, здобувати освіту та професію. Багатогранна діяльність В. Старосольського сприяла європеїзації українського суспільства, поширенню національної культури та науки, стала вагомим чинником інтеграції в європейський науково-освітній простір. Наукова діяльність В. Старосольського була належно оцінена українськими науковими організаціями, його обрали в 1924 р. дійсним членом Наукового товариства ім. Шевченка.

Громадсько-політична і наукова діяльність В. Старосольського була помітним явищем у суспільно-політичному житті Галичини, мала всеукраїнський характер. В. Старосольський належав до прихильників конституційних, парламентських засобів боротьби за політичну незалежність і соборність України, що знайшло підтвердження в його багатоплановій політичній діяльності як соціал-демократа в лівоцентристській частині національно-державного табору та в науково-теоретичному спадку. Така позиція відповідала демократичним, загальнолюдським ідеалам, які послідовно сповідувалися ним упродовж усього життя, що не завжди відповідало тенденціям суспільного розвитку, особливо в 1930-х рр.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ГУР – Головна українська рада
ДАЛО – Державний архів Львівської області
ЕК УСДП – Екзекутивний комітет Української соціал-демократичної партії
ЗУНР – Західно-Українська Народна Республіка
ЗУНРО – Західно-українська національно-революційна організація
ЗУР – Загальна українська рада
КПС – Класові професійні спілки
НТШ – Наукове товариство імені Шевченка
ОУН – Організація українських націоналістів
ПКЛ – Polska Komisja Likwidacyjna, PKL – Польська ліквідаційна комісія
ППСД – Polska Partia Socjalno-Demokratyczna Galicji i Śląska (Cieszyńskiego), PPSD – Польська соціал-демократична партія Галичини і Сілезії
ППС – Polska Partia Socjalistyczna, PPS – Польська соціалістична партія
РУП – Революційна українська партія
РУРП – Русько-українська радикальна партія
СВУ – Союз визволення України
СУА – Союз українських адвокатів
УБУ – Українська бойова управа
УВО – Українська військова організація
УВУ – Український вільний університет
УГА – Українська господарська академія
УГК – Український громадський комітет
УНДО – Українське національно-демократичне об'єднання
УНР – Українська Народна Республіка
УПСР – Українська партія соціалістів-революціонерів
УСДП – Українська соціал-демократична партія
УСДРП – Українська соціал-демократична робітничка партія
УСРП – Українська соціалістично-радикальна партія
УСРР – Українська Соціалістична Радянська Республіка (з 1936 р. – УРСР, Українська Радянська Соціалістична Республіка)
УСС – Українські січові стрільці
ФНЄ – Фронт національної єдності

ЦДАВОВУ – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України

ЦДАГОУ – Центральний державний архів громадських організацій України

ЦДІАУ у м. Києві – Центральний державний історичний архів України у м. Києві

ЦДІАУ у м. Львові – Центральний державний історичний архів України у м. Львові

ЧСР – Чехо-Словацька Республіка

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Неопубліковані джерела

Центральний державний історичний архів у м. Києві

1. ЦДІА України у Києві. – Ф. 336 (Харківське губернське жандармське управління). – Оп. 4. – Спр. 20 (Переписка з жандармськими управліннями і агентурні відомості про українські буржуазні націоналістичні організації). – 296 арк.

Центральний державний архів громадських об'єднань України

2. Ф. 6 (Центральний комітет компартії Західної України). – Оп. 1. – Спр. 470 (Протокол українського соціалістического конгреса, состоявшегося во Львові 9.XII.1928). – 14 арк.
3. Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 10 (Протоколи собраний, резолюції, переписка українських сечевих стрелков в Празі 29.III.1920 – 23.III.1926). – 185 арк.
4. Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 11 (Протоколи засідань соціалістической фракції Українського Посольского Клуба и Української соціал-демократической партії. Воззвания и др. матеріали о підпольной партійной роботі). – 52 арк.
5. Ф. 269 (Документи і матеріали українських організацій, союзів, спілок, товариств і громад на еміграції). – Оп. 1. – Спр. 194 (Статут Українського громадського комітету в ЧСР (УГК) та пропозиції змін до нього. Регулямін ощадно-позичкової каси при УГК і пов'язаних з ним українських емігрантських організацій, список українських установ на еміграції. Листування УГК з представниками української еміграції (зокрема, з М. Галаганом) з організаційних та інших питань діяльності. Інформаційно-довідкові матеріали про спроби об'єднання української еміграції, стосунки між УВО і УПСР. Звіт про загальні збори Комітету допомоги українським біженцям в Ужгороді). – 108 арк.
6. Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 342 (Статут Товариства Українських Січових Стрільців. Відозви Української Боевої управи і Першого полку Українського Січового війська до Січових Стрільців і Союзу визволення України, відкритий лист вояків УГА у Німецькому Яблоннімі (ЧСР) до всіх українських стрільців на

чужині. Обіжник Тимчасової ради УСС у Відні про скликання у Празі з'їзду Українських Січових Стрільців (1921 р.). Угода про передавання майна Центральної управи УСС у Відні. Лист Українського національного музею-архіву в Празі до старшинської ради УСС з проханням допомогти зібрати матеріали про Січових Стрільців до музею-архіву). – 20 арк.

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України

7. ЦДАВО України. – Ф. 3801 (Український громадський комітет в Празі). – Оп. 1. – Спр. 93 (План роботи культурно-освітнього відділу. Листування з міністерством освіти ЧСР про заснування в Празі “Українського вільного університету”, педагогічних курсів для української молоді, відкриття при університеті декількох кантор по українознавству і інше листування з Міністерством закордонних справ про допомогу студентам та ученим і письменникам на Україні. – 21 вересня 1921 р. – 15 жовтня 1921 р.). – 41 арк.
8. Ф. 3859 (Український Вільний Університет у м. Празі). – Оп. 1. – Спр. 139 (Книга вхідних та вихідних документів). – 124 арк.
9. Ф. 3859. – Оп. 3. – Спр. 7 (Протоколи засідань Сенату, колегії професорів факультетів, Габілітаційної комісії та загальних зборів університету). – 45 арк.
10. Ф. 3859. – Оп. 3. – Спр. 9 (Звернення Ради університету до Президента Чехословацької республіки Т. Масарика про дозвіл на переміщення університету з Відня до Праги та про надання йому матеріальної допомоги). – 2 арк.
11. Ф. 3859. – Оп. 3. – Спр. 13 (Програми викладання на факультеті права і суспільних наук та філософічному факультеті університета). – 247 арк.
12. Ф. 4097 (Кіш Українських січових стрільців). – Оп. 1. – Спр. 1 (Книга наказів команди коша Українських січових стрільців). – 144 арк.
13. Ф. 4405 (Союз визволення України). – Оп. 1. – Спр. 13 (Протокол засідання комісії Парламентарного “Українського клубу” від 29 грудня 1914 та звіт Союзу про діяльність з вересня по грудень 1914 р.; Список членів Союзу). – 59 арк.
14. Ф. 4465 (Колекція окремих документальних матеріалів українських націоналістичних емігрантських установ, організацій

- і осіб). – Оп. 1. – Спр. 22 (Протоколи засідань членів Боевої Управи Українських січових стрільців у Відні за 1914 рік). – 57 арк.
15. Ф. 4465. – Оп. 1. – Спр. 23 (Протоколи засідань членів Боевої Управи Українських січових стрільців за 1916 рік). – 71 арк.
16. Ф. 4465. – Оп. 1. – Спр. 24 (Протоколи засідань членів Боевої Управи Українських січових стрільців за 1924 р.). – 62 арк.
17. Ф. 4465. – Оп. 1. – Спр. 25 (Книга реєстрації вхідних та вихідних документів). – 81 арк.
18. Ф. 4465. – Оп. 1. – Спр. 473 (Меморандум в справі заложення українського університету у Львові, складений С. Дністрянським). – 11 арк.
19. Ф. 4465. – Оп. 1. – Спр. 763 (Робота Старосольського В. “Конституційна “правова” держава”. Рукопис). – 242 арк.
20. Ф. 4465. – Оп. 1. – Спр. 764 (Робота Старосольського В. “Методологічна проблема в науці про державу” та вступ до неї. Рукопис). – 43 арк.
21. Ф. 4465. – Оп. 1. – Спр. 765 (Праця Старосольського В. “Розвій форм політичної організації”. Рукопис). – 435 арк.
22. Ф. 4465. – Оп. 1. – Спр. 766 (Стаття Старосольського В. “Суспільно-політичні рухи на Україні”. Чернетка). – 64 арк.
23. Ф. 4465. – Оп. 1. – Спр. 767 (Стаття Старосольського В. “Істота Держави” та уривки з інших статей з теорії держави і права. Рукописи). – 92 арк.
24. Ф. 4465. – Оп. 1. – Спр. 768 (Стаття Старосольського В. “Основи політичного світогляду Т. Г. Масарика”. Машинопис). – 18 арк.
25. Ф. 4465. – Оп. 1. – Спр. 769 (Стаття Старосольського В. “Основи політичного світогляду Т. Г. Масарика”. Рукопис). – 18 арк.

Центральний державний історичний архів у м. Львові

26. Ф. 309 (Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів). – Оп. 1. – Спр. 1415 (Праця Карпинця І. “Історія західноукраїнських земель в часі I-ї світової війни 1914–1918 рр.”). – 85 арк.
27. Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 1869 (Рецензія Старосольського С. на працю Дністрянського С. “Загальна наука права і політики”). – 11 арк.
28. Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 2239 (Особисті документи осіб з прізвищами на літери “П–С”). – 92 арк.

29. Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 2258 (Листи Безпалка О., Вітика С., Чайковського А. та ін. до Ганкевича М.). – 26 арк.
30. Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 2395 (Листи Шмигельського А. до Остапчука В.). – 12 арк.
31. Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 2430 (Листи Андрієва А., Старосольського В. до Ступницького Івана). – 16 арк.
32. Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 2472 (Листи Буняка П., Довганя Т., Левинського В. та ін. до Шмигельського А.). – 29 арк.
33. Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 2610 (Відозви Української національної ради до населення із закликом до боротьби проти царської Росії. Копія). – 22 арк.
34. Ф. 353 (Легіон Українських Січових Стрільців, м. Львів). – Оп. 1. – Спр. 1 (Книга наказів і щоденні звіти). – 146 арк.
35. Ф. 353. – Оп. 1. – Спр. 7 (Матеріали до історії Легіону Українських Січових Стрільців). – 23 арк.
36. Ф. 353. – Оп. 1. – Спр. 13 (Звіти Боберського І., Цегельського Л. і Сінгалевича В. про стан частин Українських Січових Стрільців). – 23 арк.
37. Ф. 353. – Оп. 1. – Спр. 14 (Звіт Боберського І., члена Загальної Української Ради і Української Боевої Управи з подорожі до Українських Січових Стрільців). – 24 арк.
38. Ф. 353. – Оп. 1. – Спр. 203 (Листи сотнику Мельниковичу О. від родичів, друзів та ін.). – 73 арк.
39. Ф. 358 (Шептицький Андрей, граф, митрополит Галицький греко-католицької Церкви, архієпископ Львівський, єпископ Кам'янець-Подільський, культурний і церковний діяч, меценат, дійсний член НТШ). – Оп. 1. – Спр. 121 (Листи українських товариств “Січових стрільців”, УВО у Львові, “Воєно-історичного” у Варшаві, “Військово-наукових курсів” у Калішу, та інших організацій про надіслання статутів, надання матеріальної допомоги. Інші питання). – 61 арк.
40. Ф. 359 (Назарук Осип, адвокат, журналіст і публіцист, письменник, громадський і політичний діяч). – Оп. 1. – Спр. 11 (Записна книжка). – 89 арк.
41. Ф. 359. – Оп. 1. – Спр. 385 (Звернення і заява громадських діячів до українського народу з протестом проти репресій польського уряду над українським населенням в Галичині). – 10 арк.
42. Ф. 360 (Старосольський Володимир-Степан, адвокат, правник, соціолог, громадський і політичний діяч, дійсний член НТШ,

- професор). – Оп. 1. – Спр. 1 (Свідоцтва про народження, паспорти, посвідчення та інші особисті документи Старосольського В.). – 41 арк.
43. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 2 (Шкільні свідоцтва, дипломи та інші документи про освіту Старосольського В.). – 95 арк.
44. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 3 (Розпорядження, листування, посвідчення та інші документи Старосольського В. про складення екзаменів та прохання адвокатської практики). – 52 арк.
45. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 4 (Записні книжки В. Старосольського). – 116 с.
46. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 5 (Диплом про надання Старосольському В. звання доктора юридичних наук Львівського університету). – 2 арк.
47. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 8 (Диплом про призначення Старосольського В. членом “Галицького союзу справ державних” у Львові). – 1 арк.
48. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 9 (Заяви Старосольського В. до Президії крайового суду у Львові з проханням зарахувати адвокатську практику). – 3 арк.
49. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 10 (Справа про притягнення до судової відповідальності редактора часопису “Goniec” Бровінського М. за неправдиві публікації, спрямовані проти особи Старосольського В.). – 11 арк.
50. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 11 (Щоденники Старосольського В.). – 189 арк.
51. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 12 (Уповноваження, посвідчення, розпорядження Головної Української Ради про призначення Старосольського В. поборовим комісаром Українських Січових Стрільців). – 72 арк.
52. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 13 (Розпорядження, накази, листи та інші документи про військову службу Старосольського В. у 1915–1919 роках). – 61 арк.
53. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 14 (Спогади Старосольського В. про своє перебування в армії Січових Стрільців. Рукопис). – 58 арк.
54. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 15 (Грамота про обрання Старосольського В. дійсним членом Наукового Товариства імені Шевченка у Львові). – 1 арк.

55. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 16 (Листування з українським науковим інститутом в м. Берліні про обрання Старосольського В. надзвичайним членом. Статут інституту). – 10 арк.
56. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 19 (Стаття Старосольського В. “Суспільно-політичні рухи на Україні. Носії суспільно-політичних рухів”). – 22 арк.
57. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 20 (Стаття про соціологічні передумови і наслідки боротьби суспільних груп та подвійний характер принципу більшості). – 59 арк.
58. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 21 (Праця про принцип більшості у світлі соціології, етики і юриспуденції. Т. 1). – 19 арк.
59. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 22 (Праця про принцип більшості у світлі соціології, етики і юриспуденції. Т. 2). – 246 арк.
60. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 23 (Реферат про принцип більшості). – 23 арк.
61. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 24 (Підготовчі матеріали зібрані до статті про “Принципи більшості”). – 30 арк.
62. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 25 (Стаття про діяльність “Віденського комітету”). – 13 арк.
63. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 26 (Праця “Теорія нації” з передмовою Грушевського М. Рукопис). – 212 арк.
64. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 27 (Стаття “Кілька думок до характеристики А. Шмігальського”). – 5 арк.
65. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 28 (Стаття “Партії в Конституції Чехо-Словацької республіки”. Фрагмент). – 1 арк.
66. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 29 (Брошура “Установчий закон Чехо-Словацької республіки” з коректою Старосольського В.). – 54 арк.
67. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 30 (Реферат “Теорія та історія конституції”). – 42 арк.
68. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 31 (Реферат “Держава і право”). – 15 арк.
69. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 32 (Бібліографічні виписки, покажчики, конспекти до праці про державу і право). – 120 арк.
70. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 33 (Конспект з питань соціології, етики і юриспуденції). – 114 арк.
71. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 34 (Конспект лекцій про проблеми правознавства в державному судочинстві). – 88 арк.

72. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 35 (Конспекти, бібліографія, план лекцій про теоретичні концепції і проблеми формування племен, народів і націй). – 145 арк.
73. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 36 (Конспект з виписками цитат з творів Бебеля А., Маркса К., Плеханова, Леніна та ін.). – 12 арк.
74. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 37 (Записки про вивчення і розробку проблем філософії і соціології). – 26 арк.
75. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 38 (План лекцій про політичні партії і проблеми демократії та бібліографія). – 47 арк.
76. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 39 (Критичні зауваження з приводу появи нового польського закону про адвокатуру). – 6 арк.
77. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 40 (Стаття про творчість Т. Г. Шевченка. Фрагмент). – 7 арк.
78. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 41 (Стаття “Кирило-Мефодіївське братство”). – 4 арк.
79. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 42 (Виписки та бібліографія до історії міст і сіл, складені Старосольським В.). – 4 арк.
80. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 43 (Відкритий лист-відповідь Старосольського В. автору статті “Страдальний романтизм” Темницькому В. про доцільність відзначення 30-річчя “сецесії” українських студентів Львівського університету проти полонізації). – 4 арк.
81. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 44 (Бібліографічні покажчики наукових праць, складені Старосольським В., том I). – 44 арк.
82. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 45 (Бібліографічні покажчики наукових праць, складені Старосольським В., том II). – 103 арк.
83. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 46 (Бібліографічні покажчики наукових праць, складені Старосольським В., том III). – 102 арк.
84. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 47 (Статути товариства допомоги молоді “Ватра” у Львові, членом якого був Старосольський В.). – 20 арк.
85. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 48 (Статут товариства “Січові Стрільці” у Львові і проект його доповнень і змін, складений Старосольським В.). – 12 арк.
86. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 49 (Звернення, звіти, накази та інші документи про діяльність Української бойової управи Січових Стрільців). – 80 арк.

87. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 51 (Розпорядження, посвідчення, рапорти та інші документи про діяльність Старосольського В. на посаді міністра закордонних справ УНР). – 24 арк.
88. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 52 (Відозви та звернення комітету колишніх старшин УГА, Центрального студентського комітету у Львові та інших українських суспільно-політичних організацій). – 6 арк.
89. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 53 (Статути, звернення, звіти та інші документи про діяльність “Союзу Визволення України”, Комітету допомоги знищеним установам, Всеукраїнської Національної Ради). – 46 арк.
90. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 54 (Універсали Української Центральної Ради в Києві, огляд закордонної преси про події на Україні та бюлетені Міністерства закордонних справ УНР). – 59 арк.
91. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 55 (Протоколи, листи, запрошення та інші документи про діяльність Старосольського В. в українській Соціал-демократичній партії і Сельробі). – 18 арк.
92. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 61 (Запрошення на освітні конгреси головної управи і філіалів товариства “Просвіта”). – 11 арк.
93. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 62 (Запрошення на урочисті засідання, наради, концерти від українських професійних, економічних товариств, видавців, асоціацій і об’єднань). – 63 арк.
94. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 65 (Список осіб, судові справи яких вів адвокат Старосольський В.). – 6 арк.
95. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 78 (Судові справи Бачинської М. і Бачинського Ю.). – 14 арк.
96. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 104 (Судова справа редактора часопису “Земля і Воля” Буняка П.). – 38рк.
97. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 148 (Судова справа редактора газети “Руслан” Горука С. Примірники газети “Діло” і “Руслан”). – 48 арк.
98. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 171 (Судові справи Дмуховського А., Дністрянянського С., Добіяса Ф. і Дубошовського М.). – 108 арк.
99. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 355 (Судові справи Телішевського В., Телюка Г., Телюк М., Темницького В. та ін. осіб з прізвищами на букви “Тер”). – 101 арк.
100. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 362 (Судова справа Трильовського К.). – 82 арк.
101. Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 370 (Судова справа Федака С.). – 325 арк.

- 102.Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 386 (Судові справи Черніцького С., Чесника Е., Чижевського М. та ін. осіб з прізвищами на букви “Чмо”). – 80 арк.
- 103.Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 400 (Судові справи Шухевича В., Шухевича С. і Шуховського Т.). – 106 арк.
- 104.Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 415 (Судові справи українських студентів Львівського університету, обвинувачених в організації виступів за свої права, том 1). – 190 арк.
- 105.Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 416 (Судові справи українських студентів Львівського університету, обвинувачених в організації виступів за свої права, том 2). – 234 арк.
- 106.Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 417 (Судові справи українських студентів Львівського університету, обвинувачених в організації виступів за свої права, том 3). – 274 арк.
- 107.Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 418 (Судові справи українських студентів Львівського університету, обвинувачених в організації виступів за свої права, том 4 і останній). – 266 арк.
- 108.Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 419 (Судові справи про стягнення заборгованості з приватних осіб на користь товариства “Просвіта” у Львові, том 1). – 225 арк.
- 109.Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 420 (Судові справи про стягнення заборгованості з приватних осіб на користь товариства “Просвіта” у Львові, том 2). – 352 арк.
- 110.Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 421 (Судові справи про стягнення заборгованості з приватних осіб на користь товариства “Просвіта” у Львові, том 3 і останній). – 243 арк.
- 111.Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 446 (Судові справи про стягнення заборгованості з приватних осіб на користь товариства “Академічна громада” у Львові). – 89 арк.
- 112.Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 447 (Судова справа товариства “Академічна громада” у Львові). – 7 арк.
- 113.Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 470 (Листування з клієнтами адвокатської канцелярії Старосольського В.). – 103 арк.
- 114.Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 471 (Листування з Палатою адвокатів у Львові і Кракові в урядових і дисциплінарних справах). – 47 арк.
- 115.Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 472 (Листи адвокатів Новаковського М., Сафіри Й., Бернера С. та ін. до Старосольського В. про судові справи). – 28 арк.

- 116.Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 476 (Листи до дружини, дітей і знайомих). – 35 арк.
- 117.Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 477 (Листи до сина Юрія). – 47 арк.
- 118.Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 478 (Листи Амана Й., Антоновича Д., Баб'юка А., Баб'яка В., Бая А. і Балицької Н.). – 19 арк.
- 119.Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 484 (Листи Бочковського О.). – 14 арк.
- 120.Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 486 (Листи Боберського І.). – 13 арк.
- 121.Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 489 (Листи Буняка П.). – 13 арк.
- 122.Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 492 (Листи Витвицького С., Вишиваного В., Вінтоняка О. і Вітовського Д.). – 13 арк.
- 123.Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 496 (Листи Ганкевича Л.). – 44 арк.
- 124.Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 503 (Листи Данилович М., Девоссера М., Демчика Г., Дидик В., Дидик І., Дідушка П. і Домбчевського Р.). – 36 арк.
- 125.Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 504 (Листи Дністрянського С.). – 54 арк.
- 126.Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 516 (Листи Коритовського Я., Косевича Є., Коссака Г., Коссакової О., Кочиркевича і Коциловського П.). – 16 арк.
- 127.Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 522 (Листи Левинського В.). – 29 арк.
- 128.Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 530 (Листи Мазепи І., Макара І, Макара С., Макарушки Л. і Маланчака М.). – 21 арк.
- 129.Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 557 (Листи Совачевої Г., Солянського Е. і Стадника М.). – 23 арк.
- 130.Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 562 (Листи Темницького В.). – 50 арк.
- 131.Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 563 (Листи Темницького М., Терлецького І., Тетерух М., Трильовського К. і Труха Г.). – 22 арк.
- 132.Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 565 (Листи Фаріон Н., Фацієвича Ю, Федака М. і Федака С.). – 12 арк.
- 133.Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 575 (Листи Яворнікової М., Якимука І., Яніва Т., Яновича А., Яцевої Й. і Ячмінського М.). – 13 арк.
- 134.Ф. 361 (Крушельницький Антін, письменник, журналіст, літературний критик, педагог, громадсько-політичний діяч, редактор журналів “Нові шляхи” і “Критика” у Львові). – Оп. 1. – Спр. 129 (Листи Старосольського В. до Крушельницького А.). – 7 арк.
- 135.Ф. 361 (Крушельницький Антін, письменник, журналіст, літературний критик, педагог, громадсько-політичний діяч, редактор журналів “Нові шляхи” і “Критика” у Львові). – Оп. 1. – Спр. 259 (Листи Семаки О., Серечковської К., Сидоровича С.,

- Січинського В., Слободи Д., Старосольського до Крушельницького Івана). – 29 арк.
- 136.Ф. 362 (Студинський Кирило, історик мови і літератури, голова НТШ, академік ВУАН). – Оп. 1. – Спр. 390 (Листи Ставничого І., Стажинського Е., Старицької Л. та ін. кореспондентів з прізвищами на букви “Ста”). – 28 арк.
- 137.Ф. 362. – Оп. 1. – Спр. 513 (Брошури, статті зі збірників та ін. друковані видання історично-політичного змісту, том 1). – 168 арк.
- 138.Ф. 362. – Оп. 1. – Спр. 514 (Брошури, статті зі збірників та ін. друковані видання історично-політичного змісту, том 2 і останній). – 115 арк.
- 139.Ф. 371 (Шухевич Степан, адвокат, громадський і військовий діяч, видавець, публіцист). – Оп. 1. – Спр. 45 (Справа про притягнення до судової відповідальності осіб, звинувачених у приналежності до Української військової організації (УВО), том VI і останній). – 140 арк.
- 140.Ф. 371. – Оп. 1. – Спр. 152 (Лист Трильовського К. до Шухевича С. про засідання членів Боевої Управи у Відні в справі кооптації Січових Стрільців). – 4 арк.
- 141.Ф. 382 (Романчук Юліан, політичний і громадський діяч, педагог, письменник, журналіст). – Оп. 1. – Спр. 48 (Листи Старицького М., Старосольського С., Степанківського В. і Стешенка У. до Романчука Ю.). – 15 арк.
- 142.Ф. 385 (Горук Семен, військовий діяч, отаман Легіону УСС, начштабу Начальної Команди УГА, журналіст) – Оп. 1. – Спр. 43 (Поштові картки Сіяків Миколи і Степана, Соловчука В., Сопота і Старосольського В.). – 7 арк.
143. Ф. 387. (Левинський Володимир, публіцист, політичний діяч, теоретик українського соціалістичного руху, один з засновників УСДП, редактор і співробітник ряду соціал-демократичних видань). – Оп. 1. – Спр. 41 (Листи редактора газети “Земля і воля” Буняка П.). – 36 арк.
- 144.Ф. 387. – Оп. 1. – Спр. 43 (Листи Ганкевича Л. і Ганкевича М.). – 115 арк.
- 145.Ф. 387. – Оп. 1. – Спр. 55 (Листи Салиги Я., Сеника В., Сімона, Сірого Ю., Скибінського, Скоморовського, Скорописа О., Сороневича В., Старосольського В., Степанківського В., Стояна, Стронського М.). – 78 арк.

- 146.Ф. 410 (Тисовський Олександр, професор біології, педагог, письменник, засновник “Пласту”, суспільно-політичний діяч). – Оп. 1. – Спр. 73 (Листи Смачила С., Смолина С., Стахурського і Старосольського В. до Тисовського О.). – 22 арк.
- 147.Ф. 771 (Левицький Володимир Йосипович, математик і фізик, педагог, професор Львівського університету і педінституту, голова НТШ у Львові). – Оп. 1. – Спр. 56 (Листи Старосольського В., Стасіва О., і Стефаніка В. до Левицького В.). – 10 арк.
- 148.Ф. 834 (“Січ”, товариство українських студентів, м. Відень). – Оп. 1. – Спр. 18 (Книга протоколів засідань президії товариства, загальних зборів членів та записів проведених міроприємств). – 109 арк.
- 149.Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 21 (Звіт про віче української молоді по питанню заснування українського університету у м. Львів). – 4 арк.
- 150.Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 24 (Об’яви товариства про проведення загальних зборів, віча та шевченківських вечорів) – 9 арк.
- 151.Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 44 (Книга запису повідомлень, об’яв, заміток управи і членів товариства по службовим та особистим питанням). – 229 арк.
- 152.Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 126 (Стаття Назарука Осипа і Охримович Олени “Хроніка руху української академічної молоді у Львові від 1861 р. до 1908 р.”. Рукопис). – 78 арк.
- 153.Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 184 (Повідомлення про склад новообраної президії товариства). – 3 арк.
- 154.Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 185 (Книга реєстрації членів товариства за 1899–1900 роки). – 8 арк.
- 155.Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 186 (Список членів товариства для передплати журналу “Молода Україна”, що видавався у Львові). – 1 арк.
- 156.Ф. 868 (Косевич Євген, адвокат, громадський діяч) – Оп. 1. – Спр. 10 (Листи Старосольського В. і Шухевич Одарки до Косевича Є.). – 46 арк.

Державний архів Львівської області

- 157.Ф. 121 (Львівське воєводське управління державної поліції). – Оп. 2. – Спр. 190 (Рішення повітових управлінь державної поліції в Станіславі, Дрогобичі та інших про реорганізацію та діяльність

- партії УСДП в 1928 р. і встановлення спостереження за діячем УСДП Козицьким Спиридоном). – 9 арк.
- 158.Ф 296сч (Товариство “Академічна громада”). – Оп. 1. – Спр. 7 (Книга реєстрації членів товариства). – 86 арк.
- 159.Ф 296сч (Товариство “Академічна громада”). – Оп. 1. – Спр. 24 (Статут і акт ліквідації товариства). – 61 арк.
- 160.Ф. 350 (Дирекція поліції у Львові Галицького намісництва). – Оп. 1. – Спр. 2933 (Щотижневі повідомлення Галицькому намісництву про передвиборчу кампанію політичних партій у Галичині). – 52 арк.

**Львівська національна наукова бібліотека
імені В. Стефаника НАН України
Відділ рукописів**

- 161.Ф. 9 (Окремі надходження). – Спр. 4347 (Вишиваний Василь (Ерцгерцог Вільгельм фон Габсбург); Лист до доктора В. Старосольського. – Рабенштайн, 1921, травня 29). – 1 арк.
- 162.Ф. 9 (Окремі надходження). – Спр. 4547 (Міністр внутрішніх справ УНР. Лист В. Старосольському про надсилання законодавчих матеріалів. – 1921). – 1 арк.
- 163.Ф. 9 (Окремі надходження). – Спр. 4548 Посольство УНР у Відні. Супровідний лист до В. Старосольського. – Відень, 1921). – 1 арк.
- 164.Ф. 9 (Окремі надходження). – Спр. 4550 (Старосольський В. Нотатки про політичну ситуацію в Галичині. – 1926). – 1 арк.
- 165.Ф. 9 (Окремі надходження). – Спр. 4551 (Безпалко [Осип]; Лист до Володимира Старосольського з рекомендацією написати статтю про позицію рос. меншовиків. – 1929). – 1 арк.
- 166.Ф. 9 (Окремі надходження). – Спр. 4552 (Козловський О. Листи до В. Старосольського у справі позиції рос. меншовиків. – Подебради, 1929). – 3 арк.
- 167.Ф. 9 (Окремі надходження). – Спр. 4554 (Старосольський В. Стаття без заголовка. Ставлення УРСДП до програми російських меншовиків. – 1929). – 9 арк.
- 168.Ф. 9 (Окремі надходження). – Спр. 4555 (Старосольський В. Плани праць, виписки з творів австрійських соціал-демократів, зокрема О. Бауера, М. Адлера та ін.). – 3 арк.
- 169.Ф. 9 (Окремі надходження). – Спр. 4557 (Старосольський В. Лист до секретаріату Соціалістичного робітничого

- інтернаціоналу про участь автора в конгресі. – Відень, 1931). – 2 арк.
- 170.Ф. 9 (Окремі надходження). – Спр. 4561 (Заремба Листи до В. Старосольського про принципи соціалістичної робітничої партії Америки та пересилання газети “Робоча громада”. – Акрон, Огайо, 1934, 1938). – 4 арк.
- 171.Ф. 57 (Калиновича І.) – Спр. 465 (Бібліографія праць авторів з прізвищем на “С”). – 447 арк.

Опубліковані матеріали

- 172.Звіт з діяльності Товариства “Взаємна поміч галицьких і буковинських учителів і учительок” за 1913 р. – Львів, 1914. – 35 с.
- 173.Інформація празької газети “Нова Україна” про аудієнцію представників Українського громадського комітета у президента Чехословацької республіки. № 84. 1922 р., лютий // З історії міжнародних зв’язків України: наука, освіта (XIX – 30-ті роки ХХ ст.). Документи і матеріали. – К., 1999.
- 174.Статут товариства українських студентів “Січ” у Відні. – Відень: Надрук. на розмнож. апараті, б.р. – 4 с.
- 175.Шаповал М. Щоденник. Від 22 лютого 1919 р. до 31 грудня 1924 р. 1 частина. Упорядкував інж. Сава Зеркаль. – Накладом упорядчика. Видала Українська Громада ім. М. Шаповала в Новім Йорку. – 1958.
- 176.Українсько-руський університет. Памятна книжка першого віча студентів українців-русинів всіх вищих шкіл Австрії в справі основи українського університету / Зібрав і видав М. Крушельницький. – Львів: Друкарня народова Ст. Манецкого і Сп., 1899. – 52 с.

Опубліковані праці В. Старосольського

- 177.Старосольський В. “Батьки” і “Діти” (Анкета “Студентського Вісника”) / В. Старосольський // Молода нація. – № 3 (24). – 2002. – С. 5–7.
- 178.Старосольський В. Rebus in arduis / В. Старосольський // Альбом. Пам’яті Вождя УГА. – Львів, 1939. – С. 1–3.
- 179.Старосольський В. Rebus in arduis... Промова на похороні ген. Мирона Тарнавського / В. Старосольський // Записки Наукового

- товариства ім. Шевченка / [ред. У. Старосольської]. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1991. – Т. 210. – С. 346–348.
180. Старосольський В. Батьківщина, як джерело любови й дії / В. Старосольський // Записки Наукового товариства ім. Шевченка / [ред. У. Старосольської]. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1991. – Т. 210. – С. 333–341.
181. Старосольський В. Внутрішня форма в соціологічній термінології (Методологічні уваги) / В. Старосольський // Записки У.Г.А. в Ч.С.Р, 1928. – Вип. 16. – С. 1–8.
182. Старосольський В. Внутрішня форма в соціологічній термінології: (Методологічні уваги) / В. Старосольський. – Б.м., 1926. – 8 с.
183. Старосольський В. Держава і політичне право / В. Старосольський. – Подєбради: Видання Видавничого товариства при Українській господарчій академії в ЧСР, 1925. – Ч. I. – 599 с.
184. Старосольський В. Держава і політичне право / В. Старосольський. – Подєбради: Видання Видавничого товариства при Українській господарчій академії в ЧСР, 1924. – Ч. II. – 464 с.
185. Старосольський В. Держава і право (причинок до проблеми правовости держави) / В. Старосольський // Ювілейний Альманах Союзу українських адвокатів. – Львів, 1934. – С. 146–159.
186. Старосольський В. Держава і право: (Причинок до проблеми правовости держави) / В. Старосольський. – Львів: Наклад Союзу українських адвокатів, 1934. – 16 с.
187. Старосольський В. До питання про тимчасовий арешт в стадії доходження / В. Старосольський // Життя і право. – 1929. – Ч. 4. – С. 22–26.
188. Старосольський В. До питання про форми держави / В. Старосольський // Ювілейний збірник Наукового товариства імені Шевченка у Львові в п'ятдесятиліття основання. – Львів: Друкарня Наукового товариства ім. Шевченка, 1925. – 25 с.
189. Старосольський В. До проблеми правовости держави / В. Старосольський // Життя і право. – 1928. – № 1. – С. 39–40.
190. Старосольський В. Думки про демократію / В. Старосольський // Вістник. – 1916. – № 35–36. – С. 281–282.
191. Старосольський В. З боротьби за право / В. Старосольський // Життя і право. – 1928. – Ч. 1. – С. 25–30.

192. Старосольський В. Злука молодіжи / В. Старосольський // Молода Україна: часопис української молодіжи. – Львів, 1900. – Ч. 3. – С. 91–97.
193. Старосольський В. Кирило-Методієвське братство / В. Старосольський // Молода Україна: часопис української молодіжи. – Львів, 1900. – Ч. 6. – С. 91–97.
194. Старосольський В. Криза конституційної держави / Володимир Старосольський // Вибори та демократія. – 2005. – № 4 (6). – С. 56–65
195. Старосольський В. Методологічна проблема в науці про державу / В. Старосольський. – Прага: Наклад Українського вільного університету в Празі, 1925. – 36 с.
196. Старосольський В. Методологічна проблема в науці про державу: Окремий відбиток з Ювілейного збірника в честь професора С. Дністрянського / В. Старосольський. – Прага: Державна друкарня в Празі, 1925. – 36 с.
197. Старосольський В. Національна вага університету і консеквенції її ренегатів / В. Старосольський // Молода Україна. – 1902. – Ч. 1–3. – С. 2–3.
198. Старосольський В. Національний і соціальний момент в українській історії / В. Старосольський // Записки Наукового товариства ім. Шевченка / [ред. У. Старосольської]. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1991. – Т. 210. – С. 153–160.
199. Старосольський В. Обов'язок українського адвоката / В. Старосольський // Записки Наукового товариства ім. Шевченка / [ред. У. Старосольської]. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1991. – Т. 210. – С. 329–330.
200. Старосольський В. Пам'яті генерала Мирона Тарнавського / В. Старосольський // Пам'яті вождя УГА. – Львів, 1939. – 260 с.
201. Старосольський В. Партії в Конституції Чехословацької республіки / В. Старосольський. – Прага: Наклад Українського вільного університету в Празі, 1923. – 16 с.
202. Старосольський В. Питання ідеальної конкуренції / В. Старосольський // Записки Наукового товариства ім. Шевченка / [ред. У. Старосольської]. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1991. – Т. 210. – С. 332–333.
203. Старосольський В. Політичне право: (Курс лекцій) / В. Старосольський. – Подєбради: Український техн.-господарський інститут ЧСР, 1933–1934. – 321 с.

204. Старосольський В. Політичне право: курс лекцій / В. Старосольський. Ч. 14. – Регенсбург-Новий Уль: УТГІ, 1950. – 373 с.
205. Старосольський В. Причинки до теорії соціології / В. Старосольський. – Львів, 1904. – 36 с.
206. Старосольський В. Про цінність права / В. Старосольський // Життя і право. – 1928. – Ч. 1. – С. 11–21.
207. Старосольський В. Промова на Святі в пам'ять розстріляних окупаційною польською владою 12 грудня 1922 / В. Старосольський // Український скиталець. – 1923. – Ч. 1 (23). – С. 48–52.
208. Старосольський В. Промова, виголошена від молодіжи на Тарасових вечерницях у Львові 27.04.1900 / В. Старосольський // Молода Україна: часопис української молодіжи. – Львів, 1900. – Ч. 5. – С. 158–159.
209. Старосольський В. Соціальна і юридична проблема / В. Старосольський // Записки Наукового товариства ім. Шевченка / [ред. У. Старосольської]. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1991. – Т. 210. – С. 330–332.
210. Старосольський В. Стрілецьким шляхом: Промова, виголошена на святі стрілецької пісні у Львові 24-го лютого 1935 р. / В. Старосольський // За волю України: Історичний збірник УСС. В 50-ліття збройного виступу Українських Січових Стрільців проти Москви. 1914–1964. – Нью-Йорк: Видання Головної управи Братства українських січових стрільців, 1967. – С. 31–33.
211. Старосольський В. Теорія нації / В. Старосольський // Записки Наукового товариства ім. Шевченка / [ред. У. Старосольської]. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1991. – Т. 210. – С. 161–324.
212. Старосольський В. Теорія нації / В. Старосольський. – Відень, 1922. – 200 с.
213. Старосольський В. Теорія нації / Володимир Старосольський. – К.: Вища школа, 1998. – 157 с.
214. Старосольський В. Товариство “Січових Стрільців” у Львові / В. Старосольський // Записки Наукового товариства ім. Шевченка / [ред. У. Старосольської]. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1991. – Т. 210. – С. 349–352.
215. Старосольський В. Товариство “Січових Стрільців” у Львові: Обіжник і заклик до громадянства / В. Старосольський // За волю

- України: Історичний збірник УСС. В 50-ліття збройного виступу Українських Січових Стрільців проти Москви. 1914–1964. – Нью-Йорк: Видання Головної управи Братства українських січових стрільців, 1967. – С. 92–94.
216. Старосольський В. Українська державність і російський імперіялізм / В. Старосольський // Записки Наукового товариства ім. Шевченка / [ред. У. Старосольської]. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1991. – Т. 210. – С. 342–345.
217. Старосольський В. Чи є в нас публіцистика? / В. Старосольський // Молода Україна: часопис української молодіжи. – Львів, 1900. – Ч. 4. – С. 19–22.
218. Старосольський В. Ще в справі “орієнтації” / В. Старосольський // Шляхи: ілюстрований півмісячник літератури й громадського життя. – Львів, 1916. – Ч. 9/10. – С. 336–338.
219. Старосольський В., Дністрянський С. Українці – професори права / В. Старосольський, С. Дністрянський // Ювілейний альманах Союзу українських адвокатів. – Львів, 1934. – С. 126–145.
220. Старосольський Ст. Правнична Комісія при Історично-філософській секції НТШ у Львові / Ст. Старосольський // Життя і право. – 1928. – Ч. 1. – С. 57–58.

Мемуари

221. Галущинський М. З Українськими Січовими Стрільцями. Спомини з рр. 1914–1915. – Львів: З друкарні видавничої спілки “Діло”, 1934. – 216 с.
222. Кедрин І. Життя–події–люди. Спомини і коментарі. – Нью-Йорк: Видавнича кооператива “Червоної Калини”, 1976. – 724 с.
223. Макар В. Пройдений шлях. Спомини. – Торонто: Видання Видавничої Спілки “Гомін”, 1983. – 456 с.
224. Макух І. На народній службі: конспект спогадів / І. Макух. – Дітройт, 1958. – 628 с.
225. Стефанік В. Про ясне минуле // Альманах Українського студентського життя в Кракові. – Краків, 1931.
226. Трильовський К. З мого життя // Гей там на горі “Січ” іде! Пропам’ятна книга “Січей”. – Едмонтон, 1965. – 432 с. – С. 13–77.

227. Трильовський К. З моїх споминів. Початки стрілецької організації і “Боева Управа” // Історичний календар-альманах Червоної Калини на 1927 рік. – Львів–Київ, 1926. – С. 7–11.
228. Цегельський Л. “Молода Україна” – історичний спомин // Календар “Провидіння”. – Філядельфія, 1948. – С. 68–78.
229. Цегельський Л. Від легенд до правди: Спомини про події в Україні, зв’язані з Першим листопада 1918 р. – Львів: Свічадо, 2003. – 335 с.
230. Чернецький А. Спомини з мого життя / Антін Чернецький. – К.: Основні цінності, 2001. – 168 с.
231. Шухевич С. Моє життя: Спогади / Степан Шухевич. – Лондон, 1991. – 619 с.

Періодичні видання

232. V конгрес // Вперед. – 1929. – 20 січня. – С. 1.
233. Б. посол ред. Д. Паліїв обвинувачений у державній зраді // Діло. – 1932. – 22, 23 червня. – С. 3.
234. Баран С. Велика місія оборонців у політичних процесах // Діло. – 1934. – 11 серпня. – С. 3.
235. Від редакції // Молода Україна. – 1900. – № 1. – С. 1–2.
236. Віче українських студентів // Земля і Воля. Орган української соціальної демократії для робочого люду. – 1907. – 21 листопада. – С. 4.
237. Героям // Український скиталець. – 1922. – Ч. 21. – С. 7.
238. Головна Українська Рада до всего українського народу! // Діло. – 1914. – 7 серпня. – № 175. – С. 1.
239. Голодівка політичних в’язнів у Львові // Діло. – 1931. – 21 квітня. – С. 5.
240. Гоцький В. Дещо про Потоцького і Січинського // Українська думка. – 1993. – С. 7.
241. Грушевський М. Добиваймося свого університету! // Діло. – 1897. – 2 (14) липня. – № 147. – С. 2.
242. До єдності! // Борба. – 1914. – Ч. 2–3. – С. 7.
243. До рускої університетської молодіжи // Діло. – 1901. – 10 (23) вересня. – С. 2–3.
244. До співпраці! Українсько-білорусько-литовська конференція в Варшаві // Діло. – 1929. – 30 листопада. – С. 1.
245. Друге віче української академічної молодіжи // Молода Україна. – 1900. – № 8. – С. 308.

246. Епілог забави хлопців-пастухів перед судом присяглих у Львові // Діло. – 1929. – 15 березня. – С. 3.
247. 3 партійного руху. Дрогобич // Робітничий голос. – Львів, 1938. – Вересень. – С. 3.
248. 3 передвиборчого руху // Земля і Воля. Орган української соціальної демократії для робочого люду. – 1907. – 5 квітня. – С. 2.
249. 3 їзд львівських русинів // Діло. – 1907. – 20 грудня (2 січня 1908). – С. 2.
250. 3 їзд укр.-рускої молодіжи // Діло. – 1902. – 13 (26) липня. – С. 1–2.
251. 3 їзд укр.-рускої молодіжи // Діло. – 1902. – 15 (28) липня. – С. 1–2.
252. 3 їзд укр.-рускої молодіжи // Діло. – 1902. – 16 (29) липня. – С. 1.
253. 3 їзд української академічної молодіжи // Земля і Воля. Орган української соціальної демократії для робочого люду. – 1909. – 16 липня. – С. 3; 23 липня. – С. 1–2.
254. 3 їзд української соціалдемократичної партії // Вперед. – 1919. – 24 грудня. – С. 2–4.
255. Загальні збори товариства “Воля” у Станиславові // Земля і Воля. Орган української соціальної демократії для робочого люду. – 1907. – 22 серпня. – С. 3.
256. Заява // Діло. – 1938. – 20 листопада. – С. 3.
257. Із судової салі. Розправа проти ред. Дм. Палієва // Діло. – 1933. – 23 січня. – С. 5.
258. Касаційна розправа проти учасників Конгресу Українських націоналістів // Діло. – 1933. – 19 січня. – С. 4.
259. Конгрес ОУН перед судом // Діло. – 1932. – 7, 8, 11, 13 вересня. – С. 3.
260. Консолідація народоправних сил. Утворення Українського Соціалістичного Бльоку // Громадський голос. – 1935. – 19 січня. – С. 2.
261. Конференція української соціалдемократичної партії // Земля і Воля. Орган української соціальної демократії для робочого люду. – 1907. – 22 червня. – С. 2–4.
262. Краєва конференція УСДП // Робітничий голос. – 1938. – Жовтень. – С. 2.

263. Лучанин О. Процес Українбанку в Луцьку / О. Лучанин // Діло. – 1929. – 3 грудня. – С. 5–6.
264. Львівська конференція // Вперед. – 1933. – травень. – С. 2.
265. М-о. З життя української академічної молодіжи у Відні // Шляхи. – Львів. – 1913. – 15 квітня. – № 2. – С. 27.
266. Н. Н. Володимир Старосольський (У 120-річчя народин) / Н. Н. // Свобода. – 1998. – 6 січня. – С. 3–4.
267. Наглий суд. Вбивство у совітському консуляті у Львові // Діло. – 1933. – 1 листопада. – С. 3–5.
268. Наша кандидатура // Земля і Воля. Орган української соціальної демократії для робочого люду. – 1907. – 28 березня. – С. 1, 3; 1 травня. – С. 2.
269. Новий вязничний регулямін. Анкета “Діла” серед українських правників. Голос доктора В. Старосольського // Діло. – 1931. – 2 жовтня. – С. 2.
270. Новий політичний процес. Адв. д-р Осип Когут перед судом // Діло. – 1932. – 8, 9, 10, 11, 12 березня. – С. 4.
271. Новинки. До Товаришів на російських університетах // Діло. – 1901. – 17 лютого (2 березня). – С. 3.
272. П. Л. На маргінесі ухвал закордонної конференції У.С.Д.Р.П. / П. Л. // Український прапор. – 1921. – 12 лютого. – С. 4–5.
273. Переговори й арештування // Вперед. Робітнича газета орган української соціалдемократичної партії. – 1918. – Ч. 13. – 14 грудня. – С. 1.
274. Передконгресові наради українських партій // Громадський голос. – 1935. – 5 січня. – С. 2.
275. Поворот делегатів У.Н.Р. // Вперед. – 1919. – 21 січня. – С. 1.
276. Присуд на б. посла О. Когута // Діло. – 1932. – 13 вересня. – С. 5.
277. Про Українських Січових Стрільців // Громадський голос. – Львів. – 1916. – 1 березня. – № 1. – С. 5.
278. Прощанє молодіжи // Діло. – 1901. – 31 грудня (13 січня 1902). – С. 1.
279. Розправа проти б. посла д-ра О. Когута // Діло. – 1932. – 16, 17 листопада. – С. 4.
280. Сильветки наших давніших політичних діячів. Д-р Володимир Старосольський // Український голос. – Вінніпег, Манітоба. – 1966. – 23 березня, 30 березня, 6 квітня, 13 квітня, 20 квітня, 27 квітня. – С. 47–48.

281. Солідарний голос політичних партій про події в краю. Комунікат // Діло. – 1930. – 1 жовтня. – С. 1.
282. Старосольський В. “Шириться дефетизм, дезорієнтація, відворот від політики...” // Діло. – 1937. – 29 липня. – С. 5–6.
283. Старосольський В. Віра в безсмертність нації / В. Старосольський // Шляхи: ілюстрований півмісячник літератури й громадського життя. – Львів, 1916. – Ч. 9/10. – С. 336–338.
284. Старосольський В. Стріча з українськими бранцями з російської армії / В. Старосольський // Свобода. – 1915. – 27 квітня, ч. 48. – С. 2.
285. Товариство “Воля” у Львові // Земля і Воля. Орган української соціальної демократії для робочого люду. – 1909. – 16 січня. – С. 2.
286. Українсько-руська молодіж про студентські розрухи в Росії // Діло. – 1901. – 12 (25) лютого. – С. 3.
287. Україна і Польща // Вперед. – 1920. – 24 січня. – С. 3.
288. Українська соціальна демократія перед реституцією // Діло. – 1928. – 27 вересня. – С. 2.
289. Українська справа під сучасну хвилину // Вперед. – 1920. – 28 січня. – С. 2.
290. Український Соціалістичний Блок // Діло. – 1935. – 25 січня. – С. 2.
291. Українці! // Діло. – 1939. – 25 березня. – С. 1.
292. УСДП на розпутті // Громадська думка. – 1920. – 12 липня. – С. 3.
293. Цегельський Л. Друге віче української академічної молодіжи // Молода Україна. – 1900. – Серпень. – № 8. – С. 291–321.
294. Ювілей мислителя і гуманіста // День. – № 3. – 10 січня 2003, п’ятниця. – С. 2.
295. Ювілейна стрілецька бібліографія // Новий час. – 1934. – 23 липня. – № 162. – С. 6.
296. Inauguracja roku szkol. 1900–1901 na uniwersytecie Lwowskim // Gazeta Lwowska. – 1900. – 12 października. – № 233. – S. 3.
297. Mniejszości Narodowe w Polsce. Ukraińcy // Sprawy narodowościowe / Red. St. J. Paprocki. – Warszawa: Instytut Badań spraw Narodowościowych, 1929. – № 3–4. – S. 479–486.
298. Uniwersytet Lwowski // Gazeta Lwowska. – 1900. – 12 wrzesnia. – № 208. – S. 4.

Монографії та статті

299. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму / Бенедикт Андерсон. – К.: Критика, 2001. – 272 с.
300. Андрухів І. О., Арсенич П. І. Українські правники в національному відродженні Галичини: 1848–1939 рр. / І. О. Андрухів, П. І. Арсенич. – Івано-Франківськ, 1996. – 80 с.
301. Андрухів І. Українські молодіжні товариства Галичини: 1861–1939 рр. (Короткий історичний нарис) / І. О. Андрухів. – Івано-Франківськ, 1995. – 72 с.
302. Антонович-Рудницька М. До мозаїки портрету / Марина Антонович-Рудницька // Записки Наукового товариства ім. Шевченка / [ред. У. Старосольської]. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1991. – Т. 210. – С. 376–377.
303. Арсенич П. Рід Шухевичів / Арсенич Петро. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2005. – 264 с.
304. Батенко Т. Історія віденської “Січі” (Сторінки історії українського молодіжного руху) / Батенко Тарас // Республіканець. – Львів, 1993. – № 3. – С. 34–43.
305. Бачинський Ю. Взаємні відносини соціал-демократичних партій, української і польської, в Східній Галичині / Ю. Бачинський. – Львів: Друкарня Уділова, 1910. – 31 с.
306. Бегей І.І. Українська соціал-демократія (лівиця): історія, теорія, особи: Монографія / Ігор Іванович Бегей. – Львів: Львівський банківський ін-т, 2005. – 350 с.
307. Бегей І., Шурма І. Календар українського соціал-демократа / Ігор Бегей, Ігор Шурма. – [Вид. 2-е, доп.] – Львів: Ліга-Прес, 2004. – 312 с.
308. Бетлій О. Доба Українського громадського комітету в ЧСР / Бетлій Олена // Наукові записки. – К., 2000. – Т. 18. – Ч. 1. – С. 121–129.
309. Бетлій О. Український вільний університет та наукове життя у Празі, 1921–1929 [Електронний ресурс] / Бетлій Олена. – Режим доступу: <http://www.ekpu.lublin.pl/naukidni/betlij/betlij.html>
310. Білас і Данилишин / Опрацював Д. Чайківський. – Нью-Йорк, 1969. – 78 с.
311. Білоус Л. В., Білоус З. В. Проблема взаємовідносин права та держави у поглядах Володимира Старосольського / Л. В. Білоус,

- З. В. Білоус // Збірник наукових праць “Держава і право”. Юридичні і політичні науки. – К.: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України. – Випуск 15. – С. 529–533.
312. Бочковський О. І. Вступ до націології / О. Бочковський. – Мюнхен: УТГІ, 1991–1992. – 398 с.
313. Ветров Р. І., Донченко С. П. Політичні партії України в першій чверті ХХ ст. (1900–1925 рр.) / Р. І. Ветров, С. П. Донченко. – Дніпродзержинськ: Поліграфіст, 2001. – 246 с.
314. Вишиваний В. Українські Січові Стрільці з весни 1918 р. до перевороту в Австрії / В. Вишиваний // Гірняк Н. Полковник Василь Вишиваний. – Вінніпег, 1956. – 70 с.
315. Віднянський С. Культурно-освітня праця і наукова діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині: Український вільний університет (1921–1945) / С. Віднянський. – К., 1994. – 84 с.
316. Віднянський С. Український вільний університет – перша українська висока школа за кордоном / С. В. Віднянський // Український історичний журнал. – 1994. – № 4. – С. 41–53.
317. Вітенко М. Селянський страйк 1902 р. в Галичині та польсько-українські взаємини / М. Вітенко // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. – Випуск 14. – Ужгород: СМП “Вісник Карпат”, 2005. – С. 60–67.
318. Волинець С. Передвісники і творці листопадового зриву: Західно-українські громадські і політичні діячі / Степан Волинець. – Вінніпег, 1965. – 324 с.
319. Гаєцький Т. Професор Старосольський / Теодосій Гаєцький // Записки Наукового товариства ім. Шевченка / [ред. У. Старосольської]. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1991. – Т. 210. – С. 355–359.
320. Галущинський М. Науковий рух у тов. “Академічна громада” у Львові / М. Галущинський // Молода Україна. – 1900. – Січень. – № 1. – С. 24–25.
321. Галущинський М. Українська молодіж в р. 1899 / М. Галущинський // Молода Україна. – 1900. – Лютий. – № 2. – С. 74–81.
322. Ганкевич Л. З минулого нашої партії (Матеріяли до історії УСДП) / Лев Ганкевич // Календар “Впереду”: 1920. – Львів, 1920. – С. 17–34.

323. Ганкевич Л. Союз Українських Адвокатів у Львові: Матеріяли й завваги з нагоди десятиліття / Лев Ганкевич. – Львів: Накладом СУА, 1938. – 38 с.
324. Гелнер Е. Нації та націоналізм; Націоналізм: Пер. з англ / Ернест Гелнер. – К.: Таксон, 2003. – 300 с.
325. Герегова С. Утворення та становлення Українського вільного університету / Світлана Герегова // Матеріали V Буковинської Міжнародної історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 130-річчю заснування Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2005. – Т. 1. – С. 65–72.
326. Гірняк Н. Кіш УСС (його життя і роль в стрілецтві) / Никифор Гірняк // Календар Червоної Калини на 1935 рік. – Львів, 1934. – С. 46–47.
327. Гірняк Н. Кіш УСС-ів / Никифор Гірняк // Вісті братства кол. вояків 1 УД УНА. – Мюнхен. – 1955. – Липень-серпень. – № 7–8. – С. 9–11.
328. Гірняк Н. Львів у воєнних роках 1914–1918 / Никифор Гірняк // Наш Львів: Ювілейний збірник 1252–1952. – Нью-Йорк, 1953. – С. 137–144.
329. Гловацький І. Ю. Промови українських адвокатів Галичини на політичних судових процесах початку ХХ ст. Науково-практичний посібник / І. Ю. Гловацький. – Львів: Львівський юридичний інститут МВС України, 2004. – 283 с.
330. Гловацький І. Ю. Українські адвокати у політичних судових процесах у Східній Галичині (1921–1939 рр.) / І. Ю. Гловацький. – Львів: Тріада Плюс, 2003. – 348 с.
331. Гнатюк В. Справа українсько-руського університету у Львові / В. Г. // Літературно-науковий вісник. – 1902. – Січень. – Т. XVII. – Кн. 1. – С. 49–72.
332. Головченко В. Від “Самостійної України” до Союзу визволення України: Нариси з історії української соціал-демократії початку ХХ ст. / Володимир Головченко. – Х.: Майдан, 1996. – 190 с.
333. Голуб А. І. Європейські обрії української соціал-демократії (кінець ХІХ – перша половина ХХ ст.): Монографія / А. І. Голуб. – Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 1998. – 154 с.
334. Голубко В. Армія Української Народної Республіки 1917–1918: утворення та боротьба за державу / В. Є. Голубко. – Львів: Кальварія, 1997. – 275 с.

335. Голяк В. О. Зморений голодом [Про політв'язня Володимира Старосольського] / Володимир Голяк // Поклик сумління. – Львів, 1992. – Лютий.
336. Голяк В. О. Трагедія родини Старосольських / Володимир Голяк // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1994. – Ч. 4–6. – С. 58–63.
337. Гордієнко В. Українські Січові Стрільці / В. І. Гордієнко. – Львів, 1990. – 48 с.
338. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст.: навч. посіб. / Ярослав Грицак. – К.: Генеза, 2000. – 360 с.
339. Грінфелд Л. Типи націоналізму / Л. Грінфелд // Націоналізм: антологія / Упорядники О. Проценко, В. Лісовий. – К.: Смолоскип, 2000. – С. 688–703.
340. Грушевський М. Справа українсько-руського університету у Львові / Михайло Грушевський. – Львів: З друкарні Наукового Товариства ім. Т. Шевченка, 1899. – 35 с.
341. Гуцуляк М. Перший Листопад 1918 року на Західних Землях України: спогади / М. Гуцуляк. – Нью-Йорк, 1973. – 407 с.
342. Давний Р. Початки Українських Січових Стрільців / Р. Давний // Запорожець. Календар для народу на 1921 р. – Відень, 1920. – С. 3–17.
343. Дичковська Г. О. Український націонал-комунізм / Галина Дичковська. – К.: ТОВ “Міжнар. фін. агенція”, 1998. – 35 с.
344. Дмитренко С. Теорія нації Володимира Старосольського / Степан Дмитренко // Нова політика. – № 6. – 2000. – С. 18–21.
345. Доценко О. Літопис Української революції. Матеріали й документи до історії української революції: в 3-х т. / Олександр Доценко. – Т. II. – Кн. 4. 1917–1923. – К. – Львів, 1923. – 364 с.
346. Древніцький Ю. Адвокатська діяльність В. Старосольського / Ю. Р. Древніцький // Інтелігенція і влада. Матеріали Четвертої Всеукраїнської наукової конференції. 20–21 березня 2006 року, м. Одеса. – Одеса: Астропринт, 2006. – С. 84–92.
347. Древніцький Ю. Володимир Старосольський в українських національно-визвольних змаганнях 1914–1920 рр. / Юрій Древніцький // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / [за заг. ред. проф. І. С. Зуляка]. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. – Вип. 2. – С. 77–82.

348. Древніцький Ю. Володимир Старосольський і радикалізація українського національного руху в Галичині на початку ХХ ст. / Юрій Древніцький // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія / [за заг. ред. проф. М. М. Алексієвця]. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2005. – Вип. 3. – С. 106–111.
349. Древніцький Ю. Володимир Старосольський у національно-політичному житті України / Юрій Древніцький // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – Вип. 2 // Українська історична біографістика: забуте і невідоме / [за заг. ред. проф. М. М. Алексієвця]. – Ч. 2. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – С. 146–155.
350. Древніцький Ю. Володимир Старосольський: життя та діяльність (1878–1942) / Юрій Древніцький // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія / [за заг. ред. проф. М. М. Алексієвця]. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2005. – Вип. 2. – С. 139–144.
351. Древніцький Ю. Наукова діяльність Володимира Старосольського / Древніцький Ю. Р. // Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. – К.: Українське агентство інформації та друку “Рада”, 2008. – Т. ХІХ. – С. 138–150.
352. Древніцький Ю. Націологічні дослідження Володимира Старосольського / Юрій Древніцький // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія / [за заг. ред. проф. М. М. Алексієвця]. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2006. – Вип. 1. – С. 150–154.
353. Древніцький Ю. Організаційно-педагогічна діяльність Володимира Старосольського / Юрій Древніцький // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / [за заг. ред. проф. І. С. Зуляка]. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. – Вип. 1. – С. 30–34.

354. Древніцький Ю. Правозахисна діяльність Володимира Старосольського / Юрій Древніцький // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія / [за заг. ред. проф. М. М. Алексієвця]. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2006. – Вип. 1. – С. 150–154.
355. Древніцький Ю. Формування світогляду і становлення В. Старосольського як громадсько-політичного діяча / Юрій Древніцький // Шевченківська весна: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, присвяченої 15-й річниці незалежності України. – Вип. IV: У 3-х част. – Ч. 3. Історія / За заг. ред. проф. В. Ф. Колесника. – К.: Логос, 2006. – С. 321–324.
356. Древніцький Ю. В. Старосольський та “Молода Україна” / Юрій Древніцький // Проблеми і перспективи наук в умовах глобалізації: матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2005. – С. 39–43.
357. Думін О. Історія легіону Українських Січових Стрільців. 1914–1918 / Осип Думін // Дзвін. – Львів. – 1991. – Жовтень. – № 10. – С. 117–133.
358. Думін О. Історія Легіону Українських Січових Стрільців. 1914–1918 / Осип Думін. – Львів: Червона калина. – 1936. – 375 с.
359. Думін О. Початки організації Українських Січових Стрільців (в 20-літні роковини) / Осип Думін // Вісник. Місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя. – Львів, 1934. – Річник 2. – С. 561.
360. Жерноклеєв О. С. Від “Молодої України” до “молодого” крила української соціал-демократії: походження, платформа й тактика внутріпартійної опозиції в УСДП (1905–1907 рр.) / Олег Жерноклеєв // Галичина. – 2005. – № 11. – С. 139–147.
361. Жерноклеєв О. С. Національна ідея “Молодої України” (1900–1903) / Олег Жерноклеєв // Галичина. – 1997. – № 1. – С. 29–36.
362. Жерноклеєв О. Українська соціал-демократична партія (1899–1918) / Олег Жерноклеєв. – Івано-Франківськ, 1997. – 104 с.
363. Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія в Галичині: нарис історії (1899–1918) / Олег Жерноклеєв. – [2-е вид., доп.] – К.: Основні цінності, 2000. – 168 с.
364. Жерноклеєв О., Райківський І. Володимир Старосольський: політичний портрет (до 125-річчя від дня народження) / Олег

- Жерноклеєв, Ігор Райківський // Людина і політика. – № 5. – 2003. – С. 135–150.
365. Жерноклеєв О., Райківський І. Лідери західноукраїнської соціал-демократії. Політичні біографії / Олег Жерноклеєв, Ігор Райківський. – К.: Основні цінності, 2004. – 283 с.
366. З українського товариства “Січ” у Відні // Молода Україна. – 1900. – Падолист. – № 11. – С. 424–426.
367. За волю України. Історичний збірник УСС в 50-ліття збройного виступу Українських Січових Стрільців проти Москви. 1914–1964. / За ред. С. Ріпецького. – Нью-Йорк: Червона калина, 1967. – 460 с.
368. Зайцева З. Університетське питання в українському національному русі (1900–1914 рр.) / Зінаїда Зайцева // Матеріали V Буковинської Міжнародної історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 130-річчю заснування Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2005. – Т. 1. – С. 54–59.
369. Записки Української господарської академії в Чехословацькій Республіці. За редактуванням колегії у складі: проф. І. Шовгеніва (голова), проф. Л. Бича, проф. О. Вілінського, проф. Б. Іваницького, проф. В. Старосольського та доц. М. Добриловського (секретар). – Т. 1. – 1927. – Подебради. – 409 с.
370. Згурська В. Концепція національної держави Володимира Старосольського / Валентина Згурська // Матеріали міжнародної наук.-практ. конф. молодих науковців “Четверті осінні юридичні читання”. – Хмельницький, 2005. – С. 43–46.
371. Згурська В. Л. Володимир Старосольський про суть і основні форми наддержавних зв’язків / В. Л. Згурська // Держава і право. Збірник наукових праць. – 2005. – Вип. 30. – С. 689–696.
372. Згурська В. Л. Діалектика нації і держави у концепції Володимира Старосольського / В. Л. Згурська // Держава і право. Збірник наукових праць. – 2001. – Вип. 14. – С. 506–510.
373. Згурська В. Л. Концепція федеративної держави В. Старосольського / В. Л. Згурська // Трибуна : Всеукраїнський громадсько-політичний і теоретичний журнал Товариства “Знання” України і Спілки журналістів України. – 2006. – № 1/2. – С. 26–28 .

374. Згурська В. Л. Концепція федеративної держави В. Старосольського / В. Л. Згурська // Трибуна: Всеукраїнський громадсько-політичний і теоретичний журнал Товариства “Знання” України і Спілки журналістів України. – 2006. – № 3/4. – С. 32–34 .
375. Згурська В. Л. Концепція федеративної держави В. Старосольського / В. Л. Згурська // Держава і право. Збірник наукових праць. – 2006. – Вип. 31. – С. 599–610.
376. Згурська В. Л. Особливості публічно-правової суб’єктності національної автономії (за В. Старосольським) / В. Л. Згурська // Держава і право. Збірник наукових праць. – 2008. – Вип. 41. – С. 599–610.
377. Згурська В. Л. Проблема націоналізації держави в концепції політичного права Володимира Старосольського / В. Л. Згурська // Держава і право. Збірник наукових праць. – 2005. – Вип. 29. – С. 702–705.
378. Згурська В. Л. Раціональне та ірраціональне в національній ідеї за концепцією Володимира Старосольського / В. Л. Згурська // Збірник наукових праць “Держава і право”. Юридичні і політичні науки. – Випуск 15. – К.: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України. – С. 593–596.
379. Історія січових стрільців: Воєнно-історичний нарис / худ. Т. М. Канарська, 3 вид. 1937 р., Львів. – К.: Україна, 1992. – 347 с.
380. Історія суспільних рухів і політичних партій в Україні (1921–1985 рр.) / Вол Б. Д., Лагунова Н. Т., Мороз Ю. М., Савинець В. А., Серкіз Я. І., Стояновська Л. К., Тарабан В. М. – Львів: Редакційно-видавничий відділ Львівського університету, 1993. – 74 с.
381. Історія українського війська (від найдавніших часів до 20-х рр. ХХ ст.) / [Крип’якевич І., Гнатевич Б., Стефанів З. та ін.] ; упорядкув. Б. З. Якимович. – [4-те вид., змін. і доп.] – Львів: Світ, 1992. – 712 с.
382. Касьянов Г. Теорії нації і націоналізму / Георгій Касьянов. – К.: Либідь, 1999. – 352 с.
383. Качмар В. За український університет у Львові. Ідея національної вищої школи у суспільно-політичному житті галицьких українців (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) / Володимир

- Качмар. – Львів: ЛДУ імені Івана Франка; Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1999. – 118 с.
384. Качмар В., Марискевич Т. Михайло Грушевський і змагання за український університет у Львові / В. Качмар, Т. Марискевич // Михайло Грушевський і змагання за український університет у Львові. Доповіді і повідомлення наукової конференції. – Львів, 1995. – С. 25–27.
385. Качмар В. Незрівнянний оборонець українських політичних в'язнів / Василь Качмар // Записки Наукового товариства ім. Шевченка / [ред. У. Старосольської]. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1991. – Т. 210. – С. 360–369.
386. Качмар В. Суспільно-політичне відлуння сецесії українських студентів з Львівського університету у грудні 1901 року / Володимир Качмар // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Вип. 34. – Львів, 1999. – С. 289–300.
387. Кедрин І. Володимир Старосольський / Іван Кедрин // Записки Наукового товариства ім. Шевченка / [ред. У. Старосольської]. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1991. – Т. 210. – С. 389–392.
388. Книш З. ЗУНРО (Західно-Українська Національно-Револуційна Організація) / Зиновій Книш. – Торонто, 1974. – 304 с.
389. Книш З. Архів Сеника / Зиновій Книш. – Торонто, 1992. – 205 с.
390. Книш З. Варшавський процес ОУН на підложжі польсько-українських відносин тієї доби / Зиновій Книш. – Торонто: Срібна Сурма, 1986. – Т. 1. – 674 с.; Т. 2. – 534 с.
391. Книш З. Городок / Зиновій Книш. – Торонто, 1973. – 552 с.
392. Книш З. Далекий приціл / Зиновій Книш. – Торонто, 1967. – 471 с.
393. Книш З. На життя і смерть (Сторінки з історії Української Військової Організації) / Зиновій Книш. – Торонто, 1980. – 256 с.
394. Книш З. На повні вітрила: Українська Військова Організація в 1924–1926 рр. / Зиновій Книш. – Торонто, 1970. – 424 с.
395. Книш З. Смерть Станіслава Собінського / Зиновій Книш. – Торонто, 1982. – 683 с.
396. Книш З. Справа Східних Торгів у Львові / Зиновій Книш. – Торонто, 1965. – 205 с.
397. Ковалюк Р. “Ватра” академії / Ковалюк Роман. – Львів: Світ, 1999. – 104 с.

398. Ковалюк Р. Національно-патріотичний рух студентської молоді Галичини в 1900–1914 рр. / Роман Ковалюк // Галичина. – 2002. – № 8. – С. 35–46.
399. Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях ХІХ–ХХ ст. / Ковалюк Роман. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – 420 с.
400. Козицький А. Краєзнавчо-туристичне товариство “Плай” (1924–1939 рр.) // З історії вітчизняного туризму: Зб. наук. ст. – К.: ФПУ, 1997. – С. 58–65.
401. Колянчук О. Українська військова еміграція у Польщі. 1920–1939 / Олександр Колянчук. – Львів, 2000. – 278 с.
402. Кондратюк К. Нариси історії українського національно-визвольного руху ХІХ століття / К. К. Кондратюк. – Тернопіль, 1993. – 98 с.
403. Кордуба М. Історія “Січі” / Мирон Кордуба // Січ. Альманах в пам'ять 30-их роковин оснований тов. “Січ” у Відні. – Львів: З друкарні НТШ, 1898. – С. 7–23.
404. Красівський О. Галичина у першій чверті ХХ ст.: Проблеми польсько-українських стосунків / Красівський Орест. – Львів: Українська академія державного управління при Президенті України, Львівський філіал, 2000. – 416 с.
405. Кресіна І. Національна свідомість як конституанта сучасної нації / Ірина Кресіна // Молода нація. – № 9. – 1998. – С. 44–52.
406. Кресіна І. Свідомість і воля – основа нації / Ірина Кресіна // Розбудова держави. – 1998. – № 1–2. – С. 85–92.
407. Кресіна І. О. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси / І. О. Кресіна. – К.: Вища школа, 1998. – 392 с.
408. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (ХІХ ст. – 1939 р.) / М. Кугутяк. – Івано-Франківськ, 1993. – 200 с.
409. Кугутяк М. Історія української націонал-демократії (1918–1929) / М. Кугутяк. – Київ–Івано-Франківськ: Плай, 2002. – Т. 1. – 536 с.
410. Купчинський Р. Володимир Старосольський / Роман Купчинський // Записки Наукового товариства ім. Шевченка / [ред. У. Старосольської]. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1991. – Т. 210. – С. 401–403.

411. Кухар Р. Віденська Січ: Історія Українського Академічного Товариства “Січ” у Відні (1868–1947). В пам’ять 125-річчя від оснування “Січі” / Роман Кухар. – К.: Кобза, 1994. – 187 с.
412. Кучабський В. Від первопочинів до проскурівського періоду / Василь Кучабський // Золоті ворота. Історія Січових Стрільців. 1917–1919. – Львів: Видавнича кооператива “Червона Калина”, 1937. – С. 5–180.
413. Лазарович М. Легіон Українських Січових Стрільців: формування, ідея, боротьба / Микола Лазарович. – Тернопіль: Джура, 2005. – 592 с.
414. Лазарович М. Українські Січові Стрільці: національно-політична та культурно-просвітницька діяльність / Микола Лазарович. – Тернопіль: Економічна думка, 2000. – 180 с.
415. Лашенко В. Українська студентська громада у Варшаві в 1901–1903 рр. / В. Лашенко // З минулого: Збірка українського наукового інституту у Варшаві. – Варшава: Укр. наук. інститут, 1937. – 72 с.
416. Левицький В. Пам’яті Володимира і Дарії Старосольських / Василь Левицький // Записки Наукового товариства ім. Шевченка / [ред. У. Старосольської]. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1991. – Т. 210. – С. 393–394.
417. Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914–1918 / Кость Левицький. – Львів: Друкарня оо. Василіян, 1928. – 776 с.
418. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914 / Кость Левицький. – Львів, 1926. – 736 с.
419. Леник В. Українська організована молодь (молодечі організації від початків до 1914 р.) / Леник Володимир. – Мюнхен–Львів: Фенікс Лтд., 1994. – 181 с.
420. Литвин М. Р., Науменко К. Є. Історія галицького стрілецтва / М. Р. Литвин, К. Е. Науменко. – Львів: Каменяр, 1991. – 199 с.
421. Лісовий В. Методологія дослідження нації у “Теорії нації” В. Старосольського / Василь Лісовий // Молода нація. – № 9. – 1998. – С. 10–29.
422. Лозинський М. Акт 12 квітня 1908 р.: зб. ст. Накладом автора / Михайло Лозинський. – Львів, 1909. – 112 с.
423. Лялька Я. С. Галицький політикум / Я. С. Лялька. – Л.: Каменяр, 2002. – 248 с.

424. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. 1917–1921 / І. Мазепа. – Мюнхен: Видавництво “Прометей”, 1951. – Т. 2. – 245 с.
425. Макарчук С. А. Українська республіка галичан. Нариси про ЗУНР / С. А. Макарчук. – Львів: Світ, 1997. – 192 с.
426. Максимович С. Володимир Старосольський про правову державу / С. Максимович // Вісник Львівського університету. Серія: юридична, 1998. – Випуск 35. – С. 142–149.
427. Максимович С. Концепція розподілу влад Володимира Старосольського / С. Максимович // Вісник Львівського університету. Серія: юридична, 1999. – Випуск 36. – С. 157–162.
428. Манелюк Ю. М. Націотворча теорія держави в українській політичній думці кінця ХІХ – початку ХХ століття (на прикладі концепцій В. Липинського та В. Старосольського) / Ю. М. Манелюк // Нова парадигма: Журнал наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – Вип. 62. – С. 163–173.
429. Манелюк Ю. М. Погляди представників національно-радикального напрямку української суспільно-політичної думки початку ХХ століття на форми державного устрою України / Ю. М. Манелюк // Актуальные проблемы правовой реформы в современной Украине: Сборник научных трудов. – Приложение № 8 (13) к научному журналу “Персонал” № 4 (58). – К.: МАУП, 2000. – С. 59–62.
430. Манелюк Ю. М. Проблема політичного демократичного режиму в українській політичній думці / Ю. М. Манелюк // Збірник наукових праць Української Академії державного управління при Президентіві України. – К.: Вид-во УАДУ, 1998. – Вип. 1. – С. 97–103.
431. Мартинець І. Українське підпілля. Від УВО до ОУН: Спогади й матеріали до передісторії та історії українського організованого націоналізму / Володимир Мартинець. – Вінніпег, 1949. – 349 с. + LXXVI.
432. Марунчак М. Незабутнє прощальне слово / Михайло Г. Марунчак // Записки Наукового товариства ім. Шевченка / [ред. У. Старосольської]. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1991. – Т. 210. – С. 370–374.
433. Мироненко О. Витоки українського революційного конституціоналізму 1917–1920 рр. Теоретико-методологічний аспект. Монографія / О. М. Мироненко. – К.: Ін-т держави і права ім. В. Корецького НАН України, 2002. – 260 с.

434. Михайлівський Т. У 55-річчя формації Українських Січових Стрільців (УССтрільці й ген. Станіслав Шептицький) / Михайлівський Теодор // Календар-альманах нового шляху на 1970. – Вінніпег, 1970. – С. 123–126.
435. Мицик Р. Наглий суд у Львові / Роман Мицик // Записки Наукового товариства ім. Шевченка / [ред. У. Старосольської]. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1991. – Т. 210. – С. 375–376.
436. Мірчук П. Нарис історії ОУН / Петро Мірчук / За ред. Ленкавського С., Штикала Д., Чайківського Д. – Мюнхен–Лондон–Нью-Йорк, 1968. – Т. 1: 1920–1939. – 597 с.
437. Мудрий В. Змагання за українські університети в Галичині / Василь Мудрий. – Львів–Нью Йорк, 1999. – 129 с.
438. Мудрий В. Український університет у Львові (1921–1925) / Василь Мудрий. – Нюрнберг: В-во “Час”, 1948. – 59 с.
439. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття / І. Нагаєвський. – К.: Український письменник, 1994. – 413 с.
440. Назарук О. До історії революційного часу на Україні. Українські політичні партії, їх союзи і теорії / Осип Назарук. – Вінніпег: Ман, 1924. – 19 с.
441. Назарук О. Слідами “Українських Січових Стрільців” / Осип Назарук. – Львів: З друкарні НТШ, 1916. – 153 с.
442. Нариси з історії суспільних рухів і політичних партій в Україні (XIX–XX ст.) / Малик Я. Й., Вол Б. Д., Гелей Г. Д., та ін.: За загальною ред. д-ра іст. наук, проф. Малика Я. Й. – Львів: Світ, 2001. – 296 с.
443. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919–1939 (матеріали зібрані С. Наріжним до частини другої) / Наріжний Симон. – К.: Видавництво ім. Олени Теліги, 1999. – 272 с.
444. Новіна-Розлуцький Л. Записки до літописі Українського Січового Війська / Л. Новіна-Розлуцький // Шляхи. – 1916. – Лютий. – № 5. – С. 158–160; Квітень. – № 1–2. – С. 300–302.
445. Огородник Т. Громадсько-політична діяльність В. Старосольського у період Першої світової війни (1914–1918) / Т. Огородник // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. – 2007. – Вип. 15. – С. 289–304.
446. Огородник Т. Правозахисна і громадсько-політична діяльність В. Старосольського (1929–1931 рр.) (за матеріалами газети

- “Діло”) / Тарас Огородник // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. – Львів, 2000. – Вип. 7. – С. 375–393.
447. Огородник Т. Участь В. Старосольського у судових політичних процесах проти українців у II Речі Посполитій 1932–1934 рр. (за матеріалами газети “Діло”) / Т. Огородник // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. Вип. 11 / НАН України, Львівська наукова б-ка ім. В. Стефаника, Науково-дослідний центр періодики; Редкол. М. М. Романюк (відп. ред.) та ін. – Львів, 2003. – С. 269–279.
448. Олесницька К. Та вічна буде пам’ять про Тебе. У безконечній черзі / Клявдія Олесницька // Записки Наукового товариства ім. Шевченка / [ред. У. Старосольської]. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1991. – Т. 210. – С. 395–400.
449. Павко А. І. Посилення впливу політичних партій Східної Галичини на громадське життя краю в 1900–1907 рр. / А. І. Павко // Український історичний журнал. – 2002. – № 5. – С. 63–79.
450. Панок О. “Національне” та “соціальне” в політологічній концепції Володимира Старосольського / О. В. Панок // Відродження соціал-демократії в Україні: можливості і перспективи / Під ред. М. В. Поповича. – К.: Стилос, 1997. – С. 156–163.
451. Петрів М. І. Наукові праці українських правників в галузі права в Чехо-Словацькій Республіці в 1921–1940 рр.: Бібліографічний покажчик / М. Петрів. – Київ: Українська Видавнича Спілка, 1998. – 62 с.
452. Потульницький В. Нариси з української політології (1819–1991): Навч. посібник / В. А. Потульницький. – К.: Либідь, 1994. – 320 с.
453. Потульницький В. Політична доктрина Володимира Старосольського Володимир Потульницький // Молода нація. – № 9. – 1998. – С. 30–43.
454. Потульницький В. Теорія української політології. Курс лекцій / В. А. Потульницький. – К.: Либідь, 1993. – 192 с.
455. Райківський І. Взаємини українських соціал-демократів Галичини з Польською партією соціалістичною в 1918–1939 рр. / Ігор Райківський // Галичина. – 2002. – № 8. – С. 70–86.
456. Райківський І. Галицька соціал-демократія в Українській революції 1917–1920 років / Ігор Райківський // Галичина. – 1998. – № 1 (2). – С. 42–55.

457. Райківський І. Українська соціал-демократична партія (1928–1939 рр.) / І. Я. Райківський. – Ів.-Франківськ: Прикарпатський університет ім. В. Стефаника, 1995. – 66 с.
458. Ріпецький С. Бібліографія джерел до історії Українських Січових Стрільців / Степан Ріпецький. – Нью-Йорк: Видавнича Комісія Братства УСС, 1965. – 115 с.
459. Ріпецький С. Українське Січове Стрілецьтво / Степан Ріпецький. – Львів: Наукове товариство імені Т. Шевченка у Львові, 1994. – 358 с. + XVII с.
460. Ріпецький С. Українське Січове Стрілецьтво. Визвольна ідея і збройний чин / Степан Ріпецький. – Нью-Йорк: Червона калина, 1956. – 360 с.
461. Розенбаум М. М. Спомини соціал-революціонера / М. М. Розенбаум // Записки Наукового товариства ім. Шевченка / [ред. У. Старосольської]. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1991. – Т. 210. – С. 55.
462. Романів О. Лицар Залізної Остроги (Ювілейна сільветка Володимира Старосольського) / О. Романів // Вісник НТШ. – Львів, 2003. – Ч. 30. – С. 16–20.
463. Рудко В. Чинний націоналізм: активність versus культура / Василь Рудко // Націоналізм: антологія / Упорядники О. Проценко, В. Лісовий. – К.: Смолоскип, 2000. – С. 350–385.
464. Самбірський С. Доповідь про Універсали Української Центральної Ради / Степан Самбірський // Записки Наукового товариства ім. Шевченка / [ред. У. Старосольської]. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1991. – Т. 210. – С. 378–380.
465. Сливка Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920–1939) / Ю. Ю. Сливка. – К.: Наукова думка, 1985. – 271 с.
466. Сміт Ентоні Д. Націоналізм: Теорія, ідеологія, історія / Пер. з англійської. – К: К.І.С., 2004. – 170 с.
467. Старосольська У. “Ave Caesar, Morituri Te Salutant” / Уляна Старосольська // Записки Наукового товариства ім. Шевченка / [ред. У. Старосольської]. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1991. – Т. 210. – С. 118–150.
468. Старосольський Ю. Шляхами предків / Юрій Старосольський // Записки Наукового товариства ім. Шевченка / [ред. У. Старосольської]. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1991. – Т. 210. – С. 3–115.

469. Стахів М. Проти хвиль. Історичний розвиток українського соціалістичного руху на західних українських землях / М. Стахів. – Львів: Накладом Соймового клубу УСРП, 1934. – 136 с.
470. Стахів М. Українські політичні партії в соціологічному наświetленні / Матвій Стахів. – Нью-Йорк–Детройт–Скрантон, 1954. – 104 с.
471. Стецюк П. Володимир Старосольський (1878–1942) / Петро Стецюк // Вибори та демократія. – 2005. – № 4 (6). – С. 52–55.
472. Сухий О. Галичина: між Сходом і Заходом. Нариси історії ХІХ – початку ХХ ст. / О. М. Сухий. – Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1999. – 226 с.
473. Сухий О. М. Національна ідея в програмах українських політичних партій Галичини (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) / О. М. Сухий. – Львів: Каменярь, 1998. – 131 с.
474. Телешун С. Національне питання в програмах українських політичних партій в кінці ХІХ – на початку ХХ століття / С. О. Телешун. – К., 1996. – 130 с.
475. Темницький В. Сецесія з Львівського університета / В. Темницький // Січ 1868–1908: Альманах в пам'ять 40-х роковин основания товариства “Січ” у Відні / Зібрали і видали Зенон Кузеля і Микола Чайківський. – Львів: Друкарня т-ва ім. Шевченка, 1908. – 538 с.
476. Угрин-Безгрішний М. Нарис історії “Українських Січових Стрільців” / Микола Угрин-Безгрішний. – Рогатин–Львів–Київ: Друкарня Х. Школьника в Рогатині, 1923. – 131 с.
477. Український Вільний Університет в Празі в роках 1921–1926. – Прага, 1927. – 236 с.
478. Українські січові стрільці Шевченкові (святочні промови д-ра Володимира Старосольського і Теофілія Меленя на Шевченківському святі в Коші УСС) // Вісті Комбата. – 1961. – Ч. 1–2. – С. 64–66.
479. Українські Січові Стрільці. 1914–1920. Репринтне відтворення з видання: Львів, 1935. – Львів: Слово, 1991. – 160 с.
480. Фантастична втеча Мирослава Січинського / Упоряд. Б. Подолянко. – Сидней–Аделаїда: “Книга”, 1978. – 48 с.
481. Федевич К. Галицькі українці у Польщі. 1920–1939 рр. (Інтеграція галицьких українців до Польської держави у 1920–1930-ті рр.) / К. К. Федевич. – К.: Основа, 2009. – 280 с.

482. Хомяк О. Пан (за термінологією В. Липинського) / Олександр Хомяк // Записки Наукового товариства ім. Шевченка / [ред. У. Старосольської]. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1991. – Т. 210. – С. 381–386.
483. Чоповський В. Українська інтелігенція в національно-визвольному русі на Західній Україні (1918–1939 рр.) / В. Ю. Чоповський. – Львів: Край, 1993. – 165 с.
484. Швагуляк М. Партійні поділи і загальнонаціональні інтереси. Проблеми політичної консолідації українського національного руху Галичини (1919–1939 рр.) / Михайло Швагуляк // Сучасність. – 1994. – № 2. – С. 77–82.
485. Швагуляк М. “Пацифікація”. Польська репресивна акція у Галичині 1930 р. і українська суспільність / М. Швагуляк. – Львів: Академія Наук України. Інститут українознавства, 1993. – 52 с.
486. Швагуляк М. Маловідома сторінка політичного життя Західної України передодня Другої світової війни (з історії Контактного Комітету. 1937–1939 роки) / Михайло Швагуляк // Записки НТШ. – Львів, 1994. – Т. ССХХVIII. – С. 207–248.
487. Шпорлюк Р. Комунізм і націоналізм. Карл Маркс проти Фрідріха Ліста / Роман Шпорлюк. – К.: Основи, 1998. – 479 с.
488. Шукаючи справжньої синтези // Записки Наукового товариства ім. Шевченка / [ред. У. Старосольської]. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1991. – Т. 210. – С. 387–388.
489. Шумук Д. Пережите і передумане. Спогади й роздуми українського дисидента-політв’язня з років блукань і боротьби під трьома окупаціями України (1921–1981) / Шумук Данило / Передмова Надії Світличної, супровідна стаття Василя Гришка. – Детройт: Українські вісті, 1983. – 536 с.
490. Шухевич С. Видиш брате мій (8 місяців серед УСС-ів) / Степан Шухевич. – Львів: Видавнича кооператива “Червона Калина”, 1930. – 232 с.
491. Якимович Б. Збройні сили України. Нарис історії / Богдан Якимович. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, “Просвіта”, 1996. – 360 с.
492. Głabiński St. Zamach na uniwersytet polski we Lwowie / Stanisław Głabiński. – Lwów: Nakładem autora, 1902. – 50 s.
493. Koko E. Ukraińscy socjaldemokraci galicyjscy w okresie międzywojennym (1918–1939) / Eugeniusz Koko // Ukraińska myśl

- polityczna w XX wieku. Zeszyty naukowe uniwersytetu Jagiellońskiego. Z.103. – Kraków, 1993. – S. 125–141.
- 494.Koko E. Wolni z wolnymi. PPS wobec kwestii ukraińskiej w latach 1918–1925 / Eugeniusz Koko. – Gdańsk, 1991. – 234 s.
- 495.Lewandowski K. Sprawa ukraińska w polityce zagranicznej Czechosłowacji, 1918–1932 / K. Lewandowski. – Wrocław, 1974. – 385 s.
- 496.Mysak N. Adwokaci lwowscy przełomu XIX i XX wieku: przynależność narodowa a działalność zawodowa [Електронний ресурс] / Natalia Mysak. – Режим доступу: <http://www.palestra.pl/index.php?go=artykul&id=2104>.
- 497.Najdus W. Polska partia socjalno-demokratyczna Galicji i Śląska, 1890–1919 / Walentyna Najdus. – Warszawa: PWN, 1983. – 719 s.
- 498.Redzik A. Wydział Prawa Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1939–1946 / Adam Redzik. – Lublin: Towarzystwo naukowe KUL, 2006. – 432 s.

Довідково-енциклопедичні видання

- 499.Головацький І. Старосольський Володимир-Степан / І. Головацький // Українська журналістика в іменах / За ред. М. М. Романюка. – Львів, 1995. – Вип. 2. – С. 205–206.
- 500.Жерноклеєв О., Райківський І. Українська соціал-демократична партія (УСДП) // Довідник з історії України (А–Я): посіб. для серед. загальноосв. навч. закл. / За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – К.: Генеза, 2001. – С. 949–950.
- 501.Кресіна І. О., Згурська В. Л. Володимир Старосольський / І. Кресіна, В. Згурська // Політологічний енциклопедичний словник. – К.: Генеза, 2004. – С. 635–636.
- 502.Огородник Т. Володимир Старосольський – публіцист, редактор, видавець / Тарас Огородник // Українська періодика: історія і сучасність. – Львів, 2000. – С. 485–489.
- 503.Старосольський Володимир // Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. Перевид. в Україні. – Львів, 2000. – Т. 8. – С. 3032–3033.
- 504.Стрельський Г. В. Старосольський В. Я. (1878–1942) / Стрельський Г. В. // Українські дипломати доби національно-державного відродження (1917–1920 рр.). – К., 2000. – С. 33–34.
- 505.Трощинський В. Старосольський Володимир / В. Трощинський // Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін-т

- держави і права ім. В. М. Корецького; Редкол.: Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін. – К.: Довіра: Генеза, 1996. – С. 886–887.
506. Швагуляк М. Нормалізація / М. Швагуляк // Довідник з історії України (А–Я): посіб. для серед. загальноосв. навч. закл. / За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – К.: Генеза, 2001. – С. 521–522.
507. Redzik A. Starosolski Włodzimierz Stefan (Starosolskyj Wołodymyr) (1878–1942) / A. Redzik // Słownik Biograficzny Adwokatów Polskich. – Т. II, з. 3–4. – Warszawa, 2007. – S. 475–476.
508. Stępień S. Starosolski Włodzimierz Stefan (Starosols'kyj Wołodymyr Stepan) (1878–1942) / Stanisław Stępień // Polski słownik biograficzny. – Т. XLII/3, з. 174. – Warszawa–Kraków, 2004. – S. 341–343.

Автореферати дисертацій

509. Босак О. І. Українська соціал-демократична партія в соціальному і національному рухах Галичини (90-і рр. XIX ст. – 1914 р.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / Босак Орест Іванович. – Львів, 2003. – 19 с.
510. Даниленко О. В. Український громадський комітет в Чехословаччині (1921–1925 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / Даниленко Олександр Вікторович. – Київ, 2004. – 20 с.
511. Жерноклеєв О. С. Національні секції австрійської соціал-демократії в Галичині й на Буковині (1890–1918 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра істор. наук : 07.00.02 “Всесвітня історія” / Жерноклеєв Олег Станіславович. – Чернівці, 2007. – 32 с.
512. Жерноклеєв О. С. Український соціал-демократичний рух в Галичині в кінці XIX – на початку XX ст. (1899–1918 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.02 “Всесвітня історія” / Жерноклеєв Олег Станіславович. – Чернівці, 1995. – 22 с.
513. Згурська В. Л. Концепція нації і держави Володимира Старосольського : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.05 “Етнополітологія та етнодержавознавство” / Згурська Валентина Леонідівна. – Київ, 2008. – 20 с.

514. Манелюк Ю. М. Ідея співвідношення форми держави і характеру національного розвитку в історії суспільно-політичної думки України кінця ХІХ – початку ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.01 “Теорія та історія політичної науки” / Манелюк Юрій Михайлович. – Київ, 2007. – 19 с.
515. Панок О. В. Сутність та основні проблеми політичної концепції Володимира Старосольського : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.01 “Теорія та історія політичної науки” / Панок Ольга Володимирівна. – Київ, 1998. – 14 с.
516. Райківський І. Я. Українська соціал-демократична партія (1918–1939 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / Райківський Ігор Ярославович. – Львів, 1996. – 20 с.

ДОДАТКИ

СТАТТЯ В. СТАРОСОЛЬСЬКОГО “КИРИЛО-МЕФОДІЄВСЬКЕ БРАТСТВО” (1900 р.)

В історії нашого відродження записані огняними буквами картини, що говорять про перше свідоме покоління української молодіжи. Їх назва znana нам добре – се Кирило-Мефодієвське Братство. З висоти нового століття нашого народнього житя, відділені цілими літами боротьби, терпіння і праці, ми можемо гордо поглянути на сі картини, що малюють нам велике змагане збудувати на місце зруйнованої Січи, нову, сильнішу старої, оперту на людських душах і серцях Січ – що нагрядучи століття берегла би стяг волі та братолюбя. І бачимо хуртовину, що мала стерти з лица землі ненависну будівлю, а самих робітників кинула першими від часу страдальної смерти останнього нашого гетьмана жертвами на великім жертвенику України. Хуртовина перейшла, перейшли над нами і другі бурі і тучі, а ми півстоліття опісля святкували сотні роковини нашого відродження, а нове століте повітали сильніші і певніші посіди чим коли.

А память Братства оточила авреоля: навіть зі сторони російської признане – розуміється лиш односторонно, з виключенем усіх “сепаратистичних мрій” – високу стійкість його ідеям, а Україна з високою пошаною мусить згадувати сю організацію, в якій у перше виступила на арену житя українська молодіж.

Сказано, не була се організація “молодіжи” у звичайно прийнятій розумію сього слова. Не була се молодіж якогось означеного віку – як знаємо Костомаров був членом Б-ва будучи уже університетським професором, та проте носить братство найголовнішу ціху організації молодіжи. Нею була обставина, що жаден з братчиків не приніс собою готового світогляду, який би був довершеним, заключенем его умового розвою, а навпаки найцікавіша послідня часть сеї еволюції довершалась власне у братстві, при участі усіх братчиків, коли сходились вони “на раду тиху, на розмову”. Так був се перший виступ ...української

молодіжи, а дав він нам Шевченка, Костомарова та Куліша і ряди людей, що уміли бодай плакати та мріти про кращу долю України тоді, коли інші бенкетували по пожарищах та могилах і се була позитивна користь з його. Він підніс стяг поступу тоді, як по цілій Європі віяв легіт нового ідейного життя, и коли наші галицькі патріоти безчестили українське імя своїм раболіпем перед петроградним урядом, і се його моральне значінє і заслуга. В кінці сей виступ нашої молодіжи тронув основний тон, яким до нині дрожить наше житє, чого наслідком стало, що ідейний зміст кружка остоявся перед вражою рукою, та має і для нас вартість живого цвіту, що скорше, або пізнійше мусить видати свої овочі.

Тому ми не можемо згадуючи найбільшого з братчиків збутися мовчанкою і самого Братства, серед якого і яке мало вплив чималий на його розвій та значінє. Історичні дані, що відносять ся до Кирило-Мефодієвського Братства і нечисленні та скупі, а і ті, що є в великій часті непевні. Сама найголовніша частина жерел усі папери, що находилися в руках братчиків під час арештованя дісталася разом з нещасними бунтівниками в руки уряду, а той передав осе щоб одні і другі не могли ширити свого впливу. Авторів нараз суворо – папери, заключені в тайнім архіві, дожидають слушного часу, коли рука якого ученого, як вони перестануть бути небезпечними, здолає зтерти з них порох і добути знов на сьвіт. Тоді може розкажуть докладніше історію сих сорячих та нещасливих людських сердець.

Доступні для нас жерела чисельно не дуже великі, а передовсім не зовсім вірні та повні. Пояснює нам себе та вина, що з виїмком "хуторної поезії" вони майже всі друковані в російській державі, де не можна було всього сказати, а не раз не можна було сказати в так як слідувало і по охоті та правді.

Жерела скупі – неповна і історія Братства, але ми нехочемо писати історії, хочемо пригадати лише те, що було ідейною кермою для братчиків, хочемо бодай в найголовніших рисах дати образ їх духовного життя. Ідеї, що скристилізувалися опісля в програмі

Кирило-Мефодіївського Братства виростили і розвивались рівночасно у двох осередках в Харкові та Києві.

В Харкові був се рух славянофільський, в Києві рівножсловянофільський, але побіч сього національний і суспільний: з приїздом Костомарова до Києва осі течії сплились в одну і дали сю ідейну основу, на якій зійшлись тодішня українська молодіж, що за почином Костомарова зв'язала ся "установом" та "правилами". Зі слів д.О.Кониського можемо заключити, що ся молодіж представляла ся чисельно – як на тодішні часи – вельми поважно. Після інформацій udzielених д.Кониському д.Пильчикеvom, що відиграв у Б-ві досить визначну ролю, числило воно в часи арештованя до сотні членів. Коли ж зважимо що число членів під час завязаня товариства, вже хоч би з огляду на довірочність справи, не могло бути великим та факт сей свідчав ім про рухливість арганізаторів про життеність мови, що запевнила таку плодючість їх боротьби.

Як же виглядала ся молодіж з ідейного боку.

Як сказано, на її світогляд зложилися три течії – тепер мусимо розібрати їх почерзі.

Формально найважнішою назначилась прийнята Братством ідея, що мала стати формою для здійсненя двох других ідей – ідея славянофільства. Славянофільство – се слово, що служить нині покришкою низьких, ворожих всякому поступови забаганок – тоді, коли вставляло его Братство в свою програму, не представляло як можна би сподіватись ніякої одноцільної думки про славянську політику. Навпаки, воно служило кличем для кількох, ріжних від себе, а почасті ворожих течій. В Чехії і у південних Славян довершалось під його назвою національне відроджене Славян, що ставали тоді до боротьби з Німцями та Мадярами. Тим не голосило воно вправді панованя одного народу над другим і остільки стояло висше як у Росиян та Поляків, але зоставило Славян в службу реакції і було в части причиною, що викликала сумну ворожбу навколо, яка віщувала загибель Чехам. Все ж таки се славянофільство голосило братерство і згоду народів – тож в теорії і тому могло стати самостийним.

В поляків склалась з ним в першій мірі ідея незалежності Польщі, але далі народня гордість застерігала вже заздалегідь Польщі передне місце у сімї побратаних славянських народів і мріла про тріумфальний в'їзд польського короля до Київа. Подібно і російський панславізм – се була лиш краща назва для охоти запанувати над усім славянським сьвітом. До того ще збавлено ісеї що будь симпатичної окраски, якою були в польських славянофілів їх бої за власну незалежність.

Сі течії ми бачимо на українськїм ґрунті сильно змодифіковані, лишені всього що могло б кинути тїнь на саму по собі часту та високу, хоч може трохи за вузько поняту, надуживану часто до менш чистих цілий, ідею.

Відчинена можливість панованя одного народу над другим і сей на одна – далі в місце російського деспотизму поставлено иншу форму уряду, і се була друга ціля українського словянофільства. Та се були так сказати – внїшні рїжницї. Попри їх і саморозумїне ідеї було серед братчиків бодай чи не глїбше, чим в Петербурзі та Варшаві! Коли там вибилась на першій плян політична сторона славянофільства, то на Україні получено з нею цілий ряд чисто культурних постулятів, що ішли всі в напрямку Тарасового бажаня, щоб "усі Славяни стали синами сонця правди". Ту належать такі гуманні та високі, а на свїй час революційні жаданя, як: усунене всілякої неволі, знесене привілегіїві станових прав, свобода віри думки, слова і печаті. В них власне лежить характерне українського славянофільства і його вартість.

Засаднича думка обговорюваної ідеї, думка про федерацію славян, що в иньших була або сама собі цілю, або средством для пануваня над другими, але становила інтегральну, та найголовнїйшу часть їх славянофільства, стоїть в братчиків повірно лишень на першому пляні. В дійсности ідеал славянської ферерації блїдніє побіч сих других, висших від нього та ширших бо вселюдських постулятів, або кращі сказати-б, находить доперва в них "як одно із средств їх осянненя" свою рацию буття, своє глїбоке оправданє.

Ся обставина ясує нам, чому славянофільство братчиків не було одинокою струною, якою дрожали їх серця, чому воно мусіло обізнатись у купі з двома иньшими і разом зіми зіллялись в один згідний акорд. Їх другі струни се був націоналізм братчиків і їх бажане суспільної правди. Спільним їх мерелом, ключом, з якого поплили всі три струї се була висока гуманність тодішньої української молодіжи. Вона то зродила перш усього ідеал суспільної рівності, що так і сяк і Шевченкових писань, и який проявився в сказанню знесиня кріпацтва, що було ніби мінімальною програмою братчиків.

Все то само свідчить вимовно про високу мораль та чисту ідейність людей, що його піднесли і почали за його боротьбу. Коли б схотіти вивести генезу сеї тички програми Кирило-Мефодиевського Братства. То головним її джерелом мусіли б ми назвати відчуть сих поступових течій, які тоді власне перетворювали сьвітогляд європейських народів.

Тяжше найти психологічні мотиви, які спонукали братчиків стати борцями ідей, за які треба було опісля принести себе в жертву, помінявши родинне щастя, волю і кусник добутого тяжко хліба на кайдани і тюремну решотку та солдатський шинель. Не треба забувати, що розуміне клясового інтересу, яким можна звичайно пояснити анальогічні прояви, мусіло-б їх потягнути як раз не там, де вони прямували. З виїмкою Шевченка, та почасти Костомарова³ се були сини панських родів повязані з українським панством тисячними ниточками родинних, чи товариських взагалі, митєвих зносин.

При тім, по словам Куліша⁴, "наші пани – беручи із загалом – були якось більше схожі на людей ніж опісля, як розпочалась українська мартірологія" отже і сама бюча в вічі погань панського життя непхала їх так сильно у противний табір, а проте стануло Братство проти інетересам сього панства. Значить ся братчики мусіли стояти на ідейній стежині, на якій ні родинні традиції, ні впливи немали заступити їм широкої перспективи на людство, на людські

³ Батько К-ва повінчався з селянкою.

⁴ Куліш "Хуторна поезія"

серця, що однаково б'ють ся і під панською делією як і під мужицьким сіряком.

До сього помогла їм певно в значній мірі тісна злука у якій вони йшли, яка обгорнула їх усіх одною атмосферою молодого запалу, чистої, не користолюбної ідейности. Про силу її впливу свідчать найкраще наведені висше слова Куліша, що був і родом і вдачею аристократ.

Мені насуваються мимохіть рефлексії на тему проявів наших стремлінь тоді, коли їх заступниками були народні маси і тоді, коли стали заступати їх т.з. висші верстви, стара аристокрація, чи пізніше козацьке панство, чи вже за наших часів світська та духовна інтелігенція. Коли опираючися на перших себ то на народні маси, ми могли б дійти до дуже ясного виображіння про народню душу України, що леліяла в собі все ідеали волі та рівности, то картина, на якій ті другі є героями, мусить вийти дуже темно та сумно.

Ренегатство висших клас в нашій минувшині лишиться на все темною плямою нашої історії, але не яснійшими виходять і ті яркі прояви рабства та аристократичних забаганок цілих верств нашої нової інтелігенції з якими нам доводиться – на жаль і на австрійській Україні. Як же ся відбиває під сим взглядом ся частина нашої інтелігенції згуртованої в К-М. Братстві! Якою пронизаною високими ідеалами являє ся вона у першій прояві свого життя.

Суспільний ідеал братчиків який проявився раз як жадане знесення кріпацтва, а крім сього негативно як неприязне усуджуванє українського панства, а позитивно в Шевченковім бажанню суспільного ладу "без хлопа і без пана" – переняти мусимо ідеалом більш відчутим братчиками, утім передуманим. Тому і теоретичне його сформульованє в програмі вийшло доволі неясне і ми про суспільні переконання братчиків, що дадуть ся підтягнути під бажанне суспільної рівности, знаємо більше з їх писань, чим з програми Братства.

Про се, як рівність мала здійснитись, сього ні з програми, ні з писань дізнатись не можемо, і на се відай братчики не мали ясного погляду. Сталось се головно із за браку економічної програми.

Брак сей дасть ся легко вияснити так самим складом Братства, в якім головну ролю грали не фахові політики, а артисти, історик та етнографи, далі легко зрозумілим при першій виступі браком політичного вироблення, а в кінці відносинами льокальними чи часовими, в яких питанє економічної рівности для практичного життя не істнувало майже. Тодішня суспільність стояла перед зачиненими дверми, які передовсім слідувало перейти; сі двері се було знесене кріпацтва. Дперва за ними була ся маса економічних питань із яких нині ніякої суспільної реформи неможемо поняти – для братчиків не були сі питання актуальними не зачіпали їх безпосередньо.

Коли б братчикам судилось прийти в положенє практичних діячів то сі питання мусіли б виринути і для них, а так перепала ся задача тим поколінням, що прийшли пізніше, та прийняли боротьбу за піднесений братчиками суспільний та національний ідеал. Для цілости ідейного світогляду Кирило-Меф. Братсва бракує ще одна точка, точка першоряд. для нас значіня і разом така, з огляду на яку поклато б Б-во чималу заслугу; є нею національне питанє.

Як розуміло його Б-во? Розуміло ясно і зуміло ясно назвати: питанєм незалежности та свободи кожного народу. Така відповідь була заключенєм еволюції яку розпочав перший виступ Котляревського, а яка протягом пів столітя перейшла зразу сентіментального народолобства, була питанєм етнографії, граматики та літератури, аж в програмі Братства стала політичним ідеалом народньої самостійности. Англійський учений Стюарт Міль сказав: є се політичним правом природи, що сі, що знаходяться від "довшого часу під якоюсь властею, або пануванєм, не починають ніколи з того, щоб виступити проти в самому пануванню, але тільки против способови його виконуваня". В приміненю до нас се значить що Б-во, клеймуючи само панованє над нами, якщось погане, противне правді, а разом щось таке, проти чому можна боротися з надією на успіх – бо в тім лиш переконаню вставлена незалежність народів в програму Б-ва – досягло на сій точці. Висший же ступінь політичного вироблення як живо доторкались братчики до національного питаня і яку ясну мали на нього відповідь, на се маємо

доказ це лишень в творчості Тараса. Показує се дуже ясно відозва невідомого автора, наліплена в Києві по арештованню Костомарова. Ось вона:

“До вірних синів України! Настає великий час, час коли вам трапляється пригода змити сором, заподіяний кісткам батьків наших, нашій Україні рідній, підлою рукою віковичних ворогів наших. У кого з вас не підійметься рука на велику справу?! За нас Біг і добрі люди! До віку вірні сини України, вороги кацапів.”

Так перейшли ми ідеали Кирило-Мефод. Братства. Були іми: національна незалежність, суспільна рівність, політична свобода, та культурна терпимість, здійснені в границях свободної федерації славянських народів.

Що сталося із іми? Чи осталися вони серед лихоліття, яке ми переживали протягом другої половини дев'ятого століття? Чи вартість їх се нині лиш вартість історичних забутків, чи може все ще мають вони силу живих кличів, за які готові люди боротися та терпіти? Основно відповідь на сі питання, се значило ї писати історію нашого відродження, тож дамо лиш коротку відповідь.

Деякі з них діждалися здійснення, одні – як знесенє кріпацтва на цілій Україні, другі, як свобода слова та думки, хоч на її частині.

Славянофільство уступило місця ширшим вселюдським ідеалам, які кільканадцять літ по Братстві, коли писав Драгоманов в “поклику до славян”:

"Ми хочемо... для цілого сьвіта лиш волі, просьвіти і міру. В кінці поставлена братчиками національна ідея перейшла змінчиву цікаву еволюцію в міру як ширшала, сталося її розуміне темнійше і її зведено вдруге на безпутя етнографії та граматики.

В новіших доперва часах вийшла і вона на ясні зорі, а вийшла сильнішою та дужшою чим коли: краще розуміне суспільного житя, головно ж правил економічних, які ним в великій мірі кермують, дали їй тверді основи "яких ніколи ще вона не мала, а рівночасно політична зрілість великих мас народа, дала їй борців, що своїми широкими грудьми, та сильними руками зготовлять її побіду.

ЗВІТ

відпоручника Б. У. Др. Володимира Старосольського про стан Українських Січових Стрільців в січні 1915.

На основі короткого, бо несповна 3-недільного побуту серед Стрільців не є я в можності подати картини докладної та зложеної з помічень непохитних і даних основно провірених. З деякими відділами я стрічався ляшень доривочно і міг поробити про них тільки поверховні спостереження і так само з розмови мої з членами Стрільцької Старшини і Стрільцями могли бути по правилу лишень короткі.

Поясняю се дисльокацією Стрільців в часі мого між ними побуту. Я застав 2 сотні / Букшований і Носковський/ в Дітковицях (Kúradas)/ 2 /Вітовський і Дідушок – курінь Шухевича / в Порошке (Poroszkö)/ Горук, Сроковський властиво Дудинський в Форасгута (Forashuta) сотня Будзиновського збирала ся по розбитю у Варпалянці і тамже збирав на нову сотню сотник Семанюк. В межичасі заміняли між собою становища перші дві пари сотень. Таким чином мені оставало до вибору або обмежити ся до деяких лишень відділів і серед них перевести докладнійшу анкету, або рішити ся за перегляд усіх відділів меньше основний, щоби за те обняти ним весь загал Стрільців.

Я рішив ся на се друге.

Змінюючи безнастанно місце побуту, я переїздив пересічно по 2 дні від одного відділу до другого так, зіткнув ся по кілька разів в кождим відділом з виїмком сотень Букшованого та Носковського з якими був я лишень раз один. Не був я також у сотні Гутковського /детажованої в Гушт/ далі у малого відділу кавалерії, яку утворив ротмайстер бар. Форгач (Vorgac) з 8 Стрільців.

Що до способу поступовування, я стикав ся в першій мірі зі Старшиною. Було се так наслідком мого становища як відпоручника Б.У., як також було диктоване природнім зглядом, що Старшина є в першій мірі покликана та зобов'язана подати фактичні дані про Стрільцтво. З загалом Стрільців старав ся я зіткнутися

якнайтіснійше. Окрім офіціальних промов з нагоди Різдва та Нового Року, я перевів так із зібраними случайно /поодиноких квартирах/ гуртами як і з поодинокими Стрільцями розмови тему нашого положення, завдань і спеціально недомагань і домагань Стрілецтва. Я розмовляв так із численними Стрільцями /разом було їх кількасот/. Що до вартости сих розмов як джерела для відомостей та помічень треба трактувати їх безперечно “cum grano solis”. Не можна іменно забувати, що про вибір моїх інтерлюкуторів впливав виключно случай я міг пропустити якраз одиниці, які були би в можности подати найбільше інтересного. Крім сего Стрільці або бодай многі з поміж них руководили ся дуже правдоподібно розмові зі мною певними зглядами, які може не істнували би при частійших стрічах і “зжитю ся” з собою: може певним недовірем, може охотою, показати ся в певнім сьвітлі, може дехто особистою “несміливістю” в загалі товчками, які закрашували спеціально їх поведене та розмову зі мною. Також і помічення мої могли бути случайно односторонні; я міг пасти якраз на прояви, які відбігали від нормального побуту та життя Стрільців.

Отсі застереження я вважаю конечними на вступі свого звіту. Уважаю потрібним представити Сьвітлій Боевій Управі поможности повну та загальну картину сего нового, своєрідного сьвіта що народив ся на зазив Б.У., що серед виїмково тяжких, часто трагічних умовин творив ся та формував ся в Горонді та Карпатах. Уважаю, що така загальна картина потрібна вже тепер: заслужило на неї Стрілецтво і потрібна вона для орієнтації, для справлення блудів минувшого та для вироблення плянів і програми роботи на будуче. Тому рішив ся я дати таку загальну картину помимо сьвідомости, що жерела з яких я черпав далекі від основности. Але сей т.с. імпресионістичний характер мого звіту підчеркую з усім натиском. Вклика може частина моїх помічень може бути спростована пізніше – тоді і сей звіт навби лишень провізоричне значіне, аж до справлення мого змісту.

С Т А Т И С Т И Ч Н І Д А Н І

Число Стрільців

Після дат поданих мені сотниками, числить тепер	
сотня Вітовоцького	96 Стрільців
Дідушка	230
сотня Дудиньського 100 стрільців	
“Горука 131”	
“Будзиновського 100”	
“Семанюка <u>115</u> ”	
Разом сих 6 сотень 772”	

Приймаючи число стрільців в сотнях Букшованого та Носковського /від яких не взяв я дат/ по 100 стрільців, одержали б ми число стрільців

в сотнях 972

у Варпаланці /в кадрі є/

з чого 62 призначених до легкої служби а 17 в шпитали

так що в сотнях і кадрі є 1122 стрільців

Крім сего є ще відділ Гутковського деташований в Гушт, відділ кіннота двадцять кількох стрільців при штабовій компанії групи, врешті досить численні / числа мені не подано/ стрільці розкинені по ріжних відділах австрійської армії та стрільців ужитих до розвідчої служби, поза рядами так, що теперішне число стрільців можна прийняти около 1400 людей. Відділ у Відни тут не вчислений.

Що до первісного числа стрільців по відїзді зі Стрия мушу піднести, що на жаль не було зроблено спису стрільців. Правда, що в часі коли перші відділи виходили в поле перемішувано дуже сотні, переношено стрільців з одної сотні до другої, словом, панував хаос, який утруднював переведенє спису – але усе те не оправдує команди, яка повинна була ще скорше сейчас по приїзді до Горонди перевести списи та заложити листки головної книги. Сего на жаль не зроблено і нині не можна знати первісного числа стрільців. Щойно “ex post” почала теперішня команда в Варпаланці закладати головну книгу, яка числить дня 20 I 1915 2482 листків. Так як ся книга доси ще неповна та не обіймав відділу Гутковського, то

можна прийняти первісне число стрільців на около 2.600 людей. Таким чином зменшило ся первісне число стрільців дуже значно, бо виносить тепер около 54 % первісного.

Репартиції втрат не міг я на жаль перевести ізза недостатчі порядного /а властиво взагалі якого-небудь/ канцелярийного діловодства, загально лишень подавано, що число погибших виносить до 200, що число полонених виносить правдоподібно рівнож тільки – те що решту треба прийняти як “загублених” та узнаних неспосібними до військової служби.

Переведенє докладної статистики уважаю кардинально конечним і становлю внесене, на виданє в сїм напрямі до команди безпроводочно припоручення.

Число втрат є абсолютно беручи дуже велике. Релятивно не представляє ся воно так застрашаючо коли узгляднити з одного боку втрати правильної армії / безперечно менші/ – з другого боку, коли порівняти число втрат польських Легіонів. Після інформації в команді групи, втрати в II і III полку польських легіонів мають бути без порівняня більші, як трати серед Українських Січових Стрільців – также само звучали інформації уділювані мені поодинокими польськими легіонерами.

II. Суспільний склад стрілецтва.

Є річею перворядної ваги устійнити участь поодиноких кляс та слоїв нашої суспільності в Стрілецтві. Стрілецтво, се прояв і доказ нашої національної – сьвідомости та інтензивности нашого патріотизму – тож з участі поодиноких суспільних груп в стрілецьких рядах можна вносити безпосередно про їх настрій, щирість почувань та самопосвяту. Якнебудь не існують покищо докладні в сїм напрямі дані, є зовсім певним фактом, що на зазив Головної Української Ради та Боевої Управи відгукнула ся народня маса, головно селянство незвичайно численними зголошеннями до стрілецьких рядів. Усі без виїмку тереторияльні відділи складали ся в переважній мірі із селян. – Їх процент був мож сорозмірно менший у відділах сконцетрованих у Львові, де зібрала ся майже вся

вступаюча в ряди шкільна молодіж – однаковож і тут був процент селян дуже значний. Поза львівським округом, станули відділи зложені майже виключно з селян. Ся готовість селянства достойна не то признання, але найвисшого подиву тим більше що збирало ся стрілецтво в часі найгорячіших робіт на поли, в часі жнив, які обильним плодом мали винагородити селянам два попередні роки неврожаю а мобілізація забрала із сіл найсильнійші робучі руки. Помимо сего, зголосили ся тисячі селянської молоді – ся решта спосібних до праці, яка не стояла ще в рядах армії.

Треба зятимити се як один з дальших аргументів проти злочинно киненого нам очі закиду зради і більше не для чого, щоби внутрішній нашій публичній роботі не забувати ніколи на сю превелику свідомість та активну самопосвяту селянства.

Далеко не так сьвітло представляє ся роля т.зв. інтелігенції. Правда. Контингент стрільців – інтелігентів / думаю, що зголосило ся їх зразуж поверх 2000 на яких 16000 усіх стрільців / є сам собою нетакийто малий, але не саме число тут рішає. Стрільці – ителегенти то майже виключно молодь середних / в першій мірі / та висших /є їх далеко меньше / шкіл. Нето “старша” інтелігенция, але в загалі інтелігенти покінчивші вже школи, люди “на становисках” в Стрільцтві зовсім нерепрезентовані – бож не можна уважати репрезентантами сих кругів кілька усього одиниць, яких присутність в рядах стрільців є доказом виключно їх особистої ідейности та характерности.

Очевидно говорю тут про людей, які добровільно зголосили ся. Резервові офіцири армії що є при Стрільцях не можуть уважати ся добровольцями ані сьвідчити про настрій сих суспільних кругів до яких належать.

Так треба сконстатувати факт, що патріотичний настрій нашої інтелігенції є лишень в певних границях віку товчком до самопосвяти та геройських виступів; поза сею границею, змінював він свій характер. Бути може, що причина описаного явища лежить також в неприготованости в якій заскочили нас події, а яка проявила ся також і в иньших напрямках, може також в браку воєнних

традицій у нас, врешті безперечно також в напрямі нашої політичної думки та праці в останні роки перед війною. Сі роки були в противенстві до геройського та боєвого настрою літ давніших, роками спокійного органічної праці, коли не прямо роками депресії та свого рода ослаблення народної енергії.

Склад Стрілецтва змінив ся основно з моментом, коли в Стрию “розпушено” переважну частину Стрільців. Не дістали ся в реєстр самі селяни. Тисячі їх розійшло ся на повну небеспек мандрівку. Остали переважно інтелігенти і стрілетство стало загально беручи “інтелігентським” Щодо проценту інтелігентів в поодиноких сотнях, зазначаю, що деякі сотні змінили зовсім свій склад і є зовсім иньшими сотнями, як первісні сотаї тихже самих сотників. Всеж таки, можна робити деякі загальні заключеня із слідуючих дат в первісної сотні Вітовського було 80 % інтеліг. тепер є 50 %

Дідушка 90% – 25%

Дудинського 40% – 25%

Горука 40% – 20%

Будзиновського 20% – 10%

Семанюка 70% – 70%

Шо до сотень Носковського та Бушкованого дат не посідаю. В кадрі незмінний процент виносить около 50%.

Так отже проявом який наглядно бє в очі є несорозмірне зменьшенє чисельної участі “інтелігентів” в стрілецьких рядах. Глядаючи за причинами сего явища, гадаю що вони *a* сьлідуючі:

1/ Розмірно більший процент втрат на полях битв в рядах інтелігентів, що були переважно командантами роїв, патрулів і т.д. Знаю случай, де ціла патруля зложена з самих гімназиястів / з сотні Вітовського / попала в полон.

2/ В більшій мірі ділала мабуть меньша фізична відпорність інтелігентів на труди і невігоди. Здаеть ся, що число хорих та признаних неспосібними інтелігентів в розмірно значно більше, як число селян та робітників – хотяй чув я також і противник погляд, що сиециально верховинці – Гуцули переносили тяжко довгі поході

в незвичайніц для них ноші та з тяжким ринштунком. Для точности реєструю і сей погляд.

3 / Ріжниця положеня інтелігентів а селян що до переспектив получених з покиненем стрілецьких рядів. Для селян нема жадних взглядів поза стрілецтвом. Бодай на так довго, поки Галичина занята ворогом вони прямо нерозривно звязані материяльними умовинами зі Стрілецтвом. Противно для інтелігентів існує нормально можність прожитку поза рядами а крім сего існують для них справи особистої натури, як приміром кінчене чи продовжуване студий, скадане іспитів і д. які можуть впливати на них.

4/ Наяважнійма мабудь причина, се – я сказавби меньша моральна відпорність інтелігентів супроти відемних сторін стрілецького житя про які говоритиму далі.

Більша вразливість інтелігентів на точці відношень до них старшини, їх більша чутливість ідейна впливали здаєть ся в найбільшій мірі на се, що вони почували себе зле в стрілецьких рядах – суб'єктивно сильнійше чим селяни.

III. Фізичний стан стрільців.

В сім н напрямі можу подати лишень загальні Дані, які міг замітити ляік.

Стрільці перейшли – як і вся армія незвичайно великі фізичні труди злидні. Від жовтня находять ся вони майже безнастанно в походах та боях на труднім гірським терені, який ставить до жовнярів дуже великі вимоги. Підчас офензиви на Турку та Стрий а пізнійше підчас відвороту приходило ся Стрільцям відбувати так форсовні марші, що як оповідали згідно усї, тільки через напружене усеї енергії потрафили удержати ся на ногах. Грудень виповнили опереції на крайно неприступних горах і ставили знова Стрільцям фізичні завданя тим труднійші, що більшість з них не мала ніякої вправи в гірських мандрівках. Мені оповідати поодинокі Стрільці, що приходило ся їм по кілька разів зсувати ся з гірських стїн, заки решткою сил діставали ся врешті на хребти та шпилі. Весь сей час прожили Стрільці серед найприкрійших атмосферичних услівій –

вони пережили усі невзгоди, які приносять з собою піана осінь та зима, ще й високо в горах. До усього того причиняла ся також недостача кватир – так, що приходило ся їм часто ночувати під голим небом на болоті чи снігу.

Харч є загально беручи добрий, але трапляло ся, що підчас скорих походів, рухів та воєнних операцій відділи зідлучали ся від тренів – або так, що довіз поживи на деякі неприступні місця був неможливий; тоді терпіли Стрільці голод, або прокормлювали ся крайно скупо та негигієнічно.

Дальші злидні становили пошестні недуги, які ширили ся з кінцем осені: червінка, тиф та холера на які запали були численні стрільці.

Усі ті фізичні чинники ділали тим сильнійше, що моральний стан стрільців був пригноблений так наслідком воєнного положення і конечности, битися поза границями Галичини, як далі наслідком відносин в стрілецтві.

Наслідком усього того остали ще на поли лишень фізично найвитривальші та найдужші – але й вони є до крайности вичерпані та перемучені. Правда, кількадевий сьвиточний відпочинок вплинув на Стрільців суб'єктивно дуже добре – однаково заявив мені Др. Чабак, що тільки по яким двонедільнім відпочинку Стрільці відчулиби, які є вони до крайности перемучені і що аж тоді треба би бодай шести неділь справжнього спочинку, щоби Стрільці справді прийшли до себе по перебутих трудах.

IV. Мілітарна вартість Стрільців.

Українські Січові Стрільці добули собі серед військових кругів більше, як просте признанє і усюда де міг я в тім напрямі стежити за опінією про Стрільців я /так само як проф. Боберський/ зустрічався з просто ентузіастичними висказами на тему їх хоробрости, інтелігенції, сприту, довіря до них та їх заслуг. Нажили собі Стрільці слави, добули чимало відзначень, признаня та похвал і т. п. в приказах Найвисшої Команди та низших Команд і Групи, Дивізії та Бригади. Командант дивізії Фольшман висказав ся публично в

тоасті на Сьвятій Вечері в курені Шухевича, що численні із своїх удач завдячує дивізія Стрільцям. Не менш як слова і вискази доказує ціле відношене військових Властей до Стрільців, та сї Власти цїнять Стрільців та оточують спеціальними зглядами та увагою. Так має бути при всіляких наборах "Fassung" і т.п. Сам був я сьвідком такого виїмкового трактованя. Було се в місцевости Роздільній. Находила ся там одинока хата, мала лісничівка з двома убікациями: біленькою кухонкою і комнатою, в котрій спали офіцери, так, що усе військо/піхота і артилерия/ яка стояла там на позициях таборувала під голим небом / а панував там мороз, бували острі сніговиці і лежав глибокий сніг/. – Отож Стрільців які вертали із служби або приходили з віддаленої о кільканайцять кілометрів Дітковиці на зміну, кликали офіцери до своєї комнати, щоби загріли ся, а на нічліг призначено Стрільцям стрих лісничівки, значить ся одиноке місце "під дахом" яке було ще до диспозиції.

Рівно ж з боку жовнярів бачив я поважанє та довіре до Стрільців. Бували случаї, що йдучі на службу стежі ополченців просили, щоби додати їм бодай одного Стрільця, то буде їм "безпечніше". Поміж ополченцями має кружити уложена котримсь із них пісня, в які багато місця присьвячено нашим Стрільцям. Усе те вказувало би на велику мілітарну вартість Стрільців і справді, з гордостію треба сконстатувати, що опінія якою наділено Стрільців є оправдана. Разом з тим треба однакож і означити в чім іменно ся вартість лежить.

Треба піднести, що Стрільці пішли у бій з можливо найменшим мілітарним підготованєм. Досить сказати, що перші сотні які пішли в огонь, ніколи перше не стріляли – иньші /але далеко не всі/ відбули малі проби стріляня на устроєній самими Стрільцями стрільниці в Горонді. Так отже загал Стрільців віддавав перші свої стріли вже в бою. Загал Стрільців не знав практично кріса, бо зразу лишень частина Стрільців дістала була кріси, а се були рушниці степени "Верндля"; щойно на поли одержали Стрільці кріси системи "Маніхера" і аж в самих воєнних починах учили ся з тим поводити. Се були недостачі вишколення вже в так

примітивних справах, як знане оружя. Розмірно важніші були сі недостачі о скільки розходить ся о відомості дальші: творене боевих формацій, розстрільної, відомости т ктичні і т.д. Недостачі сі давали ся нераз в бою діймаючо відчувати. Як примір наводжу, що оповідав мені один /назвище забув я/ майор, який боровся був разом з нашими Стрільцями. Лучило ся, що огонь був через ошибку зле звернений, та загрожував власним військам. Згаданий майор видав команду "не стріляй" і в слід за нею почали усі офіцири давати знак свиставками помимо сего Стрільці стріляли далі. Опісля показало ся, що було се не лишень звісне психольогічне явище, що "огонь скорий" даєть ся дуже трудно спинити. Діллала тут і друга ще причина, іменно Стрільці не знали значіння сигналів свиставками.

Помимо сего браку військового вишколення Стрільцям повелося визначити ся в бою і то першими вже своїми виступами Стрільці, що перші ішли в бій оповідають згідно, що відділи військ до яких були приділені прийняли їх зразу з недовірем та легковаженем, але вже по кількох днях змінили основно своє відношене до Стрільців. Так отже Стрільці як я зазначив своїм військовим вишколенем зовсім до акції неприготовані, ужиті сейчас до воєнних завдань витримали блискучо сю огневу пробу. Що так стало ся, се треба почислити Стрільцям як велику їх заслугу: вони могли надолжити недостачі вишколення нічим другим, як виключно лишень внутрішніми своїми прикметами і запалом, відвагою, почутем обовязку та благородною амбіцією.

Зразу були Стрільці уживані до усіх військових починів на рівні з иньшими відділами армії. Згодом се змінило ся і Стрільці стали уживати ся до окремих завдань для яких показали ся специяльно способними. Розвідча служба стала їх специяльністю.

Розвідча служба ставить до жовніра окремі, ріжнородні вимоги. Технічно вже вимагає вона знаня мови місцевого населеня, знаня відносин і терену. Не меньш важні є вимоги, які ставить ся служба до умовости, характеру та вдачі: вона вимагає інтелігенції, сприту, скорого орентованя ся, холоднокровності, самостійности та відваги. В даних відносинах, коли наше військо в Карпатах було до

крайности перемучене та здепримоване, треба було виявити тим більше моральних прикмет, активносте, самопосвяти та почуття обов'язку, щоби стати добрим патрулером. Усім сим вимогам відповіли повні Українські Січові Стрільці та стали вскорі найліпшими, а опісля самотніми в своїй групі армії патрулетами, які могли успішно повнити відповідальну та в даних умовах дуже важку розвідчу службу.

Було для мене річю неможливою списати усі подвиги Стрільців як розвідчиків списати їх буде обов'язком літописця стрілецької акції – є однаково річю певною, що подвигів було чимало та що вони були дуже визначні і своїми річевими вислідами, практичним значінням для армії і як прояв та доказ спосібностей стрільців. Усі військові Власти аж до Найвищої Команди згідно признають, що Українські Січові Стрільці поклали у розвідчій службі великі заслуги та виявили і їй спеціальні, визначні спосібности. Я сам був свідком рішень Команд Бригади та Дивізії які опирали ся на зложені Стрільцями мельдунках – як також диспозицій, яким поручувано Стрільцям розслідити ситуації, котрих не могли розслідити стежі висилані з інших відділів війська. Ся окрема та велика вартість Стрільців як розвідчиків проявила ся врешті насильніше фактом, що Команда почала поступенно уживати Стрільців чимраз більше виключно до розвідчої служби так, що врешті стрілецькі сотні стали в дійсности відділами, призначеними спеціально до сего рода служби. Розумієть ся, се не виключає ужиття Стрільців в случаю потребу також в инший спосіб, однаково таке инакше ужите стало чимсь виїмковим, спорадичним – правилом є висилане Стрільців на стежі.

Такий стан має слідуєчі відемні і додатні сторони:

А/ відемною стороною є більша відповідальність, збільшені в певних напрямках вимоги та отримані з довгими маршами більші фізичні труди – також обставина, що Стрільці є більше в службі і тоді, коли інші відділи війська згідно відпочивають.

Важе ся також і з сего рода службою деяка небезпека деморалізації. Стрелець чи малий стрілецький відділ на стежі

усуваєть ся з під безпосереднього нагляду та контролі тож є наражений більше чим в рядах більшої тактичної одиниці на покусу, чито повнити службу несумлінно, чито перебільшити свої успіхи та заслуги. На жаль були такі нечисленні та виїмкові случаї, що команданти стеж піддавали ся такій покусі.

Б./ Додатні сторони стежної служби добачую в слідуючім: Сей рід служби відповідає найліпше підготовленю та спосібностям Стрільців, дає в найбільшій мірі нагоду, розвинути та виявити сі спосібности взагалі та в кожного поодинокого Стрільця – та нагоду визначити ся.

В дійсности львину частину відзначень, яких добилися Стрільці добули вони в стежній службі.

Небезпека звязана з сего рода службою є сорозмірно менша, як небезпека рострільної та приступів. Вправді вимагає стежа більшої личної відваги та ініціятиви, як прочі роди служби /де дисципліна та колективна психольогія в великій мірі механізують вчинки одиниці/ – але рівночасно з тим, власна проворність, сприт, ориентация та зручність можуть нераз ухилити небезпеку. В рострільній, стрілецькім рові або при приступі не зменьшують наведені чинники ані в малій мірі небезпеки, на яку наражені є відділи. Також рахунок правдоподібности промовляє в квестії небезпеки в користь стежної служби. При иньших воєнних починах обіймає небезпека по правилу цілі великі відділи – при стежах доторкає ризико нараз лишень менші відділи, значить ся ризико є більше розложене, а загал квантитативно менше наражений.

Врешті дає стежна служба слідуочу неоспориму користь зі становиска нашої справи. Стрільцький відділ є розмірно малий і він мусівби з природи річи губити ся серед многочисленної армії, Ужите Стрільців головно до стеж усуває сю небезпеку. Розкинені малими відділами Стрільці виконують спеціальні функції для великої групи, зазначають для цілої сеї групи своє істнованє, стають для неї потрібними як єї спеціальний орган. Стають очима цілої групи – і як око є важне для цілого організму без огляду на се, що

становить лишень маленьку єго частину, так і Стрільці набирають ваги і значіння без огляду на свою малу скількість.

Ужите Українських Січових Стрільців до розвідчої служби представляє таким чином додатних сторін о много більше чим відємних і треба уважати єго корисним.

У. Ідейність Стрільців.

Питанє ідейного вигляду Стрільців є очевидно переважне. Лишень в маленькій частині лежить ціль стрілецького руху в сповненю чисто мілїтарних завдань, які ставить перед ними ся війна.

Мілїтарний рух зовсім певно не скінчить ся з війною – і теперішні Стрільці будуть лишень предтечами будучих стрілецьких поколінь – отже повинні лишити їм не лишень память своїх мілїтарних подвигів, але і ясну ідейну основу для дальшого розвою. Крім сєго Стрільці мати муть і дальше ще завданє, яке розпічне ся з настанєм мира.

Вони будуть для суспільности взірцем самопосьвяти, геройства. Тож важне, щоби сї, на кого дивити ся муть другі справді стояли ідейно якнайвисше.

Мої поміченя на точці ідейности Стрільців не відповідають на жаль бажаням.

Вони дадуть ся в коротці зібрати ось як. Загал Стрільців є безусловно перенятий горячим патріотичним чутєм. Се міг я сконстатувати в розмовах зі Стрільцями з їх висказів, поведєня, питань, які ставили до мене. Як і треба було сподівати ся Стрільці є патріотами, що борють ся за Україну – і є сєго сьвідомі. Також у відношеню до населєня, до иньших відділів війск проявляєть ся у загалу Стрільців горяче “народнє” чутє, патріотизм та народолюбство. Як примір наводжу, що Стрільці беруть постійно в обороту місцеве населєнє при нагодї ріжних прикростий, які приносить сєму населєню перехід війск і населєнє звертаєть ся до них з часта як до своїх природніх опікунів. Се бесперечно гарні прикмети загалу Стрільців вони не вичерпують однаковож понятя

“ідейности”. Для сего требаби докладного розуміння високої місії, яку сповнити має стрілецьтво, ролі яку воно має відограти в історії України.

Такого розуміння я у Стрільців не побачив. Я замітив, що для більшости Стрільців сама їх участь у війні та хоробре сповнюване жовнярських обовязків становить усе, що мають вони сповнити. Поза сим не існують для них питання сего рода які тісно вяжуть ся і з історичним моментом який переживаємо та спеціально із стрілецьким рухом. Для загалу Стрільців їх обовязки є лишень обовязками доброго жовняра і вони скінчаться з війною. Се проявляєть ся умовою порожнею стрілецького Побуту та відбуваєть ся на їх товариськім пожитю з собою.

Що до першого, то можна і і треба було сподівати ся, що жите людей ідейних і звязаних з собою власне ідеєю буде незвичайно богате своїм внутрішнім змістом, що настане між ними жива виміна думок, поглядів, що Стрілецьтво стане осередком, з якого – передусім селяни – вийдуть умово збогачені, морально піднесені, сильнійше звязані з ідеєю та ліпше підготовані служити їй. Такого житя у Стрільців нема. Противно се жите пливе присьвячене виключно сповнюваню обовязків військових, а поза ними порожне та пuste. Лишень одиниці або малі і нечисленні гуртки живуть інакше. Проби поодиноких Стрільців /Жила, Черевко/ заснувати в Горонді читальню та школу для Стрільців неграмотних розбили ся о загальний настрій та брак співділання і помочи.

Сумний сей прояв толкується в великій мірі услівями стрілецького житя і фізичними трудами, небезпеками, безнастанними змінами положеня, перемученем. Помимо сего мігби панувати стан бодай в части кращій, якби була зроблена якась поважна проба повернути жите Стрільців у сей бік. До сего була покликана в першій мірі “Боева Управа” яка на жаль ані разу не звернула ся до Стрільців зі словом поясненя їх завдань, нічим /як хочби брошурою, відозвою, періодичним органом/ не старала ся поглибити ідейність Стрільців та надати їм ідейний напрям. На

другім місці, завинила Стрілецька Старшина, якій присвячую слідуєчий уступ звіту.

VI. Особисті відносини.

Старшина.

Мушу піднести супроти Стрілецької Старшини, загальний заміт, що не проявила вона в своїй діяльності зрозуміння стрілецької ідеї ані глибшого розуміння своїх обов'язків та завдань. З малими виїмками серед сотників, усі висші стрілецькі офіцери не розуміли своїх обов'язків інакше, як лишень в рамках тісних мілітарних завдань. Думка про національні завдання стрілецтва мала для них щонайбільше таке значіння, що як Українці уважали себе і Стрільців обов'язаними бути ліпшими жовнєрами, як жовнєрами армії – не думали натомість про се, що окрім чисто мілітарних, має стрілецтво ще й інші, окремі обов'язки та що характер Стрільцтва вимагає інших, на інших основах опертих внутрішніх відносин, як звичайні відносини в армії.

Вже в Стрию мав упасти характеристичний висказ Старшини, “треба щоби Стрільці зложили присягу – по присязі покажемо їм, що вони є тільки австрійський лєндштурм і возьмемо в карби”. Чи в сей спосіб хтонебудь зі Старшини в дійсности висказав ся, сего не міг я позитивно перевірити. Що так мало бути, твердять і Стрільці і самі члени Старшини. На всякий случай, поведене Стрілецької Команди ішло в повні по лінії сего висказу. З окрема проявило ся се “лєндштурмове” становище Команди ось в чому:

1. Команда станула зразу на становищи, що одинокою Властю над Стрільцями є ц.к. Армія, що національні Організації не мають ані правно ані навіть морально ніякої компетенції в справах Українських Січових Стрільців. Що більше Команда перервала /що до форми брутално/ усі зносини з Боевою Управою. В Горонді кружили поміж Стрільцями погроза Команданта, що каже арештувати присутних там 2 членів Боевої Управи, коли не покинуть Стрільців – а супроти них самих висказував ся Комендант многократно, що їх побут в Горонді дивує військові Власти та

викликує їх невдоволене. Коли приїхав третій член Боевої Управи він був прийнятий крайно нечемно при чім впала заява, що Команда не узнає ані Боевої Управи, ані Головної Української Ради. Супроти факту, що тільки трох членів Б.У. було в Горонді, отже не мали ані формальної можности рішати що-небудь /ізза браку комплекту/ ані не мали моральної поваги цілої Б.У. за собою, вони були змушені виїхати з їх виїздом перервали ся фактично усі зносини поміж Стрільцями та БоевоюУправою на довгий час. Се мало в кождім напрямі фатальні наслідки.

2. Відношене своє до Стрільців побудувала Старшина виключно на основах формальної військової дисципліни. Обставина, що стрілецькі ряди се ряди товаришів зєдинених ідеєю не слідна зовсім у відношеню Старшина до Стрільців – з виїмком тільки деяких сотень, де дякуючи сотникам відносини склали ся краще. Поміж Старшиною а прочим Стрільцтвом не існують ніякі товариські зносини – хіба відносини знакомства, поміж поодинокими товаришами з давніших часів.

Позитивно зносить ся Старшина /головно найвисша до курінних включно/ зі Стрільцями лишень в справах урядових, і оперті ті зносини тільки на основах на сліпо перенятих понятій про гієрархію та дисципліну.

3. Спеціально о скільки розходить ся о дисципліну, то вже сказане висше виясляє, на чим єї оперто. Моральний чинник виключено майже зовсім. Констатую, що не було з боку Старшини ані одної поважної проби, вияснити Стрільцям вагу та конечність дисципліни так, щоби вони самі узнали єї потребу та щоби розуміне се було головним жерелом дисципліни; не відкликано ся ніколи до ідейности, амбіції та почутя обовязку в Стрільців. Противно, заводжено дисципліну виключно механічними засобами, відкликаючи ся до формального обовязку послууху приказам та послугуючи ся карами. Очевидно що заведена таким способом дисципліна виявляла ся сама в собі нераз недостаточною. Бували случаї, що Стрільці не виконували нераз своїх обовязків на дуже відповідальних становищах: стійках, сторожах, стежах. Сї /на щасте

рідкі/ случаї обурювали дуже Старшину – але помимо об'єктивної небезпеки зв'язаної з такими гріхами проти дисципліни та послуху Стрільці мають право покликати ся на се, що не було ніяких заходів, завести серед них справжню, основу на внутрішніх основах, на розуміню та почутю обов'язку слухняність.

Що більше, Старшина не лишень не відкликувала ся ніколи до моральних чинників у Стрільців, але своїм поведенем неначе нарочно ослаблювала і убивала їх. Полишаю на боці справу тілесних кар накладаних на Стрільців – може бути що вони були в конкретних случаях оправдані. Нічим натомість не дасть оправдати ся уживане супроти Стрільців грубої словної лайки, образи і топтане їх амбіції обидливими, ординарними прозвисями. І врешті – се булоби неімовірно, якби не було сумним фактом – не дасть нічим оправдати ся що многі члени Старшини посунули ся до сего, що зневажали чинно Стрільців, навіть низших від себе рангою офіцерів. Сі поступки се нетільки кривда і образа заподіяна поодиноким Стрільцям, се образа самої інституції Стрілецтва, і заразом доказ браку ідейного виробленя Старшини, яка бо вчинків таких допускала ся, або толерувала їх помимо можности виступити проти них. Поодиноких фактів не наводжу, бо вони відомі Сьвітлій Боевій Управі.

4. Як дуже Старшина остає під необмеженим впливом переказних понятій, як вона не найшла в собі ніяких критерий, які дозволилиб їй піднести ся висше, понад сі понятя, се видно із слідуєчих проявів її діяльности, не згідних з самою основою Стрілецької ідеї.

Зорганізовано окрему “офіцерську менажу” де харчували ся офіцери. Така інституція акцентувала ще кастовість і механічно утруднювала зближене офіцерів та стрільців, для якого хвилини відпочинку, обідів та вечер найбільше дають нагоди.

Окремим приказом заборонено Стрільцям титулувати старших, прийнятим в стрілецьких організаціях перед війною способом “товаришами” /пр. товаришу сотник/ допускаючи лишень титул

“пан“. Сей один приказ характеризує вже достаточо “ляндштурмовий напрям” у Старшини.

Заведено для інтелігентів уживані у війську однорочними добровольцями відзнаки /жовті пояски на руках/ відділюючи їх вже внішно від селян. Значіне сего приказу ясне: знова кастовість, знова недобачене сего, що служба ідеї зрівнює всіх. А для Стрільців-селян пригадка, що вони і в стрілецьких рядах остали “хлопами”, нерівними з товаришами інтелігентами.

Ще в більшій мірі проявив ся майже самий напрям в заведенню інституції “офіцерських послухачів”. Розумієть ся, ніякий рід праці не приносить сорому – але не годило ся товаришам по ідеї вкладати в руки щітку до чищення офіцерських чобіт замість кріса. Я чув аргументи, що сі послухачі вдоволені своєю службою. Гадаю, що се правда – але се тільки доказ, що згадана інституція вже здеморалізувала людей. Вона деморалізує також офіцерів, бо підчеркує їх виїмкове становище і кастовість.

При іменованях придержувала ся Старшина погляду, що для одержання офіцерської шаржі треба мати кваліфікації “інтелігента” і доси лишень “інтелігенти” ставали офіцерами. Без близшого мотивованя називаю таке становище нестійним і уважаю, що треба його закинути. Селяни які визначили ся і дають запоруку, що зуміють відповісти обовязкам офіцера повинні повернути з походу зі срібним “портепе” як офіцери Українських Січових Стрільців.

5. Я підніс позитивні гріхи Старшини в ріжних напрямх. Головним її гріхом є се чого вона не зробила. – Не старала ся вона нічим піднести ідейність Стрільців, удержати їх запал, підносити духа в тяжких хвилинах. Не зуміла старшини стати ідейними та духовими провідниками Стрільців – і не старала ся навіть сего зробити. Треба з болем сконстатувати, що – передусім найвисші місця в стрілецькій гієрархії заняли люди, чужі стрілецькій ідеї. Із сих місць падали вискази такі, як що “стрілецтво се наше нещастє”, що “одинокий вихід з ситуації, розпустити усіх Стрільців, або віддати їх до ц.к. армії”. Родили ся думки, щоби віддати стрільців до земних робіт при фортифікациях. Усе те не булоби мислиме, якби

автор сих висказів здавав собі справу, що вже само істноване Стрільців становить наш далекосяглий в наслідках добуток, що воно починає новий період нашої історії.

Особисто уважали деякі члени Старшини нещастем для себе, що приділено їх до стрільців – иньші, що через таке приділене вони змінили лишень відділ війська в якому служать і нічого більше. Очевидно, що при таким відношеню до діла не могло бути бесіди про запал та віру потрібні для сотвореня із Стрільців сего, чим вони повинні були стати.

Старшина між собою

На особисті відносини Старшини між собою вплинуло відемно їх відношене до стрілецької ідеї.

Якби єдало Старшину переняте великими завданнями, які має сповнити стрілецьтво, то очевидно усунулиб ся на далекий плян чинники такі, як особисті амбіції, симпатні та антипатні. На жаль ідейна атмосфера яку зобразив я висше не могла пособити ся витвореню серед Старшини ідеальних особистих відносин. Тепер лучить Старшину лишень однакове положенє, та побут – але сі власне чинники приносять рівночасно і небезпеку, бо перемученє, переденервованє, подражненє амбіцій, наклін до сплетень і т.д. В результаті, взаємини поміж старшиною не є добрі. Почали ся meziусобиці, взаїмні обвинувачуваня закиди – і стали навіть відомі військовим Властям. На малу /на щастє/ скалю повтаряють ся у відношеню поміж Старшиною “козацькі часи на Україні”. Сі meziусобиці обіймають покищо лишень найвисші становища – побоюю ся однаковож, що можуть бути втягнені в них і сотники і четарі, та що можуть витворити ся партії та кліки і нанести много шкоди Стрілецьтву.

Стрільці між собою.

Описані висше відносини відбили ся відемно також на відносинах Стрільців до себе. Правда, спільні труди та небезпеки звязали Стрільців і знаю багато примірів щирої дружби, товарискої

посвяти та привязаня. Зв'язує також Стрільців стихійна опозиція проти неумістних виступів Старшини: деякі з таких виступів давали товчок до колективних, солідарних виступів Стрільців і Боева Управа знає про такі солідарні протеста Стрільців. Поза сим однаковож чути брак ідейної атмосфери, яка моглаби ублагороднити товариські взаємини поміж Стрільцями. Томуто, особливо в часах відпочинку трапляють ся поміж Стрільцями сварки, драчки, сцени прикрі, часом брутальні, іноді навіть фізичні бійки. Усе те є не лишень прикре і сумне. В даних навіть случаях треба бояти ся подій з безпосередньо трагічним, кривавим закінченем – особливо коли зважить ся, що Стрільці лишені звичайно поза службою догляду з боку Старшини.

Картина особистих відносин в Стрільцтві не представляеть ся отже занадто ясно та відрадно.

VII. Побут.

Жите Стрільців плыве розмаїто відповідно до сього, чи находять ся вони в боевій лінії чи в стрілецькім Коши – давнійше Горонді – Страбічові а тепер у Варпаланці. Крім сего, як окремі групи треба відрізнити “обозову” службу /трен/ та службу “цивільних розвідчиків” з яких кожда витворила окремі побутові відносини та окремі людські типи.

1. В боевій лінії не ріжнить ся жите Стрільців засадничо від житя жовнярів в поли і не буду того описувати. Підношу тільки, що жовнярський тип, який представляють собою Стрільці, з конечности є висший, від пересічного типу жовніра: висший інтелігенцією, гордостію, боевим запалом і висший прикметами, які дає Стрільцям їх молодість та сьвідомість ціли за яку бють ся. Я підніс вже, що жовняри правильної армії відносять ся до Стрільців з поважанем, признанем та симпатією. Але тип Стрільця в поли представляє рівнож значну ріжницю в порівнаню з тим, як представляли ся Стрільці перед компанією. Хто лишив ся в поли доси, се справді еліта Стрільцтва так з фізичного як і морального погляду. Се борці випробовані в кожній пригоді, сьвідомі сего, що зробили та що

можуть зробити. Видно по них, що знають вони собі ціну – та разом з тим не слідно у них ні троха зарозумілості, хвастунства, буфонади. Мене вражало се, як просто, природно розповідали Стрільці про свої пригоди та подвиги. Сей брак всякої буфонади становить одну з найкращих, найсимпатичніших черт, які вразили мене у Стрільців в полі.

2. “Обоз” /трен/ зібрав окрему групу. Передусім обози стрілецьких сотень, але крім них також обози правильної армії займають многих Стрільців, які становлять побутово окремий тип. Житє в “обозі” ріжнить ся від житя в боєвій лінії вже втішно. Воно безпечнійше, рухливійше, легше та свобіднійше – а хотяй не приносить так сильних вражінь як боєва лінія, то за те дає їх більше та ріжнороднійші. До обозної Старшини ставить воно певні вимоги. Воно вимагає самостійности, зручности, сприту щоби порадити собі в ріжних ситуаціях, вимагає практичного купецького змислу, солідности та умілості поводити ся з людьми /провантовими офіцерами, управителями магазинів, доставцями/ отже певного житєвого виробленя та опиту. Обозна служба отвічальна і супроти висших Властей, і в першій мірі супроти товаришів – Стрільців бож доставленє на час доброго харчу та усіх засобів се материяльна основа їх істнованя та успіхів. З разу не “дописували” стрілецькі обози. Може тому, що на початок випали власне найтяжші походи /Турка, Стрий/ але певно і через брак вишколеня та відповідного добору людей до обозів приходило ся Стрільцям много витерпіти браків та недостач. Тепер стан значно поправив ся. Наріканя на обози чув я поміж Стрільцями небогато, натомість похвал та признаня чимало.

Витворив ся чи може зібрав лишенє при обозах окремий тип Стрільців: людей рухливих, безнастанно занятих, живих, спритних, троха “непосидющих” живучих житєм скитанців, рівночасно жовнярів і господарів – управителів малих господарств, які представляють собою “обози” поодиноких сотень з кіньми, возами, засобами та живим і мертвим інвентарем. Окрім своїх безпосередних завдань сповняють ще “обози” і другу функцію.

Вони є “почтою” і пресою, лучинком поміж боєвою лінією а “свiтом” і поміж поодинокими стрілецькими відділами. Тож в житю та побуті Стрільців відіграють “обозники” визначну ролю.

3. Троха поза Стрільцвом стоять “авфклерери”. Вони виняті організаційно із стрілецьких рядів тай їх завданя ведуть їх/іноді далеко/ поза територію, на якій борють ся Стрільці. Помимо сего остають вони далі Стрільцями, а тільки становлять окрему групу. Повстане сеї групи уважаю явищем некорисним та небезпечним

Правда. Многі з поміж цивільних патрулерів віддали армії велики услуги і деякі добули відзначеня – всеж таки зі службою їх вьжуть ся поважні небезпеки. Передусім безпосередня небезпека “попасти ся” грізьба смерти страшнійшої, як смерть жовняра в бою: Оповідать що Росияни страшно знущали ся над Стрільцями, котрого спіймали наслідком зради. Окрім сеї небезпеки істнує друга, моральна, якої чи не труднійше оминуть, як сю першу. Небезпека деморалізації іде двома дорогами. Розмірно високі квоти виплачувані сим патрулерам, майже без виїмку молодим хлопцям деправують їх і псують. Мені оповідано, що усі патрулери проживають поміж виправами прямо на розпусті. І не можна дивувати ся сьому – сеж молоді хлопці а не певні, як скінчить ся і що принесе нова небезпека, не можуть мати ніякого стриму перед покусом. Найбільшою однаковож небезпекою є, “патрулерка” сама собою, тим, що є нерозривно зв’язане з виконуванем її. Вона вимагає не лишень сприту, як нормальна розвідча служба – але хитрости, підступу, зручність полягає тут не лишень на бистроті орієнтації, доцільности рішення та зручности виконаня – але в першій мірі на введеню противника в блуд що до власної своєї особи. “Патрулер” /уживаю сего вислову прийнятого Стрільцями помимо його неточности/ мусить удавати, обманювати, говорити неправду. Дорога обману є все дуже ховзка. Відомі численні приміри, що люди, які служили одній стороні обманюючи другу, стали обманювати обі сторони. Поміж Стрільцями не було на щастє доси таких случаїв але сама конечність іти дорогою підступу та неправди і сама привичка, робити се дуже небезпечним – особливо для людей

молодих, невироблених. Вони поставлені на розпутьті поміж високим героїзмом а кар'єрою авантюристів. Годи́ло ся пам'ятати, що не кожний мав душевну силу бути героєм і що труднійше остати ним.

4. Осередком Стрілецтва є формація яку трудно означити якимнебудь з признаних та точно означених термінів. Се є щось, що відповідалоби інституціям колишньої Запорожської Січи і заразом Терехтемирова а зі становища нормальної військової організації є гарнізоном, запасною кадровою, місцем збірки (Jammelstelle), місцем відпочинку та по части етаповою стацією. Обов'язуючі в армії норми але в більшій мірі і передусім самі фактичні відносини зродили для Стрільців осередок, який містив ся з разу в Горонді та Страбічеві а опісля зістав перенесений до Варпалянки. Я називатиму сей осередок прямо “Січею”.

Коли усі вже сотні пішли у бій, остала в Горонді полкова канцелярія, магазини, шпиталь та запасна кадра. Згодом стала Січ мовчки умовленим місцем збірки для розбитих в горах відділів – і помимо що зі становища військової організації таке постійно означене місце збірки є недопустиме, практика Стрільців показала ся корисною; підчас коли иньші відділи війська потребують іноді довшого часу щоби зібрати ся по розбитю, Стрільці збирають ся розмірно скоро і певно, якнебудь дорога до “Січи” буває іноді доволі далека. Далі почали збирати ся в “Січи” Стрільці хорі, які евентуально аж тут одержували /урльоп/ відпустки і Стрільці призначені до легкої служби і “патрулери”. Усі хто іде в поле або вертає з поля переходив через Січ – так само кожний, хто іде за відпусткою в “світ” або вертає зі “Світа” в стрілецькі ряди.

Функції Січи ріжнородні дуже. Тут виконуєть ся майже уся стрілецька канцелярийна і велика частина стрілецької організації. Через живий контакт з Властями військовими та місцевими цивільними, сповняє Команда Січи репрезентацийні функції на внї. Врешті силою факту покликана Січ до сього, щоби в житю усього Стрілецтва відгравати визначну ролю власне як дійсний осередок сего житя, одинока у ньому недвижима точка, де збігають ся і

розходять ся усі ниточки сего життя. І справді: тут у Січі повстають, перетворюють ся, переховують ся стрілецькі настрої; в оповіданнях та розмовах ведених у Січі лежить генеральне жерело відомостей про події та пригоди Стрільців, про вчинки Старшини, про се, що діється на світі; тут родять ся також і неминучі “воєнні” легенди та сплетні і розходять ся одним боком в “поле”, поміж стрілецькі відділи на боєвій лінії, другим боком у “світ”.

Таким чином “Січ” могла би відограти незвичайно корисну роллю, якби пануюча тут атмосфера була відповідна і якби в сім напрямі поведено доцільну акцію. На жаль не зроблено в сім напрямі майже нічого.

Публика яка збирається у Січі дуже різноманітна. Одна її частина, головні Стрільці призначені на основі лікарського оречення “до легкої служби” становить постійних жителів Січі. Друга, численно о много значніша змінюється що до свого складу безнастанно. Спільне в життю усіх Стрільців у Січі є те, що вони не мають /з виїмком одиниць зайнятих в канцелярії, шпитали, інтендентурі/ ніякого заняття. Неробство є одною з цих житя у “Січі” а в слід за ним атмосфера нудьги та усе що вона за собою приносить: наклін займатися дрібничковими межусобицями, сплетнями, занепад ширших інтересів та енергії. Ніде не стрічав я тільки постійних мальконтентів, мальконтентів виключно з настрою, які або зовсім не уміли сформулювати причини свого невдоволення /хіба повтаряли різні неімовірні і неправдиві сплетні/ або, коли навіть виступали з умотивованою річевою критикою відносин не виявляли ніякої охоти зробити щонебудь для їх поправи. В останнім часі завела команда Січі, примусові /легкі/ справи для усіх перебуваючих у Січі, заострила обовязок, являти ся до “збірки” і сподівати ся, що сі реформи мати муть додатні наслідки – але вони становлять лишень частину сего, що треба би і що можна зробити. Вони можуть справити лишень почву для праці, яку треба в ню вложити.

Маю на думці працю, про яку я вже висше говорив. Для неї “Січ” представляє особливо придатне поле. Повинна тутки бути

стрілецька бібліотека і читальня і дискусійний кружок і школа для неграмотних і хор. Усе те може повстати лишень при помочи “з гори” а зобовязаною дати поміч та ініціативу уважаю Команду та Боеву Управу. Отвічальність за се що занедбано на сїм поли спадає на обі сї стрілецькі Власти.

На закінченє мушу додати, що помимо браку зорганізованої, доцільної акції і помимо усіх недостач на які я вказав слідні поміж Стрільцями прояви умового житя та висших інтересів. Многі Стрільці пишуть свої дневники, спомини – многі виражають свої пережиття творами гарної літератури; новелями та віршами. Сьпіволубивість проявляєть ся істнованем многих хорів, якими побільшили ще Стрільці свою популярність в армії. Істнує спеціальний репертоар стрілецьких улюблених пісень. Найбільше сьпівані /побіч, “Ще не вмерла” / пісні “Гей у лузі червона калина похилила ся” та “Чуєш брате мій, товаришу мій”. Послідньою піснею пращають Стрільці на похоронах своїх погибших товаришів – та її безнадійно сумовиті звуки чути серед Стрільців раз-у-раз по кватирах та при ватрах висказують нею Стрільці свої смутки та мелянхолію.

Малярство серед Стрільців заступають Іванець та Буцманюк. Гаврилко полишив у Сїчи погрудє мущини з трагічним виразом лица зліплене з болота Горонди. Се погрудє, є ніби символом долі Стрільцтва – нехайби трагізм сеї долі скінчив ся разом з періодом Горонди.

VIII. Адміністрация.

Адміністраційні недостачі, прямо непорядки вимагали би окремої уваги та окремої санаційної акції. З одного боку самі події з перших часів по відїзді зі Львова, з другого неприготованість Стрільцької Старшини в адміністраційнім напрямі, її “нефаховість” врешті зірване Командою зносим з Боевою Управою – мали сей наслідок, що “порядки адміністраційні були особливо зразу прямо фатальні.

Я зазначив вже висше, що не зладжено зовсім ані загального реєстру Стрільців, ані реєстрів поодиноких курінїв та сотень.

Не ведено ніяких списів погибших, ранених, полонених і т.д. так що нема в сїм напрямі ніяких виказів – а коли навіть і вдасть ся злагодити такі викази на основі випитуваня до дослідїв, то вони ечевидно не будуть точні і не матимуть сего значїня, малиби вивази ведені від самого початку походу, се може мати наслідки вже з чистої “людяности трагічні: батьки не могтимуть довідати ся про долю синів і ся доля може на все остати для них тайною.

Не ведено зовсім ніякої літописи з діяльлости Стрільців. В Сїчи находять ся лишень доривочні, неточні та неупорядковані записки – чисто случайні. Не ма книги полкових приказів. Курінні прикази істнують на письмі в куріни Косака – не ма їх в куріни Шухевича, котрий збув жартом мої уваги, що усї прикази як і диспозиції для куріня повинні бути переховані. Не ведеть ся “дневників” приписаних навіть військовими постановами о скільки знаю, істнують вони лишень в одній сотні Дудиньського.

Усе що переживали, що робили Стрільці підчас сеї війни пропаде для будучности, о скільки не занотоване случайно поодинокими Стрільцями. Реконструкція історії Стрільців на основі памяти учасників буде дуже трудна вже тепер, коли я намагав ся довідати ся від Стрільців що і коли вони перебували, недописувала їх память /особливо що до хронології/. А прецінь істория се має не лишень преважне теоретичне значїне, але не меньше велике значїне безпосередне практичне.

Справа так примітивна і кардинальак справа іменовань офіцирів є зовсім не полагоджена. Іменували на свою руку Командант, його заступник, курінні отамани та Сотники – кождий на свою руку а не пороблено ніяких заходів в ціли приписаного затвердження військовою Властю сих іменовань. Наслідок сего такий, що многі офіцири не мають ніякої певности що до своєї шаржі ані ніхто не має повного перегляду офіцирських ранг. Справа ж ранг начальника, його заступника та команданта кадри висить в загалї у воздусї.

Врешті фатально представляється справа жовнярської заслуженими (Zöhning), та платень Старшини та побічних належитостей. Головно через незнане обов'язуючих норм, але також через простий непорядок панував в сїм напрямі хаос. Ріжні Сотні виплачували Стрільцям заслуженину в ріжній висоті, деякі не виплачували /через незнане/ побічних належитостей пр. загалини за тютюн, додатку на вино і т.д.

Тасама довільність і розмаїтість панувала що до платень офіцерів. Наслідком сего було невдоволене, підозріння і се, що превеликі належні Стрільцям суми остали непідняті в касах ціік. Армії.

ІХ. Дотеперішні успіхи.

Не буду говорити про значіне Стрільців для нас, для Української Ірреденти на загальну мету, про наслідки стрілецької акції для нашого завтрішнього дня. Хочу зареєструвати тільки се, що вже проявило ся, та що вяже ся з проживанем Стрільців на Угорщині. Сї наслідки є покищо ось які:

1/ Стрільці здобули мілітарну славу собі, а через те Українцям в Австрії. Відзначеня, признаня та похвали часописьні згадки та статі, усе те становить доробок Стрільців тим більше цінний, що допоміг він у великій мірі опрокинути ширену влочинню опінію про будьтоби російські симпатії Українців в Австрії та т.зв. “руську зраду”. Стрільці опрокидали клевету найсильнішою мовою, бо мовою діл.

2/ Стрільці спопуляризували справу України перед усім у військових кругах, а далі в загалі в Угорщині. Які симпатії добули Стрільці в Армії на се вказує такий сам собою дрібний факт, що пр. генерал Дрда і капітан Кватернік навивають свою бригаду “українською”. Слово Україна є нині відоме кождому жовняреви в групі Армії і знає його кождий в північній Угорщині.

З власного досьвіду можу сказати, що се слово на території де оперували Стрільці “відчиняє усі двері”. Правда, по пулярним стало покищо само слово і далеко ще від популярности слова до

справжньої популярності справи, яку воно означає. Всеж таки само спопуляризоване назви становить великий крок вперед.

Тутки треба зачислити також такі прояви, як добуте для України симпатій у поодиноких личностей з поміж малярської інтелігенції та “висілих” суспільних кругів. Рітмайстер Гузарів бар. Форкач */(Vorgas)/* належить до таких приєднаних Стрільцями “ентузіастів” української справи.

Він не був звязаний зі Стрільцями офіційними вузлами військові організації – зійшов ся з ними та пізнав їх случайно, при різних воєнних починах. Сі стрічи та поведене Стрільців в бою обудили у бар. Форкача спеціальні симпатії зразу для Стрільців, згодом для справи в імя якої вони борються ся. Правда, сі симпатії є погоджені з малярським патріотизмом бар. Форкача в сей спосіб, що для нього починаєть ся Україна щойно від границі Галичини; за те є симпатії бар. Форкача до України повні палкого темпераменту і маніфестують ся чинно при кожній нагоді. Не минає бар. Форкач ніякої можности, щоби робити розголос для Стрільців та їхсправи.

Таких другів мають Стрільці більше. Я лично пізнав кількох офіцирів, рішених симпатиків стрільців, які познакомилися з українською справою і певно понесуть далі поміж чужинців свої відомости та симпатії. Сего не треба перецінювати – але і рівночасно треба зачислити се до певних дотеперішних успіхів якими не вільно і помітувати.

3/ Зовсім певно насуваєть ся кождому Українцеві питанє, чи і які сліди полишать стрільці на сьвідомости місцевого населення. Трудна є відповідь на се питанє. Се населенє економічно винищене, просьвітно стоїть безконечно низько, політично крайно пригноблене. Стихійна опозиція проти Малярщини находить вислів у якихось мрачних непроаснених ніяким представленєм. Ніякою думкою руссофільських симпатиях, а властиво навіть не симпатиях, а тільки настроях. На яких могли вирости симпатії

Ноторийно не вложено в се населенє з українського боку ніякої осьвідумлюючої праці /спорадичні проби одиниць остали лиш пробами/ тож не можна було числити на якісь плоди посіву, якого

не кинено. Застали отже Стрільці карту чисту, але перепоєну вже настроєм, для української ідеї непрємним, Сподівати ся, що полишать записаною, булоби неоправданим оптимізмом, особливо коли зважить ся, що воєнні настрої і тривоги хвилювали уми селян а Стрільці були звязані мілітарною дисципліною та заняті воєнними завданнями.

Помимо сего пересуване Стрільців на Угорщині не повинно остати без наслідків.

Перш усього самою своєю появою Стрільці мусіли заговорити сильно до місцевого населеня. Перед очима Руснаків, станув ряд поражаючих фактів: стрільці такі самі “Руснаки” як і вони ідуть – і то добровільно бити ся з Москалем, котрого Мадяри називають тимже іменем “Орош”, що і їх Руснаків; / сі руснаки з поза Бескида уважають себе чимось відмінним від Москаля тай сьпівають, що ідуть визвляти своїх братів з “московських кайдан”- отже москаль, се не конче вже спаситель Руснаків, а може і їх ворог;

руснацька мова для сих дивних пришельців се не щось чого треба соромити ся – говорять нею усї, не виймаючи офіцирів і то говорять виключно нею а навіть команда гомонить у сїй мові. Ба що більше, навіть заступники місцевих Властей змушені силою факту порозумівають ся зі Стрільцями сею власне мовою.

Усе те були факти які мусіли сильно вражати Руснаків. Перед ними стануло питанє, чи се що бачили доси коло себе справді конечне, неминуче незмінчиве. А коли таке питанє зродило ся, коли зродив ся сумнів що до неминучости існуючого, то від сего вже лишень один крок до думки про зміну та спроби, спровадити сю зміну.

Так вже сама поява Стрільців мала значіне. Більше наслідків полишило пожитє селян зі Стрільцями. Се пожитє уложило ся інакше, як відношенє селян до иньших “катонів” /жовнярів/ дякуючи обставині, що Стрільці відносили ся /майже без виїмку/ до селян дуже гарно, справді так, як годило ся людям високої ідеї. Говорю се на основі власних помічень і на основі сего, що говорили мені самі селяни. Я бачив прояви такі, що Руснаки звертали ся нераз

до Стрільців як до своїх протекторів та оборонців коли грозили їм неминучі в місци безнастанних походів та битв прикрости від інших відділів. Взаємини селян і Стрільців стали близькими, іноді прямо сердечними і вони давали тисячі нагоди переливати з душі Руснаків бодай завязки національної свідомости. Не маю основи, для загальних категоричних висновків, але я стрічав вже селян що знали про наше жите за Карпатами, здавали вже собі справу з ріжницї положеня та призадумували ся над можливістю зміни.

З оповіданя знаю, що під вплив Стрільців підпали поодинокі заступникі місцевої сільської інтелігенції, свьщеники й учителі. Такі случаї зовсім виїмкові і говорити можна про ширший вплив Стрільців виключно у відношеню до селян.

Стрільці обертали ся більше меньше в трикутнику поміж Ужоком, Гушт та Мункачем. На сій території стрічали ся вони з руснацьким населенєм – але переважно тільки доривочно. Наслідків про які я говорив вже треба сподівати ся в ріжних точках сеї тереторії, та думаю, що перш усього повинні вони проявити ся в місци найдовшого побуту Січи, в Горонді та Страбічеві. Там на крайній окраїні / слідуючі села і оселі вже чисто мадярські/ пращали Руснаки відходячі в поле сотні сльозами як своїх рідних, там сьпівають нині діти й дівчата – ті самі, які при нашим приїзді знали лишень угорські пісні – українські пісні; там почувеш і по відїзді Стрільців Ще не вмерла.

І там не перервали ся також по виході Стрільців живі, особисті їх звязи з населенєм.

Поміж Стрільцями а селянами з Горонди та Страбічева іде переписка. Знаю Стрільців, які проводять час відпустки на Старій Січи і таких, що навіть попадаючи в певній конфлікт з нормами військової дисципліни, старають ся бодай на часок скочити до Горонди або Страбічева з недалекої Варпаланки.

Зачув я врешті, що там де прожили Стрільці перші часи по приїзді на Угорщину, неедин “найщов козак свою долю”: мені оповідали, що кількох Стрільців задумує піти під вінець з Русначками з Горонди або Страбічева.

Так є навізані сотні нитки поміж Стрільцями а населенєм одної точки на крайній малярській окраїні. Яка буде доля угорської України, се і нині ще відкрите, нерішене питанє. Коли однаковож прийде і там доба відродженя, то треба сподівати ся, що в історії сего ренесансу відограють визначну ролю два получені топографічно в одну місцевість села, осідок Стрілецької Січи Горонда і Страбічево.

Поручник УСС Володимир Старосольський,
канцлер ОЗО

ВІРА В БЕЗСМЕРТНІСТЬ НАЦІЇ

Допущення такої можливості, що ми могли би бути ким-небудь засуджені на національну смерть, стоїть проти погляду, що джерело нашого життя безсмертне, та, що наша доля лежить передусім у наших руках.

Фіхте в найтяжчу для своєї батьківщини пору в основу своїх означень поклав переконання про безсмертність нації. Це переконання, ця віра в'яже народ в одну велику цілість, вона є товчком руху, праці, походу вперед. Нема народу без віри в його безсмертність. З вірою цею нація родиться і з утратою її мусіла би умерти. Бо не тільки віряться в це, чого бажається, але і бажати, хотіли можна лише цього, в чого здійснення віряться. Нема справжньої волі без переконання про увінчання її успіхом. Діяльна, жива воля нації, родиться з віри в її безсмертність, в це, що будуччина належить до неї.

В круговороті тепершніх подій більше чим коли-небудь треба нам вірити, що будучність – наша, що ніхто не в силі нам її відобрати.

Йдеться в цій війні про це, коли і в якій мірі здійсняться наші бажання і домагання. Мусимо зробити усе, щоб вони здійснилися в як найбільшій об'ємі у слухнім відношенні до безмежних жертв, які поклав наш нарід. Не сміємо допустити думки, будьто би йшла справа про наше життя. Якщо б навіть скривдила нас ще раз історія, то це не принесло би нам загибелі. Це значило би лишень, що хвилина відпочинку, спокійної творчої праці для нас ще не прийшла, що шлях до перемоги ще далекий, але і цей шлях ми перейдемо переможно.

1916 рік, журнал “Шляхи”, Ч. 9–10.

В. СТАРОСОЛЬСЬКИЙ

“БАТЬКИ” І “ДІТИ”⁵ **(Анкета “Студентського Вістника”)**

Редакція “Студентського Вістника” ласкаво закликала мене висловити свої думки на тему взаємин між українською професурою та студентством.

Я залишаю на боці взаємини на полі стисло фахового навчання та науки. Мабудь і шановні Автори анкети не мали на думці питання таких власне взаємин, бо відповідь на його з одного боку ясна, з другого (оскільки питання ставити в площині фахово-педагогічній) вимагало б не анкети, а широкої дискусії. Студентство та професура стикаються та повинні, по частії примушені, стикатися одні з другими і поза викладовою салею, робітнею та семінарах. Я вважаю оті власне взаємини предметом анкети. На якому ґрунті, як і для чого взаємини поміж українськими студентами та професурою повинні бути тісні та живі?

На мій погляд відповідь на ті питання треба давати з таких двох становищ:

Перш за все: “питання інтелігенції” стало в нас пекучим соціальним питанням в такій формі, в якій не існує воно ні в одному другому суспільстві. Коли скрізь гіперпродукція інтелігенції (розуміється на тлі існуючого суспільного ладу) є широко поширеним явищем, то у нас навпаки. Українська нація стоїть під загрозою Зменшення навіть тієї недостаточної скількості інтелігенції, яку має тепер. Причини цього явища загально відомі. Необхідність боротьби з ним – ясна. Але засоби та шляхи тієї боротьби – мені здається – ще не досить зясовані. Для намічення широкого пляну, що обхоплював би собою усі конкретні проблеми,

---

⁵ Низка подій останнього часу поставила на порядок денний питання про взаємні відносини між старшим і молодшим поколінням українського суспільства, інакше – між “батьками” та “дітьми”. Бажаючи причинитись до висвітлення цього питання, Редакція “С. В.” звернулась до кількох видатніших представників української, професури з проханням висловити свої думки з цього приводу. Друкуючи на першій місці відповідь проф. Д-ра В. Старосольського, Редакція має на оці в дальших числах “С. В.” видрукувати також інші одержані нею відповіді. Замітки “дітей” з приводу думок, висловлених “батьками”, самозрозуміле також знайдуть широке місце на сторінках “Студ. Вістника”.

зв'язані з тією боротьбою (справа власних високих шкіл, справа правного та матеріального забезпечення студентства, справа вибору студій тощо) – оце ґрунт, на якому пекуче потрібний тісний контакт студентства та професури. Це, так би мовити, “професійна” основа для взаємин.

Друга основа, на якій мені хотілось би бачити тісні взаємини студентів та професорів, це те широке поле умового життя студентства, що простягається поза фаховими викладами та наукою до іспитів... Для духового обличчя студентства, для його ролі в суспільстві, а в зв'язку з цим для культури суспільства, для його економічного та суспільного розвитку і політичної долі отця сторінка студентського життя зовсім певно не менш важна, як пильність та праця для добуття духового знання та освіти. Без сумніву, не школа та теоретичні дискусії в студентських організаціях рішають в останній інстанції про ролю людини в громадянстві. Її класова приналежність, осередок, з якого вона вийшла та в якому вона знайдеться, її вдача і спосібності та умови, серед яких прийдеться їй жити, накинуть чи підскажуть їй шляхи, її “політичну” та, взагалі, життєву програму. Але роки студентського життя повинні дати їй умілість підходити до складних проблемів суспільного життя, повинні дати їй “метод” “суспільного мишлення”, поглиблене розуміння істоти явищ – не тільки їх зовнішніх форм, повинні приготувати їх для цього, щоб вона стала корисним співтворцем суспільних “ідей” та течій, підготовленим громадським діячем. В цій праці професура мусить бути готова задовольнити побажання студентства. На його заклик вона повинна давати студентству усю можливу підмогу в його шуканню. Треба це підкреслити – повинна давати іменно підмогу, тільки підмогу. Не може бути мови про якийсь провід чи навчання. Студентство мусить само шукати собі доріг. Поза катедрою професор може бути тільки дорадником студента, в межах виявленого студентом бажання. Крім цього професура мусить – знова в міру бажання студентства – подавати йому те знання, що потрібне для досягнення загальної освіти, те, що освічена людина повинна знати крім своєї спеціальності.

Відносно мети співдіяння, я повинен підкреслити один момент. Більше як студентство інших націй, українське студентство несе на собі ще тягар війни, світової та національної. Маю тут на увазі вплив війни на умови життя. Війна – це суспільне явище надзвичайно складне, її причини, участь в ній, її хід, її результати теперішні та майбутні – усе те питання і речі дуже складні і трудні. І разом з тим, війна викликає у своїх учасників вражіння чогось дуже простого та нескладного. Ніде так ясно, як відносно витворених війною ситуацій, не проявляється максима “handeln ist leicht, denken schwer”. У воєнній та повоєнній психології неминуче лежить нахил до упрощування мишлення, до задоволення можливо найлегшою та найпростішою розвязкою, якимсь простим гаслом, фразою – одним словом, нахил до примітивізму. В цьому є небезпека – бо як раз перед теперішнім поколінням (усіх генерацій) стоять проблеми дуже трудні, які треба розв'язати по суті, а не тільки формально якимсь “шлягвортом”. Для цього співпраця професури та студентства може бути дуже корисна.

Які передпосилки необхідні для співдіяння?

По стороні професури, помимо самої готовости співдіяти, необхідне відношення до студентства зі становища абсолютної толеранції. Професура мусить виходити з цього, що право помилятися, хочби дуже глибоко – це одно з найістотніших прав студентства. Професура мусить стояти поза поділом студентства по лінії хочби найглибших ідейних розходжень. Вона – розуміється – не сміє бути “безпартійною”, згідно вбиратися плащиком безпартійности. Але вона мусить бути готова служити своєю співпрацею усім ідейним студентським угрупованням, які вимагають від неї співпраці.

По стороні студентства головна та основна передумова: щоб в йому був цей елемент “шукання”, без якого яке-небудь співдіяння професури було б для студентів без вартости. Тільки тоді названа діяльність професури можлива, коли студентство її справді потребуватиме. Бо тут нічого не можна накидати з гори. Студентство

ж учні. Воно мусить само “шукати” і само вимагати від професури допомоги в своєму шуканню.

Таким чином, ініціатива мусить виходити від студентства. Так само технічно-організаційний бік справи належить передусім до студентства. Від самих організаційних форм студентського життя залежить у великій мірі просто технічна можливість співдіяння.

ЛИСТУВАННЯ В. СТАРОСОЛЬСЬКОГО З УКРАЇНСЬКИМ НАУКОВИМ ІНСТИТУТОМ У БЕРЛІНІ

Berlin-Schlachtensee, 19.VI.1928.
Wannseestrasse 9.

До ВШ. Пана Професора
Д-ра В. Старосольського у
Львові.

Високошановний Пане Професоре!

З огляду на те, що Exz. Groener, ставши військовим міністром Німеччини не може далі бути в нашому Т-ві для плекання української науки й культури, а тим самим і в Кураторії нашого Інституту на експонованім місці голови, він склав своє головство. Вибори нового голови одбудуться 30. VI. 28.

Через те, що Exz. Groener дорожить нашим Інститутом і хоче залишитися в складі Кураторії як звичайний член, а з другого боку, через те, що в теперішнім складі Кураторії немає такого члена німця, який би мав стільки вільного часу й відповідав би всім тим вимогам, які ми ставимо до голови Кураторії, змушені ми шукати такого поза дотеперішніми членами Кураторії. Як Ясновельможний Пан Гетьман так і Exz. Groener прикладають зусилля, щоби придбати на це місце цінну й впливову людину. Переговори ще не закінчені, але маємо надію, що вдасться притягнути до головства дуже цінну силу.

Згідно з нашою традицією через збільшення німецької частини членів Кураторії хочемо ми рівночасно збільшити і українську частину Кураторії. Бажання всіх нас зійшлися на Вас і то тому, щоби з одного боку збільшити трохи в Кураторії Інституту представників українців з Галичини – доси лиш І проф. Мірчук супроти 4-х наддніпрянців, а з другого боку добром Вас підкреслити, що Інститут наш є поза всякими сумнівами загально національною аполітичною культурною інституцією.

Сподіваюся, що Ви, Високошановний Пане Професоре, не відмовите нам в цій нашій прозьбі, яка подиктована виключно лиш інтересами справи й дальшого розвитку всім нам однаково дорогої наукової інституції, якої Членом Ви є.

При цім хочу додати, що й Ясновельможний Пан Гетьман й Гетьманова, які, як знаєте, поклали величезні заслуги при заснуванні

нашого Інституту, згадуючи з приємністю Ваше зацікавлення з ними, будуть дуже раді привітати Вас, як члена Кураторії у себе.

Про Вашу згоду будьте ласкаві повідомити мене по можливості швидко, щоби я міг Вам вислати офіційне запрошення, як рівнож приготувати (вчасно) оплату Вашої подорожі на засідання Кураторії.

З щирою пошаною
відданий Вам
Ол. Скоропис-Йолтуховський
Заступник голови Товариства і
Кураторії

Приватно:

Уклін і щирий привіт Пані Одарці! На разі от мене особисто лиш, бо жінка з хлопцем мусіла податися з хлопцем в гори на лікування.

На минулому тижні був у мене Левко Чик-ко, який переїхав з Парижу на стало до Варшави.

Про решту – перебалакаємо особисто. Вітайте старих спільників!

Ваш О. Скор.

Львів 27-го червня 1928 р.

До
Високошановного Пана
Заступника Голови Кураторії
Українського Наукового
Інституту в Берліні.
п. Ол.Скоропис-Йолтуховського
в Берліні.

Високошановний Пане Містоголово!

Тільки що приїхав я з Праги та Подєбрад, куди я їздив щоб виконати свої професорські обовязки. Повернувши я застав Ваше письмо, в якому Ви так ласкаво пропонуєте мені увійти в склад Кураторії Українського Наукового Інституту.

Ласкава ця пропозиція зворушила мене справді глибоко: раз тим, що вона єсть доказом мною незаслуженого такого прихильного відношення до мене як з Вашого боку, так з боку усіх, хто погоджувався на кандидовання мене на члена Кураторії; а далі тим,

що вона зв'язувалаб мене в Науковим Інститутом і давала можливість підтримувати зв'язок з науковим життям через такий центр, яким являється тепер Берлін. Але на жаль превеликий, я не можу ніяк покористатися Вашою цею пропозицією. Мої відносини так тепер склалися що я примушений відмовитися від так дуже мені дорогої наукової праці та від громадянської праці також. По всякій імовірності, моя подорож до Чехословаччини з якої я власне повернувся була останнім моїм цього рода “відступом” – бодай на якийсь довший час. Чи матиму я ще в житті те щастя, повернути до любої праці, про це покищо я нічого знати не можу.

Ось чому я не можу погодитися на Вашу, в однаковій мірі почесну як і привабливу для мене пропозицію і можу тільки щиро та з великою вдячністю дякувати Вас за це, що Ви з нею до мене звернулися.

З щирою та високою до вас пошаною.

ВИСТУП ВОЛОДИМИРА СТАРОСОЛЬСЬКОГО НА УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІАЛІСТИЧНОМУ КОНГРЕСІ (Львів, 9 грудня 1928 року)

Маю деякі застереження як соціаліст щодо критики радянського Союзу Темницьким. Як творилася радянська влада, то соціалісти думали, що багато буде зроблено для соціалізму. Наприклад, щодо профсоюзів і їх боротьби за підвищення платні, то радянська влада висказалася, що найвища боротьба з ними. Совіти запрошують до себе чужий капітал, а навіть приватний капітал росте і це має усі наслідки, що їх приносить капіталізм в суспільному житті. Ленін сказав якимось, що одиниця глибокого соціалістичного переконання може заступити масу. Ці слова найкраще показують, що в Радянській Росії панує абсолютизм. Щодо опортунізму II інтернаціоналу, то потрібно зазначити, що об'єктивні міждержавні відносини в Європі, перед і в період війни умовляли тактику II інтернаціоналу, що був до того заслабкий, аби запобігти війні. Тим часом III інтернаціонал кинув гасло: "Долой войну!" і ми бачимо як незабаром сам підняв нові війни. Кинув гасло відміни смертної кари, але де було більше смертних вироків, ніж в Совітах.

У маніфесті Троцького перед походом на Україну сказано, якщо радянські війська визволять Україну, то всі москалі заберуться, але так не сталося.

Бачимо велику прірву між селом і містом, яку не може радянська влада подолати. Усе це наслідки комуністичної тактики, і з тої причини, тобто тактики соціалізм розійшовся з комунізмом. Ми все і всюди мусимо виявляти застереження до комунізму. В нашому відношенні до Радянської України важливе наше засадниче становище, що ми українські соціалісти ніколи не задовольнялися мінімумом, а бажали повної самостійності і повного національного визволення України на всій території. Хто погоджується з існуючим станом речей Радянська Україна поступає так, як той, хто тішиться, що грабіжники, нагнавши на нього на дорозі не пограбували зовсім, а лишили дещо. Але грабіж залишиться грабежем, не дивлячись чи

забрано все чи трохи залишено. Боремося до самостійної української держави та щоби ми були в ній господарями. Це що тепер на Радянській Україні можна назвати культурною автономією, а маємо її тому, що маси домоглися цього, має там назву і здобутки у культурній сфері і більше нічого. Щодо інтервенції – то є небезпека такої. Ми мусимо з соціалістами цілого світу стреміти до її ухилення. В нас нема розходжень, а ходить оце щоби з'єднатися нам тут на однім ґрунті демократії. Повна свобода друку, слова, зборів і стоваришення, це той твердий ґрунт нашого соціалізму. Мусимо дивитися Радянську Україну реально, і стреміти, щоб вона була такою як повинна бути. Мусимо заснувати партійну школу, щоби молодь робітничу виобразувати до соціалізму, щоби та молодь подала руку допомоги українському пролетаріату в здобутті ясного майбутнього.

СТРАДАЛЬНИЙ РОМАНТИЗМ (Відповідь В. Темницькому)

I.

Дві цілі може мати дискусія над політичною подією минулого. Одна ціль – це встановлення історичних фактів. Друга, це холодний розгляд, критика з метою практичних, “педагогічних” висновків.

Котрий з них мав на меті автор статті “страдальний романтизм” трудно відповісти на це питання, хочби тому, що тільки вона представляє інтерес щоденника. Сам він каже, що написав її тому, бо не слід “гльорифікувати” подію, над якою радше належало би жаліти. Тому, що стаття появилася вже після тієї “гльорифікації”, тоді коли то нещастє вже сталося, треба думати, що її оголошення мало на оці згадану “педагогічну” ціль: на практичному прикладі показати “як не треба робити” в політичній акції. В тій площині дискусія має актуальність і в тій тільки площині хочу відповісти на статтю.

Становище В. Темницького є вислідом – це треба признати – довгого передумування. Він висловив свої критичні уваги та своє негативне відношення до “сецесії” публично перший раз аж в кілька літ після неї, в Альманасі Віденської Січи. Тоді, міг він очевидно спокійніше дивитися на справу і спокійніше рішати питання доцільности, але разом з тим, таке рішення “з історичної перспективи” принесло зі собою дві паралельних небезпеки. Одна небезпека: мій старий товариш піддався сугестії, якій піддаються переважно усі, що застановляються над причинами якоїнебудь невдачі. Він апріорно рішив, що спричинниками невдачі були ми самі, помилковість самої нашої акції. А друга небезпека: він рішав про “сецесію” зі становища не 1901 але 1905 чи 1906 року, його відносин, пануючих напрямків і /головно/ настроїв. І тому його висновки неслухні, а аргументи небезпечні. – На висновки самі відносно об'єктивного значіння “сецесії” можнаби не відповідати. Вони мають сьогодні тільки теоретичне значіння і дискусію над ними можнаби спокійно перенести на форум наукових історичних

дослідів. Інакше аргументи і само поставлення справи. Істота проблеми лежить в цьому: чи в ситуації яка склалася в листопаді 1901 р. проголошення “сецесії” було доцільним чи помилковим. Чи ті критерії та ті аргументи якими вирішено що проблему тоді /а вирішено без ніякого голосу спротиву/ були слухні чи ні. Чи можна таких аргументів і таких критерій уживати в політичній акції, чи треба їх закинути, визнавши за шкідливі.

З перспективи 30 літ уважаю як і тоді, що “сецесія” була кроком доцільним, що в даній ситуації наш підход до справи тактики був слухний, що тактичне завдання яке стояло тоді перед нами ми розв'язали добре.

Історична частина статті В. Темницького неповна. Він починає акцію в університетській справі від віча в Коломиї в 1884 р. – В дійсності, ця акція починається о много раніше, бо рівночасно з польонізацією львівського університету і тягнеться в різних формах “з передишками” але невпинно. Від 1879 р. вона стає систематичною. Укр студентство висуває її на перший план своєї діяльності. Тоді опрацьовано план акції, яка мала йти в двох напрямках: добуття самостійного /в тім різниця від становища з 1884 р./ укр. університету, а покищо, і для скріплення акції за самостійним університетом в напрямі реалізації того що правно нам прислуговувало на існуючому університеті, т.є. обсади існуючих а необсаджених кафедр та творення нових, і поважання прав мови /друки, подання тощо/. Обі акції розуміється були тісно одна з другою зв'язані, але різниця між ними та, що коли справу самостійного укр. університету можна було вирішити тільки шляхом широкої акції на державній арені, то друга справа могла бути вирішена в межах університету.

Існуюча тоді “Всеукр. Організація Молоді” рішила шкільний рік 1901/2 присвятити енергійній боротьбі за укр. університет. При тім ми рішили в першу чергу перенести реалізацію і закріплення існуючих вже на львівському університеті наших прав розуміючи, що це дуже важне для справи самостійного укр. університету. Тій справі були присвячені статті бл.п. Е. Косевича в ч.ч. 8 і 9 “Молодої

України” за серпень-вересень 1901 р. видана була відозва до молоді а в IV.1901 р. відбулися численні наради, врешті відбулося віче на університеті 8.I.1901 р. Після рефератів бл. п. Косевича укладено на вічу резолюції з домаганням укр. катедр, екзаменаторів та визнання та поновлення прав української мови на університеті. На внесок тов. Темницького, ухвалено вислати в цих справах меморіал до Сенату та Міністерства. Рівночасно поведено переговори з Сенатом університету – головно в справі відповідей на подання в українській мові, укр.індексів, друків тощо. На день 19 листопада скликано знова віче на університеті на яке Сенат дав дозвіл з застереженням, що воно відбудеться не в полудне /як ми хотіли/ тільки вечером, в іншій /меншій/ салі та з обмеженим порядком дня. Тоді справа переговорів з Сенатом стояла так, що ректор, проф. Рідігер особисто згодився на наші постуляти, натомість теологічний деканат відкnuв їх. – Сенат ще не прийняв ніякої ухвали. Виникло питання, чи погодитися на зміни яких вимагав Сенат, чи відбути віче “нелегально”. На засіданню “Організаційного Комітету” поставив п. Темницький внесок, щоби відбути віче без дозволу Сенату. Бл.п. Євген Косевич, Малець, Бурачинський і я були проти того, вважаючи, що треба виждати покінчення переговорів з Сенатом. До речі, розходження між нами і тов. В. Темницьким відносилось тільки до справи того віча, а не до форми боротьби за університет взагалі. На повних тридневих зборах “Організації” внесок п. Темницького ухвалено, і відоме віче 19 листопада 1901 р. відбувалося – і треба додати, відбулося “блискуче”.

II.

Уважаю і тепер, що було помилкою не виждати закінчення переговорів з Сенатом в мовній справі. Розуміється, не було запоруки, що становище ректора буде Сенатом одобрено, але вигляди на успішне вирішення справи були. На всякий випадок, більше було аргументів за те, що би тоді “зі зброєю в руці” ждати на вирішення тієї мовної справи, ніж за такуж тактику пропоновану автором статті про “страдальний романтизм” для ситуації після

“обітниці” міністра. Остаточну справу мови на університеті ми програли – з великою шкодою для університетської справи взагалі. Але – сталося. Ми найшлися в ситуації після 19 листопада 1901 рік.

Яка вона була.

Віче дало безперечно великий ефект. Воно нашло широкий відгомін в краю, в парламенті, в чужій пресі. Серед студентства був великий підйом. Сенат відповів на віче часовим /до 3 грудня/ припиненням викладів, релюванням з університету 5 українців і відомою відозвою.

Ми вислали до Відня депутацію з 4-ох товаришів. Тов. Темницький сам пише про це, чого добилася депутація: авдієнції в міністра, який “обіцяв зайнятися університетською справою та визначити стипендії для кандидатів на професорів”. Цю обіцянку вважає він “дуже важним” успіхом який вистарчив, щоби депутація телеграфічно віднеслася до Львова з домаганням здержати до її повороту цілу дальшу акцію. Ця депеша не була впрочім відокремлена. Почта з Відня приносила тоді масово заклики, перепинити дальші кроки. “Молода Україна” писала в звязку з цим “і ми ніколи не забудемо нашим послам тих листів, які вони писали до нас і до старших патріотів, від 19. падолиста почавши”. /М.У. ч. 11–12 1901 р. ст. 443./

Отож ждати, хочби як пише Темницький “зі зброєю в руці” не було можна і не було вільно. Ждати, означало: запропастити те, що було зроблене, дозволити щоб минуло викликане подіями вражіння; оставити без відповіді прогнання товаришів /до речі, в переважаючій більшості т.т.Мелень, Косевич, Щуровський, Бурачинський сторонників тактики пропонованої Орг. Комітетом/ що було недопустиме; оставити біз відповіді відозву Сенату – що було теж недопустиме. Промовчати їй не було можна не тому, що “вона не була зрадагована в версальському стилі” та що ми “образилися” на противника як підсуває т.Темницький, але йому, бо мовчати – означало б капітуляцію. І в решті не можна було ждати і тому ще, що противник не був би на те дозволив. Часть польського

студентства рішила була обсадити університет та не допустити українців. Так отже ждати не було вільно і не було можна.

Оставали дві можливі дороги: або дальші демонстрації на університеті /демонстрації не обструкція, якої ми не булиб в силі перевести/ або сецесія.

Чому обрали ми цей другий шлях.

Було ясно, що перед українським студентством простелиться історично – необхідно шлях /і довгий/ демонстрацій на університеті щодень 19. падолиста це перший етап того шляху. – Але в данім моменті допустимий був тільки виступ в ефекті сильнійший ніж демонстрація з 19.листопада. Кождий инший виступ тільки затерби враження першого, пошкодив а не допоміг би в справі. “Ініціатива”, яку противник хотів перебрати в свої руки і шла живовидячки в тому напрямі, що би наша акція розбилася на ряд “буч”. Цей рахунок треба було перекреслити і ми перекреслили його.

Зі становиска пропаганди, університетські демонстрації мають обмежене значіння. Вони – є від соток літ явищем, що повтаряється хронічно. Через те і наші дальші демонстрації на університеті не моглиб осягнути мети в такій мірі як це було бажане. Бож тоді пропаганда не тільки університетської але взагалі української справи була завданням надзвичайно важливим – чого особисто старше тодішне покоління не розуміло.

Далі “сецесія” не замикала шляху до демонстрацій. Поступити на його можна було все. – Найблизша будучність доказала це.

Врешті був це один аргумент, найважливіший. Справа українського університету не вирішувалася на університеті. Це була тільки одна з цілого комплексу справ. Йомуж імя, політична еманципація нації. Тому фраза “про уступлення з місця бою”, це тільки фраза, яка до того ще затемнює справу. Ішло про те, щоб університетську справу тісно звязати з еманципаційною боротьбою усеї нації, і рівночасно посилити і оживити що цю боротьбу демонстрація на університеті очевидно викликалиб з почуття збоку громадянства – але вони ніколи не моглиби викликати такої активності його, як зробила це сецесія.

Усі ті згляди говорять за те, що шлях який “ми обрали був правильний”. Сецесія була кроком, який ефекту віча з 19. листопада не то що не затер, чи хочби ослабив, але навпаки, вона скріпила його. Позабувати не можна що “сецесія” і те віче, це одна, нерозривна цілість. Підйом що був під час і після віча міг був силою психологічного закона понизитися. Сецесія зробила те, що цей підйом ще посилювався і утримувався серед молоді та громадянства дуже довго /політичний аграгарний страйк 1902 р./.

Противника заскочила сецесія несподівано. Ректор сконстернований, прийнявши зразу заяву про сецесію від так старався звернути її кажучи, що не може прийняти її до відома. Сенат відперся власної своєї відозви. Українофобська польська преса змінила після сецесії тон і притихла. Противник перейшов у дефензиву /доказане: тодішня преса/. Усе те доказує, що наш “хід” був правильний. Ми витворили ситуацію, яку можна було політично використати. Коли не сталося так, то за те молодь була відповідальна.

Відносно пропаганди “в світі”, не можна не бачити, що “сецесія” зробила її в досі небувалій мірі. Щоби обмежитися до університетської справи: усі австрійські університети були примішені вирішати для себе справу прийому “сецесіоністів”. Незважаючи на контр-акцію, один тільки університет у Чернівцях рішив не прийняти їх. Усі інші університети пішли нам на зустріч, тим самим займаючи позитивне становище і до справи, ізза якої сецесіоністи покинули Львівський університет. Дивно легковажно ставиться до цього тов. Темницький. Каже просто, що перебування наших студентів на чужих університетах прислужилося не дуже до популяризації нашої справи. Після досвіду років 1918 і сл. дивно стає коли те читаєш. Трудність такої популяризації сьогодні вже досить нам відома – так само як конечність її. І коли запитати, чи варто і чи треба було післати кілька соток нашої молоді між чужинців, то відповідь може бути тільки одна. В тім напрямі я не мушу покликуватися на теоретичні міркування. Проти тов. Темницького говорять факти, а між ними, що сам собою збиває весь

його скептицизм. Йому імя – “Прага”. Те що дала нам Прага після 1918 р. чи ж не було бодай в частині плодом того зерна яке вкинули там сецесіоністи 1901/02 року.

III.

Т.Темницький ставить справу так, що після обітниці яку дав міністер депутації треба було або ждати, або піти на дальші “гострі виступи”. Я показав, що “тимчасове перемир’я” було в ситуації яка була витворилася недопустиме. Щодо “острих виступів”, то сецесія і була політично найгострішим виступом. Хіба не скаже т. Темницький що не є гострим бойкот – а нічим иншим як бойкотом Львівського університету була сецесія. А рівночасно вона осяйнула і те для чого він вимагав “підождати зі зброєю в руці”. Чи ж власне сецесія не давала політичним чинникам можливости здійснити обітницю міністра. І так розуміли ми “сецесію”. “Молода Україна” писала /ст.441/ “Два лишень способи є нашого повороту: або вернемо побідникам, щоб серед можливих условин життя працювати на львівському університеті для свого народа, або... Тоді ми також вернемо, але не вертатимемо як блудні сини з розкайним серцем, що вертають просити. Тоді ми будемо може мусіли зрезигнувати з університетської науки, та за те виберемо сей другий шлях, одинокий шлях, що буде ще для нас доступний. – А тоді поборемось інакше і не лишень за наші права на університеті.” – Що сказано було дотримане. Продовженням сецесії була акція молоді в страйковому русі 1902 р.

Зі слів тов. Темницького виходить, що він /ще тепер/ уважає правдоподібним чи можливим добуття українського університету перед 30 роками. Мовляв, міністер, обіцям зайнятися університетською справою і бувши примушений дотримати обіцяного, якби не наша “фатальна тактика”, якби не нещасна сецесія. Хто поділяє цю віру /нехай ніхто не назве її романтизмом/ мусять шукати в тактиці причини, чому вона не здійснилася. Ми тоді /і тепер/ думали інакше. Ми уважали, до справи університету є тісно звязана з питанням політичної сили нації та її противників, та

що її позитивна розв'язка прийде тільки як частинна перемога на шляху політичної еманципації нації. Ми ще не здобули в Австрії університету тому, бо порівнюючи з нами за надто сильні були противники українського університету: поляки та могуча тоді сусідка Австрії Росія, для якої основи українського університету було визовом. Тому знали ми /читай "М.У."/ що "сецесія", це тільки етап, перший етап на шляху активної боротьби за університет. Як такий, вона сповнила своє завдання.

IV.

На закінчення хочу справити кілька фактичних помилок. На Італійців та Словінців тов. Темницький вказав як на тих, яких "тактика гострої боротьби" дала позитивні висліди і які повинні були бути прикладом для нас. Чи сьогодні можна сказати боротьба українців за університет менш гостра ніж боротьба Італійців чи Словінців. І які успіхи італійців чи словінців має він на думці. Одні ні другі, хоч сильніші ніж тоді були ми і хоч за Італійцями стояла власна держава /тоді ще й сьогодні/ не мали в університетській справі ніяких успіхів, навпаки, повну невдачу. Помилково далі каже тов. Темницький, що молодь повернула з "сецесії" здеморалізована, та що "сецесія" була причиною упадку студентського життя і м.и.упадку. "Молодої України". Про ніяку деморалізацію /чим вона малаби проявлятися/ неприходиться говорити. Зміни і які прийшли і те що рівень інтелектуального життя молоді і понизився і те що "Молода Україна" /аж в 1903 р./ перестала виходити мало свої глибші причини. Ні при чому тут сецесія. Усе те було тісно зв'язане з еволюцією, яку перейшло в тім часі усе громадянство, а з ним і студентство. Получення цих явищ переходить рамці нашої дискусії.

V.

Врешті, незалежно від усього що можна сказати про саму "сецесію", не має тов. Темницький рації, виступаючи проти ювілейного свята. Якби не дивитися на саму "сецесію" і якби не осуджувати її – не можна знехтувати її і того великого підйому якого вона була проявом. Ювілей "сецесії" це тридцять років

активної боротьби за український університет у Львові. Вона довела до перемоги – але чи тільки те заслуговує на пам'ять що має за собою перемогу, чи і те, що має перемогу перед собою.

“ШИРИТЬСЯ ДЕФЕТИЗМ, ДЕЗОРІЄНТАЦІЯ, ВІДВОРОТ ВІД ПОЛІТИКИ...”

**Д-р Володимир Старосольський забирає голос
в анкеті “Діла” на тему “Нормалізації”**

Справа т. зв. “нормалізації” торкається, щоправда, безпосередньо політичної тактики УНДО, як провідної української політ. партії, і через те є немов внутрішнім питанням УНДО. А проте своїми практичними наслідками і своїм засадничим політичним характером – цеж проблема польсько-українських взаємин, яка мусить цікавити й хвилювати все українське громадянство, незалежно від партійного поділу. Очевидно, що ми не моглиб звертатися до таких діячів, про яких знаємо, що вони не тільки з титулу своєї приналежності до партії, неприхильної супроти УНДО, але й із особистого підходу згори ставляться тенденційно до всього, що торкається УНДО. А проте ми вважали за можливе звернутися до такого діяча, як д-р Володимир Старосольський, який має свою поважну позицію в історії українських визвольних змагань, зокрема в історії творення Легіону Українських Січових Стрільців, в українській науці та всьому громадянському житті, та який крім того відомий віддавна саме, як прихильник польсько-українського порозуміння. Пригадуємо при цьому, що УСДП, до якої належить д-р В. Старосольський, перша вступила на шлях практичної реалізації цього порозуміння і до нині втримує з ППС дуже тісні звязки на терені професійних організацій, – на що, зрештою, маємо свій окремий погляд. В усякому разі голос такого поважного діяча тому цікавий, що він виказує, як на нинішні відносини дивляться ті інші, неундівські, кола, що засадничо ставляться прихильно до проблеми польсько-українського замирення. Ясна річ, що й голос д-ра В. Старосольського йде на його виключний рахунок, зокрема його погляди на евент. роллю УСДП.

Від найближчого недільного числа будемо знову друкувати низку голосів з краю. Нинішній голос – шостий з черги (гл. “Діло”,

чч. 150, 152, 155 і 161). При цій нагоді пригадуємо питання нашої анкети:

1) Який Ваш погляд на саму засаду щодо зміни національно-політичної тактики, яка прийшла два роки тому?

2) Який Ваш погляд на дотеперішні наслідки тієї зміни та всю ситуацію, яка існує у польсько-українських відносинах?

3) Який Ваш погляд на наслідки т. зв. нормалізації у внутрішніх українських справах?

4) Який Ваш погляд на хід української політики за минулі два роки?

5) Як, на Ваш погляд, розвинуться далші політичні події і які завдання стоять перед українським національно-політичним табором?

Редакція.

Поставлені Вами питання формально дуже конкретні. В дійсності вони містять в собі багато дуже глибоких, складних і важких проблем і то проблем не тільки тактичного порядку. Через те відповіді на поставлені питання ляпідарним анкетним стилем – завдання трудне. Відповідь вимагала би широких мотивів, для яких немає тут місця. Тільки з такими застереженнями (рівночасно оправданням), підкреслюючи брак змоги дати відповідь вичерпуючу, висловлюю такі думки:

1. Предмет анкети, це політична лінія УНДО-ня, отже одної тільки партії, але партії найсильнішої і в зразку з цим репрезентативної.

Ви пишете про основу “національно-політичної тактики, яка прийшла два роки тому” і очевидно, маєте на думці політику УНДО-ня. Не може бути сумніву, що основою тієї зміни є повний “політичний імпас”. На терені інтернаціональному він проявився формально здачею усіх позицій супроти “Ліги Націй”, меншиневих міжнародних організацій, тощо. На терені Польської Республіки не висунено у звязку зі “зміною тактики” ні одного домагання, що мало би політичний характер. Ті домагання, які поставлено та яких

майбутнє задоволення лянсовано як успіх, як зміну курсу політики уряду супроти українців, в ніякому разі не були і не могли бути визнані за дійсно політичні постуляти українців. Саме зі становища “реальної” та “угодової” політики (тільки з такого становища можна розглядати справу) і справа термінольогії і справа Народнього Дому не могли бути предметом політичних переговорів у звязку зі “зміною нац.-політичної тактики”. Ця розвязка (розуміється, не така, яка дійсно мала місце) мусіла би бути конечним і samozрозумілим наслідком зміни взаємин поміж обома сторонами. В ніякому разі не може сама тільки розвязка цих двох справ означати засадничої зміни відношення польської сторони до української. Видвигнення цих власне справ як домагання з українського боку, звязаного із засадничою зміною “нац.-політичної тактики”, це не що інше, як повний “політичний імпас”.

2) Природним і конечним наслідком тієї політики імпасу було “капітис демінуцію” – обезвартіснення – українського питання в Польщі, його деградація як великої та серйозної політичної проблеми. Для польської сторони українське питання перестало існувати. Проречистим доказом цього є з формального боку ті енуціяції та заяви програмового порядку, які за два останні роки ми чули з уст керманічів правлячої в Польщі групи. Яке мале місце, навіть порівнюючи з попередніми роками, займала в цих енуціяціях українська справа і як дуже змінився на її шкоду спосіб підходу до неї! Матеріальним же доказом деградації є усе те, про що стільки пишеться або пробується писати в українській пресі.

До загострення ситуації причинилася немало також внутрішня політична боротьба серед польського громадянства. Для груп, які ставляться вороже до теперішнього режиму, стала сама вістка про “нормалізацію” (що означає це слово?) агітаційним засобом у боротьбі проти уряду. У звязку з цим скріпилася впродовж 2-х останніх літ українофобська акція в польському громадянстві. Польська сторона стала психічно і своїм розумінням ситуації менше схильна йти у відношенні до українців на якінебудь уступки, ніж була раніше, перед “зміною української політ. тактики”. Навіть ті

домагання українців, що їх раніше поляки вважали за природні, сьогодні стали в очах великої більшості польського суспільства чимось “нечуваним” і просто революційним.

3. Треба писати не про наслідки “нормалізації” у внутрішніх українських справах. Хоч яке те слово загадкове, то можна розуміти під “нормалізацією” тільки зовнішню, правно-політичну ситуацію, яка склалася у зв’язку зі “зміною української політ. тактики”. Вплив тієї ситуації на внутрішні українські справи є тільки посередній. Безпосередній вплив на ті справи має не “нормалізація”, тільки сама “зміна української політичної тактики”. Цей вплив є відємний. Шириться дефетизм, дезорієнтація, відворот від політики. Це явища очевидно переходові, але вони небезпечніші, ніж повинні бути через те, що серед молодого українського покоління в Польщі панує і без того аполітичний настрій. (Це теж одна з проблем, які вимагають окремого обговорення).

4. В історії українських політичних змагань на західних землях нахожу аналогію між “зміною політичної тактики” перед 2 роками і тим, що прийшло після зриву 1848 р. І тоді прийшов був “політичний імпас” і тоді (як тепер) була спроба звязатися із світовою реакцією. Тільки я думаю, що в умовах сучасности нам не погрожує такий довгий період “пропащого часу”, як тоді і його наслідки не будуть такі, як тоді.

5. Найближче майбутнє не буде райдужне. Завдання трудні.

На порядку дня стоїть справа демократії, справа демократизації суспільства і демократизація політики. (Це знову окрема проблема). Не тільки як соціал-демократ із виключно партійного становища я жалую, що в нас соц.-дем. партія слаба. Хоча би тільки в ролі опозиції вона могла би у великій мірі допомогти розв’язати практично ті завдання, що їх ставить перед українським суспільством теперішня доба.

Львів, 24 червня 1937.

Д-р Володимир Старосольський.

SUMMARY

Yuriy Drevnitskyi. Volodymyr Starosolskyi: public, political and scientific activity (1878–1942). – Ternopil, 2012. – 304 p.

The activity of Volodymyr Starosolskyi, the famous political and public man, lawyer of the first half of XX century is investigated in the thesis. The formation and evolution of man's world-view is traced, his first political steps in the student's movement and in the Ukrainian Social-Democratic Party are characterized, the political activity during the First World War and the state-creative work as a member of Directory government of Ukrainian National Republic is analyzed. Lawyer's activity in political judicial cases of Polish authority over Ukrainians is depicted.

Formation of V. Starosolskyi's social and political view was realized at time when Galicia was a part of Austrian-Hungary Empire and one of the main requirements of national youth movement at the beginning of XX century was the struggle for opening of Ukrainian university. During the studying in Krakow, Vienna and Lviv universities (1896–1900), he took part in political actions of such societies as "Young Ukraine", "Academic Society", "Sich" as one of leaders. At that time, as the author says, V. Starosolskyi became interested in programs and activity of Ukrainian left-wing parties. He was a member of Ukrainian Social-Democratic Party of Galicia and Bukovyna from 1903 to 1939.

V. Starosolskyi propagandized the idea of state independence and conciliarism of Ukraine before and during the First World War. He was the head of society "Sichovi Striltsi", took an active part in creation and work of Ukrainian representative organizations of the Main Ukrainian Council, Ukrainian Battle Justice, being its representative at the legion of Ukrainian Sich Gunners; cooperated with "Union of Liberation of Ukraine", sharing its main political ideas.

In the period of national revolution V. Starosolskyi was a member of Ukrainian national republic government, but disagreed with Ukrainian-Polish policy of Directory, abdicated and went abroad. Being in

emigration, he conducted scientific and pedagogical work, wrote his main works on sociology, theory of state and law, nationology.

On the ground of systematization of actual facts the author of the thesis asserts that V. Starosolskyi was the supporter of Western Ukrainian political forces consolidation, one of the initiators of creation of contact committee, the author of consolidation actions.

Volodymyr Starosolskyi is the author of more than 20 detailed monographs in the sphere of state and law theory, sociology, history, he laid theoretical basis of modern Ukrainian state. The most fruitful, in a scientific sense, was the period from 1922 to 1926, when V. Starosol'skyi proved himself not only as a theorist, but also as a teacher. His activity in Ukrainian secret university, Ukrainian free university, Ukrainian sociological institute, Dragomanov Ukrainian high pedagogical institute was of great importance for preparation of Ukrainian law specialists.

Наукове видання

Юрій ДРЕВНІЦЬКИЙ

**Володимир
Старосольський:
громадсько-політична
та наукова діяльність
(1878–1942)**

Монографія

Дизайн та
комп'ютерне макетування

Ю. Древницький

Підписано до друку 18.09.2012р. Формат 60×84/16.
Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний 65 г/м².
Друк на дублюванні. Умов.-друк. арк. 17,56.
Тираж 300 примірників. Замовлення 10/12/21.

Видрук оригінал-макету:
Редакційно-видавничий відділ Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
46027, м. Тернопіль, вул. Кривоноса, 2.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2043, від 23.12.2004.

Віддруковано з готових діапозитив у видавничому центрі «Вектор»
46018, м. Тернопіль, вул. Кривоноса, 2б.
Тел. 8 (0352) 40-08-12
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ТР № 33, від 06 грудня 2007 р.
СПД Созанський А.М.